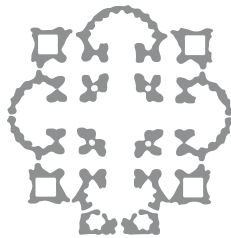

Aksjologia systemu prawa: perspektywa prawnokarna

TOM II

REDAKCJA NAUKOWA
MICHAŁ Sopiński

Aksjologia systemu prawa: perspektywa prawnokarna

Tom 2

Fundusz
Sprawiedliwości

Ministerstwo
Sprawiedliwości

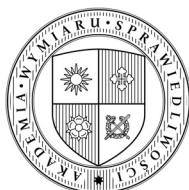
*Badania sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości,
którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości*

Aksjologia systemu prawa: perspektywa prawnokarna

Tom 2

Redakcja naukowa:

Michał Sopiński

Warszawa 2023

Recenzenci:

prof. dr hab. Janusz Soboń

dr hab. Dorota Siemieniecka

Opracowanie wydawnicze na zlecenie AWS Wydawnictwo DiG

© Copyright by Akademia Wymiaru Sprawiedliwości, 2023

ISBN: 978-83-67811-02-6

Druk cyfrowy

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozbudowany system środków reakcji karnej w Polsce a funkcja prewencyjna prawa karnego / mgr Paulina Waszkiewicz	9
Zaspokojenie poczucia sprawiedliwości społecznej poprzez ukaranie sprawcy przestępstwa. „Rekompensata” dla pokrzywdzonego za doznaną krzywdę czy „odpłata” państwa za wyrządzone zło? / mgr Paulina Waszkiewicz	37
Prawnonaturalne aspekty istnienia środków kompensacyjnych w polskim prawie karnym z punktu widzenia rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem / mgr Paulina Skonieczna-Masternak	59
Pomoc osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości jako wartości prawa karnego / dr Katarzyna Surmacz-Gmiterek	81
Godność człowieka tymczasowo aresztowanego – wybrane instytucje gwarancyjne w ujęciu prawnonaturalnym / mgr Alicja Kociemba	137
Prawnonaturalne aspekty środka zapobiegawczego w postaci nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym z punktu widzenia rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem / mgr Paulina Skonieczna-Masternak	155
Środki zabezpieczające jako środki stosowane wobec sprawców szczególnie niebezpiecznych – kara po karze dla sprawcy przestępstwa? / mgr Paulina Waszkiewicz	175

Wprowadzenie

Z nieukrywaną przyjemnością oddaję w ręce Czytelników wyniki pogłębionych badań na temat aksjologicznych podstaw systemu prawa w perspektywie prawa karnego. Badaniom tym towarzyszyło kilka zamysłów.

Przede wszystkim, zarówno na poziomie teoretycznym, jak i praktycznym, przyglądano się aksjologicznym podstawom prawa karnego zakorzenionym w refleksji prawnonaturalnej. W książce szczegółowo przedstawiono osobowy charakter człowieka według Javiera Hervady w kontekście polskiego prawa karnego. Omówiono godność człowieka jako aksjologiczną podstawę prawa karnego, zwracając szczególną uwagę na godność człowieka tymczasowo aresztowanego na przykładzie instytucji gwarancyjnych w ujęciu prawnonaturalnym. Zbadano także klauzulę dobra wspólnego w prawie karnym z uwzględnieniem aspektów prawnonaturalnych, funkcję kompensacyjną prawa karnego z uwzględnieniem ujęcia prawnonaturalnego, subiektywną stronę przestępstwa z perspektywy prawnonaturalnych poglądów na sprawiedliwość i niesprawiedliwość oraz okoliczności wyłączające bezprawność i winę z perspektywy prawnonaturalnej. Omówiono zagadnienia, takie jak: rozbudowany system środków reakcji karnej w Polsce a funkcja prewencyjna prawa karnego oraz problem zaspokojenia poczucia sprawiedliwości społecznej poprzez ukaranie sprawcy przestępstwa. Zwrócono uwagę na prawnonaturalne aspekty istnienia środków kompensacyjnych w polskim prawie karnym z punktu widzenia rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem, pomoc osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości jako wartości prawa karnego, a także zwrócono uwagę na kwestię środków zabezpieczających jako środków stosowanych wobec sprawców szczególnie niebezpiecznych w kontekście problematyki kary po karze dla sprawcy przestępstwa.

Wreszcie – *last but not least* – przeanalizowano prawnonaturalne aspekty środka zapobiegawczego w postaci nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym z punktu widzenia rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem oraz zastosowanie derywacyjnej koncepcji wykładni prawa w procesie odtwarzania norm prawnych wysłowionych przez prawodawcę w ustawie karnej w celu przeciwdziałania przestępczości

Celem przeprowadzonych badań była również chęć przywrócenia moralności, etyce i aksjologii należnego miejsca w dyskursie prawniczym oraz wykształcenie takiego systemu prawa pozytywnego, który nie jest neutralny aksjologicznie, lecz opiera się na uniwersalnych zasadach moralnych. W kształceniu prawników nie chodzi wyłącznie o przyswojenie treści przepisów, ale także o zrozumienie znaczenia prawa jako takiego. To właśnie tym zamierzeniom służył zrealizowany w Akademii Wymiaru Sprawiedliwości projekt badawczy „Tworzenie rozwiązań normatywno-opisowych w celu przeciwdziałania przyczynom przestępczości oraz rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem w postaci opartego na wiedzy aksjologicznego uzasadnienia podstaw praktycznego funkcjonowania polskiego systemu prawa”, który miał na względzie skonstruowanie opartego na wiedzy systemu prawa polskiego bazującego na fundamentach aksjologicznych.

Potrzeba realizacji tego projektu wynikała z niespójności i selektywności rozwiązań normatywno-opisowych, skutkujących brakiem systematycznych prac zmierzających do aksjologicznego uzasadnienia podstaw praktycznego funkcjonowania polskiego systemu prawa. Wpływało to w negatywny sposób na przeciwdziałanie przyczynom przestępczości oraz zaburzało rozwój systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem, stanowiąc także zagrożenie podstaw współczesnej kultury prawnej oraz ładu społecznego w kontekście przeciwdziałania przestępczości. Analiza taka jest szczególnie potrzebna w tych obszarach, w których rozwiązania współczesnego prawa są problematyczne albo dyskusyjne z punktu widzenia sprawiedliwości, moralności czy godności osoby ludzkiej.

dr Michał Sopiński

MGR PAULINA WASZKIEWICZ

Rozbudowany system środków reakcji karnej w Polsce a funkcja prewencyjna prawa karnego

Wstęp

Polski ustawodawca wprowadza do Kodeksu karnego szereg środków, które mają zniechęcić potencjalnych sprawców do popełnienia przestępstw. Środki te mogą być mniej lub bardziej uciążliwe dla sprawcy, zaś sąd w przypadkach opisanych w ustawie może łączyć ze sobą wybrane środki reakcji karnej. Mimo złożonego i rozbudowanego systemu środków reakcji karnej, przestępczość w świadomości społeczeństwa polskiego nie maleje. W konsekwencji podejmowane są próby wprowadzenia działań prewencyjnych poprzez odstraszenie potencjalnych sprawców przestępstw przez podnoszenie na nie kar. Nie rozwiązuje to jednak w pełni problemu. Niekiedy środki reakcji karnej są stosowane niewspółmiernie do popełnionego przestępstwa i stopnia zawinienia sprawcy. W innych przypadkach „surowa kara” nie jest stosowana wobec sprawcy bądź nie jest tak dotkliwa jak powinna być.

Celem niniejszej pracy jest ustalenie, w jaki sposób rozbudowany system środków reakcji karnej w Polsce zniechęca potencjalnych sprawców do popełnienia przestępstw. Ponadto autorka artykułu przewiduje również postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda* w zakresie tychże środków dotyczących zapobiegania przestępczości bądź ochronie osób pokrzywdzonych przestępstwem.

W związku z tym sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Czy obecny system środków reakcji karnej i polska polityka karna zniechęcają sprawców przestępstw do ich popełniania?

2. Jaką karę powinno się wymierzyć sprawcy za przestępstwo, aby ponownie go nie popełnił?
3. Czy kara najsurowsza to kara najodpowiedniejsza do zniechęcenia potencjalnych sprawców przestępstw?
4. Jak usprawnić system środków reakcji karnej w Polsce, aby był bardziej efektywny?

Podstawową przyjętą metodą badawczą jest metoda dogmatyczno-prawna, polegająca na analizie orzecznictwa, aktów prawnych oraz literatury w zakresie dotyczącym tematyki niniejszej pracy. Dodatkowo w pracy znajdują się elementy metody historycznoprawnej, czyli analizy funkcji prewencyjnej prawa karnego w Polsce w kontekście stosowanych środków reakcji karnej w wybranych latach oraz porównanie na przestrzeni lat. Także elementy metody porównawczo-prawnej rozumianej jako analiza przepisów prawnych francuskiego Kodeksu karnego w zakresie określonym tematyką niniejszej pracy. Zostaną także omówione statystyki dotyczące wymierzonych sprawcom kar w poszczególnych latach oraz statystyki dotyczące ogólnej liczby przestępstw w Polsce na przestrzeni ostatnich lat.

Funkcja prewencyjna

Współcześnie w doktrynie *prawa karnego* powszechnie uznaje się, że jedną z *funkcji prawa karnego* jest *funkcja prewencyjno-wychowawcza* czy też *ochronna*, ukierunkowana na przyszłość, co dotyczy nie tylko kary, ale i innych środków, w tym zwłaszcza probacyjnych¹. Oddziaływanie prewencji indywidualnej można odnaleźć już w samej decyzji o kryminalizacji określonych zachowań, jak też w celach stosowania kar, środków karnych, środków zabezpieczających, środków probacyjnych oraz innych środków przewidzianych

---

¹ A. Marek, V. Konarska-Wrzošek, *Prawo karne*, Warszawa 2016, s. 16; L. Tyszkiewicz, w: *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010, s. 28; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 57–59.

w *prawie karnym*. Z tematyką tą jest także związana kwestia danych o karalności. Stąd bierze się pogląd, że zapobieganie przestępczości jest naczelnym celem *prawa karnego*².

Funkcja prewencyjna prawa karnego podobnie jak pozostałe funkcje tej gałęzi prawa nie została wprost uregulowana w przepisach. Jest ona raczej przedmiotem piśmiennictwa i judykatury. Opisując funkcję prewencyjną, w skrócie można wskazać, iż ma ona na celu odstraszenie potencjalnych sprawców przestępstw, za które grożą surowe kary. Funkcja prewencyjna ma zatem zapobiec popełnianiu przestępstw przez sprawców. W doktrynie wyróżnia się podział na prewencję ogólną i indywidualną, w zależności od tego, czy normy prawa karnego postrzegane są na płaszczyźnie abstrakcyjnej, czy też stosowane indywidualnie do konkretnej jednostki.

Oddziaływanie prewencyjne ma miejsce zarówno na etapie stanowienia prawa, poprzez informowanie o rodzajach czynów zabronionych i grożących za ich popełnienie sankcjach, jak i na etapie stosowania prawa – dzięki wskazaniu, w jaki sposób sprawca przestępstwa został ukarany i uzasadnieniu wyboru zastosowanych środków reakcji karnoprawnej na przestępstwo, w tym ich wymiaru. Funkcja ochronna prawa karnego, wyrażająca się w oddziaływaniu prewencyjnym, zasadniczo skierowana jest więc ku przyszłości, albowiem ma na celu wywarcie odpowiedniego wpływu – tak na konkretnego sprawcę przestępstwa, jak i na sprawców potencjalnych³.

W doktrynie prawa karnego wyróżnia się dwa rodzaje prewencji. Podział ten dotyczy oddziaływania bądź na konkretnego sprawcę, bądź na społeczeństwo ogólnie.

Celem prewencji szczególnej (indywidualnej) jest takie wymierzenie kary danemu sprawcy, aby w przyszłości nie popełnił przestępstwa.

Wymieniony cel szczególnoprewencyjny można osiągnąć różnymi sposobami: poprzez wychowanie sprawcy, unieszkodliwienie,

² A. Lach, Rozdział 2. *Prewencja indywidualna w prawie karnym materialnym*, w: *Prewencja indywidualna w procesie karnym*, Warszawa 2020; H. Packer, *The Limits of Criminal Sanction*, Stanford 1968, s. 16.

³ K. Urbanowicz, *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, Poznań 2020, s. 59.

uniemożliwienie lub utrudnienie popełnienia ponownego przestępstwa. Orzeczenie długoterminowej kary pozbawienia wolności, zakazu wykonywania zawodu bądź przepadku narzędzi przestępstwa może uniemożliwić lub utrudnić popełnianie następnych przestępstw przez sprawcę. W nauce prawa karnego poprzednich lat wśród sposobów osiągnięcia celu szczególnoprewencyjnego kary wymieniano również odstraszenie. Praktycznie oznaczało to wymierzenie bardzo dolegliwej kary, nawet ponad stopień winy sprawcy, w celu odstraszenia sprawcy od popełniania przestępstw w przyszłości. Takie oddziaływanie kary na sprawcę oznaczałoby jednak powrót do represyjności prawa karnego oraz naruszenia zasady humanitaryzmu. Cel szczególnoprewencyjny można wprawdzie niekiedy osiągnąć poprzez odstraszenie, ale tylko wówczas, gdy będzie to cel uboczny i tylko w odniesieniu do wyjątkowo zdemoralizowanych sprawców. Jednakże nawet w takich przypadkach musi być zachowana współmierność kary do wagi czynu oraz do stopnia winy sprawcy. Najbardziej pożądanym sposobem osiągnięcia celu szczególnoprewencyjnego jest wychowanie sprawcy. W rezultacie oddziaływania wychowawczego kształtują się u sprawcy pozytywne postawy społeczne, zmienia się też pozytywnie jego osobowość (poprawa moralna). Wprawdzie jest to najbardziej pożądanym celem, ale jednocześnie wyraźnie idealistyczny, który trudno, a niekiedy nie sposób go osiągnąć, stosując wobec sprawcy karę. Z tych też względów przyjmuje się, że szczególnoprewencyjny cel zostanie osiągnięty – mimo braku poprawy moralnej – jeżeli sprawca nie powróci na drogę przestępstwa (poprawa jurydyczna)⁴.

Natomiast prewencja ogólna (generalna) ma zapobiegać popełnieniu przestępstw przez innych, potencjalnych sprawców. Należy się zgodzić ze stanowiskami Marka Bojarskiego, Jacka Giezka oraz Zofii Sienkiewicz, które głoszą, że:

Początkowo głównym kierunkiem oddziaływania kary na społeczeństwo było odstraszenie, realizowane najczęściej poprzez stosowanie bardzo surowych kar, nieproporcjonalnych do wagi czynu ani do stopnia winy sprawcy. Taką prewencją ogólną, ukierunkowaną przede wszystkim na odstraszenie społeczeństwa, nazywano w nauce prawa karnego negatywną prewencją ogólną. Stosowanie nadmiernie surowych kar nie zapobiegało jednak, jak wykazywały liczne badania kryminologiczne, popełnianiu przestępstw przez innych sprawców. W nauce prawa karnego i kryminologii wielokrotnie podkreślano, że nie surowość kary, ale jej

---

⁴ M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne*, Warszawa 2020, s. 349.

nieuchronność, szybkość stosowania oraz sprawiedliwy wymiar mogą umożliwić realizację celów ogólnoprewencyjnych. Obecnie celem ogólnoprewencyjnym jest kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa, przekonywanie o nieuchronności i sprawiedliwości kary. Takie ujęcie celów ogólnoprewencyjnych określono mianem pozytywnej prewencji ogólnej⁵.

Kary określone w kodeksie karnym (dalej: k.k.)⁶

Obecnie katalog kar, zawarty w art. 32 Kodeksu karnego, wymienia następujące kary:

1. grzywna,
2. ograniczenie wolności,
3. pozbawienie wolności,
4. 25 lat pozbawienia wolności,
5. dożywotnie pozbawienie wolności.

Kolejność wymienionych w katalogu kar jest odwrotna niż w przepisach kodeksów z lat 1932⁷ i 1969⁸.

Kary w Kodeksie karnym z 1997 roku zostały ułożone w hierarchii od najłagodniejszej do najbardziej surowej. Katalogi kar w poprzednich kodeksach karnych, tj. z 1932 roku i 1969 roku ułożone były odwrotnie – od najsurowszej do najłagodniejszej dla sprawcy.

Układ katalogu nie jest przypadkowy, ma on bowiem, jak podkreślano (...), wskazywać sędziemu ustawowe priorytety w wyborze rodzaju kary. W przypadku zatem sankcji alternatywnych sędzia powinien w pierwszej kolejności rozważyć możliwość stosowania kar wolnościowych przed karą pozbawienia wolności⁹.

⁵ Ibidem, s. 349–350.

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny* (Dz.U. 2022.1138 t.j. z dnia 2022.05.30).

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 lipca 1932 r. – *Kodeks karny*. (Dz.U. 1932.60.571 z dnia 1932.07.15).

⁸ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – *Kodeks karny* (Dz.U. 1969.13.94 z dnia 1969.05.14).

⁹ M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, op. cit., s. 355.

Pierwszeństwo wymierzania przez sądy kar nieizolacyjnych wynika także z art. 58 § 1 k.k., który stanowi, że jeżeli ustawa przewiduje możliwość wyboru rodzaju kary, a przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat, sąd orzeka karę pozbawienia wolności tylko wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie może spełnić celów kary.

Nowelizacją Kodeksu karnego z 2015 roku¹⁰ ustawodawca wprowadził tzw. karę mieszaną¹¹, umożliwiającą orzeczenie jednocześnie dwóch kar: karę pozbawienia wolności i karę ograniczenia wolności. W doktrynie pomimo faktu, iż funkcjonuje termin „kara mieszana”, to istnieją głosy, które stoją w opozycji do przejętej z uzasadnienia nazwy.

Po pierwsze katalog kar obecnie obowiązującego kodeksu nie przewiduje takiej kary. Po drugie, kara pozbawienia wolności nie „miesza się” z karą ograniczenia wolności ani z jej elementami, następuje tylko sukcesywne wykonanie dwóch jednorodzących, jednocześnie orzeczonych kar¹².

Zgodnie z art. 37b k.k. w sprawie o występki zagrożony karą pozbawienia wolności sąd może orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności i karę ograniczenia wolności, niezależnie od dolnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego w ustawie za dany czyn:

1. karę pozbawienia wolności w wymiarze od 1 miesiąca do 3 miesięcy oraz karę ograniczenia wolności od 1 miesiąca do 2 lat;
2. karę pozbawienia wolności w wymiarze od 1 miesiąca do 6 miesięcy (jeżeli górna granica ustawowego zagrożenia wynosi przynajmniej 10 lat);
3. karę ograniczenia wolności od 1 miesiąca do 2 lat.

W pierwszej kolejności wykonuje się karę pozbawienia wolności, chyba że ustawa stanowi inaczej.

¹⁰ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015.396 z dnia 2015.03.20).

¹¹ Art. 37b k.k.

¹² M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, op. cit., s. 370–371.

Środki karne określone w kodeksie karnym

Zgodnie z art. 39 k.k. środkami karnymi są:

- pozbawienie praw publicznych;
- zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej;
- zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi;
- zakaz zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu, lub pracy w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów;
- zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu;
- zakaz wstępu na imprezę masową;
- zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych;
- nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
- zakaz prowadzenia pojazdów;
- świadczenie pieniężne;
- podanie wyroku do publicznej wiadomości.

Pozbawienie praw publicznych obejmuje utratę czynnego i biernego prawa wyborczego do organu władzy publicznej, organu samorządu zawodowego lub gospodarczego, utratę prawa do udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oraz do pełnienia funkcji w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego lub zawodowego, jak również utratę posiadanego stopnia wojskowego i powrót do stopnia szeregowego; pozbawienie praw publicznych obejmuje ponadto utratę orderów, odznaczeń i tytułów honorowych oraz utratę zdolności do ich uzyskania

w okresie trwania pozbawienia praw¹³. Sąd może (fakultatywnie) orzec pozbawienie praw publicznych w razie skazania:

1. na karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 za przestępstwo popełnione w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie;
2. za przestępstwa określone w art. 228 § 1 i 3–6; art. 229 § 1 i 3–5; art. 230 § 1, art. 230a §1; art. 250a § 1 i 2; art. 271 § 3; art. 296a § 1, 2 i 4 oraz art. 305 § 1 i 2¹⁴.

Sąd może orzec (fakultatywnie) zakaz zajmowania określonego stanowiska albo wykonywania określonego zawodu, jeżeli sprawca nadużył przy popełnieniu przestępstwa stanowiska lub wykonywanego zawodu, albo okazał, że dalsze zajmowanie stanowiska, lub wykonywanie zawodu zagraża istotnym dobrom chronionym prawem¹⁵. Ponadto sąd może orzec zakaz zajmowania wszelkich lub określonych stanowisk, wykonywania wszelkich lub określonych zawodów albo działalności, związanych z wychowaniem, edukacją, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi na czas określony albo dożywotnio w razie skazania na karę pozbawienia wolności za umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu na szkodę małoletniego. Sąd orzeka zakaz zajmowania wszelkich lub określonych stanowisk, wykonywania wszelkich lub określonych zawodów albo działalności, związanych z wychowaniem, edukacją, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi na czas określony, albo dożywotnio w razie skazania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej, lub obyczajności na szkodę małoletniego¹⁶.

Sąd orzeka zakaz:

- zajmowania wszelkich lub określonych stanowisk, lub
- wykonywania wszelkich lub określonych zawodów, lub
- wykonywania wszelkiej lub określonej pracy na podstawie stosunku pracy, umowy agencyjnej, umowy zlecenia, lub innej umowy o świadczenie usług, do której zgodnie z Kodeksem cywilnym stosuje się przepisy dotyczące zlecenia, lub umowy o dzieło – w organach i instytucjach państwowych i samorządu

¹³ Art. 40 § 1 k.k.

¹⁴ Art. 40 § 2 k.k.

¹⁵ Art. 41 § 1 k.k.

¹⁶ Art. 41 § 1a k.k.

terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa, lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji, lub udziałów, w razie skazania osoby pełniącej funkcję publiczną za przestępstwa określone w art. 228; art. 230 § 1; art. 230a § 1; art. 250a § 1 i 2; art. 271 § 3; art. 296a § 1, 2 i 4 oraz art. 305 § 1 i 2¹⁷.

Sąd orzeka dożywotnio zakaz w razie ponownego skazania sprawcy w warunkach określonych w art. 41 § 1a i 1aa¹⁸.

Sąd może orzec zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej w razie skazania za przestępstwo popełnione w związku z prowadzeniem takiej działalności, jeżeli dalsze jej prowadzenie zagraża istotnym dobrom chronionym prawem¹⁹.

Sąd może orzec zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, jak również nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, w razie skazania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego lub inne przestępstwo przeciwko wolności oraz w razie skazania za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym zwłaszcza przemocy wobec osoby najbliższej. Zakaz lub nakaz może być połączony z obowiązkiem zgłaszania się do Policji lub innego wyznaczonego organu w określonych odstępach czasu, a zakaz zbliżania się do określonych osób – również kontrolowany w systemie dozoru elektronicznego²⁰.

Sąd orzeka zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, jak również nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, w razie skazania na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej

¹⁷ Art. 41 § 1aa k.k.

¹⁸ Art. 41 § 1b k.k.

¹⁹ Art. 41 § 2 k.k.

²⁰ Art. 41a § 1 k.k.

lub obyczajności na szkodę małoletniego. Zakaz lub nakaz może być połączony z obowiązkiem zgłaszania się do Policji lub innego wyznaczonego organu w określonych odstępach czasu, a zakaz zbliżania się do określonych osób – również kontrolowany w systemie dozoru elektronicznego²¹. Ponadto sąd może orzec zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu dożywotnio w razie ponownego skazania sprawcy w warunkach określonych w § 2²².

Sąd może orzec zakaz wstępu na imprezę masową, jeżeli przestępstwo zostało popełnione w związku z taką imprezą lub w razie skazania za występki o charakterze chuligańskim, a udział sprawcy w imprezach masowych zagraża dobrom chronionym prawem. Sąd orzeka zakaz wstępu na imprezę masową w wypadkach wskazanych w ustawie²³. Zakaz wstępu na imprezę masową obejmuje wszelkie imprezy masowe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz mecze piłki nożnej rozgrywane przez polską kadrę narodową lub polski klub sportowy poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej²⁴. Orzekając zakaz wstępu na imprezę masową za czyn popełniony w związku z masową imprezą sportową, sąd może orzec obowiązek przebywania skazanego w czasie trwania niektórych imprez masowych objętych zakazem w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego²⁵. W szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może orzec, że po upływie okresu, na który orzeczono obowiązek przebywania skazanego w czasie trwania niektórych imprez masowych objętych zakazem w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu, skazany będzie obowiązany do stawiennictwa w czasie trwania niektórych imprez masowych objętych zakazem w jednostce organizacyjnej Policji lub w miejscu określonym przez właściwego, ze względu na miejsce zamieszkania

---

²¹ Art. 41a § 2 k.k.

²² Art. 41a § 3 k.k.

²³ Art. 41b § 1 k.k.

²⁴ Art. 41b § 2 k.k.

²⁵ Art. 41b § 3 k.k.

skazanego, komendanta powiatowego, rejonowego lub miejskiego Policji²⁶. Jeżeli zaś z okoliczności wynika, że wykonanie obowiązku przebywania skazanego w czasie trwania niektórych imprez masowych objętych zakazem w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego przebywania skazanego w czasie trwania niektórych imprez masowych objętych zakazem w miejscu stałego pobytu, lub w innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego jest niemożliwe, lub jego orzeczenie jest oczywiście niecelowe, zamiast tego obowiązku orzeka się obowiązek stawiennictwa skazanego w czasie trwania niektórych imprez masowych objętych zakazem w jednostce organizacyjnej Policji, lub w miejscu określonym przez właściwego, ze względu na miejsce zamieszkania skazanego, komendanta powiatowego, rejonowego, lub miejskiego Policji²⁷. Nakładając obowiązek, sąd określa imprezy masowe, w czasie trwania których obowiązek ten ma być wykonywany, wskazując w szczególności nazwy dyscyplin sportowych, nazwy klubów sportowych oraz zakres terytorialny imprez, których obowiązek dotyczy²⁸.

Sąd może orzec zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych, w razie skazania za przestępstwo popełnione w związku z urządzaniem gier hazardowych lub udziałem w nich²⁹. Zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych nie obejmuje uczestnictwa w loteriach promocyjnych³⁰.

Sąd może orzec zakaz prowadzenia pojazdów określonego rodzaju w razie skazania osoby uczestniczącej w ruchu za przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, w szczególności, jeżeli z okoliczności popełnionego przestępstwa wynika, że prowadzenie pojazdu przez tę osobę zagraża bezpieczeństwu w komunikacji³¹. Natomiast sąd orzeka zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych w razie skazania za przestępstwo określone w art. 178b,

---

²⁶ Art. 41b § 5 k.k.

²⁷ Art. 41b § 7 k.k.

²⁸ Art. 41b § 8 k.k.

²⁹ Art. 41c § 2 k.k.

³⁰ Art. 41c § 1 k.k.

³¹ Art. 42 § 1 k.k.

art. 180a, art. 244 k.k., jeżeli czyn sprawcy polegał na niezastosowaniu się do zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych³². Jednakże sąd orzeka, na okres nie krótszy niż 3 lata, zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów albo pojazdów określonego rodzaju, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji był w stanie nietrzeźwości, pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia określonego w art. 173, art. 174 lub art. 177³³. Sąd orzeka zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio w razie popełnienia przestępstwa określonego w art. 178a § 4 k.k. lub jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 173 k.k., którego następstwem jest śmierć innej osoby, lub ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, albo w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 k.k. lub w art. 355 § 2 k.k. był w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia, chyba że zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami³⁴.

Odstępując od wymierzenia kary, a także w wypadkach wskazanych w ustawie, sąd może orzec świadczenie pieniężne na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej; wysokość tego świadczenia nie może przekroczyć 60 tys. złotych³⁵. W razie skazania sprawcy za przestępstwo określone w art. 178a § 1, art. 179 lub art. 180 sąd orzeka świadczenie pieniężne na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej w wysokości co najmniej 5 tys. złotych, a w razie skazania sprawcy za przestępstwo określone w art. 178a § 4 co najmniej 10 tys. złotych³⁶.

Sąd może orzec podanie wyroku do publicznej wiadomości w określony sposób, jeżeli uzna to za celowe, w szczególności ze względu na społeczne oddziaływanie skazania, o ile nie narusza to interesu pokrzywdzonego³⁷.

---

³² Art. 42 § 1a k.k.

³³ Art. 42a § 2 k.k.

³⁴ Art. 42a § 3 k.k.

³⁵ Art. 43a § 1 k.k.

³⁶ Art. 43a § 2 k.k.

³⁷ Art. 43b k.k.

Przepadek i środki kompensacyjne określone w polskim kodeksie karnym

Sąd orzeka przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa³⁸. Sąd może również orzec, a w wypadkach wskazanych w ustawie orzeka, przepadek przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa³⁹. Jeżeli zaś orzeczenie przepadku przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa, byłoby niewspółmierne do wagi popełnionego czynu, sąd zamiast przepadku może orzec nawiązkę na rzecz Skarbu Państwa⁴⁰. Jeżeli orzeczenie przepadku nie jest możliwe, sąd może orzec przepadek równowartości przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa lub przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa⁴¹.

W razie skazania za przestępstwo, z którego popełnienia sprawca osiągnął, chociażby pośrednio, korzyść majątkową znacznej wartości, sąd może orzec przepadek przedsiębiorstwa stanowiącego własność sprawcy albo jego równowartości, jeżeli przedsiębiorstwo służyło do popełnienia tego przestępstwa lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści⁴². W razie skazania za przestępstwo, z którego popełnienia sprawca osiągnął, chociażby pośrednio, korzyść majątkową znacznej wartości, sąd może orzec przepadek niestanowiącego własności sprawcy przedsiębiorstwa osoby fizycznej albo jego równowartości, jeżeli przedsiębiorstwo służyło do popełnienia tego przestępstwa lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści, a jego właściciel chciał, aby przedsiębiorstwo służyło do popełnienia tego przestępstwa, lub ukrycia osiągniętej z niego korzyści, albo przewidując taką możliwość, na to się godził⁴³. W razie współwłasno-

---

³⁸ Art. 44 § 1 k.k.

³⁹ Art. 44 § 2 k.k.

⁴⁰ Art. 44 § 3 k.k.

⁴¹ Art. 44 § 4 k.k.

⁴² Art. 44a § 1 k.k.

⁴³ Art. 44a § 2 k.k.

ści przepadek przedsiębiorstwa orzeka się z uwzględnieniem woli i świadomości każdego ze współwłaścicieli i w ich granicach⁴⁴.

W razie skazania za przestępstwo, z którego popełnienia została osiągnięta, chociażby pośrednio, korzyść majątkowa znacznej wartości⁴⁵ albo przestępstwo, z którego została lub mogła zostać osiągnięta, chociażby pośrednio, korzyść majątkowa, zagrożone karą pozbawienia wolności, której górna granica jest nie niższa niż 5 lat, lub popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnienie przestępstwa za korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa uważa się mienie, które sprawca objął we władanie, lub do którego uzyskał jakikolwiek tytuł w okresie 5 lat przed popełnieniem przestępstwa do chwili wydania chociażby nieprawomocnego wyroku, chyba że sprawca lub inna zainteresowana osoba przedstawi dowód przeciwny⁴⁶.

Środkami kompensacyjnymi zaś wymienionymi w Kodeksie karnym są:

- obowiązek naprawienia szkody,
- zadośćuczynienie,
- nawiązka.

W razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się⁴⁷. Jeżeli orzeczenie obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia jest znacznie utrudnione, sąd może orzec zamiast tego obowiązku nawiązkę w wysokości do 200 tys. złotych na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu. W razie gdy ustalono więcej niż jedną

⁴⁴ Art. 44a § 3 k.k.

⁴⁵ Mieniem znacznej wartości jest mienie, którego wartość w czasie popełnienia czynu zabronionego przekracza 200 tys. złotych (art. 115 § 5 k.k.).

⁴⁶ Art. 45 § 2 k.k.

⁴⁷ Art. 46 § 1 k.k.

taką osobę, nawiązki orzeka się na rzecz każdej z nich⁴⁸. Orzeczenie odszkodowania, zadośćuczynienia albo nawiązki nie stoi na przeszkodzie dochodzeniu niezaspokojonej części roszczenia w drodze postępowania cywilnego⁴⁹.

W razie skazania sprawcy za umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu albo za inne przestępstwo umyślne, którego skutkiem jest śmierć człowieka, ciężki uszczerbek na zdrowiu, naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia, sąd może orzec nawiązkę na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej⁵⁰. Nawiązkę orzeka się co do zasady w wysokości do 100 tys. złotych, chyba że jest przepis szczególny w Kodeksie karnym⁵¹.

Środki probacyjne i środki zabezpieczające określone w kodeksie karnym

Do środków probacyjnych wymienionych w polskim Kodeksie karnym z 1997 roku należą:

- warunkowe umorzenie postępowania karnego;
- warunkowe zawieszenie wykonania kary;
- warunkowe przedterminowe zwolnienie.

Sąd może warunkowo umorzyć postępowanie karne, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy niekaranego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa. Warunkowego umorzenia nie stosuje się do sprawcy przestępstwa

⁴⁸ Art. 46 § 2 k.k.

⁴⁹ Art. 46 § 3 k.k.

⁵⁰ Art. 47 § 1 k.k.

⁵¹ Art. 48 k.k.

zagrożonego karą przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności⁵². Warunkowe umorzenie następuje na okres próby, który wynosi od roku do 3 lat i biegnie od uprawomocnienia się orzeczenia. Umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd może w okresie próby oddać sprawcę pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym⁵³.

Sąd może warunkowo zawiesić wykonanie kary pozbawienia wolności orzeczonej w wymiarze nieprzekraczającym roku, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa nie był skazany na karę pozbawienia wolności i jest to wystarczające do osiągnięcia wobec niego celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa. Zawieszając wykonanie kary, sąd bierze pod uwagę przede wszystkim postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa. Wobec sprawcy występku o charakterze chuligańskim oraz sprawcy przestępstwa określonego w art. 178a § 4 sąd może warunkowo zawiesić wykonanie kary jedynie w szczególnie uzasadnionych wypadkach⁵⁴. Zawieszenie wykonania kary następuje na okres próby, który wynosi od roku do 3 lat i biegnie od uprawomocnienia się wyroku. W wypadku zawieszenia wykonania kary wobec sprawcy młodocianego oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, okres próby wynosi od 2 do 5 lat⁵⁵. Zawieszając wykonanie kary, sąd może w okresie próby oddać skazanego pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym. Dozór jest obowiązkowy wobec młodocianego sprawcy przestępstwa umyślnego, sprawcy określonego w art. 64 § 2, a także wobec sprawcy przestępstwa popełnionego w związku z zaburzeniami

---

⁵² Art. 66 § 1 i 2 k.k.

⁵³ Art. 67 § 1 i 2 k.k.

⁵⁴ Art. 69 § 1–2 i 4 k.k.

⁵⁵ Art. 70 § 1–2 k.k.

preferencji seksualnych oraz sprawcy, który popełnił przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej⁵⁶.

Skazanego na karę pozbawienia wolności sąd może warunkowo zwolnić z odbycia reszty kary tylko wówczas, gdy jego postawa, właściwości i warunki osobiste, okoliczności popełnienia przestępstwa oraz zachowanie po jego popełnieniu i w czasie odbywania kary uzasadniają przekonanie, że skazany po zwolnieniu będzie stosował się do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego i przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa⁵⁷. Skazanego można warunkowo zwolnić po odbyciu co najmniej połowy kary. Skazanego określonego w art. 64 § 1 można warunkowo zwolnić po odbyciu dwóch trzecich kary, natomiast określonego w art. 64 § 2 po odbyciu trzech czwartych kary. Skazanego na karę 25 lat pozbawienia wolności można warunkowo zwolnić po odbyciu 15 lat kary, natomiast skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności po odbyciu 25 lat kary⁵⁸. W razie warunkowego zwolnienia czas pozostały do odbycia kary stanowi co o zasady okres próby, który jednak nie może być krótszy niż 2 lata ani dłuższy niż 5 lat. W razie warunkowego zwolnienia z kary 25 lat pozbawienia wolności lub dożywotniego pozbawienia wolności okres próby wynosi 10 lat⁵⁹. W razie odwołania warunkowego zwolnienia ponowne warunkowe zwolnienie nie może nastąpić przed odbyciem, po ponownym osadzeniu, przynajmniej roku kary pozbawienia wolności, a w wypadku kary 25 lat pozbawienia wolności lub kary dożywotniego pozbawienia wolności przed odbyciem przynajmniej 5 lat kary⁶⁰. Jeżeli w okresie próby i w ciągu 6 miesięcy od jej zakończenia nie odwołano warunkowego zwolnienia, karę uważa się za odbytą z chwilą warunkowego zwolnienia⁶¹.

Genezy środków zabezpieczających należy poszukiwać w koncepcjach pozytywizmu kryminologicznego przełomu XIX

⁵⁶ Art. 73 § 1–2 k.k.

⁵⁷ Art. 77 § 1 k.k.

⁵⁸ Art. 78 § 1 i 2 k.k.

⁵⁹ Art. 80 § 1 i 2 k.k.

⁶⁰ Art. 81 k.k.

⁶¹ Art. 82 § 1 k.k.

i XX w. Przedstawiciele tego nurtu nauki prawa karnego główną uwagę w zwalczaniu przestępczości skupili na osobie sprawcy. Podstawą stosowania sankcji karnych nie powinien być – ich zdaniem – czyn, ale przede wszystkim właściwości sprawcy oraz niebezpieczeństwo, które przedstawia on dla porządku prawnego. Przy takich, najogólniej biorąc, założeniach reakcją na czyn sprawcy nie powinna być kara, ale różne, prewencyjne środki zabezpieczające społeczeństwo przed niebezpiecznym sprawcą. Podstawą stosowania tych środków powinien być stopień zagrożenia czy niebezpieczeństwa dla społeczeństwa, który jednocześnie wyznaczałby również czas trwania danego środka zabezpieczającego. W najbardziej radykalnym nurcie tzw. ruchu obrony społecznej środki ochrony społeczeństwa przed sprawcą miały całkowicie zastępować karę, a prawo karne straciłoby rację bytu⁶².

Ustawodawca w art. 93a k.k. wymienia następujące środki zabezpieczające (w kolejności najmniej izolacyjnej i dolegliwej):

1. elektroniczna kontrola miejsca pobytu;
2. terapia;
3. terapia uzależnień;
4. pobyt w zakładzie psychiatrycznym, a zatem najbardziej dolegliwy środek izolacyjny;
5. nakazy i zakazy określone w art. 39 pkt 2 i 3 k.k. orzekane tytułem środka zabezpieczającego.

W doktrynie zauważono rozróżnienie środków zabezpieczających na lecznicze i nielecznicze (administracyjne)⁶³.

Skoro niektóre środki karne mogą stanowić jednocześnie środki zabezpieczające, to pojawiły się problemy z rozróżnieniem danych środków. Według M. Bojarskiego, J. Giezka oraz Z. Sienkiewicz:

Różnice między karami i środkami zabezpieczającymi są istotne. Pomijając odmienny charakter poszczególnych środków zabezpieczających, można wymienić kilka zasadniczych różnic:

⁶² M. Bojarski, J. Gizek, Z. Sienkiewicz op. cit., s. 497.

⁶³ Zob. K. Lipiński, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Gizek, Warszawa 2021, art. 93(a). i M. Mozgawa, w: M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, idem, *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 93(a).

- 1) dla zastosowania środków zabezpieczających nie jest niezbędne, tak jak przy karze, przypisanie winy sprawcy;
- 2) stosowanie środków zabezpieczających nie jest zawsze zależne od stopnia społecznej szkodliwości popełnionego czynu, jest natomiast zawsze zależne od stopnia zagrożenia ze strony sprawcy dla porządku prawnego;
- 3) istotą kary jest dolegliwość, natomiast dolegliwość środków zabezpieczających jest niezamierzona, chociaż niekiedy nieunikniona;
- 4) celem kary jest prewencja, kompensacja i zadośćuczynienie poczuciu sprawiedliwości, natomiast zasadniczym celem środków zabezpieczających jest prewencja, zabezpieczenie społeczeństwa przed sprawcą.

Wspólną natomiast cechą kar i środków zabezpieczających jest to, że stanowią reakcję na popełniony przez sprawcę czyn zabroniony⁶⁴.

Statystyki dotyczące wymierzonych kar

Według statystyk Ministerstwa Sprawiedliwości⁶⁵ w latach 2014–2019 najczęściej orzekana była tzw. terminowa kara pozbawienia wolności, przy czym najczęściej orzekałą karą pozbawienia wolności była kara 6 miesięcy pozbawienia wolności. Częściej orzekano karę pozbawienia wolności, warunkowo zawieszając karę bez dozoru. Jednakże w latach 2014–2018 widać znaczący spadek orzekania kar wolnościowych na rzecz kar nieizolacyjnych. Najrzadziej sądy w latach 2014–2018 orzekały odpowiednio: tzw. karę mieszaną, 25 lat pozbawienia wolności, dożywotnie pozbawienie wolności, a najrzadziej samoistne środki karne.

---

⁶⁴ M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, op. cit., s. 499.

⁶⁵ Ministerstwo Sprawiedliwości, Statystyka sądowa – Prawomocne osądzenia osób dorosłych w latach 2014–2018, Edycja IV, Departament Strategii i Funduszy Europejskich, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/> [dostęp: 17.12.2022].

Francuski katalog kar

Francuski Kodeks karny⁶⁶ dzieli czyny karalne na przestępstwa (w tym zbrodnie i występki) oraz wykroczenia, a co za tym idzie ustawodawca francuski różnym czynom karalnym w zależności od stopnia społecznej szkodliwości czynu w jednym akcie przypisuje różne zagrożenie karne. W niniejszym opracowaniu wskazanie francuskiego katalogu kar ma na celu porównanie dwóch różnych polityk kryminalnych w zakresie zwalczania przestępczości i prewencji (zarówno ogólnej, jak i szczególnej).

Francuski kodeks karny w konsekwencji przewiduje następujące sankcje karne ponoszone przez osoby fizyczne w razie popełnienia przestępstwa:

- pozbawienie wolności lub dożywotnie pozbawienie wolności;
- pozbawienie wolności lub areszt karny na okres maksymalnie trzydziestu lat;
- pozbawienie wolności lub areszt karny na okres maksymalnie dwudziestu lat;
- pozbawienie wolności lub areszt karny na maksymalnie piętnaście lat.

Czas trwania kary pozbawienia wolności lub tymczasowego aresztowania wynosi co najmniej dziesięć lat⁶⁷.

Kary ponoszone przez osoby fizyczne za popełnienie wykroczenia (tzw. kary poprawcze) to:

- więzienie (pozbawienie wolności może być przedmiotem kary w zawieszeniu, zawieszenia w zawieszeniu lub przystosowania zgodnie z przepisami rozdziału II francuskiego Kodeksu karnego);
- grzywna;
- grzywna dzienna;
- kurs obywatelski;

⁶⁶ Code pénal (francuski kodeks karny). <https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf/legiOrKali?id=LEGITEXT000006070719.pdf&size=742%20Ko&pathToFile=/LEGI/TEXT/00/00/06/07/07/19/LEGI-TEXT000006070719/LEGITEXT000006070719.pdf&title=Code%20p%C3%A9nal> [dostęp: 17.12.2022].

⁶⁷ Art. 131-1 francuskiego Kodeksu karnego.

- praca społeczna;
- kary polegające na przepadku lub ograniczeniu praw, o których mowa w art. 131–6;
- kary dodatkowe określone w art. 131–10⁶⁸.

Jeżeli występkiem zagrożony jest karą pozbawienia wolności, sąd może zamiast kary pozbawienia wolności nakazać skazanemu odbycie kursu obywatelstwa, którego tryb, czas trwania i treść określa dekret *Conseil d'Etat*, a którego celem jest przypomnienie sprawcy republikańskich wartości tolerancji, poszanowania godności osobistej, na których opiera się społeczeństwo. Sąd rozstrzyga, czy to postępowanie, którego koszt nie może przekroczyć kary grzywny za wykroczenie trzeciego stopnia, ma być przeprowadzone na koszt skazanego. Kary tej nie można wymierzyć oskarżonemu, który jej odmawia lub nie jest obecny na rozprawie. Staż odbywa się w terminie sześciu miesięcy od dnia uprawomocnienia się wyroku skazującego, chyba że nie jest to możliwe ze względu na zachowanie lub sytuację skazanego. Staże, które sąd może orzec, to

- kurs obywatelski, mający na celu poznanie wartości Rzeczypospolitej i obowiązków obywatela;
- kurs świadomości bezpieczeństwa ruchu drogowego;
- szkolenie uświadamiające na temat niebezpieczeństw związanych z używaniem narkotyków;
- kurs odpowiedzialności za zapobieganie i zwalczanie przemocy domowej i przemocy ze względu na płeć;
- kurs uświadamiający na temat walki z atakami seksualnymi;
- kurs dotyczący władzy rodzicielskiej;
- kurs na temat zwalczania seksizmu i podnoszenia świadomości równości kobiet i mężczyzn;
- kurs uświadamiający na temat profilaktyki i zwalczania złego traktowania zwierząt⁶⁹.

Natomiast skala kar pozbawienia wolności za wykroczenia przedstawia się następująco:

- najwyżej dziesięć lat;

⁶⁸ Ibidem, art. 131–3.

⁶⁹ Ibidem, art. 131–5–1.

- najwyżej siedem lat;
- najwyżej pięć lat;
- najwyżej trzy lata;
- maksymalnie dwa lata;
- maksymalnie rok;
- najwyżej sześć miesięcy;
- maksymalnie dwa miesiące⁷⁰.

Francuski Kodeks karny przewiduje również tzw. kary dodatkowe, które są odpowiednikami polskich środków karnych. Jeżeli zatem przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności, sąd może orzec zamiast kary pozbawienia wolności jedną lub więcej z następujących kar pozbawienia wolności lub kar ograniczających:

- zawieszenia prawa jazdy na maksymalny okres pięciu lat; zawieszenie to może być ograniczone do prowadzenia pojazdu poza działalnością zawodową, zgodnie z warunkami określonymi dekretem *Conseil d'Etat*; ograniczenie to nie jest jednak możliwe w sprawach o wykroczenia, w przypadku których zawieszenie prawa jazdy jako kara dodatkowa nie może ograniczać się do kierowania pojazdem poza czynnościami zawodowymi;
- zakazu kierowania niektórymi pojazdami przez okres nieprzekraczający pięciu lat;
- pozbawienie prawa jazdy wraz z zakazem ubiegania się o nowe prawo jazdy na okres nieprzekraczający pięciu lat;
- konfiskaty jednego lub więcej pojazdów należących do osoby skazanej;
- unieruchomienia jednego lub więcej pojazdów należących do osoby skazanej na warunkach określonych dekretem *Conseil d'Etat* na maksymalny okres jednego roku;
- zakazu posiadania lub noszenia broni, na którą wymagane jest zezwolenie; taki zakaz nie może obowiązywać dłużej niż pięć lat;
- konfiskaty jednej lub kilku broni należących do osoby skazanej lub będących w jej swobodnym dostępie;
- cofnięcia zezwolenia na polowanie wraz z zakazem ubiegania się o nowe zezwolenie; taki zakaz nie może obowiązywać dłużej niż pięć lat;

⁷⁰ Ibidem, art. 131–4.

- zakazie wystawiania czeków, z wyjątkiem umożliwiających wypłatę przez wystawcę środków od trasata lub czeków poświadczonych, oraz zakaz używania kart płatniczych, maksymalnie na okres pięciu lat;
- konfiskaty rzeczy, która służyła lub była przeznaczona do popełnienia przestępstwa, albo rzeczy będącej produktem przestępstwa; konfiskaty tej nie można jednak orzec za wykroczenie prasowe;
- zakazie, maksymalnie na okres pięciu lat, wykonywania jakiegokolwiek działalności zawodowej lub społecznej, jeżeli ułatwienia wynikające z takiej działalności zostały świadomie wykorzystane do przygotowania lub popełnienia przestępstwa; zakaz taki nie dotyczy sprawowania mandatu wyborczego ani nie może być orzeczony za wykroczenie prasowe;
- zakazie, maksymalnie na okres trzech lat, przebywania w miejscach lub kategoriach miejsc określonych przez sąd, w których popełniono przestępstwo;
- zakazie, maksymalnie na okres trzech lat, obcowania z określonymi skazanymi wskazanymi przez sąd, w szczególności ze sprawcami przestępstwa lub jego współnikami;
- zakazie, maksymalnie przez okres trzech lat, nawiązywania kontaktów z niektórymi osobami specjalnie wskazanymi przez sąd, w szczególności z ofiarą przestępstwa.
- zakazie, maksymalnie przez okres pięciu lat, wykonywania zawodu handlowego lub przemysłowego, kierowania, administrowania, kierowania lub kontrolowania w jakimkolwiek charakterze, bezpośrednio lub pośrednio, na własny rachunek, lub w imieniu innych osób, przedsiębiorstwem handlowym lub przemysłowym przedsiębiorstwo lub spółka handlowa⁷¹.

W przypadku zaś wykroczeń, katalog kar dodatkowych przewidzianych we francuskim Kodeksie karnym kształtuje się w następujący sposób:

- zatrzymanie prawa jazdy na okres nie dłuższy niż trzy lata, przy czym zawieszenie to może ograniczać się do kierowania

⁷¹ Ibidem, art. 131–6.

poza działalnością zawodową, chyba że przepis wyraźnie wyłącza to ograniczenie;

- zakaz posiadania lub noszenia przez okres maksymalnie trzech lat broni podlegającej zezwoleniu;
- konfiskata jednej lub więcej broni, których skazany jest właścicielem lub którymi może swobodnie dysponować;
- cofnięcie zezwolenia na polowanie z zakazem ubiegania się o nowe zezwolenie na okres maksymalnie trzech lat;
- konfiskata rzeczy, która służyła lub była przeznaczona do popełnienia przestępstwa albo rzeczy będącej jej wytworem;
- zakaz kierowania niektórymi lądowymi pojazdami silnikowymi, w tym takimi, dla których prawo jazdy nie jest wymagane, maksymalnie przez okres trzech lat;
- kary w okresie próbnym przewidziane w artykule 131–5–1;
- konfiskata zwierzęcia użytego do popełnienia przestępstwa lub przeciwko któremu przestępstwo zostało popełnione;
- zakaz trzymania zwierząt maksymalnie przez okres trzech lat;
- cofnięcie na okres najwyżej jednego roku tytułów do kierowania motorówką rekreacyjną oraz zakaz uprawiania żeglugi na francuskich wodach terytorialnych lub wewnętrznych wodach morskich w stosunku do każdej osoby zaokrętowanej na zagraniczny statek⁷².

Wnioski i podsumowanie

System środków reakcji karnej jest bez wątpienia katalogiem o charakterze bardzo zróżnicowanym, dającym sędziemu wymierzającemu karę sprawcy szeroki wachlarz oddziaływania na danego sprawcę. Celem jednak niniejszego opracowania jest ustalenie, czy mimo tak szerokiego spektrum środków reakcji karnej możliwe jest w praktyce zapewnienie jednej z podstawowych funkcji kar, tj. funkcji prewencyjnej.

⁷² Ibidem, art. 131–16.

Należy zauważyć, że świadomość organów wydających kary zmienia się na rzecz kar nieizolacyjnych. Z jednej strony zasługuje to na aprobatę, gdyż z pewnością uwzględni założenia prewencji szczególnej. Konkretna, nieuchronna, sprawiedliwa kara jest dla wielu sprawców (szczególnie przestępstw tzw. incydentalnych, popełniających karę po raz pierwszy czy młodocianych) wystarczającą karą. Mimo większej elastyczności w stosowaniu kar, to wciąż sądy niechętnie orzekają tzw. karę mieszaną, o której mowa w art. 37b k.k. oraz samoistne środki karne. O ile tzw. kara mieszana stanowi pewne *novum* dla polskiego Kodeksu karnego, gdyż została wprowadzona nowelizacją z 2015 roku; to nieorzeczenie samoistnych środków karnych jest zgoła zastanawiające. Skłania bowiem do dwóch konstatacji: po pierwsze – w ocenie sądu lepiej (skuteczniej) było ukarać sprawcę karą wymierzoną w Kodeksie karnym, bo organ (sąd) miał większą kontrolę nad wykonaniem orzeczonej kary; po drugie – w latach 2014–2018 – szkodliwa społeczność popełnianych przestępstw nie przemawiała za orzeczeniem samoistnego środka karnego.

Zatem z punktu widzenia sprawcy polski system środków reakcji karnej (choćby w porównaniu z francuskim) jest niewystarczający. Wielość środków i potencjalnie duży wybór nie stanowią w praktyce, że sędziowie korzystają z określonych środków. Wręcz można zauważyć coś odwrotnego – orzekane są kary sądom znane, czasami nawet nad wyraz surowe w stosunku do popełnionego przez sprawcę czynu.

Polskie społeczeństwo prezentuje jednak mocno punitywne postawy⁷³, co przejawia się poparciem dla wysokich kar, czego efektem jest kolejna nowelizacja Kodeksu karnego podpisana przez prezydenta Polski 2 grudnia 2022 roku⁷⁴. Obywatele polscy opowiadają się za wysokimi karami. Faktycznie, wysokość kary (jak to wcześniej podkreślono) może wpłynąć na funkcję

⁷³ Zob. K. Doroszevska, *Punitywność a populizm penalny – rola emocji w procesie legislacyjnym*, „Eryda” 2016, nr 2, s. 187–20.

⁷⁴ Druk nr 2024 Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw. <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024.pdf> [dostęp: 17.12.2022].

prewencyjną i odstraszyć potencjalnych sprawców przestępstwa. Takie jednak „odstraszenie” nie wynika ze świadomości sprawcy o złu, jakie wyrządza i o jego konsekwencjach w społeczeństwie, a jedynie zaspokajaniu mylnego wyobrażenia społeczeństwa o przestępcach, przestępczości i środkach, które działają na sprawców przestępstw.

Na koniec warto także zauważyć, że ustawodawca francuski w przypadku popełnienia czynu karnego mniejszej wagi przewiduje skierowanie sprawcy na kurs dotyczący jego zachowania. Katalog kursów jest raczej szeroki. Wydaje się zatem, że społeczeństwo francuskie ma większe pojęcie o prawie, gdyż edukuje swoich obywateli. Ustawodawca polski również powinien zacząć od edukacji społeczeństwa w kwestii prawa, poczucia bezpieczeństwa i oddziaływania kar – zarówno na sprawcę, jak i na ofiarę, lecz także na lokalną ludność. Nie mając odpowiedniej wiedzy o prawie, w tym prawie karnym, nikłe są szanse stosowania odpowiednio funkcji prewencyjnej w praktyce, gdyż obecnie sprowadza się ona do strachu przed surową, niewspółmierną do czynu karą.

Bibliografia

Akty Prawne:

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1932.60.571 z dnia 1932.07.15).
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1969.13.94 z dnia 1969.05.14).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2022.1138 t.j. z dnia 2022.05.30).
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015.396 z dnia 2015.03.20).
- Code pénal* (francuski Kodeks karny), <https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf/legiOrKali?id=LEGITEXT000006070719.pdf&size=742%20Ko&pathToFile=/LEGI/TEXT/00/00/06/07/07/19/LEGITEXT000006070719/LEGITEXT000006070719.pdf&title=Code%20p%C3%A9nal> [dostęp: 17.12.2022].

Druk nr 2024 Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024.pdf> [dostęp: 17.12.2022].

Literatura:

- Beccaria C., *O przestępstwach i karach*, tłum. E. S. Rappaport, Warszawa 1959.
- Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne*, Warszawa 2020, s. 349.
- Doroszewska K., *Punitiveność a populizm penalny – rola emocji w procesie legislacyjnym*, „Eryda” 2016, nr 2, s. 187–20.
- Kaczmarek T., *Kara kryminalna i jej racjonalizacja. Kara kryminalna, jej istota i cele*, w: *System Prawa Karnego*, t. 5, *Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, red. idem, Warszawa 2017.
- Kania A., *Z problematyki retrybucyjnej oraz utylitarnej sprawiedliwości karania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2018, nr 2.
- Lach A., Rozdział 2. *Prewencja indywidualna w prawie karnym materialnym*, w: *Prewencja indywidualna w procesie karnym*, Warszawa 2020.
- K. Lipiński, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 93(a).
- Marek A., Konarska-Wrzosek V., *Prawo karne*, Warszawa 2016.
- Mozgawa M., w: M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, idem, *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2022, art. 93(a).
- Packer H., *The Limits of Criminal Sanction*, Stanford 1968.
- Peno M., *Co powinna dać polityce kryminalnej filozofia prawa?*, w: *Prawo i polityka w sferze publicznej. Perspektywa zewnętrzna*, red. P. Jabłoński, J. Kaczor, M. Pichlak, Wrocław 2018.
- Peno M., *Współczesne koncepcje uzasadnienia karania (zarys typologii)*, „Acta Iuris Stetinensis” 2014, nr 5.
- Urbanowicz K., *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, Poznań 2020.
- Tyszkiewicz L., w: *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Warylewski J., *Kierunki i szkoły w nauce prawa karnego*, w: *System Prawa Karnego. Zagadnienia ogólne*, t. I, Marek A. (red.), Warszawa 2010.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2020.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2014.
- Ziemiński Z., *Wstęp do aksjologii prawników*, Warszawa dla 1990.

Źródło internetowe:

Ministerstwo Sprawiedliwości, Statystyka sądowa – Prawomocne osądzenia osób dorosłych w latach 2014–2018, Edycja IV, Departament Strategii i Funduszy Europejskich, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/> [dostęp: 17.12.2022].

MGR PAULINA WASZKIEWICZ

Zaspokojenie poczucia sprawiedliwości społecznej poprzez ukaranie sprawcy przestępstwa. „Rekompensata” dla pokrzywdzonego za doznaną krzywdę czy „odpłata” państwa za wyrządzone zło?

Wstęp

Celem niniejszej pracy jest określenie pozycji pokrzywdzonego w zakresie zaspokajania poczucia sprawiedliwości społecznej, kiedy to bezpośrednio bądź pośrednio jego dobro chronione prawem zostało naruszone, bądź narażone na naruszenie. Obecnie w piśmiennictwie kwestia ta jest ciągle dyskutowana. Jednak propozycje, które określałyby, jakie pokrzywdzony ma możliwości na kształtowanie się poczucia sprawiedliwości społecznej, a tym samym wpływu na wymierzanie środków reakcji karnej sprawcy przestępstwa, wydają się niewystarczające i często nie mają waloru praktycznego. Ponadto autorka artykułu przewiduje również postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda* w zakresie tychże środków dotyczących zaspokajania poczucia sprawiedliwości społecznej poprzez umocnienie pozycji osoby pokrzywdzonej przestępstwem w procesie karnym.

W związku z powyższym sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Czy kara wymierzona sprawcy zawsze przyczynia się do zaspokojenia poczucia sprawiedliwości społecznej?

2. Czy i w jaki sposób pokrzywdzony może decydować o swojej rekompensacie za doznaną krzywdę?
3. W jaki sposób wzmocnienie pozycji pokrzywdzonego w udziale zaspokajania poczucia sprawiedliwości społecznej może przyczynić się do przeciwdziałaniu przestępczości?

Podstawową przyjętą metodą badawczą jest metoda dogmatyczno-prawna, polegająca na analizie orzecznictwa, aktów prawnych oraz literatury w zakresie dotyczącym tematyki niniejszej pracy. Dodatkowo w pracy znajdują się elementy metody historyczno-prawnej, a także elementy metody porównawczoprawnej. Zostaną także omówione statystyki dotyczące postępowań mediacyjnych, które toczyły się w Polsce na przestrzeni ostatnich lat.

Funkcja represyjna a funkcja kompensacyjna

Funkcja „represyjna” czy też „odwetowa” prawa karnego przez wielu przedstawicieli doktryny uważana jest za najstarszą funkcję prawa karnego. Znana była już starożytnym Rzymianom, którzy uważali, że czymś naturalnym jest to, aby kogoś, kto innemu uczynił jakieś zło, powinna spotkać kara. Stąd zresztą wzięła się nazwa tej gałęzi prawa – od wymierzanych sprawcy kar. Kara jednak wymierzana jest sprawcy, aby niejako pokazać społeczeństwu, iż jego zachowanie uznano powszechnie za zakazane, niedopuszczalne i nieakceptowalne.

Zgodzić się należy ze stanowiskiem M. Bojarskiego, J. Giezka i Z. Sienkiewicz, zgodnie z którym:

Represja jest odpowiedzią na fakt popełnienia przestępstwa – stanowi odpłatę za wyrządzoną nim szkodę. Służy zatem – jako swoisty akt sprawiedliwości wyrównawczej – rozliczeniu sprawcy ze społeczeństwem oraz napiętnowaniu wyrządzonego przez niego zła¹.

¹ M. Bojarski, J. Giezka, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne*, Warszawa 2020, s. 32.

W tym miejscu warto także zaznaczyć, iż w piśmiennictwie jako osobna funkcja prawa karnego występuje funkcja kompensacyjna. Jednakże w niniejszej termin „rekompensata” traktowany jest jako odpłata sprawcy (w postaci wymierzenia jakiegokolwiek dostępnego środka systemu reakcji karnej na podstawie Kodeksu karnego) za popełnione przestępstwo. Według Ł. Pohla:

Doniosłą funkcją prawa karnego jest również jego funkcja kompensacyjna, której głównym założeniem jest idea, aby sprawca przestępstwa po jego popełnieniu podjął próbę naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody lub krzywdy i przez tego rodzaju próbę niwelował wywołany swoim przestępnym zachowaniem konflikt z pokrzywdzonym. Idea ta – propagowana m.in. w programach tzw. sprawiedliwości naprawczej – pozostaje w ścisłym związku ze sprawiedliwościową funkcją prawa karnego, jej faktyczna realizacja w konkretnej sprawie karnej w istotny bowiem sposób przyczynia się do zaspokojenia społecznego poczucia sprawiedliwości. Omawiana funkcja kładzie więc nacisk na aspekt likwidowania przez sprawcę następstw przestępstwa. Naprawieniu szkody i krzywdy wyrządzonej przestępstwem służą środki konsensualnego rozstrzygnięcia sporów, wśród których kluczową rolę odgrywa mediacja między pokrzywdzonym a sprawcą przestępstwa, do przeprowadzenia której organ procesowy powinien dążyć. Bezpośrednim zaś wyrazem realizowania przez prawo karne funkcji kompensacyjnej są określone w art. 46 k.k. środki kompensacyjne w postaci obowiązków naprawienia szkody i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę².

Sprawiedliwość społeczna i jej zaspokajanie

Zgodnie z definicją *Encyklopedii* Państwowego Wydawnictwa Naukowego termin:

„sprawiedliwość społeczna” jest to „kategoria społeczno-polityczna i prawna o historycznie zmiennej treści, będąca bądź opisem faktycznego stanu rzeczy, bądź (część) postulatem; spełnia funkcję kryterium oceny stosunków społecznych, odgrywa rolę

² Ł. Pohl, *Prawo karne*, Warszawa 2019, s. 40.

zasady, wzorca, ideału; jest przeniesieniem etycznej i prawnej idei (zasady) sprawiedliwości w sferę stosunków społeczno-gospodarczych między wielkimi zbiorowościami. Sprawiedliwość społeczna może być pojmowana jako cecha ustroju politycznego i porządku prawnego, charakteryzująca się zobiektywizowanymi i jednakowymi dla wszystkich obywateli i grup społecznych kryteriami oceny praw i obowiązków, zasług i win, wymaganiem bezstronności w funkcjonowaniu organów państwowych, administracyjnych, rządowych, prokuratorskich i służb porządkowych. Może też być rozumiana jako cecha stosunków społecznych i wówczas oznacza sposób traktowania określonych grup oraz jednostek ze względu na ich przynależność do takich czy innych klas, warstw, narodów, wspólnot religijnych, ras, płci itp. Tak rozumiana sprawiedliwość społeczna odnosi się do: równoprawności lub nierównoprawności grup społecznych i ich członków, oceny słuszności i adekwatności zasad i kryteriów podziału dóbr materialnych, wpływów i władzy, oraz wartości duchowych (autorytetu, uznania, prestiżu). Sposób pojmowania idei sprawiedliwości społecznej zależy od właściwości kręgu cywilizacyjno-kulturowego, klimatu epoki, interesów i mentalności poszczególnych narodów, wspólnot wyznaniowych, regionalnych i od lokalnych tradycji. Sposób i stopień realizacji tej idei zależy nie tylko od jej interpretacji, ale również od układu sił politycznych. Cechami wspólnymi zróżnicowanych wyobrażeń i pojęć sprawiedliwości społecznej są, w powiązaniu z zasadą odpowiedzialności za dobro wspólne narodu i ludzkości (interes powszechny) oraz zasadą solidarności ludzkiej, następujące postulaty: wyeliminowanie ze stosunków między ludźmi krzywdy, wyzysku, ucisku i przemocy, dyskryminacji rasowej, płciowej, religijnej lub politycznej, zniesienie niezасłużonego uprzywilejowania społecznego, zapewnienie wszystkim równości szans i równouprawnienia, uniemożliwienie życia kosztem innych. Od czasów Arystotelesa jest rozróżniana sprawiedliwość redystrybucyjna (wyrównawcza) i sprawiedliwość dystrybucyjna (rozdzielcza). Sprawiedliwość redystrybucyjna oznacza przyznawanie dóbr i świadczeń według zasady równym za równe. Zakłada się równowartość dóbr oraz wkładu pracy w oderwaniu od indywidualnego zróżnicowania, możliwości i uzdolnień. W tym sensie ma charakter wyrównawczy (kompensowanie braków tym, którzy są pod jakimś względem słabsi lub upośledzeni). Sprawiedliwość dystrybucyjna odnosi się do sfery rozdziału dóbr lub świadczeń w zależności od oceny znaczenia, niezbędności i wkładu pracy grup oraz jednostek według zasady „jednemu mniej, drugiemu więcej”. W praktyce, np. w polityce społecznej, obydwie te wzorce wzajemnie się przeplatają, uzupełniają i ograniczają zarazem. Idea sprawiedliwości

społecznej jest akcentowana w doktrynach rewolucyjnych lub reformatorskich, a także w koncepcjach solidaryzmu społecznego. W doktrynach liberalnych, a zwłaszcza konserwatywnych, raczej kwestionuje się kolektywne ujęcie problemu sprawiedliwości, kładąc nacisk na indywidualistycznie rozumianą sprawiedliwość jako powszechną zasadę moralną i prawną. Idea sprawiedliwości społecznej inspirowała wiele utopijnych wizji doskonałego państwa i społeczeństwa. Pod hasłami sprawiedliwości społecznej organizowały się w 2. połowie XIX i w XX w. masowe ruchy społeczne, w tym klasowe (robotniczy, chłopski), często radykalne (np. komunistyczny), a także populistyczne (np. oficjalne samookreślenie peronizmu – justycjalizm, od łac. *iustitia* ‘sprawiedliwość’). W imię sprawiedliwości społecznej dokonywały się radykalne rewolucje społeczne, m.in. komunistyczne, uwieńczone próbą wprowadzenia tzw. ustroju sprawiedliwości społecznej. Alternatywą dla rozwiązań radykalnych i zachowawczych były reformistyczne koncepcje i rozwiązania ustrojowe socjaldemokratyczne lub chadeckie. Problem sprawiedliwości społecznej zajmuje ważne miejsce we współczesnych nurtach chrześcijańskiej myśli społecznej i w doktrynie społecznej Kościoła katolickiego. Po II wojnie światowej i dekolonizacji idea sprawiedliwości społecznej coraz częściej jest odnoszona do stosunków między narodami i państwami o nierównym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego (konceptyjnego międzynarodowego ładu ekonomicznego, Klub Rzymski, koncepcje J. K. Galbraitha, G. Myrdala, Karta Socjalna Wspólnoty Europejskiej). W nurtach lewicowych i plebejskich, a także populistycznych, idea sprawiedliwości społecznej jest ściśle powiązana z ideą równości społecznej (w wersjach wyrażonych w prymitywnych schematach tzw. urawniłowki). Z kolei w nurtach socjalno-liberalnych idea sprawiedliwości społecznej silniej jest wiązana z pojęciem wolności. Idea sprawiedliwości społecznej należy do uniwersalnych, niezwykle żywotnych, a zarazem spornych wartości, obecnych w różnych doktrynach politycznych, a także w potocznych wyobrażeniach i kryteriach oceny stosunków gospodarczych i prawnopolitycznych³.

Według M. Bojarskiego, J. Giezka i Z. Sienkiewicz:

Cel sprawiedliwościowej kary nie oznacza – tak jak ujmowały to teorie bezwzględne kary – wyłącznie odwetu. Chodzi bowiem o „sprawiedliwy odwet”, przy czym w zwrocie „sprawiedliwy odwet” akcent pada na przymiotnik „sprawiedliwy” [M. Cieślak,

³ *Encyklopedia PWN*, „sprawiedliwość społeczna”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/sprawiedliwosc-spoeczna;3978499.html> [dostęp: 18.12.2022].

O węzłowych..., s. 208]. Odwet jest zatem jedynie środkiem do realizacji sprawiedliwej kary. W świetle obowiązującego prawa i nauki prawa karnego karą sprawiedliwą jest kara współmierna do wagi popełnionego czynu (współmierna do stopnia społecznej szkodliwości, wyznaczonego kryteriami z art. 115 § 2 k.k.) oraz do stopnia winy. W literaturze podkreśla się, że kara sprawiedliwa to kara zgodna ze społecznym poczuciem czy też potrzebą sprawiedliwości [M. Cieślak, *ibidem*, s. 209], zaspokojenie zaś tej potrzeby jest jednym z głównych celów kary. Takie ujęcie sprawiedliwościowego celu kary jest ważnym punktem wyjścia do ustalenia kary współmiernej do wagi czynu i stopnia winy. Cel sprawiedliwościowy, polegający na zadośćuczynieniu społecznemu poczuciu sprawiedliwości, jest niezbędny do realizacji innych celów kary, tylko bowiem kara sprawiedliwa może oddziaływać prewencyjnie zarówno na sprawcę, jak i na ogół społeczeństwa⁴.

Nie istnieją jednak definicje legalne funkcji represyjnej oraz wyrażenia „sprawiedliwości społecznej”. Są to terminy, którymi posługuje się doktryna oraz judykatura, a które stanowią trzon prawa karnego materialnego. Według J. Warylewskiego:

Realizacja funkcji sprawiedliwościowej umacnia szacunek do prawa karnego i spełnia społeczne oczekiwania w zakresie funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych – uspokaja negatywne emocje związane z reakcją na popełnione przestępstwo. Wprawdzie trudno jest ocenić oczekiwania społeczeństwa i poziom zaspokajania społecznego poczucia sprawiedliwości, ale zjawiska te mogą być empirycznie badane. Społeczne poczucie sprawiedliwości to poczucie podzielane przez większość społeczeństwa. Zapewne istnieje pewien minimalny poziom zaspokojenia społecznego poczucia sprawiedliwości i zejście poniżej niego oznacza dysfunkcję całego prawa karnego. Społeczne poczucie sprawiedliwości zaspokaja nie tylko kara surowa, ale również kara nieuchronna, szybka i wdrożona do wykonania. Nie zaspokaja społecznego poczucia sprawiedliwości ochrona dóbr społecznie nieakceptowanych. O konieczności zadośćuczynienia społecznemu poczuciu sprawiedliwości mówi wprost art. 53 § 2 Kodeksu karnego (dalej: k.k.)^{5,6}.

⁴ M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *op. cit.*, s. 348–349.

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2022.1138 t.j. z dnia 2022.05.30).

⁶ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*. Warszawa 2020, s. 82–83.

Należy przyznać rację Warylewskiemu, iż istnieje w polskim społeczeństwie pewne przekonanie, że kara najsurowsza jest zawsze najbardziej odpowiednia dla sprawcy (jak również dla ofiary) przestępstwa. Jednakże zgodnie z art. 53 §2 k.k.:

Wymierzając karę, sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, zwłaszcza w razie popełnienia przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego.

W świetle zatem art. 53 §2 k.k. zachowanie pokrzywdzonego nie będzie irrelevantne w kontekście wymierzania kary sprawcy. Jednakże samo to zachowanie będzie oceniane dopiero na końcu, po uwzględnieniu uprzednich przesłanek, składających się na elementy wymiaru kary. Można zatem wskazać, gdzie w sytuacji popełnienia przestępstwa przez sprawcę i wymierzenia mu kary ustawodawca umieścił pokrzywdzonego – na końcu. Dlatego należy przytoczyć stanowisko E. Bienkowskiej, zgodnie z którym:

To, w jaki sposób uczestnicy danego zdarzenia przestępnego zachowują się po jego zaistnieniu, nie jest oczywiście okolicznością, która mogłaby – tak jak przyczynienie się – mieć jakiegokolwiek znaczenie dla oceny stopnia zawinienia sprawcy, czyli wpływać na jego winę. Wina jest bowiem odnoszona bezpośrednio do czasu popełnienia przestępstwa (art. 1 § 3 k.k. *in fine*). Niemniej, zwłaszcza postawa sprawcy wobec wyrządzonej krzywdy i szkody oraz w ogóle wobec pokrzywdzonego – co ustawodawca przeciw docenia – rzutuje na postrzeganie całej jego sylwetki, a w tym kontekście – na ocenę całokształtu jego zachowania się w związku z dopuszczeniem się przestępstwa. Pozytywna reakcja pokrzywdzonego na zachowania sprawcy może dowodzić, iż stopień społecznej szkodliwości jego czynu uznany zostanie za odpowiednio mniejszy. W tym sensie zgodzić się można z poglądem, że jest to okoliczność, którą sąd winien mieć na uwadze na podobnej zasadzie, jak w przypadku zawarcia ugody, o której mowa w § 3 art. 53 k.k. (...) Co jednak wówczas, gdy pokrzywdzony

nie reaguje pozytywnie, lecz – przeciwnie – negatywnie na wszelkie próby sprawcy, by w jakiś sposób naprawić wyrządzone przez siebie zło. (...) W pierwszej kolejności znaczenie w omawianym zakresie ma zachowanie się sprawcy po popełnieniu przestępstwa. Jeśli świadczy ono o skręcie, świadomości wyrządzonej krzywdy i szkody oraz potrzebie ich wynagrodzenia, to niezależnie od reakcji pokrzywdzonego powinno być odczytywane jako okoliczność przemawiająca na jego korzyść⁷.

Uprawnienia pokrzywdzonego w prawie karnym

Uprawnienia i obowiązki osoby pokrzywdzonej przestępstwem zostały określone w polskim Kodeksie postępowania karnego⁸. Ustawodawca zamieścił legalną definicję pokrzywdzonego. Pokrzywdzonym zatem jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Pokrzywdzonym może być także niemająca osobowości prawnej instytucja państwowa lub samorządowa, lub inna jednostka organizacyjna, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną. Za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. W sprawach o przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową, o których mowa w art. 218–221 oraz w art. 225 § 2 k.k., organy Państwowej Inspekcji Pracy mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego, jeżeli w zakresie swego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. W sprawach o przestępstwa, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji lub jednostki organizacyjnej, jeżeli nie działa organ pokrzywdzonej instytucji, lub jednostki organizacyjnej, prawa pokrzywdzonego mogą wykonywać organy kontroli

⁷ E. Bieńkowska, „Zachowanie się pokrzywdzonego” jako kodeksowa dyrektywa wymiaru kary i środków karnych, PPK 2001, nr 21, s. 22.

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2022.0.1375 t.j.) [dalej: k.p.k.].

państwowej, które w zakresie swojego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania⁹.

Pokrzywdzony w polskim procesie karnym ma szczególną rolę i szereg uprawnień procesowych. W sprawach o przestępstwa ścigane na wniosek pokrzywdzonego postępowanie z chwilą złożenia wniosku toczy się z urzędu. Organ ścigania poucza osobę uprawnioną do złożenia wniosku o przysługującym jej uprawnieniu. Uzyskanie wniosku o ściganie należy do oskarżyciela. Jeżeli powodem uzyskania wniosku jest wyłącznie uprzedzenie przez sąd stron o możliwości zakwalifikowania czynu według innego przepisu prawnego, przewidującego ściganie na wniosek, uzyskanie wniosku o ściganie należy do sądu. W razie złożenia wniosku o ściganie niektórych tylko sprawców obowiązek ścigania obejmuje również inne osoby, których czyny pozostają w ścisłym związku z czynem osoby wskazanej we wniosku, o czym należy uprzedzić składającego wniosek – czego nie stosuje się w przypadku najbliższych pokrzywdzonego. Wniosek może być cofnięty w postępowaniu przygotowawczym za zgodą prokuratora, a w postępowaniu sądowym za zgodą sądu – aż do zamknięcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej. W sprawach, w których akt oskarżenia wniósł oskarżyciel publiczny, cofnięcie wniosku po rozpoczęciu przewodu sądowego jest skuteczne, jeżeli nie sprzeciwi się temu oskarżyciel publiczny obecny na rozprawie lub posiedzeniu. Ponowne złożenie wniosku jest niedopuszczalne¹⁰.

Pokrzywdzony może także do zamknięcia przewodu sądowego na rozprawie głównej złożyć o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody oraz wniosku o orzeczenie zakazu kontaktowania się¹¹.

Za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowych dokonuje organ uprawniony do działania w jego imieniu. Jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje. Jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna, w szczególności ze

⁹ Ibidem, art. 49 k.p.k.

¹⁰ Art. 12 k.p.k.

¹¹ Art. 49a k.p.k.

względu na wiek lub stan zdrowia, jego prawa może wykonywać osoba, pod której pieczęą pokrzywdzony pozostaje¹².

W razie śmierci pokrzywdzonego, prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać osoby najbliższe lub osoby pozostające na jego utrzymaniu, a w wypadku ich braku lub nieujawnienia – prokurator działając z urzędu¹³.

W sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego pokrzywdzony może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego lub zamiast niego¹⁴.

Jeżeli akt oskarżenia wniósł oskarżyciel publiczny, pokrzywdzony może aż do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej złożyć oświadczenie, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego nie pozbawia uprawnień oskarżyciela posiłkowego. Pokrzywdzony, który uprzednio nie korzystał z uprawnień oskarżyciela posiłkowego, może w terminie 14 dni od powiadomienia go o cofnięciu przez oskarżyciela publicznego aktu oskarżenia oświadczyć, że przystępuje do postępowania jako oskarżyciel posiłkowy¹⁵.

W razie powtórnego wydania postanowienia o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania w wypadku, o którym mowa w art. 330 § 2, pokrzywdzony może w terminie miesiąca od doręczenia mu zawiadomienia o postanowieniu prokuratora nadrzędnego o utrzymaniu w mocy zaskarżonego postanowienia wnieść akt oskarżenia do sądu, dołączając po jednym odpisie dla każdego oskarżonego oraz dla prokuratora. Akt oskarżenia wniesiony przez pokrzywdzonego powinien być sporządzony i podpisany przez adwokata, radcę prawnego albo radcę Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, z zachowaniem warunków formalnych pism procesowych, określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego. O wniesieniu aktu oskarżenia zawiadamia się innych pokrzywdzonych znanych sądowi. Inny pokrzywdzony tym samym czynem może aż do rozpoczęcia przewodu sądowego

---

¹² Art. 51 k.p.k.

¹³ Art. 52 k.p.k.

¹⁴ Art. 53 k.p.k.

¹⁵ Art. 54 k.p.k.

na rozprawie głównej przyłączyć się do postępowania. Do sprawy wszczętej na podstawie aktu oskarżenia wniesionego przez oskarżyciela posiłkowego może w każdym czasie wstąpić prokurator, stając się oskarżycielem publicznym. Postępowanie toczy się wówczas z oskarżenia publicznego, a pokrzywdzony, który wniósł akt oskarżenia, korzysta z praw oskarżyciela posiłkowego. Cofnięcie aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego jest dopuszczalne jedynie za zgodą pokrzywdzonego, który wniósł akt oskarżenia, a w razie przyłączenia się do postępowania pokrzywdzonego – również tego pokrzywdzonego¹⁶.

Sąd może ograniczyć liczbę oskarżycieli posiłkowych występujących w sprawie, jeżeli jest to konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Sąd orzeka, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu, gdy bierze w nim już udział określona przez sąd liczba oskarżycieli. Sąd orzeka także, iż oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu, jeżeli stwierdzi, że nie jest on osobą uprawnioną lub jego akt oskarżenia albo oświadczenie o przystąpieniu do postępowania zostało złożone po terminie. Oskarżyciel posiłkowy, który nie bierze udziału w postępowaniu, może przedstawić sądowi na piśmie swoje stanowisko w terminie 7 dni od daty doręczenia postanowienia¹⁷.

Oskarżycielowi posiłkowemu, który nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim, orzeczenie podlegające zaskarżeniu lub kończące postępowanie doręcza się wraz z tłumaczeniem; za zgodą oskarżyciela posiłkowego można poprzestać na ogłoszeniu przetłumaczonego orzeczenia kończącego postępowanie, jeżeli nie podlega ono zaskarżeniu¹⁸.

W razie odstąpienia oskarżyciela posiłkowego od oskarżenia nie może on ponownie przyłączyć się do postępowania. W sprawie, w której oskarżyciel publiczny nie bierze udziału, niestawiennictwo oskarżyciela posiłkowego i jego pełnomocnika na rozprawie głównej bez usprawiedliwienia uważa się za odstąpienie od oskarżenia. O odstąpieniu oskarżyciela posiłkowego od oskarżenia w sprawie, w której oskarżyciel publiczny nie bierze udziału, sąd

---

¹⁶ Art. 55 k.p.k.

¹⁷ Art. 56 k.p.k.

¹⁸ Art. 56a k.p.k.

zawiadamia prokuratora. Nieprzystąpienie przez niego do oskarżenia w terminie 14 dni od doręczenia zawiadomienia powoduje umorzenie postępowania¹⁹.

Śmierć oskarżyciela posiłkowego nie tamuje biegu postępowania; osoby najbliższe lub osoby pozostające na jego utrzymaniu mogą przystąpić do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego w każdym stadium postępowania. W razie śmierci oskarżyciela posiłkowego, który samodzielnie popierał oskarżenie, stosuje się przepisy odpowiednio jak w przypadku śmierci oskarżyciela prywatnego²⁰.

Pokrzywdzony może jako oskarżyciel prywatny wnosić i popierać oskarżenie o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego. Inny pokrzywdzony tym samym czynem może aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej przyłączyć się do toczącego się postępowania²¹.

W sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego prokurator wszczyna postępowanie albo wstępuje do postępowania już wszczętego, jeżeli wymaga tego interes społeczny. Postępowanie toczy się wówczas z urzędu, a pokrzywdzony, który przedtem wniósł oskarżenie prywatne, korzysta z praw oskarżyciela posiłkowego. Jeżeli prokurator, który wstąpił do postępowania, odstąpił potem od oskarżenia, pokrzywdzony powraca w dalszym postępowaniu do praw oskarżyciela prywatnego. Pokrzywdzony, który nie wniósł oskarżenia, może w terminie zawitym 14 dni od daty powiadomienia go o odstąpieniu prokuratora od oskarżenia złożyć akt oskarżenia lub oświadczenie, że podtrzymuje oskarżenie jako prywatne, a jeżeli takiego oświadczenia nie złoży, sąd lub referendarz sądowy umarza postępowanie²².

Oskarżycielowi prywatnemu, który nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim, orzeczenie podlegające zaskarżeniu lub kończące postępowanie doręcza się wraz z tłumaczeniem; za zgodą oskarżyciela prywatnego można porzestać na ogłoszeniu

---

¹⁹ Art. 57 k.p.k.

²⁰ Art. 58 k.p.k.

²¹ Art. 59 k.p.k.

²² Art. 60 k.p.k.

przetłumaczonego orzeczenia kończącego postępowanie, jeżeli nie podlega ono zaskarżeniu²³.

W razie śmierci oskarżyciela prywatnego postępowanie zawieszają się, a osoby najbliższe lub osoby pozostające na utrzymaniu zmarłego mogą wstąpić w jego prawa. Postanowienie o zawieszeniu postępowania może wydać także referendarz sądowy. Jeżeli w terminie zawitym 3 miesiące od dnia śmierci oskarżyciela prywatnego osoba uprawniona nie wstąpi w prawa zmarłego, sąd lub referendarz sądowy umarza postępowanie²⁴.

Mediacja w prawie karnym

Wymierzanie kar i środków karnych jest czynnością niejako techniczną, która odbywa się z pominięciem osoby pokrzywdzonej i jej ewentualnych uwag co do wymierzenia kary sprawcy. Jedynym podmiotem kompetentnym do wymierzenia kary jest sędzia (sąd), będący przedstawicielem państwa. Sędzia może przychylić się do życzenia pokrzywdzonego, w zakresie kary wymierzonej sprawcy, ale nie musi. Przejmuje on na siebie obowiązek zaspokojenia poczucia sprawiedliwości społecznej poprzez wymierzenie kary oskarżonemu. Jedyną formą procesową, kiedy uwzględnia się stanowisko pokrzywdzonego, jest postępowanie mediacyjne.

Zgodnie z art. 23a § 1 k.p.k.:

Sąd lub referendarz sądowy, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator lub inny organ prowadzący to postępowanie, może z inicjatywy lub za zgodą oskarżonego i pokrzywdzonego skierować sprawę do instytucji lub osoby do tego uprawnionej w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego między pokrzywdzonym i oskarżonym, o czym się ich poucza, informując o celach i zasadach postępowania mediacyjnego, w tym o treści art. 178a²⁵.

²³ Art. 60a k.p.k.

²⁴ Art. 61 k.p.k.

²⁵ Art. 23a § 1 k.p.k.

Postępowanie mediacyjne nie powinno trwać dłużej niż miesiąc, a jego okresu nie wlicza się do czasu trwania postępowania przygotowawczego²⁶. Postępowania mediacyjnego nie może prowadzić osoba, co do której w sprawie zachodzą okoliczności określone w art. 40 i art. 41 § 1, czynny zawodowo sędzia, prokurator, asesor prokuratorski, a także aplikant wymienionych zawodów, ławnik, referendarz sądowy, asystent sędziego, asystent prokuratora oraz funkcjonariusz instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw. Przepis art. 42 stosuje się odpowiednio²⁷. Udział oskarżonego i pokrzywdzonego w postępowaniu mediacyjnym jest dobrowolny. Zgodę na uczestniczenie w postępowaniu mediacyjnym odbiera organ kierujący sprawę do mediacji lub mediator, po wyjaśnieniu oskarżonemu i pokrzywdzonemu celów i zasad postępowania mediacyjnego i pouczeniu ich o możliwości cofnięcia tej zgody aż do zakończenia postępowania mediacyjnego²⁸. Mediatorowi udostępnia się akta sprawy w zakresie niezbędnym do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego²⁹. Instytucja lub osoba do tego uprawniona sporządza, po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego, sprawozdanie z jego wyników. Do sprawozdania załącza się ugodę podpisaną przez oskarżonego, pokrzywdzonego i mediatora, jeżeli została zawarta³⁰. Postępowanie mediacyjne prowadzi się w sposób bezstronny i poufny³¹.

Po doręczeniu postanowienia o skierowaniu sprawy do instytucji lub osoby do tego uprawnionej w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego, mediator:

1. niezwłocznie nawiązuje kontakt z oskarżonym i pokrzywdzonym, ustalając termin i miejsce spotkania z każdym z nich;
2. przeprowadza z oskarżonym i pokrzywdzonym, w dogodnym dla nich miejscu i czasie, indywidualne lub wspólne spotkania wstępne, podczas których wyjaśnia oskarżonemu i pokrzywdzonemu cele i zasady postępowania mediacyjnego, a także

---

²⁶ Art. 23a § 2 k.p.k.

²⁷ Art. 23a § 3 k.p.k.

²⁸ Art. 23a § 4 k.p.k.

²⁹ Art. 23a § 5 k.p.k.

³⁰ Art. 23a § 6 k.p.k.

³¹ Art. 23a § 7 k.p.k.

- poucza ich o możliwości cofnięcia zgody na uczestniczenie w postępowaniu mediacyjnym aż do jego zakończenia oraz odbiera od oskarżonego i pokrzywdzonego zgodę na uczestniczenie w postępowaniu mediacyjnym, jeżeli nie odebrał jej organ kierujący sprawą do mediacji;
3. przeprowadza spotkanie mediacyjne z udziałem oskarżonego i pokrzywdzonego w miejscu i czasie dogodnym dla uczestników;
  4. pomaga w sformułowaniu treści ugody między oskarżonym i pokrzywdzonym, informując ich w szczególności o treści art. 107 § 3 i 4 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego;
  5. sprawdza wykonanie zobowiązań wynikających z zawartej ugody³².

Jeżeli nie jest możliwe bezpośrednie spotkanie oskarżonego z pokrzywdzonym, mediator może przeprowadzić postępowanie mediacyjne w sposób pośredni, przekazując każdemu z nich informacje, propozycje i stanowisko dotyczące zawarcia ugody i jej treści zajmowane przez innego uczestnika³³.

Po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego mediator niezwłocznie sporządza pisemne sprawozdanie z wyników postępowania mediacyjnego i przedstawia je organowi, który skierował sprawę do postępowania mediacyjnego. Przy czym sprawozdanie powinno zawierać:

- sygnaturę sprawy;
- imię i nazwisko mediatora lub nazwę instytucji powołanej do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego;
- informację o wynikach postępowania mediacyjnego;
- podpis mediatora³⁴.

Jeżeli postępowanie mediacyjne nie zostało ukończone w terminie, a uczestnicy wyrażają wolę kontynuowania postępowania mediacyjnego, mediator niezwłocznie sporządza i przedstawia

³² § 14 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U.2015.716 z dnia 2015.05.25).

³³ Ibidem, § 15.

³⁴ Ibidem, § 16.

organowi, który skierował sprawę do postępowania mediacyjnego, informację o stanie postępowania mediacyjnego, wskazując przyczyny bezskutecznego upływu terminu³⁵.

Korzyści, jakie daje mediacja pokrzywdzonemu według Ministerstwa Sprawiedliwości są następujące:

- daje możliwość wpływu na rozwiązanie problemów wynikających z przestępstwa na zaproponowanych przez siebie warunkach;
- sprzyja okazji do wyrażenia emocji, wypowiedzenia się na temat skutków przestępstwa oraz oczekiwań wobec podejrzanego/oskarżonego;
- stwarza szansę na szybsze uzyskanie odszkodowania (lub naprawienie szkody), zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i przeprosin³⁶.

Zgodnie ze statystykami Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości w latach 2017–2021 było łącznie 24 054 mediacji wpisanych w okresie statystycznym do wykazu Med., zaś tylko w roku 2017 do sądów powszechnych wpłynęło ogółem 15 782 479 spraw.

Najwięcej mediacji wpisanych w okresie statystycznym do wykazu Med. było w roku 2017 – 4364 mediacje wpisane w okresie statystycznym do wykazu Med., zaś najmniej w 2020 roku – 3443 mediacje wpisane w okresie statystycznym do wykazu Med. Liczby te jednak nie są tożsame z liczbą przeprowadzonych mediacji w Polsce w tych latach. Najczęściej mediacje te kończyły się ugodą we wszystkich latach, rzadziej brakiem ugody, najrzadziej w inny sposób³⁷.

³⁵ Ibidem, § 17 ust. 1.

³⁶ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Postępowanie mediacyjne w sprawach karnych. Informacja o postępowaniu mediacyjnym w sprawach karnych*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/postepowanie-mediacyjne-w-sprawach-karnych> [dostęp: 18.12.2022].

³⁷ Ministerstwo Sprawiedliwości Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich, *Postępowanie mediacyjne w świetle danych statystycznych sądy rejonowe i okręgowe w latach 2006–2021*, 13. Edycja. <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,3502,1.html> [dostęp: 18.12.2022].

Funkcja kompensacyjna czy represyjna? – rozważania na tle Kodeksu cywilnego i Kodeksu karnego

Chociaż prawo karne w kwestii rekompensaty za doznaną krzywdę korzysta z instrumentów prawa cywilnego (wymienionych w Kodeksie cywilnym³⁸), to w piśmiennictwie wskazuje się na słuszność przejścia tychże środków przez prawo karne przynajmniej w jakimś zakresie. Wydaje się jednak, że uzasadnioną potrzebą osoby poszkodowanej i społeczeństwa może być także ukaranie sprawcy naruszenia praw na dobrach niemajątkowych. Dobrze to ilustrują przypadki naruszenia dóbr osobistych osób, które z uwagi na swój stan psychofizyczny nie są zdolne do odczucia krzywdy. Mamy tu w istocie do czynienia z represją. Trudno bowiem przyjąć, że przesłanka wystąpienia krzywdy jest spełniona z uwagi na fakt, że gdyby nie stan psychofizyczny osoby, której dobra osobiste naruszono, to odczułaby ona krzywdę. W rzeczywistości zatem nie dochodzi w takich przypadkach do doznania uczucia krzywdy, lecz po prostu zachodzi konieczność ukarania, bo zniesławianie dzieci czy osób upośledzonych należy także piętnować. Oczywiście powinno to nastąpić według cywilizowanych kryteriów państwa prawa, nie zaś według zasady talionu, ale to jest już inny problem i nie zmienia to wcale faktu, że w przypadku zadośćuczynienia za krzywdę *funkcja represyjna* ujawnia się w szczególny sposób. Dzięki temu można zresztą wytłumaczyć pojawiającą się intuicyjnie potrzebę pozbawienia w określonych przypadkach naruszcziela zysku czy zasądzenie zadośćuczynienia bez wystąpienia krzywdy, ponieważ w inny sposób nie dałoby się zrealizować idei sprawiedliwości. Należy zdać sobie sprawę z tego, że krzywdy nie da się określić, wyliczyć ani nawet oszacować zgodnie z art. 322 k.p.c., tak jak szkodę majątkową. Oznacza to, że mówienie o kompensacji krzywdy w kontekście uzyskania środków pieniężnych, które mogą być użyte na dowolny cel, np. bilet do kina, by w ten sposób złagodzić odczucie krzywdy i odzyskać równowagę psychiczną, tworzy tak naprawdę iluzję, iż istnieje szkoda niemajątkowa, którą można

³⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2022.1360 t.j. z dnia 2022.06.29).

wynagrodzić tak jak majątkową. Warto tu dla przeciwwagi zacytować pogląd A. Szpunara, który uważa, że na tle prawa polskiego należy odrzucić teorię kary prywatnej, nawet gdy występuje ona w zakamuflowanej postaci. *Funkcja kompensacyjna* musi być rozumiana szeroko. Obejmuje ona także satysfakcję dla poszkodowanego, która wynika z faktu, że naruszenie jego dobra osobistego spotkało się z reakcją ze strony porządku prawnego.

Przeczytawszy te słowa, trudno oprzeć się wrażeniu, że kryje się w nich pewien terminologiczny kamuflaż, który polega na tym, że autor nazywa ujawniającą się *funkcję represyjną* kompensacją *sensu largo*. To zaś utwierdza w przekonaniu, że *funkcja zadośćuczynienia* jest w rzeczywistości dużo bardziej złożona niż *funkcja odszkodowania* za szkodę majątkową. W nowszej literaturze zwraca się już uwagę na to, że zadośćuczynienie nie jest zwykłym odszkodowaniem, lecz jednym z podstawowych środków ochrony praw podmiotowych. Można by je zasądzić nawet wtedy, gdyby wina sprawcy nie została udowodniona, a usunięcie skutków naruszeń w inny sposób nie byłoby możliwe. Tak rozumiane zadośćuczynienie zdaje się zatem odbiegać od kary w rozumieniu Kodeksu karnego, gdzie panuje zasada *nullum crimen sine culpa*, a staje się czymś w rodzaju ostatecznego środka reakcji (w przypadku prawa karnego i niemożności przypisania sprawcy winy stosuje się wówczas nie karę, lecz środki zabezpieczające). Jednocześnie bezsporne jest, że przy wymierzaniu zadośćuczynienia za naruszenie dóbr osobistych, co do zasady, można się kierować następującymi kryteriami: winą sprawcy, doniosłością naruszeń, treścią zarzutu zniesławiającego, zasięgiem jego rozpowszechnienia (w przypadku gazety związanym z jej nakładem), pełnionymi przez poszkodowanego rolami społecznymi i doniosłością dobrego imienia dla tych ról, sytuacją majątkową naruszydźciela, kontekstem słownym czy niemożnością usunięcia naruszenia w inny sposób. Stosowanie takich kryteriów sprawia, że w istocie zadośćuczynieniu jest bliżej do kary niż do rekompensaty tzw. szkody niemajątkowej. Należy jednak pamiętać, że sąd cywilny nie jest związany wspomnianymi kryteriami tak ściśle jak sąd karny. Można by zatem z tego punktu widzenia, wbrew dominującemu pogładowi, bronić tezy, że sąd cywilny mógłby zasądzić zadośćuczynienie na podstawie

art. 24 w zw. z art. 448 k.c. niezależnie od wystąpienia przesłanki winy, gdyby w konkretnej sytuacji jedynie zadośćuczynienie mogło doprowadzić do przywrócenia zakłóconej równowagi³⁹.

W prawie karnym środki kompensacyjne, jak np. zadośćuczynienie, mają charakter czystej represji. Sąd karny wymierzając jakikolwiek środek karny, bada przede wszystkim stopień społecznej szkodliwości czynu na podstawie przepisu z art. 115 § 2 k.k. W konsekwencji przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia. Pomimo jednak faktu, że *prima facie* sąd karny bardziej wnikliwie bada winę i konsekwencje czynu, to niekiedy robi to z całkowitym pominięciem pokrzywdzonego. Inną kwestią jest to, że pokrzywdzeni często w przypadku możliwości wyboru między sądem cywilnym a karnym wybierają sąd karny jako ten, który (według nich) zapewni lepszą ochronę ich interesom, lecz także nie będzie związany z żądaniami (roszczeniami) pokrzywdzonych. Będzie bowiem orzekał według przyjętych przez siebie kryteriów i ustaleń przedstawionych w trakcie procesu karnego. To też w ocenie będzie celowość bądź niecelowość wymierzenia środka kompensacyjnego na rzecz pokrzywdzonego. Przy tym sąd karny nie bada szkody, jaka powstaje po stronie pokrzywdzonego. Bada bowiem czyn, który popełnił sprawca, przypisuje mu winę i ją stopniuje, a ostatecznie orzeka adekwatną karę.

Wnioski i podsumowanie

Po przeanalizowaniu przepisów Kodeksu postępowania karnego *prima facie* można stwierdzić, że pokrzywdzony ma szereg różnych

---

³⁹ K. Pałka, O represyjnej (penalnej) funkcji zadośćuczynienia, ZNUJ. PPWI 2009, nr 4, s. 121–141.

uprawnień i obowiązków, a jego rola w procesie jest zróżnicowana. Pokrzywdzony w niektórych sprawach posiada legitymację czynną do wszczęcia procesu karnego, ale nie jest ona w żaden sposób ograniczona. W każdym momencie prokurator może wstąpić do postępowania i niejako „przejąć” pozycję pokrzywdzonego. W innych sprawach pokrzywdzony musi liczyć się z tym, że prokurator nie będzie wszczywał postępowania karnego na jego rzecz z różnych przyczyn. Pokrzywdzony nie może też niekiedy wycofać wniosku o ukaranie sprawcy. Pokrzywdzony może tylko do wszczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej zgłosić chęć bycia oskarżycielem posiłkowym i obok prokuratora dochodzić swoich praw. Później będzie to niemożliwe. Widać także (choćby po liczbie przepisów), że więcej miejsca w kodeksie postępowania karnego poświęca się oskarżonym i podejrzanym – im prawom, obowiązkom i uprawnieniom.

W konsekwencji można stwierdzić, że sam proces karny pomimo tego, że niekiedy dzieje się na rzecz i za sprawą pokrzywdzonego, to jego samego w procesie jest mało. Kara wymierzana sprawcy nie jest zatem odpłatą za cierpienie pokrzywdzonego, lecz jest zobiektywizowaną reakcją na negatywnie oceniane z punktu prawa karnego zachowanie sprawcy. Reakcją na tę dysproporcję stron pomiędzy pokrzywdzonym a oskarżonym miała być dobrowolna mediacja. Jednak statystyki wciąż nie są zadowalające, gdyż mediacje stanowią tylko niewielki procent spraw w sądach powszechnych.

Taki stan rzeczy nie jest jednak zaskakujący. Polskie społeczeństwo przedstawiające postawy punitywne nastawione jest na represję i surową karę dla sprawcy. Obecne przepisy oraz statystyki odwzorowują populizm penalny i polską politykę kryminalną, którą należy ocenić negatywnie. Prawa osób pokrzywdzonych w procesie karnym są nieadekwatne do praw, które ustawodawca polski przewidział dla sprawców przestępstw. Brak w prawie karnym miejsca na uwzględnienie potrzeb pokrzywdzonego, co czyni z prawa karnego instrument do walki ze złem, ale też nie czyni z prawa karnego dobra, jakim mogłoby być, gdyby uwzględniało również pokrzywdzonego jako osobę procesowo najsłabszą.

Bibliografia:

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2022.1360 t.j. z dnia 2022.06.29).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2022.1138 t.j. z dnia 2022.05.30).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2022.0.1375 t.j.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. 2015.716 z dnia 2015.05.25).

Literatura:

- Bieńkowska E., „Zachowanie się pokrzywdzonego” jako kodeksowa dyrektywa wymiaru kary i środków karnych, PPK 2001, nr 21.
- Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne*, Warszawa 2020.
- Filar M., *Pokrzywdzony (ofiara przestępstwa) w polskim prawie karnym materialnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002, nr 2.
- Hryniewicz-Lach E., *Społeczna potrzeba karania w ujęciu interdyscyplinarnym (zarys zagadnienia)*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 3.
- Kowalewska-Łukuć M., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 9.
- Kulesza C., Starzyński P., *Ocena zagrożenia życia lub zdrowia pokrzywdzonego, Nowe środki ochrony i pomocy dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016.
- Mazowiecka L., Antoniak P., Bieńkowska E. i in., *Część I, w: eidem i in., Wiktyimizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, Warszawa 2012.
- Muszyńska A., *Rozdział IV. Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem jako „trzeci tor” w systemie następstw prawnokarnych, w: Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, Warszawa 2010.
- Pałka K., *O represyjnej (penalnej) funkcji zadośćuczynienia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelktualnej” 2009, nr 4.
- Pohl L., *Prawo karne*, Warszawa 2019.
- Szewczyk M., *System środków karnych w projekcie nowego prawa karnego, w: Problemy Kodyfikacji Prawa Karnego: Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*, red. S. Waltoś przy współpracy Z. Dody, A. Światłowskiego, J. Rybaka, Z. Wrony, Kraków 1993.
- Urbanowicz K., *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, Poznań 2020.

- Wayrlewski J., *Prawo karne. Część ogólna*. Warszawa 2020.
- Wójcicka B., *Kilka uwag na temat zmian dotyczących sytuacji pokrzywdzonego w procesie karnym, Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzczak i in. Warszawa 2014.
- Wójcik D., *Pokrzywdzony i sprawca przestępstwa*, w: *System Prawa Karnego. Zagadnienia ogólne*, t. 1, red. A. Marek, Warszawa 2010.
- Zalewski W., *Mediacja jako instytucja sprawiedliwości naprawczej*, w: *Mediacja karna jako forma sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2011.
- Ziemiński Z., *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa 1990.

Źródła internetowe:

- Encyklopedia PWN*, „sprawiedliwość społeczna”, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/sprawiedliwosc-spoeczna;3978499.html> [dostęp: 18.12.2022].
- Ministerstwo Sprawiedliwości, *Postępowanie mediacyjne w sprawach karnych. Informacja o postępowaniu mediacyjnym w sprawach karnych*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/postepowanie-mediacyjne-w-sprawach-karnych> [dostęp: 18.12.2022].
- Ministerstwo Sprawiedliwości Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich, *Postępowanie mediacyjne w świetle danych statystycznych sądy rejonowe i okręgowe w latach 2006–2021*, 13. Edycja, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,3502,1.html> [dostęp: 18.12.2022].

MGR PAULINA SKONIECZNA-MASTERNAK

Prawnonaturalne aspekty istnienia środków kompensacyjnych w polskim prawie karnym z punktu widzenia rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem

1. Wprowadzenie

1.1. Cel pracy

Celem niniejszej pracy jest dokonanie analizy przewidzianych w polskim porządku prawa karnego środków kompensacyjnych z perspektywy prawa naturalnego, z punktu widzenia rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem. Praca wykorzystuje perspektywę metodologiczną, posługując się aparatem pojęciowym przedstawionym przez Javiera Hervadę w publikacji *Wprowadzenie do prawa naturalnego*¹.

Pytania badawcze, na które autorka pracy postara się w niej odpowiedzieć, sprowadzają się do ustalenia, w jakim zakresie środki kompensacyjne przewidziane aktualnie w polskim prawie karnym wywodzą się z prawa naturalnego, a nadto, jakie uprawnienia prawnonaturalne przysługują pokrzywdzonemu w ramach wykorzystania instytucji środków kompensacyjnych oraz, w jaki sposób aspekty prawnonaturalne pochodzenia omawianych środków wpływają na rozwój systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem.

---

¹ J. Hervada, *Wprowadzenie do prawa naturalnego*, Kraków 2011.

Praca zakłada hipotezy badawcze, zgodnie z którymi istniejące w polskim prawie karnym środki kompensacyjne mają uzasadnienie prawnonaturalne, a kompensacyjne prawa pokrzywdzonego w zakresie środków kompensacyjnych wynikające z Kodeksu karnego mają swoje źródło w prawie naturalnym.

1.2. Uzasadnienie celu pracy

Publikacja ma na celu analizę wskazanych problemów na gruncie pozycji pokrzywdzonego w polskim porządku prawnym, w szczególności w zakresie dotyczącym przewidzianych w prawie karnym instytucji środków kompensacyjnych – obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia i nawiązki. Wybór tych środków jako przedmiotu analizy w ramach wskazywanego projektu ma związek z zastosowaniem instytucji środków karnych w praktyce – przy uwzględnieniu, że stanowią one jedno z podstawowych uprawnień, które przysługują każdemu człowiekowi – pokrzywdzonemu na gruncie prawa naturalnego. Uprawnienie pokrzywdzonego do uzyskania rekompensaty za szkodę i krzywdę, której doznaje na skutek popełnienia przestępstwa, jest mierzone wedle natury rzeczy – ma doprowadzić do zagwarantowania pokrzywdzonemu tego, co mu się należy², tj. tego, co utracił na skutek popełnienia przestępstwa. Środki kompensacyjne są siłą rzeczy równoznaczne ze sprawiedliwością, skoro ta jest nieustanną i stałą wolą zagwarantowania każdemu tego, co mu się należy – bowiem poprzez stosowanie środków kompensacyjnych pokrzywdzony uzyskuje w postępowaniu karnym ochronę w postaci otwarcia drogi do odzyskania szkody bądź zadośćuczynienia doznanej krzywdzie. W celu wzmocnienia systemu ochrony pokrzywdzonego w postępowaniu karnym konieczne jest dokonanie bliższej analizy prawnonaturalnych aspektów istnienia określonych, objętych niniejszym opracowaniem, instytucji prawa karnego w polskim prawie karnym z punktu widzenia rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem.

Praca skupia się na instytucji środków kompensacyjnych w postaci obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia

---

² J. Hervada, op. cit., s. 12.

i nawiązki jako narzędzi pozwalających na uzyskanie przez pokrzywdzonego odszkodowania i rekompensaty za krzywdę, której doznał w wyniku przestępnego działania sprawcy czynu zabronionego, bowiem jest to instytucja niemal bezpośrednio realizująca zasadę zapewnienia każdemu sprawiedliwości, czyli tego, co się mu należy³.

1.3. Przyjęte metody badawcze

Niniejsza praca sporządzona zostaje przy przyjęciu ogólnej metody badawczej w postaci metody kontekstowej⁴, która nie tylko umożliwia zapewnienie wielostronnego ujęcia badanych zjawisk – w tym przypadku instytucji środków kompensacyjnych w postaci obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia i nawiązki, ale również pozwala na badanie każdego istotnego kontekstu badanego materiału. Mowa w szczególności o aspektach genetycznych, historycznych, funkcjonalnych, logicznych, aksjologicznych, ale również innych, które mają wpływ na ocenę badanego zjawiska.

Szczegółową metodą badawczą przyjętą w tej pracy jest metoda teoretyczno-prawna. Autorka skupiła się na analizie teoretycznych aspektów poszczególnych instytucji prawnych – środków kompensacyjnych przewidzianych w Kodeksie karnym i ich analizie na podstawie poglądów przedstawicieli doktryny.

W pracy uwzględniona została perspektywa metodologiczna oraz aparat pojęciowy stosowany w publikacjach Javiera Hervady, co jest założeniem projektu, w ramach którego powstaje niniejsza publikacja.

Podstawowymi hipotezami badawczymi w niniejszej pracy jest założenie, że istniejące w polskim prawie karnym środki kompensacyjne mają uzasadnienie prawnonaturalne, a nadto, że środki kompensacyjne oraz uprawnienia pokrzywdzonego w zakresie stosowania środków kompensacyjnych, wynikające z Kodeksu karnego, mają swoje źródło w prawie naturalnym.

---

³ Ibidem.

⁴ R. Tokarczyk, *Komparystyka prawnicza*, wyd. VIII, Kraków 2005, s. 189.

2. Relacja prawa karnego i prawa naturalnego

2.1. Prawa wywodzące się z natury a prawo karne pozytywne – oparte na potrzebie poczucia sprawiedliwości – z uwzględnieniem siatki pojęć w ujęciu Javiera Hervady

Sprawiedliwość jest cnotą zapewniania każdemu tego, co mu się należy⁵. Sprawiedliwość to następstwo prawa (...). Prawa pozytywne nie poprzedza abstrakcyjny stan uznawany za sprawiedliwy, ale prawo naturalne, które może zagwarantować sprawiedliwość⁶.

Rozważania nad pochodzeniem prawa karnego pozytywnego – rozumianego w niniejszej pracy jako prawo karne materialne ustanowione w obecnie obowiązującym Kodeksie karnym z 1997 r.⁷ – należy zatem rozpocząć od analizy i oceny pierwotnego pochodzenia norm zawartych w tej ustawie i zasad, które rządzą prawem karnym.

Jednym z głównych celów prawa karnego jest ściganie i ukaranie sprawcy – doprowadzenie do sytuacji, w której osoba popełniająca przestępstwo ponosi odpowiedzialność za swoje działanie. Tym samym niewątpliwie można przyjąć, że prawo karne sprowadza się do sprawiedliwości – pierwotnego poczucia, że świat ma być słuszny, sprawiedliwy, a każdemu ma być gwarantowane jego prawo, czyli to, co mu się należy⁸.

Prawo karne stanowione, tj. prawo karne pozytywne, wywodzi się z prawa naturalnego ze względu na swoją istotę i cele, jakie osiąga. Zarówno w kontekście ukarania sprawcy, samego wymierzenia kary czy omawianych w niniejszej pracy środków

⁵ J. Hervada, op. cit., s. 12.

⁶ T. Bojanowski, *Zagwarantować każdemu to, co do niego należy – formuła sprawiedliwości według Javiera Hervady a współczesne postrzeganie sprawiedliwości*, w: *Teoria i praktyka prawa w perspektywie prawnonaturalnej*, red. A. Czarnecka, M. Sopiński, Warszawa 2022 s. 96 – autor w swoim opracowaniu odwołuje się wyraźnie do twórczości J. Hervady i założeń prezentowanych przez niego w: J. Hervada, op. cit.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2022.1138 t.j. z dnia 2022.05.30.

⁸ J. Hervada, op. cit., s. 12.

kompensacyjnych prawo karne prowadzi do wyrównania tego, co zaszło na skutek popełnienia przestępstwa – do powrotu do naturalnego stanu rzeczy – do sytuacji sprzed popełnienia czynu zabronionego.

Pozytywne prawo karne to zbiór praw przypisywanych na mocy ludzkiej decyzji, jaką jest stanowienie prawa, a kryterium miary prawa karnego są porozumienia człowieka i jego wola co do tego, by dane prawa stanowić.

Tradycja prawa naturalnego ma wykazać, że akt „stanowienia” prawa, który dokonywany jest przez między innymi ustawodawcę w formie uchwalenia ustawy, może oraz powinien być kierowany przez takie zasady i reguły, które są moralne – że te moralne normy wywodzą się z obiektywnej rozumności, a nie jedynie

kaprysu, konwencji, czy zwykłej „decyzji”, że te same normy moralne usprawiedliwiają (a) samą instytucję prawa pozytywnego, (b) główne instytucje, techniki i modalności tejże instytucji (...), (c) główne instytucje regulowane i podtrzymywane przez prawo (...)⁹.

Prawo naturalne jako rzecz sprawiedliwa z natury jest źródłem prawa karnego przez to, że jest nakazem sprawiedliwości. Prowadzi do tego, by sprawca poniósł odpowiedzialność za swój czyn, a pokrzywdzony odzyskał to, co wskutek tego czynu utracił.

Wszystkie podstawowe prawa natury wywodzą się z zasady *nie czyni innemu tego, czego nie chcesz, aby inni tobie czynili*¹⁰.

Jak słusznie zakłada koncepcja Johna Rawlsa, punktem wyjścia idei dobra wspólnego jest przestrzeganie ustalonych zasad. Chodzi o zasady, które dane społeczeństwo uznaje za sprawiedliwe, a które następnie stają się źródłem indywidualnych norm postępowania¹¹.

W zakresie rozważań nad aspektami prawnonaturalnymi należy ubocznie wskazać, że w pewnym uproszczeniu pojęcia „prawo natury” i „prawo naturalne” są używane zamiennie, jednak w literaturze podkreśla się, że terminy te nie są tożsame¹². Podobnie jak w innych opracowaniach na temat założeń prawnonaturalnych

⁹ J. Finnis, *Prawo naturalne i uprawnienia naturalne*, Warszawa 2001, s. 325.

¹⁰ M. Krąpiec, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 2009, s. 92.

¹¹ J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1994, s. 378, 399.

¹² M. Maciejewski, *Odniesienia między prawem naturalnym i prawem stanowionym w wybranych doktrynach filozoficznych, politycznych i prawnych*,

należy przyjąć założenie, że prawo natury stanowi swoistą bazę dla prawa naturalnego, a założenie to przyświeca w badaniach nad tematem również autorce niniejszej pracy.

2.2. Prawa pokrzywdzonego – prawo naturalne, które jest fundamentem prawa karnego pozytywnego – z uwzględnieniem siatki pojęć w ujęciu Javiera Hervady

Prawo naturalne jako wywodzące się z natury przysługuje człowiekowi – pokrzywdzonemu z samej istoty człowieczeństwa. Uprawienie pokrzywdzonego do uzyskania rekompensaty za szkodę i krzywdę, której doznaje na skutek popełnienia przestępstwa, jest mierzone wedle natury rzeczy – ma doprowadzić do zagwarantowania pokrzywdzonemu tego, co mu się należy, tj. tego, co utracił na skutek popełnienia przestępstwa. Środki kompensacyjne są równoznaczne ze sprawiedliwością, skoro ta jest nieustanną i stałą wolą zagwarantowania każdemu tego, co mu się należy¹³. To z kolei jest *tożsame z określeniem „jego prawo”*¹⁴.

Poprzez stosowanie środków kompensacyjnych pokrzywdzony uzyskuje ochronę w postaci odzyskania szkody bądź zadośćuczynienia krzywdzie – wszystko to sprowadza się do wyrównania pokrzywdzonemu, przez sprawcę, tego co utracił w wyniku jego przestępnego działania.

Ochrona pokrzywdzonego w postaci środków kompensacyjnych przewidzianych w polskim prawie karnym jest niczym innym jak ustanowieniem prawa, które wywodzi się z samej natury i poczucia sprawiedliwości, słuszności.

Uprawienie pokrzywdzonego do odzyskania tego, co utracił na skutek przestępstwa, powinno istnieć niezależnie od tego, czy ktoś je potwierdza bądź uchwała. Naturalny charakter środków kompensacyjnych odczuwalny jest w ich istocie – mają one prowadzić do sprawiedliwości i oddania pokrzywdzonemu tego, co mu się należy.

<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/35299/PDF/0002.pdf>, 10-15 [dostęp: 27.04.2023]. Tak też T. Bojanowski op. cit., s. 92.

¹³ J. Hervada, op. cit., s. 12.

¹⁴ T. Bojanowski, op. cit., s. 92.

W stosunku do odszkodowania – obowiązku naprawienia szkody – pokrzywdzony ma uzyskać uprawnienie, by w ramach stosowania środków kompensacyjnych odzyskać utraconą rzecz, wartość – mierzalną i obiektywną. Natomiast w stosunku do zadośćuczynienia – funkcja tego środka kompensacyjnego ma na celu „oddanie” pokrzywdzonemu cierpienia, krzywdy, których zaznał na skutek popełnienia na jego szkodę przestępstwa.

Co istotne – środki kompensacyjne – spełniając kompensacyjną funkcję względem pokrzywdzonego, pozostają sprawiedliwe i zgodne z naturą również dla samego sprawcy przestępstwa. Wyraża się to w tym, że obowiązek naprawienia szkody dotyczy naprawienia obiektywnej, rzeczywiście poniesionej szkody, zaś zadośćuczynienie ma rekompensować doznaną krzywdę – ma prowadzić do odpłacenia się pokrzywdzonemu za to, co wycierpiał. W konsekwencji – zgodnie z prawem naturalnym i poczuciem sprawiedliwości – sprawca ma „oddać” pokrzywdzonemu to, co zabrał mu wskutek przestępstwa, zaś stosowanie środków kompensacyjnych nie służy pokrzywdzonemu do wzbogacenia się kosztem sprawcy, lecz do „przywrócenia” stanu sprzed popełnienia przestępstwa.

W tym zakresie istota i zakres funkcjonowania w polskim porządku prawnym środków kompensacyjnych w postaci obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia i nawiązki pozostają zgodne z wywodzącymi się z natury prawami, które przecież przysługują także sprawcy przestępstwa. Bez względu na skalę, sposób i rodzaj przestępnego działania niewątpliwie sprawcy przysługuje określona ochrona prawna, wywodząca się również z prawa naturalnego, która sprowadza się do tego, by wymierzona kara i stosowane środki karne były współmierne do popełnionego czynu i okoliczności dotyczących zdarzenia i samego oskarżonego, dolegliwe – jednak by nie przekraczały tych norm ponad miarę. Tym samym zastosowanie środków kompensacyjnych prowadzące do „wyrównania” pokrzywdzonemu tego, co utracił na skutek przestępstwa, chroni prawnonaturalne aspekty ochrony sprawcy w tym zakresie, że żaden ze środków kompensacyjnych nie ma na celu ukarania sprawcy ponad miarę, lecz zobowiązania go do swoistego „przywrócenia stanu poprzedniego”.

3. Środki kompensacyjne – informacje ogólne

Środki kompensacyjne są instytucją prawa karnego materialnego, przewidziane zostały w treści art. 46 k.k. Wyróżnia się spośród nich obowiązek naprawienia szkody (odszkodowanie), zadośćuczynienie oraz nawiązkę.

Nie należy tracić z pola widzenia, że ustawodawca opiera się na pojęciu odszkodowania i zadośćuczynienia obowiązujących na gruncie prawa cywilnego wprost – wręcz odwołując się do przepisów prawa cywilnego¹⁵.

Sam fakt powiązań pomiędzy prawem karnym i prawem cywilnym (choćby w tym zakresie, że Kodeks karny posługuje się pojęciami cywilistycznymi i odwołuje do ich definicji) oraz realizacją uprawnień pokrzywdzonego na drodze prawa karnego (w formie środków kompensacyjnych orzekanych w wyrokach karnych) oraz prawa cywilnego (w formie powództw o zapłatę z tytułu odszkodowania bądź zadośćuczynienia) nie może jednak wpływać na zatarcie się różnic pomiędzy wskazanymi gałęziami prawa.

Obserwujemy dzisiaj zjawisko polegające na tym, że prawo cywilne przejmując pewne zadania spełniane normalnie przez prawo karne (...). Z drugiej strony prawo karne spełnia czasem funkcje charakterystyczne dla odpowiedzialności cywilnej. Naturalnie, trzeba pamiętać o niezależności tych dwóch rodzajów odpowiedzialności i różnych zakresach¹⁶.

Co istotne, w praktyce w postępowaniach karnych sądy bardzo często zasądzają od sprawcy – zwłaszcza tytułem zadośćuczynienia bądź nawiązki – niskie, symboliczne wręcz kwoty, a uzasadniając swoje rozstrzygnięcie, niejednokrotnie powołują się na kompetencje pokrzywdzonego, by swoich roszczeń kompensacyjnych w dalszej, niezasądzonej dotychczas, części dochodził

¹⁵ Art. 46 § 1 k.k. wprost bowiem wskazuje, że sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

¹⁶ A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, wyd. I, 1998, s. 200.

na drodze postępowania cywilnego. Biorąc pod uwagę zakres niniejszej pracy, poprzestać należy jedynie na ukierunkowaniu, że pokrzywdzony istotnie posiada uprawnienie do dochodzenia roszczeń nie tylko na drodze postępowania karnego, ale również cywilnego, a ustawodawca wychodzi mu naprzeciw poprzez ustanowienie zasady mocy wiążącej wyroków karnych w postępowaniu cywilnym¹⁷, co w istocie prowadzi do ułatwienia pokrzywdzonemu dochodzenia jego roszczeń niezasadzonych w postępowaniu karnym. Nie należy jednak tracić z pola widzenia, że dochodzenie tych roszczeń w postępowaniu karnym jest dla pokrzywdzonego łatwiejsze o tyle, że nie wiąże się choćby z obowiązkiem uiszczenia opłaty sądowej od pozwu – która w postępowaniu cywilnym co do zasady obowiązuje.

3.1. Obowiązek naprawienia szkody

Obowiązek naprawienia szkody, zwany odszkodowaniem, dotyczy rekompensaty za obiektywną szkodę poniesioną przez pokrzywdzonego. Obiektywna szkoda rozumiana jest jako strata dająca się zmierzyć w sposób obiektywny. Obowiązek naprawienia szkody sprowadza się do zasądzenia od sprawcy odszkodowania za konkretnie określoną stratę, którą pokrzywdzony wykaże w postępowaniu karnym.

Obowiązek naprawienia szkody jako środek kompensacyjny równoznaczny jest z cywilistycznym pojęciem odszkodowania¹⁸. Ma polegać na tym, że sprawca w całości albo w części naprawia wyrządzoną przestępstwem szkodę – w swoisty sposób przywraca stan pierwotny.

---

¹⁷ Ustawa z dnia z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. 2021.1805 t.j. z dnia 2021.10.04, ze zm. (dalej: k.p.c.), art. 11 k.p.c.: Ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym. Jednakże osoba, która nie była oskarżona, może powoływać się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną.

¹⁸ Art. 46 § 1 k.k. wprost bowiem wskazuje, że sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Szkoda – jako pojęcie wywodzące się z prawa cywilnego – rozumiana jest jako obiektywna, dająca się zmierzyć strata.

Jeśli pokrzywdzony domaga się naprawienia szkody, to jego obowiązkiem jest wykazanie, że rzeczywiście ją poniósł zarówno co do zasady, jak i co do wysokości.

Obowiązek naprawienia szkody w praktyce przyjmuje formę roszczenia pieniężnego oraz wyroku zasądającego należność płatną przez sprawcę przestępstwa na rzecz pokrzywdzonego bądź innej osoby uprawnionej (np. osoby najbliższej, jeśli na skutek przestępstwa doszło do śmierci pokrzywdzonego).

Przykładem obowiązku naprawienia szkody może być zasądzenie przez sąd od oskarżonego na rzecz pokrzywdzonego równowartości sprzętu elektronicznego, który uległ uszkodzeniu na skutek przestępstwa popełnionego przez sprawcę.

Obowiązek naprawienia szkody jako efekt przysługującego pokrzywdzonemu prawa naturalnego sprowadza się bezpośrednio do zwrócenia, oddania pokrzywdzonemu tego, co mu się należy. Ma wyrównać straty poniesione przez pokrzywdzonego.

3.2. Zadośćuczynienie

Z kolei pojęcie zadośćuczynienia wywodzące się – tak samo jak odszkodowanie – z prawa cywilnego¹⁹ cechuje się charakterem kompletnie odmiennym. Zadośćuczynienie dotyczy rekompensaty za krzywdę poniesioną – w przypadku prawa karnego – przez pokrzywdzonego. Ma związek z wyrównaniem pokrzywdzonemu strat moralnych wynikających z cierpienia, jakiego doznał na skutek przestępstwa.

Istotne jest skupienie się na definicji terminu krzywdy. Zgodnie z definicją słownikową: „szkoda moralna, fizyczna lub materialna wyrządzona komuś niezasłużenie; też: nieszczęście lub obraza dotykające kogoś niesłusznie”²⁰. Definicja ta nie jest prawidłowa

¹⁹ Art. 46 § 1 k.k. wprost bowiem wskazuje, że sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

²⁰ Internetowy Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/krzywda;2475955.html> [dostęp: 27.04.2023].

na gruncie rozważań prawnych, bowiem może wprowadzać w błąd co do niemożliwości rozróżnienia subiektywnej krzywdy od obiektywnej szkody (szkody materialnej).

Zasadne jest zatem skorzystanie wprost z treści przepisów kodeksu cywilnego oraz dorobku przedstawicieli doktryny. Zgodnie z treścią przepisu art. 445 § 1 Kodeksu cywilnego²¹ (...). W wypadkach przewidzianych w artykule poprzedzającym sąd może przyznać poszkodowanemu odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Ustawodawca wprost wiąże zatem zadośćuczynienie z pojęciem krzywdy.

Nawiązanie do treści przepisów Kodeksu cywilnego nie jest przypadkowe, bowiem art. 46 k.k. odnoszący się do zasad rządzących prawem cywilnym, znajduje zastosowanie również w stosunku do zadośćuczynienia.

W doktrynie wskazuje się natomiast między innymi, że

krzywda, której naprawienia może domagać się podmiot na podstawie art. 445 k.c., stanowi niemajątkowy skutek naruszenia dóbr osobistych, wywołany uszkodzeniem ciała, rozstrojem zdrowia, pozbawieniem wolności lub skłonieniem za pomocą podstępów, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządному. Uszczerbki te mogą polegać na fizycznych dolegliwościach i psychicznych cierpieniach bezpośrednio związanych ze stanem zdrowia, ale też z jego dalszymi następstwami w postaci odczuwanego dyskomfortu w wyglądzie, mobilności, poczuciu osamotnienia, nieprzydatności społecznej bądź nawet wykluczenia²².

Podstawowe znaczenie musi mieć rozmiar szkody niemajątkowej. O wysokości decydują takie czynności, jak: stopień cierpień fizycznych i psychicznych, ich intensywność i długotrwałość, nieodezwalny charakter następstw nieszczęśliwego wypadku (...)²³.

Zadośćuczynienie stanowi rekompensatę za krzywdę, której pokrzywdzony doznał na skutek przestępnego działania sprawcy.

²¹ Ustawa z dnia z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. 2022.1360 t.j. z dnia 2022.06.29 ze zm. [dalej: k.c.].

²² A. Kidyba, *Komentarz do art. 445 Kodeksu cywilnego, teza 14*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania – część ogólna*, red. idem, Lex 2014.

²³ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 182.

Krzywda jest pojęciem nieostrym, subiektywnym, a każdy człowiek może odczuwać ją w różnym natężeniu. Zadośćuczynienie ma zrekomensować pokrzywdzonemu cierpienia, które odczuł w związku z tym, że zostało przeciwko niemu popełnione przestępstwo.

Zadośćuczynienie nie powinno być wykorzystywane do naprawy szkód majątkowych, a przepisy Kodeksu postępowania karnego (art. 552 i następne k.p.k.) zawierają wyraźne rozróżnienie pomiędzy pojęciem „odszkodowania” a pojęciem „zadośćuczynienia”²⁴.

3.3. Nawiązka

Zgodnie z dyspozycją ustawodawcy (art. 46 § 2 kk) nawiązka w wysokości do 200 tys. złotych na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu, może zostać orzeczona, jeżeli orzeczenie obowiązku naprawienia szkody bądź zadośćuczynienia jest znacznie utrudnione.

W poszukiwaniu historycznych precedensów nawiązki należałoby odwołać się do tych najwcześniejszych rozwiązań zrodzonych w opozycji do koncepcji odwetu (...) sankcja winna być instrumentem pozwalającym przywrócić naruszoną przez fakt popełnienia przestępstwa równowagę w sferze wartości oraz, w miarę możliwości, doprowadzić do naprawienia szkody i złagodzenia krzywdy, jakich w jego wyniku doznał pokrzywdzony²⁵.

W praktyce sądy w Polsce często stosują nawiązkę jako dozwolony ustawą substytut odszkodowania i zadośćuczynienia – niewymagający rozróżniania tych cywilistycznych pojęć, pozwalający na ogólne wskazanie wysokości rekompensaty należnej pokrzywdzonemu od sprawcy przestępstwa i nadal, podobnie jak w przypadku odszkodowania i zadośćuczynienia, pozostawiający pokrzywdzonemu otwartą drogę do dochodzenia dalszych roszczeń na drodze postępowania cywilnego.

²⁴ Idem, *Zadośćuczynienie*, s. 241.

²⁵ W. Cieslak, *Nawiązka*, w: *System Prawa Karnego*, t. 6, *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, Warszawa, wyd. 2, 2016, s. 893.

Z punktu widzenia pokrzywdzonego w zasadzie bez znaczenia pozostaje, czy zasądzone zostaje na jego rzecz odszkodowanie, zadośćuczynienie, czy nawiązka – w gruncie rzeczy ostatecznie celem pokrzywdzonego, który składa wniosek o zastosowanie środków kompensacyjnych pozostaje uzyskanie wymiernej korzyści finansowej za szkodę i krzywdę, której doznał na skutek wymierzonymu względem niego działania sprawcy.

4. Prawnonaturalne ujęcie środków kompensacyjnych przewidzianych w Kodeksie karnym

4.1. Prawnonaturalne ujęcie środków kompensacyjnych

Uprawnienie do uzyskania ochrony w postaci stosowania środków kompensacyjnych przysługują pokrzywdzonemu jako tytuł do odszkodowania czy zadośćuczynienia ze względu na status pokrzywdzonego – osoby jako bytu panującego nad samym sobą i wskutek tego nad swym otoczeniem. Tytuł praw pokrzywdzonego wywodzących się ze środków kompensacyjnych oparty jest na naturze ludzkiej. Pokrzywdzony na skutek zastosowania środków kompensacyjnych powinien zyskać gwarancję odzyskania tego, co sprawca odebrał mu w ramach popełnienia przestępstwa.

Pokrzywdzonym może być każdy, w kontekście formuły sprawiedliwości – w ujęciu J. Hervady będzie to każda osoba fizyczna lub prawna, której przysługuje konkretny tytuł prawny, niezależnie od tego, czy zakotwiczone to zostało w prawie pozytywnym lub naturalnym²⁶. Tytułem prawnym jest natomiast to, co daje „początek prawu, czyli ustanawia władanie podmiotu nad rzeczą, jest jego źródłem. Innymi słowy, tytuł przypisuje rzecz do podmiotu, na podstawie tytułu rzecz do niego należy”²⁷.

²⁶ K. Stępień, *O dziejach rozwoju nauki prawa* [rec.: *Historia prawa naturalnego* / Javier Hervada], „Zeszyty Naukowe KUL” 2013, s. 271.

²⁷ J. Hervada, op. cit., 36.

Prawa naturalne dzielą się na prawa pierwotne i wtórne²⁸. Uprawnienie pokrzywdzonego do uzyskania ochrony wynikającej ze stosowania środków kompensacyjnych winno być klasyfikowane jako wtórne prawo naturalne, bowiem konieczność odzyskania przez pokrzywdzonego tego, co utracił na skutek przestępstwa, wynika z natury ludzkiej odniesionej do sytuacji stworzonej przez człowieka – sprawcę.

Podobnie – omawiane uprawnienie pokrzywdzonego winno być traktowane jako pochodne prawo naturalne bowiem jest uboczną formą i przejawem pierwotnego prawa naturalnego pokrzywdzonego – prawa do bycia, posiadania, bezpieczeństwa. Uprawnienia wynikające z ochrony, jaką dają środki kompensacyjne, są konsekwencją tego, że pokrzywdzonemu przysługuje prawo pierwotne na przykład własność pojazdu, który został zniszczony, co spowodowało szkodę określonego, mierzalnego obiektywnego rozmiaru. Realizując uprawnienie wynikające z ochrony płynącej ze środków kompensacyjnych, pokrzywdzony ubiega się o odzyskanie równowartości zniszczenia tego, co pierwotnie mu przysługiwało.

4.2. Poszczególne środki kompensacyjne

Zarówno obowiązek naprawienia szkody, jak i zadośćuczynienie zdają się idealnie pasować do założeń prawa naturalnego. Ich istotą jest bowiem „oddanie” pokrzywdzonemu tego, co – materialnie bądź niematerialnie – utracił na skutek przestępstwa.

Powyższy zabieg – dokonywany przez sąd poprzez zastosowanie w wyroku skazującym środków kompensacyjnych odzwierciedla zasadę zapewniania każdemu tego, co do niego należy – co z kolei jest potrzebą społeczną²⁹.

Brak możliwości orzeczenia przez sąd obowiązku naprawienia szkody bądź zadośćuczynienia stanowiłby o niesprawiedliwości – byłby to bowiem przypadek takiej okoliczności, że człowiek (sprawca przestępstwa) nie oddaje innemu (pokrzywdzonemu) tego, co mu się należy³⁰.

²⁸ Ibidem, s. 82.

²⁹ Ibidem, s. 8.

³⁰ Na takie rozumienie niesprawiedliwości – rozumianej jako zjawisko społeczne zwraca uwagę J. Hervarda, *ibidem*.

Nie bez powodu niniejszy punkt odrębnie omawia aspekty dotyczące nawiązki, ponieważ jest ona nietypowym środkiem kompensacyjnym, niezwiązanym bezpośrednio ani z materialną, obiektywną szkodą, ani subiektywnym, niematerialnym cierpieniem i stanowi wyraz pewnej uznaniowości sądu rozpoznającego sprawę. Niewątpliwie jednak jej istotą wprowadzenia do systemu prawnego było zapewnienie pokrzywdzonemu realizacji podstawowych, wywodzących się z prawa naturalnego uprawnień do odzyskania nie więcej ani nie mniej, tylko dokładnie tego, co mu ściśle przysługuje³¹ zgodnie z paremią autorstwa Cycerona: *ius suum cuique tribuere*³².

5. Znaczenie prawnonaturalnych aspektów środków kompensacyjnych z punktu widzenia pokrzywdzonego

Uzyskanie w postępowaniu karnym ochrony, jaką oferują środki kompensacyjne, ma na celu pozostawienie pokrzywdzonego w poczuciu sprawiedliwości i odzyskania tego, co utracił na skutek przestępnego działania sprawcy – bez względu na to, czy mowa o obiektywnie poniesionej przez niego szkodzie, którą wykaże poprzez wykazanie jej co do zasady oraz co do wysokości, czy też subiektywnej, w zasadzie niedających się jednoznacznie zmierzyć krzywdzie i cierpieniu – które również dowodzone są w postępowaniu różnorodnymi środkami dowodowymi.

Nie można pozostawić bez rozważań praktycznych aspektów stosowania środków karnych w zakresie, w jakim chodzi o ich wykonanie. Same środki karne mają bowiem na celu zagwarantowanie pokrzywdzonemu ochrony jego interesu, zapewnienie mu

---

³¹ Ibidem, s. 7.

³² M. Kuryłowicz, *Aequitas i iustitia w rzymskiej praktyce prawnej* http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_17951_g_2019_66_1_173-188/c/6801-6597.pdf [dostęp: 22.11.2021] – tak Bojanowski, op. cit., s. 99.

tego, co do niego należy i odzyskania tego, co utracił (materialnie bądź niematerialnie).

Bez względu jednak na to, w jakim zakresie sąd karny stosuje środki kompensacyjne – ochrona pokrzywdzonego może okazać się jedynie iluzoryczna. Czym innym jest bowiem wykazanie w postępowaniu wysokości szkody czy skali cierpienia i doprowadzenie do wydania wyroku skazującego zasądzającego jednocześnie obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienie, względnie nawiązkę, a czym innym – wyegzekwowanie zasądzonych należności od sprawcy.

Często bowiem okazuje się, że pokrzywdzony dzierżący orzeczenie zasądzające na jego rzecz świadczenia z tytułu środków kompensacyjnych, mimo podjęcia działań egzekucyjnych i kierowania egzekucji do majątku sprawcy nie uzyska realnej ochrony, bowiem zobowiązany do zapłaty należności będzie niewypłacalny.

Ratunkiem dla pokrzywdzonego mogą okazać się świadczenia wypłacane w ramach funkcjonowania Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, jednak zakres ich działań wykracza poza analizę tematu poruszanego w niniejszym opracowaniu.

Częsta niemożliwość realizacji wyroków zasądzających świadczenia z tytułu środków kompensacyjnych jest istotnym praktycznym problemem systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem. Rozwój tego systemu wymaga wprowadzenia rozwiązań umożliwiających zapewnienie każdemu pokrzywdzonemu realizacji jego praw naturalnych, z których wywodzi się prawo do rekompensaty i odszkodowania za to, co utracił moralnie albo fizycznie w wyniku przestępstwa.

Nie ulega jednak wątpliwości, że bez względu na to, czy pokrzywdzony uzyska w postępowaniu realną ochronę i dojdzie do wypłaty – przez sprawcę bądź inny zobowiązany do tego podmiot – świadczeń zasądzonych tytułem środków kompensacyjnych – jego uprawnienie do tego, by w ogóle dochodzić rekompensaty, ma swoje źródło w prawie naturalnym i ogólnym założeniu, że każdemu należy zagwarantować jego prawo, czyli to, co do niego należy.

Miarą prawa pokrzywdzonego do uzyskania kompensaty sro-
wadza się do stosunku równości pomiędzy tym, co sprawca zabrał,

odebrał, a tym, co pokrzywdzony utracił. Mierzona jest według natury rzeczy, bowiem odpowiedzialność kompensacyjna sprawcy sprowadza się do wyrównania tego, co zabrał – naprawienia szkody, której się dopuścił i odpłacenia za krzywdę i cierpienie w takim zakresie, w jakim była i jest odczuwana przez pokrzywdzonego.

Należy zgodzić się ze stanowiskiem Arthura F. Utza, który twierdzi, że

osobiście opowiadam się za tym ujęciem prawa naturalnego, które prawa podmiotowe uzasadnia ideą porządku zorientowaną na personalny obraz człowieka. Aby uniknąć niebezpieczeństwa, że prawa podmiotowe zostaną wydane na łup samowoli ustawodawcy, normy porządku muszą być sformułowane w postaci niemożliwych do podważenia imperatywów odnoszących się do polityki gospodarczej i społecznej, tak aby we wszystkich środkach i miarach gospodarczo-politycznych i społecznych priorytet miały podstawowe prawa podmiotowe³³.

Polski porządek prawny regulujący instytucję środków kompensacyjnych założenia te zdaje się spełniać.

Oskarżony nie ma możliwości sprzeciwienia się wnioskowi pokrzywdzonego co do tego, by sąd przy rozpoznawaniu sprawy i wydawaniu wyroku zastosował środek w postaci obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia lub nawiązki. Niezwłocznie po uprawomocnieniu się orzeczenia pokrzywdzony może dochodzić zasądzonych roszczeń, a z braku dobrowolnej zapłaty ze strony oskarżonego wystąpić o nadanie klauzuli wykonalności na punkty wyroku zasądzające określone świadczenia z tytułu środków kompensacyjnych, a następnie podjąć działania zmierzające do zaspokojenia w drodze egzekucji.

Co więcej – zastosowanie któregokolwiek ze środków kompensacyjnych nie wymaga nawet inicjatywy pokrzywdzonego. Literalna wykładnia przepisu art. 46 § 1 k.k.³⁴ wskazuje wprost,

³³ A. F. Utz, *Prawo naturalne jako pojęcie zbiorcze niepozytywistycznych teorii prawa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2010, t. XX nr 1.

³⁴ Art. 46 § 1 k.k.: W razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się.

że dopuszczalne są dwie sytuacje, które mogą zaistnieć, oczywiście pod warunkiem wydania przez sąd wyroku skazującego.

W pierwszej, w której pokrzywdzony lub inna osoba uprawniona wnosi w toku postępowania o zastosowanie przez sąd obowiązku naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zasądzenia zadośćuczynienia za doznaną krzywdę – sąd ma obowiązek zastosowania środków i uwzględnienia ich przy okazji skazania sprawcy (ustawodawca posługuje się sformułowaniem „orzeka”, które wskazuje na bezwzględny obowiązek sądu dostosowania się do wskazań ustawy).

W drugiej natomiast – gdy pokrzywdzony lub inna osoba uprawniona nie składają stosownego wniosku – sąd nadal może (może, lecz nie musi) orzec o obowiązku naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Oznacza to, że nawet, jeśli pokrzywdzony nie przejawia inicjatywy w postępowaniu i z jakiegokolwiek powodu nie angażuje się w zakresie czynności procesowych, nie korzysta ze swoich uprawnień do złożenia wniosku o zastosowanie środków kompensacyjnych – jego naturalne prawo do otrzymania tego, co mu się należy i tak uzyskuje ochronę prawną, a środki kompensacyjne mogą zostać zastosowane bez udziału pokrzywdzonego, z inicjatywy sądu rozpoznającego sprawę.

Zabieg ten należy oceniać pozytywnie – ustawodawca formułując przepisy prawa pozytywnego, zadbał bowiem o to, by jeśli pokrzywdzony z jakichkolwiek powodów nie składał wniosku o zastosowanie któregośkolwiek ze środków kompensacyjnych, istniała możliwość ochrony jego praw naturalnych do rekompensaty za to, co utracił – właśnie poprzez działania inicjowane bezpośrednio przez sąd.

Jeśli pokrzywdzony nie będzie zainteresowany realizacją zapewnionej mu przez sąd ochrony, nie ma obowiązku dochodzenia należności od oskarżonego ani inicjowania postępowania egzekucyjnego, jeśli zaś pokrzywdzony tego nie uczyni – brakuje podmiotów i narzędzi, by ktokolwiek miał to zrobić za niego (rozważania pomijają aspekt ewentualnych kwestii dotyczących spadkobrania). Pokrzywdzony pozostaje zatem dysponentem swoich praw

naturalnych w tym zakresie, że od jego własnej, swobodnej woli zależy, czy po uzyskaniu wyroku zasądzonego świadczenia kompensacyjne będzie podejmował działania zmierzające do jego realizacji i rzeczywistej naprawy szkody bądź zadośćuczynienia krzywdzie.

6. Podsumowanie

Ochrona pokrzywdzonego w postaci środków kompensacyjnych przewidzianych w polskim prawie karnym jest niczym innym jak ustanowieniem prawa, które wywodzi się z samej natury i poczucia sprawiedliwości, słuszności.

Autorka podziela pogląd J. Hervady, zgodnie z którym „każde prawo pozytywne pochodzi od pewnego prawa naturalnego, stanowi jego doprecyzowanie, przedłużenie lub uzupełnienie³⁵. Omówione w pracy środki kompensacyjne już na pierwszy rzut oka wprowadzają w poczucie sprawiedliwości – oddania pokrzywdzonemu tego, co utracił w wyniku przestępstwa, wyrównania mu strat, czyli naprawienia szkody i zadośćuczynienia krzywdy. Nawiązka jest środkiem wtórnym, łączącym w sobie cechy odszkodowania oraz zadośćuczynienia i spełniająca zbieżne funkcje.

Polski Kodeks karny, obowiązujący w dacie powstania niniejszej pracy, niewątpliwie dąży ku realizacji celu, jakim jest zapewnienie sprawiedliwości i słuszności – również poprzez funkcjonowanie instytucji środków kompensacyjnych, które mają na celu zapewnienie pokrzywdzonemu odzyskania tego, co utracił w wyniku przestępstwa. To z kolei jest podstawowym założeniem prawa naturalnego. Tym samym pochodzenie ogólnych założeń rozwiązań stosowanych w polskim ustawodawstwie karnym, w szczególności w odniesieniu do instytucji środków kompensacyjnych, może być wywodzone – w mniejszym bądź większym stopniu – z prawa naturalnego.

---

³⁵ J. Hervada, op. cit., s. 101.

Institucja środków kompensacyjnych – obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia i nawiązki – znajduje swoje uzasadnienie prawnonaturalne. Ich istotą jest bowiem oddanie pokrzywdzonemu tego, co mu się należy – przywrócenie sytuacji słusznej, sprawiedliwej i naturalnej do takiego stanu, w jakim znajdowały się przed przestępnym działaniem sprawcy.

Prawnonaturalnym uzasadnieniem istnienia w polskim porządku prawnym środków kompensacyjnych jest konieczność oddania pokrzywdzonemu tego, co do niego należy, czyli tego, co utracił na skutek popełnienia przestępstwa przez sprawcę. Niegodne zachowanie drugiego człowieka – sprawcy – sprowadzające się do popełnienia przestępstwa i wyrządzenia szkody, względnie spowodowania cierpienia i krzywdy prowadzi do konieczności wyrównania pokrzywdzonemu sytuacji, w której znalazł się na skutek działania sprawcy.

Prawnonaturalną podstawą istnienia środków kompensacyjnych jest słuszność – konieczność „oddania” pokrzywdzonemu tego, co zostało odebrane przez sprawcę przestępstwa – z uwzględnieniem wykazywanej przez pokrzywdzonego w postępowaniu wysokości szkody czy rozmiaru krzywdy i cierpienia uzasadniających zadośćuczynienie.

Bibliografia

- Bojanowski T., *Zagwarantować każdemu to, co do niego należy – formuła sprawiedliwości według Javiera Hervady a współczesne postrzeganie sprawiedliwości*, w: *Teoria i praktyka prawa w perspektywie prawnonaturalnej*, red. A. Czarnecka, M. Sopiński, Warszawa 2022.
- Cieślak W., *Nawiązka*, w: *System Prawa Karnego*, t. 6, *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, wyd. 2, Warszawa 2016.
- Finnis J., *Prawo naturalne i uprawnienia naturalne*, Warszawa 2001.
- Hervada J., *Wprowadzenie do prawa naturalnego*, Kraków 2011.
- Internetowy Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/krzywda;2475955.html> [dostęp: 27.04.2023].
- Kidyba A., *Komentarz do art. 445 kc, teza 14*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania – część ogólna*, red. A. Kidyba, Lex 2014.

- Krąpiec M., *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 2009.
- Kuryłowicz M., *Aequitas i iustitia w rzymskiej praktyce prawnej*, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_17951_g_2019_66_1_173-188/c/6801-6597.pdf [dostęp: 22.11.2021].
- Maciejewski M., *Odniesienia między prawem naturalnym i prawem stanowionym w wybranych doktrynach filozoficznych, politycznych i prawnych* (s. 10–15), <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/35299/PDF/0002.pdf> [dostęp: 27.04.2023].
- Rawls J., *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1994.
- Stępień K., *O dziejach rozwoju nauki prawa*, [rec.]: *Historia prawa naturalnego / Javier Hervada*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2013.
- Szpunar A., *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, wyd. I, Bydgoszcz 1998.
- Szpunar A., *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999.
- Tokarczyk R., *Komparatystyka prawnicza*, wyd. VIII, Kraków 2005.
- Utz A. F., *Prawo naturalne jako pojęcie zbiorcze niepozytywistycznych teorii prawa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2010, t. XX, nr 1.

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2022.1138, t.j. z dnia 2022.05.30 ze zm.
- Ustawa z dnia z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. 2022.1360, t.j. z dnia 2022.06.29 ze zm.
- Ustawa z dnia z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. 2021.1805, t.j. z dnia 2021.10.04, ze zm.

DR KATARZYNA SURMACZ-GMITEREK

Pomoc osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości jako wartości prawa karnego

Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszego opracowanie jest aksjologiczne uzasadnienie prawa karnego w odniesieniu do wartości szczegółowych tego prawa – pomoc osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości.

Opracowanie stanowi aksjologiczną analizę prawa przeprowadzoną w odniesieniu do trzech podstawowych kategorii analizy prawa, tj. celu prawa karnego, funkcji prawa karnego oraz wartości tego prawa z uwzględnieniem ocen moralnych prawa karnego. W celu wykazania, iż pomoc pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości są wartościami prawa karnego, w niniejszym opracowaniu została przyjęta metoda analizy funkcjonalnej prawa. Obecnie w doktrynie prawa karnego nie odnajdziemy opracowania, które kompleksowo omawiałoby zagadnienie pomocy osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałania przestępczości z perspektywy aksjologii prawa karnego i wartości konstytucyjnych.

Jak wynika z przyjętych na potrzeby niniejszego opracowania założeń, celem pracy jest omówienie „zamierzonych” funkcji prawa karnego świadczących pomoc osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości. Tak postawione zadanie badawcze koncentruje się na ustaleniu: po pierwsze czy prawo karne chroni i realizuje te wartości, czy wartości te stanowią uzasadnienie regulacji prawnych. Po drugie, jakie funkcje prawa karnego mają za

zadanie chronić i realizować wskazane wartości, jaka jest relacja pomiędzy badanymi funkcjami w kontekście omawianych wartości. Po trzecie, która funkcja prawa karnego najlepiej chroni i realizuje wartość pomocy osobom pokrzywdzonym i wartość przeciwdziałania przestępczości. Po czwarte, jakie regulacje karnoprawne chronią i realizują omawiane wartości. Zamierzeniem jest sformułowanie ogólnych uwag dotyczących poszczególnych rozwiązań, stopnia ochrony tych wartości i konfliktów aksjologicznych związanych z pomocą osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałaniem przestępczości.

Podstawami aksjologicznymi prawa karnego są wartości konstytucyjne – godność człowieka i dobro wspólne stanowiące aksjologiczny fundament systemu prawa. Wykładnia aksjologiczna prawa karnego została przeprowadzona na podstawie regulacji prawa karnego *sensu largo*, przede wszystkim ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny oraz ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego. Opracowanie zawiera analizę przedmiotowych wartości z perspektywy funkcji prawa karnego: sprawiedliwościowej, zapobiegawczej i kompensacyjnej. Zbadano rozumienie tych funkcji w orzecznictwie, dokonano analizy relacji i pozycji tych funkcji w prawie karnym. Na podstawie regulacji prawnych została przeprowadzona analiza pozycji procesowej pokrzywdzonego w procesie karnym, przysługujących pokrzywdzonemu uprawnień na gruncie prawa karnego materialnego oraz wskazano na możliwości ich realizacji. Wartość przeciwdziałania przestępczości została przedstawiona w ramach funkcji sprawiedliwościowej i zapobiegawczej prawa karnego. Przedstawiono uzasadnienie aksjologiczne i rozwiązania normatywne służące przeciwdziałaniu przestępczości w prawie karnym. Opracowanie zawiera wnioski i rekomendacje w zakresie dalszych działań nakierowanych na zwiększenie ochrony wartości pomocy osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości. Opracowanie uwzględnia stan prawny obowiązujący na dzień 30 października 2022 roku.

1. Założenia aksjologiczne prawa karnego

1.1. Prawo jako społeczny system aksjonormatywny

Prawo w literaturze nazywane jest zjawiskiem kulturowym¹. Zgodnie z tą koncepcją system prawa jest dynamiczny, gdyż zmienia się pod wpływem warunków społecznych, ekonomicznych, przekonań etyczno-moralnych. Wszystkie te czynniki zbiorczo możemy nazwać uwarunkowaniami kulturowymi. W konsekwencji prawo obowiązujące w znaczeniu formalnym jest funkcjonalnie powiązane z porządkiem aksjologicznym i rzeczywistym². W ujęciu aksjonormatywnym prawa podkreśla się wagę podporządkowania jednostki przyjętym przez grupę społeczną wspólnym wzorcom zachowań. Kultura rozumiana jako wzorce zachowań; uwarunkowania społeczno-gospodarcze; przekonania etyczno-moralne stanowi źródło poznania wartości społecznie ważnych. System prawny, który chroni i realizuje te wartości, jawi się w społeczeństwie jako sprawiedliwy i zrozumiały. Społeczeństwo rozumie prawo spójne z systemem aksjologicznym i przy tym odnajduje sens w przestrzeganiu prawa, które jest aksjologicznie spójne z uwarunkowaniami kulturowymi społeczeństwa.

Zachowanie spójności aksjologicznej pomiędzy wartościami prawnymi ujętymi w formę przepisów prawnych a wartościami społecznie ważnymi integruje społeczeństwo wokół celu, jakim jest przestrzeganie prawa i podejmowanie działań zgodnych z obowiązującym porządkiem prawnym. Odwoływanie się w procesie stanowienia i stosowania prawa jedynie do jego formalnych źródeł, może się w społeczeństwie jawić jako arbitralne i nieuzasadnione. Każde ludzkie działanie jest nastawione

¹ Tak m.in.: T. Barankiewicz, *O eksplanacyjnych możliwościach kulturowego ujęcia systemowości prawa*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2016, nr 3718, s. 61; T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2017, s. 32.; A. Korybski, *Stanowienie i stosowanie prawa w ujęciu kulturowym*, w: red. idem, L. Leszczyński, *Stanowienie i stosowanie prawa. Elementy teorii*, Lublin 2015; P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002.

² T. Barankiewicz, *O eksplanacyjnych możliwościach...*, s. 61.

na osiągnięcie jakiegoś celu. System prawny w rozumieniu aksjornormatywnym pozwala społeczeństwu rozumieć celowość podejmowanych działań, ponieważ jest to system, który ludzie znają, akceptują i utożsamiają się z nim.

Konstatując powyższe rozważania na temat kulturowego rozumienia prawa, należy stwierdzić, iż po wiedzę o wartościach społecznie ważnych sięgamy do kultury danej społeczności. Z kolei nauka o wartościach w prawie jest jedną z wielu dziedzin teorii i filozofii prawa i choć termin wartość pojawił się dopiero w dziewiętnastym wieku, wcześniej w literaturze posługiwano się terminem „dobro”³. Wartość, jako kategoria aksjologiczna, została wprowadzona do filozofii za sprawą Maxa Schelera i Nicolai Hartmanna⁴. W dziedzinie nauki, jaką jest aksjologia ogólna, powstały nauki szczegółowe (w tym m.in. aksjologia prawa). Sposób definiowania podstawowych kategorii aksjologicznych, metodologia badań, teorie poznania znacząco się od siebie różnią, gdyż aksjologie poszczególnych dyscyplin naukowych czerpią nomenklaturę i podstawowe założenia z teorii reprezentowanej dziedziny⁵. Tomasz Barankiewicz twierdzi, że problematyka wartości prawa ma swój własny status metodologiczny, związany ze specyfiką sposobu i metod myślenia w filozofii⁶.

Aksjologia prawa ze względu na przedmiot stawia pytania o relacje porządku wartości do prawa, elementy tworzące definicje wartości, rodzaje wartości, sposoby doświadczania wartości⁷. W ramach rozważań aksjologicznych na temat aksjologii prawa stawianych jest wiele pytań, dotyczą one między innymi kwestii wartościowania, które polegają na wyrażaniu „aprobaty

³ Zob. Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 13, *Prawo*, tłum: P. Bełch, Londyn 1986.

⁴ A. Kość, *Podstawy filozofii prawa*, Lublin 2005, s. 158.

⁵ Wartościowanie jest przedmiotem badań z zakresu ekonomii, socjologii i zarządzania, a przede wszystkim filozofii i choć istnieje wiele definicji i teorii wartości, to mimo dużych walorów poznawczych wykraczają one poza zakres przedmiotowy niniejszego opracowania.

⁶ T. Barankiewicz, *Aksjologiczna problematyka prawa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2004, t. XIV, z. 1, s. 51–53.

⁷ A. Kość, op. cit., s. 158–164.

lub dezaprobaty dla zastanych rzeczy, zdarzeń i sytuacji⁸. Kolejnym pytaniem jest sposób istnienia wartości. Wartości mogą być ludziom niejako nadane, zatem istnieją niezależnie od umysłu ludzkiego bądź pewne rzeczy, stany, sytuacje, zdarzenia zyskują miano wartości w zależności od poznania i woli istniejącej w sferze umysłu ludzkiego, zatem to podmiot wartościujący „uposaża przedmiot w wartość”⁹.

Z perspektywy prowadzonych rozważań nad prawem jako systemem aksjonormatywnym istotne jest zagadnienie społecznego porządku wartości. Proces wartościowania zachodzący na poziomie jednostki jest doświadczeniem subiektywnym, ponieważ zależy od sytuacji życiowej, światopoglądu, doświadczeń życiowych a nawet od osobowości. Gdy mówimy o przeżyciach i wartościowaniu w ramach grupy społecznej, sytuacja wygląda odmiennie. Wartościowanie wówczas przyjmuje postać grupową i jest uzależnione również od czynników grupowych, to znaczy zgodne wartościowania są podejmowane w tych samych warunkach wewnętrznych i zewnętrznych. W ten sposób dana grupa społeczna (do tej kategorii zaliczamy także państwo) dochodzi do wartości intersubiektywnych będących „(...) wynikiem wspólnego przeżycia wewnątrz danej grupy ludzi”¹⁰. Autorka jest zdania, iż wartości ponadpersonalne tworzą system wartości określane jako społeczny porządek wartości¹¹.

Istotna jest relacja porządku wartości do prawa. Każda ludzka działalność (w tym stanowienie i stosowanie prawa) jest antropologicznie zdeterminowana poprzez wartości, które są motywem ludzkiego działania i nadają kierunek naszemu życiu. W interesie społeczeństwa jest to, aby prawny porządek wartości wiązać z wartościami społecznie ważnymi. Antoni Kość jest zdania, iż „Jedynie poprzez ustanowienie norm prawnych społeczeństwo może dać uznawanym przez siebie wartościom bezpośrednią moc wiążącą, wskazując kierunek zachowania”¹². Wartości pozostają w stosunku

⁸ T. Barankiewicz, *Aksjologiczna problematyka...*, s. 49.

⁹ Ibidem.

¹⁰ A. Kość, op. cit., s. 164.

¹¹ Ibidem, s. 164–165.

¹² Ibidem, s. 167.

do prawa w relacji uzasadniającej. Aksjologiczna interpretacja prawa jest warunkiem *sine qua non* w procesie tworzenia i stosowania, aby decyzje podejmowane w obszarze tworzenia, interpretacji i stosowania prawa można było nazwać uzasadnionymi.

W konstrukcjach myślowych wielu prawników przeprowadzanie ocen aksjologicznych na gruncie rozważań prawniczych kojarzone jest ze wzniosłymi wartościami, takimi jak: „(...) sprawiedliwość, słuszność, godność człowieka, dobro wspólne (...)”¹³. Na aksjologii należy jednak spojrzeć szerzej, gdyż „przejdzie przez jezdnię na zielonym świetle”, „uiszczenie podatku dochodowego” również jest „wartością prawną”¹⁴.

Przenosząc te rozważania na grunt prawa karnego, czyż nie jest tak, że zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, naprawienie szkody czy publiczne przeprosiny są oceniane jako wartościowe i spotykają się z aprobatą ze strony społeczeństwa. Na takich właśnie ocenach opiera się uzasadnienie aksjologiczne norm prawnych. W praktyce legislacyjnej i orzeczniczej (z wyjątkiem Trybunału Konstytucyjnego) niestety brakuje odniesień do takich uzasadnień aksjologicznych¹⁵. Analizując kwestie aksjologicznych uzasadnień, należy stwierdzić, iż w nauce prawa nie wykształciła się dotąd systemowa metoda wykładni aksjologicznej prawa. Przedstawiciele polskiej doktryny prawa, czyniąc wartości przedmiotem swoich rozważań, posługują się metodą wykładni funkcjonalnej, która źródłowo wywodzi się z wykładni derywacyjnej odwołującej się wyłącznie do wartości¹⁶.

Konstrukcja analizy funkcjonalnej opiera się na przyjęciu podziału na środki działania (np. stanowienie prawa) i cele (wartości) uznane przez społeczeństwo. W tym integralnym ujęciu wartość pojmuje się jako cel działania prawa¹⁷.

¹³ M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012, s. 128–129.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Treści aksjologicznych brakuje w uzasadnieniach do projektów aktów normatywnych, natomiast bogatym źródłem rozważań nad wartościami w procesie tworzenia prawa są stenogramy z posiedzeń komisji sejmowych i obrad plenarnych ciał ustawodawczych.

¹⁶ Zob. M. Kordela, *Aksjologiczna wykładnia prawa*, „Acta Univesitatis Wratislaviensis Przegląd Prawa i Administracji” 2017, CX, nr 3791, s. 149.

¹⁷ T. Barankiewicz, *Aksjologiczna problematyka...*, s. 49.

W tym miejscu warto także zwrócić uwagę na fakt, iż w przestrzeni publicznej często podejmuje się dyskusje o wartościach w kontekście spraw społecznych, publicznych, międzynarodowych. „Debata aksjologiczna” toczy się wówczas, gdy dochodzi do konfliktu wartości. Warto byłoby przeprowadzić badania empiryczne, które wskazałyby, jak społeczeństwo rozumie wartości społecznie ważne.

1.2. Znaczenie (rola) prawa karnego w polskim systemie prawnym

Przedmiotem niniejszego opracowania jest prawo karne *sensu largo*, na które składają się przede wszystkim ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny¹⁸ oraz ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego¹⁹.

Prawo karne definiowane jest jako

(...) zbiór ustanowionych przez państwo przepisów prawnych, które określają, jakie zachowania człowieka stanowią czyny zabronione jako przestępstwa, ustalają zasady odpowiedzialności karnej za te czyny i regulują stosowanie sankcji w postaci kar lub innych środków penalnych wobec sprawców przestępstw²⁰.

Alicja Grześkowiak definiuje prawo karne z perspektywy funkcjonalnej (celowościowej) jako

(...) zespół norm służących ochronie społeczeństwa przed przestępstwami, mający na celu zwalczanie przestępstw i zapobieganie im za pomocą kar i innych środków penalnych²¹.

Definicję celowościową prawa karnego opracował także Andrzej Marek. Zgodnie z jego koncepcją prawo karne spełnia w państwie istotną funkcję, gdyż stoi na straży pokojowego współzycia i związanych z nim stosunków społecznych i ekonomicznych oraz nade wszystko strzeże „praw i wolności człowieka przed najpoważniejszymi na nie zamachami, noszącymi nazwę przestępstw”²².

¹⁸ Dz.U. 2022.1138 t.j. ze zm.

¹⁹ Dz.U. 2022.1375 t.j. ze zm.

²⁰ A. Grześkowiak, *Prawo karne*, Warszawa 2020, s. 4–5.

²¹ Ibidem, s. 5.

²² A. Marek, *Zagadnienia ogólne Systemu Prawa Karnego*, w: red. idem, *System Prawa Karnego*, wyd. I, 2010, s. 4.

Zastosowanie względem sprawców środków reakcji karnej służy nie tylko ukaraniu przestępcy, ale ma na celu także przywrócenie ładu, naprawienie relacji społecznych. W dużej mierze prawo karne skupia się także na przeciwdziałaniu przestępczości.

Prawo karne jest prawem publicznym i podstawowym zadaniem prawa karnego jest ochrona wartości związanych z jednostką i państwem, które uznawane jest za dobro wspólne tworzących go ludzi. Ustalenie wartości, które prawo karne ma chronić i realizować, jest fundamentalną kwestią w aksjologii prawa karnego. Alicja Grześkowiak jako źródło wyboru tych wartości wskazuje wartości konstytucyjne²³. Autorka jest zdania, iż istnieje ścisły związek między systemem najważniejszych dla państwa i człowieka wartości a katalogiem dóbr chronionych prawem karnym, czyni to, powołując się na Juliusza Makarewicza w tych słowach:

część szczególna każdego kodeksu sięga głęboko w życie narodu (...) to też (...) Kodeks (...) karny (...) nieodzownie wplata się w życie społeczeństwa, przenika do jego światopoglądu i narzuca mu pewne kategorie, zależne od swej treści²⁴.

Rozważając aksjologię prawa karnego z perspektywy norm prawnokarnych, można zauważyć, że prawo karne w sposób czytelny i usystematyzowany przekazuje nam wiedzę o wartościach, które chroni i realizuje pod groźbą reakcji karnoprawnej. Charakterystyczny dla prawa karnego sposób formułowania przepisów prawnych sprzyja budowaniu autorytetu prawa w społeczeństwie. Ponadto służy przeciwdziałaniu przestępczości w tym sensie, że z ustawy karnej wyraźnie wynika, jakie zachowania zostały przez prawodawcę uznane za zabronione. Rangę tych przepisów – w świadomości prawnej społeczeństwa – podnosi poddanie czynów zabronionych określonym sankcjom prawnym. Prawo karne nie pozostawia w warstwie językowej pola do interpretacji, ponieważ nie zawiera w sobie ogólnych klauzul dotyczących karalności danego zachowania, nie trzeba domniemywać norm prawnych z ogólnych postanowień prawa karnego.

²³ A. Grześkowiak, *Aksjologia kodeksu karnego z 1932 r.*, w: red. eadem, I. Zgoliński, *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, Bydgoszcz 2017, s. 57.

²⁴ Ibidem.

Patrząc na systematykę Kodeksu karnego, można wyraźnie zauważyć hierarchię wartości, uporządkowanie norm prawnych według dóbr, które prawo karne chroni. Podkreślane w preambule do konstytucji kwestie bezpieczeństwa państwa, niepodległości i integralności terytorialnej znajdują „rozwiniecie” w przepisach prawa karnego. Można stwierdzić, iż prawo karne tworzy fundamenty ładu społecznego oraz bezpieczeństwa państwa. Prawo karne nadaje prawnokarną ochronę wartościom wynikającym z innych gałęzi prawa. Tytułem przykładu, ustawodawca objął ochroną wartości wyrażone w prawie rodzinnym i opiekuńczym, a także w prawie gospodarczym. Prawo karne chroni i realizuje wartości prawne, uznaje je i potwierdza prawa przyznane na podstawie innych ustaw oraz poręcza ich ochronę. Wskazuje na wartości, które podlegają ochronie za sprawą sankcji karnych. Systematyka prawa karnego stanowi źródło wiedzy o hierarchii wartości prawa karnego. Daje odpowiedź na pytanie, jakie miejsce w państwie zajmuje człowiek, nadaje kształt relacjom pomiędzy władzą państwową a jednostką. Tworzenie prawa karnego sprowadza się poza aspektami formalnoprawnymi do wyboru aksjologicznego, który wywiera znaczący wpływ na funkcjonowanie państwa, społeczeństwa i życie obywateli. Wartości prawa karnego są odbiciem istoty tego prawa. Z jednej strony jest to ochrona wartości cennych dla jednostki, społeczeństwa i państwa, a z drugiej strony zadaniem prawa karnego jest ukaranie sprawców, którzy dopuścili się zamachów na wartości tym prawem chronione.

1.3. Prawo karne a moralność

Związek prawa z moralnością jest w systemie prawa akcentowany właśnie w prawie karnym. Odwołania do moralności pojawiają się w pierwszym rzędzie przy wyborze wartości, które ma zadanie chronić i realizować prawo karne. Moralność w prawie karnym pełni funkcję kierunkowskazu, wskazuje co jest dobrem, a co jest złem, jakie czyny są uznawane za słuszne²⁵. Normy moralne pochodzą

²⁵ Dyskusje natury moralnej na tle na prawa karnego nie są jedynie dysputami filozoficznoprawnymi, gdyż dotyczą zasadniczych kwestii, jakim jest życie płodu ludzkiego, kara śmierci, eutanazja. Moralność jest więc miarą oceny ludzkich sytuacji życiowych.

od prawa naturalnego, wynikają z natury ludzkiej. Podstawy prawa naturalnego znajdziemy w filozofii św. Tomasza z Akwinu. Mimo upływu setek lat pytania, na które odpowiedzi szukał św. Tomasz, są wciąż obecne w dyskursie prawniczym. Filozof i zakonnik poszukiwał istoty porządku prawnego w prawie naturalnym. Stawiał pytania o to, co jest celem prawa, czy prawo jest dziełem rozumu, czy celem prawa zawsze jest dobro wspólne, czy każdy może nadawać prawa. Św. Tomasz z Akwinu uznał prawo za dzieło rozumu. Według niego zadaniem prawa jest „nakazywać i zakazywać”, zaś w szerszym ujęciu uważał, że „prawo jest to jakaś norma i miara ludzkiego postępowania. Kierując się nią, człowiek poczuwa się do obowiązku albo do czynienia czegoś, albo do powstrzymania się od czynienia czegoś”²⁶. Ludzie jako istoty rozumne podlegają opatrności Boskiej, stąd mają swój udział (partycypują) w prawie wiecznym (ze względu na fakt bycia istotą rozumną), zaś udziałowo istniejące w człowieku (jako istocie rozumnej) prawo wieczne nazywamy prawem naturalnym. Filozof wyszedł z założenia, że to z ludzkiej natury wynika wszelkie działanie rozumu i woli, a Bóg tchnął prawo wieczne w całą naturę.

Prawo naturalne w koncepcji św. Tomasza z Akwinu wyraża się w nakazie, iż „(...) Dobro należy czynić i dążyć doń, a zła należy unikać”²⁷. Z uwagi na to, że rozważania filozoficznoprawne zawarte w niniejszym opracowaniu mają charakter wprowadzający i uzasadniający, należy nieco rozwinąć ostatnią myśl, gdyż stanowi ona meritum dalszych refleksji na temat aksjologii prawa karnego. Otóż św. Tomasz uważał, że w człowieku jako istocie rozumnej istnieje naturalna skłonność do dążenia w kierunku dobra, gdyż każda istota pragnie zachowania swojego bytu, jest to w zgodzie z jego naturą²⁸. Człowiek ze swej natury dąży do utrzymania się przy życiu, zatem przez przyporządkowanie człowieka do życia (istnienia) jako należącego do dobra najwyższym prawem jest prawo człowieka do życia.

²⁶ Św. Tomasz z Akwinu, op. cit., s. 4, https://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/suma_13.pdf [dostęp: 9.09.2022].

²⁷ Ibidem, s. 32.

²⁸ Ibidem.

I jest to koncepcja słuszna, ponieważ chroni nas przed pluralizmem aksjologicznym, który zakłada, iż zdarzeniom, rzeczom i stanom wartość nadaje człowiek, zatem ile osób wartościujących, tyle ocen i wartości. Prowadzi to do braku stabilności i spójności aksjologicznej. W tym stanie rzeczy dochodzi do kryzysu tradycyjnych wartości, a prawo zależy od partykularnych ocen osób podejmujących decyzję w sferze tworzenia i stosowania prawa. System prawny oparty na wartościach uniwersalnych, których fundamentem jest przyrodzona i niezbywalna godność człowieka, nie ulegnie inflacji i nie zbczy w kierunku prawa interesu.

Normy moralne tkwią w sumieniu człowieka i jego świadomości moralnej. Dzięki nim człowiek ma poczucie dobra i zła. Z normami moralnymi są związane wartości, takie jak: sprawiedliwość, prawość, uczciwość, obawa przed karą i potępieniem społecznym. Należy zwrócić uwagę na relację tych dwóch porządków. Poza wspólnym celem, jakim jest ochrona wartości – w przypadku norm moralnych ten katalog jest nieograniczony, w prawie stanowionym katalog wartości ogranicza się do norm prawnokarnych zagrożonych sankcją, różnią się one także skutkami naruszenia. Naruszenie normy prawnej pociąga za sobą wymierzenie sankcji, środek reakcji karnoprawnej nie jest kwestionowany, bo został ustanowiony i ma oparcie w autorytecie i sile władzy²⁹. Naruszenie normy moralnej, poza wskazywanym w literaturze sumieniem, ma silny wydźwięk społeczny. Widoczne jest to szczególnie w mniejszych grupach społecznych i to właśnie obawa przed społecznym linczem i potępieniem ma funkcję odstraszącą. Jest to kolejny argument za tym, aby prawo karne inkorporowało jak najwięcej norm moralnych, wówczas normy prawnokarne mają swoje oparcie w szeroko pojętej kulturze. Powyższe twierdzenie pozostaje w sferze postulatów ukierunkowanych na zwiększenie efektywności prawa i spójności aksjologicznej norm prawnych z normami moralnymi.

---

²⁹ Na marginesie można dodać, iż tworzenie prawa (w demokratycznym państwie) i wartości prawne bynajmniej nie są nam narzucone. Działalność ustawodawcza państwa opiera się na umowie społecznej, zawartej pomiędzy obywatelami a władzą. W konsekwencji nie jest również tak, że wartości, które chroni prawo karne, pozostają w sferze abstrakcji. Procedurze ustawodawczej towarzyszy żywa dyskusja mająca przede wszystkim wymiar aksjologiczny.

W polskim systemie prawnym kwestia relacji prawa i norm moralnych (zasadniczo chodzi o status norm moralnych w systemie prawa) została gruntownie wyjaśniona w jednym z postanowień Trybunału Konstytucyjnego. Sprawa powstała na kanwie przepisów ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o izbach lekarskich³⁰ oraz norm Kodeksu etyki lekarskiej, została zainicjonowana przez Rzecznika Praw Obywatelskich i dotyczyła rzekomej niezgodności tych aktów z przepisami Konstytucji i innych aktów prawnych rangi ustawowej w zakresie dopuszczalności przerywania ciąży, wywodząc, że normy etyczne muszą być zgodne z prawem, „(...) normy etyczne (moralne) nie są same przez się (...) normami prawnymi (...). Nie tworzą w stosunku do prawa konkurencyjnego czy nadrzędnego w sensie walidacyjnym systemu normatywnego”³¹. Teza ta dla teoretyka prawa jawi się jako zasadnicza i fundamentalna dla systemu źródeł prawa. Natomiast, co ważne z perspektywy omawianego tematu, Trybunał Konstytucyjny wysunął następujący wniosek:

(...) Jeżeli widocznej wtedy kolizji dwóch typów norm nie da się wyeliminować w drodze aksjologicznej wykładni prawa, bo litera tego prawa i jego systemowa wykładnia na to nie pozwalają, to wówczas do czasu legalnej zmiany normy prawnej inna co do reguły społecznego zachowania norma etyczna i związany z nią system wartości stanowić mogą tylko podstawę krytyki prawa obowiązującego i prawnie dopuszczalnych działań społecznych (w tym samorządu lekarskiego), które zmierzać będą do zmiany obowiązującego prawa³².

W tych zdaniach Trybunał Konstytucyjny nie tylko stwierdza, że wśród różnych rodzajów wykładni mamy wykładnię aksjologiczną, ale dodatkowo wyjaśnia, iż niezgodność wykładni językowej i systemowej z wykładnią aksjologiczną może stanowić podstawę do zmiany obowiązującego prawa (z zachowaniem procedur ustawodawczych).

³⁰ Dz.U. Nr 30, poz. 158; zm.: z 1990 r. Nr 20, poz. 120.

³¹ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 7.10.1992 r., U 1/92, OTK 1992, nr 2, poz. 38.

³² Ibidem.

2. Aksjologiczne podstawy prawa karnego

2.1. Wartości konstytucyjne w aksjologii prawa karnego

Treść i aksjologia prawa karnego zależą w dużej mierze od ustroju państwa i Konstytucji. Ustrój państwa wyznacza pozycję jednostki, przekłada się na organizację i funkcjonowanie władzy publicznej, wyznacza główne zasady prawa³³. Konstytucyjne zasady prawne wyrażają przyjęte w ustawie zasadniczej wartości prawne i stanowią przeniesienie wartości „ze sfery aksjologicznej i moralnej na grunt prawa pozytywnego”³⁴. Konstytucja poprzez zasadę bezpośredniego stosowania i ze względu na swoją nadrzędną rolę w systemie prawa nakłada na podmioty tworzące i stosujące prawo obowiązek przeniesienia wartości konstytucyjnych na grunt innych gałęzi prawa.

To ustawa zasadnicza nadaje rytm i wyznacza kierunek wykładni nie tylko prawa karnego, ale każdej gałęzi prawa w polskim systemie prawnym. Odwołując się do treści omówionych w poprzednim rozdziale, jeszcze raz należy podkreślić, iż zasadniczym zadaniem prawa karnego jest ochrona najistotniejszych dla systemu prawa wartości (dóbr prawnych). Hierarchię tych wartości wyznacza systematyka Kodeksu karnego. Aksjologia prawa karnego stanowi przedłużenie (rozwiniecie i uszczegółowienie pewnego zakresu przedmiotowego) aksjologii ustawy zasadniczej. W literaturze podkreśla się, iż zarówno „przysługujące państwu prawo karania (*ius puniendi*)” i związane z nim zasady odnoszące się do zakresu karania, katalogu czynów zabronionych, jak i rodzajów reakcji karnoprawnej możliwych do zastosowania względem sprawców przestępstw „wyznaczają regulacje konstytucyjne, w tym przede wszystkim wynikające z przyrodzonej i niezbywalnej godności osoby ludzkiej”³⁵.

³³ Zob. M. Dobrowolski, *Ogólna charakterystyka ustroju państwa*, w: red. D. Dudek, *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2009.

³⁴ D. Dudek, *Pojęcie i klasyfikacja zasad ustrojowych*, ibidem, s. 21.

³⁵ M. Gutowski, P. Kardas, *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na Konstytucji*, Warszawa 2017, s. 58.

Tytułem wprowadzenia należy wskazać, jaki charakter mają normy prawa karnego i co je wyróżnia na tle innych dziedzin prawa. Subsidiarny charakter prawa karnego oznacza, że prawo to przewiduje reakcję prawnokarną za naruszenie norm zawartych w przepisach prawa cywilnego, handlowego, rodzinnego, gospodarczego czy administracyjnego (choć z tym ostatnim prawo karne ma najwięcej cech wspólnych)³⁶. Normy i wartości konstytucyjne odgrywają znaczącą rolę w procesie odtworzenia podstaw normatywnych rozstrzygnięć podejmowanych przez sąd w procesie karnym, mowa tu o zasadach konstytucyjnych szczególnie tych charakterystycznych dla prawa karnego poprzez „(...) uwzględnienie zasad godności człowieka, równości, proporcjonalności, humanitarnego traktowania jednostki poddawanej prawnokarnej ocenie oraz prawnokarnym sankcjom”³⁷.

Powstaje pytanie, jakie zasady konstytucyjne mają bezpośrednie przełożenie na prawo karne. Oczywisty jest fakt, że co do zasady ustawa zasadnicza pełni funkcję nadrzędną nad prawem, więc treść prawa karnego powinna być zgodna i spójna z Konstytucją. Pytanie dotyczy raczej tych wartości, które są transponowane z Konstytucji do Kodeksu karnego. W literaturze bezspornie przyjmuje się, iż aksjologia ustawy zasadniczej budowana jest wokół dwóch wartości – dobra wspólnego oraz przyrodzonej godności człowieka³⁸. Takie rozumienie aksjologii prawa konstytucyjnego znajduje odzwierciedlenie w preambule Konstytucji oraz w przepisach konstytucyjnych. Katalog wskazanych poniżej wartości nie jest zastrzeżony wyłącznie dla prawa karnego, zawiera w sobie także wartości wspólne zarówno dla

³⁶ Ibidem, s. 58.

³⁷ Ibidem, s. 67.

³⁸ Zob. Piechowiak M., *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, Warszawa 2012; red. D. Dudek, *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009; A. Grześkowiak, *Prawo karne wartości. Wybrane problemy*, w: red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. II; P. Tuleja, w: P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński i in., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz do art. 1 Konstytucji*, wyd. II, LEX/el.; M. Piechowiak, *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, Warszawa 2012.

całego systemu prawa, jak i jego poszczególnych gałęzi. Wskazanie i omówienie wartości wspólnych dla ustawy zasadniczej i prawa karnego nie jest możliwe ze względu na to, iż wykroczyłyby znacznie poza ramy niniejszego opracowania, dlatego należy pochylić się nad dwiema zasadniczymi – zarówno dla prawa karnego, jak i konstytucyjnego, wartościami – dobrem wspólnym i przyrodzoną godnością człowieka. Wartości te są ściśle ze sobą powiązane. Związek ten polega na tym, że przyrodzona godność człowieka wyznacza granice ingerencji państwa – w prawa i wolności człowieka – dopuszczalnej ze względu na ochronę dobra wspólnego.

Wartościami prawa karnego jest pomoc osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości, te dobra chronione i realizowane przez prawo karne wypływają z wartości ogólnosystemowych, ale jakże swoistych dla prawa karnego – z wartości przyrodzonej godności człowieka i z wartości dobra wspólnego. Wartości, które są tematem niniejszego opracowania, są rozwinięciem wartości dobra wspólnego i przyrodzonej godności człowieka. Pomoc osobom pokrzywdzonym jest ściśle powiązana z wartością przyrodzonej godności człowieka, wskazuje na to treść ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, art. 2 § 1 pkt 3 Kodeksu postępowania karnego, który stanowi, iż celem postępowania karnego jest m.in. to, aby zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności. Przeciwdziałanie przestępczości wiąże się z ochroną wartości, jaką jest dobro wspólne, ponieważ wszelka działalność przestępcza godzi w wartości jednostkowe lub zbiorowe składające się na dobro wspólne. Pogląd ten możemy odnaleźć także w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, który wyprowadza zasadę odpowiedzialności karnej z wartości dobra wspólnego w zdaniach: „(...) poczucie sprawiedliwości wkracza zarówno w wymiar dobra wspólnego, jak i dobra jednostkowego (połączonego z należytym zabezpieczeniem praw obywatela)”³⁹.

---

³⁹ Wyrok TK z 25.05.2004 r., SK 44/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 46.

2.2. Wartość przyrodzonej godności człowieka

Zgodnie z koncepcją prawa karnego wartości, omawianą przez Alicję Grześkowiak, człowiek jest wartością najwyższą, samą w sobie, posiada przyrodzoną godność i to z niej wywodzą się jego prawa i wolności⁴⁰. Przyrodzona godność człowieka to termin, który występuje już w preambule do Konstytucji. Ustrojodawca przyjął, iż „Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka”⁴¹. Następnie ustrojodawca czyni to w rozdziale II Konstytucji zatytułowanym *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, w art. 30 zgodnie, z którym „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”⁴².

Powszechnie przyjmowana dziś koncepcja godności człowieka ma rodowód antyczny, gdyż ideowo jest zakorzeniona w filozofii greckiej. Ustalenia poczynione przez filozofów antycznych wpłynęły na rozwój koncepcji godności człowieka w filozofii chrześcijańskiej⁴³. Współcześnie godność człowieka stoi w centrum rozważań katolickiej nauki społecznej. Szczególne znaczenie ma chrześcijański nurt rozważań, upatrujący pojęcia godności w ukształtowaniu człowieka na obraz i podobieństwo Boga.

Godność człowieka to wartość konstytucyjna stanowiąca obok dobra wspólnego podstawę całej konstytucyjnej aksjologii. Poszanowanie godności i życia człowieka stanowi podstawowy cel funkcjonowania demokratycznego państwa prawa. Godność człowieka jest nienaruszalna, ma charakter przyrodzony i wynika z istoty człowieczeństwa. Jest niestopniowalna. Na gruncie art. 30 Konstytucji pojęciu godności ludzkiej należy przypisać charakter wartości konstytucyjnej o centralnym znaczeniu dla

⁴⁰ A. Grześkowiak, *Prawo karne*.

⁴¹ Preambuła do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997.78.483).

⁴² Dz.U. 1997.78.483.

⁴³ F. J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001, s. 17–18.

zbudowania aksjologii obecnych rozwiązań konstytucyjnych. Demokratyczne państwo prawne to państwo oparte na poszanowaniu człowieka, a w szczególności na poszanowaniu i ochronie życia oraz godności ludzkiej. Zdaniem Piotra Tuleji zasadę ochrony godności człowieka należy rozumieć jako podstawę całego systemu prawa, która przy tym wskazuje na niepozytywistyczne źródła tego prawa. Godność człowieka stanowi także podstawę konstytucyjnego katalogu praw człowieka. Zgodnie z tą koncepcją art. 30 Konstytucji wyraża publiczne prawo podmiotowe do ochrony godności⁴⁴.

Zasada przyrodzonej godności człowieka scala cały system prawny. System, który nie jest pozbawiony luk i sprzeczności. Aksjologia prawa służy rozstrzygnięciu norm prawnych pozostających ze sobą w konflikcie. Realizacja jednej normy często wyklucza możliwość zapewnienia ochrony drugiej normie. W celu wyważenia wartości będących ze sobą w konflikcie, organy stosujące prawo korzystają z zasady proporcjonalności wyrażonej w art. 30 Konstytucji. Prowadzi to do pewnych ograniczeń w korzystaniu z praw i wolności człowieka w demokratycznym państwie prawnym, potwierdza to także relatywny charakter systemu praw człowieka⁴⁵. Wyjątek od tej reguły stanowi godność człowieka, która w systemie prawa podlega ochronie bezwzględnej. Zgodnie z powszechnie przyjętym poglądem jest to jedyne prawo, wobec którego nie jest możliwe zastosowanie zasady proporcjonalności.

Zgodnie z interpretacją zasady godności człowieka przyjętą przez Trybunał Konstytucyjny:

(...) godność człowieka występuje jako „godność osobowa” najbliższa temu, co może być określane prawem osobistości, obejmującym wartości życia psychicznego każdego człowieka oraz te wszystkie wartości, które określają podmiotową pozycję jednostki w społeczeństwie, i które składają się, według powszechnej opinii, na szacunek należny każdej osobie. Oczywiście, jedynie godność w tym drugim znaczeniu może być przedmiotem

⁴⁴ P. Tuleja. op. cit.

⁴⁵ K. Complak, *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP*, w: B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywateli w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s. 69.

naruszenia, może być „dotknięta” przez zachowania innych osób oraz regulacje prawne⁴⁶.

Na gruncie prawa karnego wartość godności człowieka została powiązana z zasadą humanitaryzmu. Zgodnie z art. 3 Kodeksu karnego kary oraz inne środki przewidziane w tym kodeksie stosuje się z uwzględnieniem zasad humanitaryzmu, w szczególności z poszanowaniem godności człowieka. Pomimo że zasada ta nie odnosi się wprost do pokrzywdzonego, to jednak stanowi ogólną dyrektywę przy stosowaniu prawa karnego. Jak już wyjaśniono, zasada godności człowieka jest fundamentalną zasadą systemu prawa i należy ją stosować bezpośrednio i w każdym jej akcie bez względu na obszar regulacji. W doktrynie przyjmuje się, że zasada humanitaryzmu powinna zostać zastąpiona zasadą humanizmu. Przyrodzona godność człowieka stałaby się wówczas głównym punktem odniesienia w interpretacji prawa karnego. Zasada humanizmu prawa karnego oznaczałaby stosowanie tej zasady „(...) do każdej osoby znajdującej się w polu oddziaływania prawa karnego, nie tylko do sprawcy czynu zabronionego, lecz także do pokrzywdzonego czynem zabronionym”⁴⁷. Z tą dyrektywą związane byłoby szczególne podejście do prawa karnego i uczestników procesu karnego. Zgodnie z tą koncepcją należałoby przy stosowaniu prawa karnego kierować się empatią i zrozumieniem, brać pod uwagę kwestię charakteru i osobowości osób, względem których ma zastosowanie prawo karne⁴⁸. Należy się z tym nie zgodzić i zauważyć, że do zastosowania powyższej koncepcji nie jest wymagana zmiana art. 3 Kodeksu karnego, gdyż wynika ona wprost z Konstytucji.

2.3. Wartość dobra wspólnego

Dobro wspólne występuje w Konstytucji w preambule w następujących fragmentach: „(...) równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski”, „(...) Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali”.

⁴⁶ Wyrok TK z 5.03.2003 r., K 7/01, OTK-A 2003, nr 3, poz. 19.

⁴⁷ M. Kulik, A. Wąsek, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, wyd. V, Warszawa 2016, art. 3.

⁴⁸ Ibidem.

Ponadto w rozdziale I. *Rzeczpospolita*, w art. 1 ustrojodawca postanowił, że „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”⁴⁹. Przywołany przepis ma wydźwięk aksjologiczny i należy się nad nim głębiej zastanowić. W literaturze przyjmuje się, iż „(...) Przepis ten determinuje konstytucyjną aksjologię, której rozwinięcie następuje w kolejnych przepisach Konstytucji RP”⁵⁰. Pogląd ten podzielają inni przedstawiciele doktryny, twierdząc, iż dobro wspólne jest kategorią kierowaną do całego społeczeństwa i państwa, zaś cała Konstytucja jest rozwinięciem artykułu pierwszego, nie zaś preambuły Konstytucji. Ponadto zwraca się uwagę na fakt, iż ustawodawstwo zwykle jest rozwinięciem tego artykułu⁵¹. Najlepiej opracowaną koncepcję definicji dobra wspólnego opracował Marek Piechowiak, zgodnie z jej założeniami dobro wspólne należy rozumieć jako sumę warunków życia społecznego, które umożliwiają integralny rozwój wszystkich członków wspólnoty politycznej i tworzonych przez nich społeczności⁵².

Trybunał Konstytucyjny w jednym z orzeczeń wartość dobra wspólnego skorelował z art. 42 ust. 1 Konstytucji dotyczącym konstytucyjnych zasad ponoszenia odpowiedzialności karnej. Trybunał Konstytucyjny stanął na stanowisku, iż instytucja przedawnienia nie jest związana z konstytucyjnymi zasadami ponoszenia odpowiedzialności karnej, tylko stanowi element polityki karnej państwa i niej czerpie z aksjologicznych podstaw art. 42 ust. 1 Konstytucji.

(...) Inne rozumienie instytucji przedawnienia sprzeciwiałoby się aksjologicznej wymowie kary i odpowiedzialności za czyny naruszające przepisy prawa karnego (przestępstwa). Nie przemawiają za nim żadne wartości konstytucyjne. Co więcej, prowadziłyby to do naruszenia szeregu fundamentalnych wartości, w tym też ważnego z punktu widzenia państwa prawnego poczucia sprawiedliwości. Owo poczucie sprawiedliwości wkracza zarówno

⁴⁹ Dz.U. 1997.78.483.

⁵⁰ P. Tuleja, op. cit.

⁵¹ Z. Cieślak, *Treść art. 1 Konstytucji RP - próba interpretacji*, w: *Orzecznictwo w systemie prawa. II Konferencja Naukowa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego oraz Wolters Kluwer Polska*, Gdańsk 2007, 17–18 września, red. T. Bąkowski, K. Grajewski, J. K. Warylewski, 2008, s. 230.

⁵² M. Piechowiak, *Dobro wspólne jako fundament*, s. 433.

w wymiar dobra wspólnego, jak i dobra jednostkowego (połączonego z należytych zabezpieczeniem praw obywatela)⁵³.

Wartość dobra wspólnego w aksjologii procedury karnej była rozważana w sprawie dotyczącej zbadania konstytucyjności przepisów ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia przewidujących zawieszenie licencji pracownika ochrony do czasu wydania prawomocnego rozstrzygnięcia w przypadku przedstawienia mu zarzutów popełnienia przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu i mieniu⁵⁴. Wnioskodawca domagał się odszkodowania za brak możliwości świadczenia pracy w okresie trwania procesu karnego. Trybunał uznał w tej sprawie, że wszyscy obywatele w interesie ochrony dobra wspólnego ponoszą ryzyko związane z uruchomieniem w państwie prawnym procedury karnej w wypadku stwierdzenia popełnienia przestępstwa. W związku z tym, Trybunał Konstytucyjny nie znalazł podstaw do powstania bezwarunkowego obowiązku kompensacyjnego państwa w tym zakresie⁵⁵.

Wyrażona w przepisach Konstytucji zasada dobra wspólnego, choć ma fundamentalne znaczenie, to nie stanowi normy prawnej. Jest kategorią aksjologiczną. Jest to pewna idea założenie, wartość prawna, która powinna zostać zrealizowana poprzez ustanowienie norm prawnych mających za zadanie urzeczywistnić tą idee. Prawo karne i związane z nim wartości – pomoc pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości – poprzez normy prawnokarne i funkcje prawa karnego, które zostały omówione w dalszej części opracowania, realizują cel, jakim jest osiągnięcie stanu służącego rozwojowi wszystkich członków wspólnoty politycznej. Regulacje prawne, których celem jest przeciwdziałanie przestępczości, a także wszelkie inne przedsięwzięcia związane z polityką karną państwa mają pierwszorzędne znaczenie w realizacji celu, jakim jest stworzenie warunków sprzyjających rozwojowi społeczności państwowej. Przyjmując rozumienie idei dobra wspólnego w znaczeniu jednostkowym, funkcja kompensacyjna

⁵³ Wyrok TK z 25.05.2004 r., SK 44/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 46.

⁵⁴ Wyrok TK z 17.12.2003 r., SK 15/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 103.

⁵⁵ Ibidem.

prawa również służy realizacji dobra wspólnego, ponieważ osoba, której prawa zostały naruszone, ma szansę na wyrównanie krzywd wyrządzonych przestępstwem.

3. Przeciwdziałanie przestępczości i pomoc osobom pokrzywdzonym w aksjologii prawa karnego

3.1. Funkcje prawa karnego. Uwagi wprowadzające

W doktrynie prawa karnego istnieje wiele podziałów funkcji tego prawa⁵⁶. Na potrzeby niniejszego opracowania została przyjęta koncepcja Alicji Grześkowiak, która wyodrębnia w ramach prawa karnego trzy jego główne funkcje – ochronną, kompensacyjną i gwarancyjną. Natomiast funkcję ochronną dzieli na trzy szczegółowe (pośrednie) – funkcję sprawiedliwościową (nazywaną też karzącą), funkcję zapobiegawczą oraz funkcję poprawczą⁵⁷.

Zakres przedmiotowy zagadnień dotyczących aksjologii prawa karnego, rozważanej przez pryzmat wartości prawa karnego – pomocy osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałaniu przestępczości – wymaga szerokiego spojrzenia na prawo karne. Analiza funkcji prawa karnego przeprowadzona przez pryzmat tych dwóch wartości pokaże zakres ich ochrony w ramach poszczególnych funkcji prawa karnego, relacje poszczególnych funkcji w odniesieniu do

⁵⁶ A. Marek usystematyzował tę wiedzę i stworzył pewien katalog, który przedstawia się następująco: (...) Buchała i Zoll wyodrębniają jedynie dwie funkcje prawa karnego: ochronną i gwarancyjną, (...) w ramach funkcji ochronnej uwzględniają jej aspekt prewencyjny. Lech Gardocki wymienia trzy funkcje: sprawiedliwościową, ochronną i gwarancyjną, wskazując na pierwotny charakter pierwszej z tych funkcji. Z kolei T. Bojarski do katalogu wymienionych trzech funkcji dodaje funkcję profilaktyczno-wychowawczą, w dalszych zaś rozważaniach wymienia dodatkowo funkcje: represyjną i kompensacyjną. Jarosław Warylewski określa funkcję sprawiedliwościową jako „zaspokojenie społecznego poczucia sprawiedliwości, co jest nawiązaniem do takiego ujęcia tej funkcji przez M. Cieślaka” – idem, *Funkcje prawa karnego*, w: *System Prawa Karnego*, red. idem, t. I, s. 9, Legalis.

⁵⁷ A. Grześkowiak, *Prawo karne*, s. 14.

tych wartości oraz stopień realizacji w prawie karnym. Wskaże ponadto, które z omawianych funkcji najlepiej chronią i realizują wartość – pomocy osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałania przestępczości. Na ostatnim etapie wykładni aksjologicznej znajdują się wnioski na temat owych regulacji prawnych w omawianej dziedzinie. Uporządkowany zbiór wartości prawa karnego umożliwi prowadzenie badań nad aksjologią poszczególnych instytucji prawnych i sprowokuje dyskusje nad rekomendowanymi zmianami w ustawodawstwie karnym.

Przechodząc do rozważań nad funkcjami prawa, należy na wstępie wprowadzić pewne ustalenia dogmatyczne. A. Marek dokonuje podziału funkcji prawa karnego na „zamierzone” – oparte na przyjętych założeniach aksjologicznych i funkcje „rzeczywiste” – których stwierdzenie jest możliwe jedynie na podstawie badań empirycznych stosowania norm prawa karnego⁵⁸. Niniejsze opracowanie przedmiotem badań czyni prawo karne w ujęciu kodeksowym, zatem mówimy o wartościach, które w założeniu racjonalnego ustawodawcy prawo karne ma zadanie chronić i realizować. Zgodnie z nomenklaturą opracowaną przez A. Marka za takie rozumie się „funkcje zamierzone”.

Funkcje prawa są przedmiotem badań nie tylko teoretyków prawa. Pytania o cel, wartości i zadania norm prawnych, instytucji czy też gałęzi prawa są nieodzownym elementem wykładni prawa. Prawo jako system aksjonormatywny pełni w społeczeństwie określone funkcje, to dzięki nim możliwe jest zapewnienie ładu oraz porządku społecznego. Należy zatem wyjaśnić, czym są społeczne funkcje prawa. Zygmunt Ziemiński przez społeczne funkcje prawa rozumie zespół różnorodnych „skutków społecznych”, jakie w danej społeczności są wywoływane przez ustanowienie bądź uznanie ze strony państwa takiego właśnie zespołu norm jako norm prawnych⁵⁹. Zasadniczo funkcje prawa należy interpretować także przez pryzmat celów prawa karnego określonych w art. 2 Kodeksu postępowania karnego.

⁵⁸ A. Marek, *Funkcje prawa karnego*, s. 10.

⁵⁹ Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980, s. 481.

Rolą prawa karnego jest oddziaływanie na zachowanie człowieka, jego status zależy od uznania i respektowania prawa karnego przez społeczeństwo. Prawo karne ma też funkcję kreacyjną, ponieważ wpływa na system wartości jednostkowo i zbiorowo. Prawo karne daje przekaz do społeczeństwo o tym, co jest dobre, a co złe, czym grozi zachowanie niezgodne z prawem. Jeśli mówimy o prawie cywilnym, że jest regulatorem stosunków społecznych, to o prawie karnym możemy powiedzieć, iż jest regulatorem zachowań ludzkich. Racjonalny ustawodawca powinien wykorzystać tę sposobność (funkcję kreacyjną prawa karnego) do stanowienia prawa bogatego w normy moralne, wynikające z prawa naturalnego i wartości społecznie ważnych.

Funkcje prawa karnego nawzajem się uzupełniają bądź pozostają ze sobą w opozycji, zaś każda z nich nabiera innego znaczenia i w różnym stopniu jest realizowana. Dla porządku, należy także wyjaśnić związek pomiędzy funkcjami prawa karnego a jego aksjologią. Dłaczego głównym założeniem niniejszego opracowania jest dedukcja wartości prawa karnego z jego funkcji⁶⁰. Mianowicie poza przedstawionymi w rozdziale I założeniami, które wskazywały na wykładnię aksjologiczną będącą w rezultacie wykładnią funkcjonalną, najpełniej aksjologię danej gałęzi prawa poznajemy przez funkcję, jakie prawo to realizuje. Patrząc na to zagadnienie z perspektywy aksjologicznej warto zwrócić uwagę, iż funkcje prawa są pierwszym poziomem, z którego możemy wnioskować o modelu aksjologicznym danej dziedziny prawa. Kolejnym poziomem są zasady prawa (w prawie karnym zasady te zostały ujęte w art. 2 Kodeksu postępowania karnego). Na ostatnim etapie wykładni możemy analizować konkretne rozwiązania prawne.

Przechodząc na grunt prawa karnego, należy zauważyć, iż przeciwdziałaniu przestępczości służy funkcja zapobiegawcza prawa karnego. Prawo karne ma za zadanie wpływać wychowawczo na społeczeństwo i kształtować właściwe postawy względem prawa, a także pogłębiać świadomość prawną społeczeństwa, prowadząc tym sposobem do utrwalenia porządku prawnego. Wymierzanie

⁶⁰ W niniejszym opracowaniu przedmiotem badań są funkcje prawa karnego, ale można tę koncepcję z powodzeniem przenieść na inne dziedziny prawa.

sprawiedliwości ma czynić zadość społecznemu poczuciu sprawiedliwości. Prawo skuteczne i efektywne, a ponadto spójne z wartościami społecznie ważnymi – w przekonaniu społeczeństwa – zasługuje na autorytet. Państwo poprzez funkcję sprawiedliwościową i wychowawczą buduje prewencję ogólną pozytywną, inaczej nazywaną integrującą⁶¹.

W funkcji zapobiegawczej prawa karnego ukierunkowanej ku prewencji indywidualnej podkreśla się zadania, jakie prawo karne powinno realizować wobec sprawcy tak, by nie ponowił on przestępstwa. Ta szczegółowa funkcja prawa karnego koresponduje z trzema celami kary opisanymi przez F. Liszta, określonymi jako odstraszenie, poprawa i izolacja. Współcześnie przyjmuje się, że funkcja poprawcza prawa karnego dotyczy prewencji szczególnej i realizuje się poprzez środki reakcji karnoprawnej. Kara orzeczona względem sprawcy przestępstwa oddziałuje także na jego otoczenie. Z jednej strony działa odstrasząco, a z drugiej strony ochronnie, gdyż stanowi zabezpieczenie przed osobami będącymi zagrożeniem dla społeczeństwa⁶².

Funkcja sprawiedliwościowa chroni wartość nienaruszalnej godności człowieka. Sprawca przestępstwa ma zapewnioną nienaruszalność granic swojej godności osobowej na podstawie obowiązującej w prawie karnym zasady humanitaryzmu wyrażonej w art. 3 Kodeksu karnego⁶³. Z kolei osoba pokrzywdzona przestępstwem dzięki doświadczeniu sprawiedliwości (za sprawą sprawiedliwego i rzetelnego procesu karnego) ma szansę na przywrócenie poczucia godności. Z perspektywy aksjologicznej funkcja sprawiedliwościowa miarkowana zasadą humanitaryzmu uzupełnia funkcję wychowawczą prawa karnego. Sprawca przestępstwa chroniony zasadą humanitaryzmu i wynikającymi z niej implikacjami zawartymi w normach prawnokarnych ma zapewniony proces resocjalizacji, tak aby nie powrócił na ścieżkę przestępczą.

⁶¹ K. Buchała, w: idem, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 352 i nast., za A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Prawo karne...*, s. 17;

⁶² A. Grześkowiak, *Prawo karne*, s. 17.

⁶³ Por. m.in.: M. Cieślak, *Zasada humanizmu jako naczelna dyrektywa w sferze prawa karnego*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego” 1985, nr 13; M. Trafny, *Zasada humanitaryzmu w Kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 3.

W literaturze obok funkcji sprawiedliwościowej możemy odnaleźć „funkcję zaspokojenia społecznego poczucia sprawiedliwości”⁶⁴. Jak widać, funkcja sprawiedliwościowa ma silny wydźwięk społeczny. Zdaniem A. Grześkowiak,

(...) z tak określaną funkcją prawa karnego łączy się też wychowawcze oddziaływanie prawa karnego na społeczeństwo, ale także uspokojenie opinii społecznej i przywrócenie autorytetu prawa nadwyreżonego przez popełnienie przestępstwa⁶⁵.

Jest to kolejny aspekt realizacji funkcji sprawiedliwościowej mający znaczenie z perspektywy pokrzywdzonego, a może być to też pewna grupa społeczna bądź zawodowa identyfikująca się z osobą pokrzywdzonego poprzez łączące ich przymioty w sferze zawodowej lub społecznej. Osoby takie kształtują w ten sposób swoje poczucie sprawiedliwości i mają już pewne predylekcje co do oceny prawnej sytuacji, w których sami mogą się w przyszłości znaleźć.

Funkcje prawa karnego są także przedmiotem rozważań w orzecznictwie. Co ciekawe są to poglądy nieco odmienne aniżeli w doktrynie. Można zauważyć, iż w praktyce sędziowskiej funkcję prawa przedstawia się jako pozostającą ze sobą w związku. Na przykład Sąd Apelacyjny we Wrocławiu, dokonując interpretacji funkcji karanego, dostrzegł, że kara wymierzona sprawcy ma z jednej strony odstraszać, a z drugiej strony – wzmacniać poczucie obowiązywania norm prawnych oraz wartości społecznych uporządkowanych w określonej hierarchii⁶⁶. Łączenie funkcji wychowawczej prawa z funkcją sprawiedliwościową, na kanwie art. 53 § 2 Kodeksu karnego Sąd Apelacyjny wyjaśnił następująco:

Obok funkcji wychowawczej kary wynika także funkcja zaspokojania społecznego poczucia sprawiedliwości. Z drugiej jednak strony kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa nie może sprowadzać się do negatywnej prewencji ogólnej, pojmowanej wyłącznie jako odstraszenie społeczeństwa⁶⁷.

Podobną argumentację przyjął Sąd Apelacyjny we Wrocławiu,

⁶⁴ A. Grześkowiak, *Funkcja ochronna prawa karnego*, s. 16.

⁶⁵ Ibidem, s. 15.

⁶⁶ Wyrok SA we Wrocławiu z 13.05.2015 r., II AKa 104/15, LEX nr 1747306.

⁶⁷ Wyrok SA w Poznaniu z 4.07.2017 r., II AKa 130/17, LEX nr 2662867.

Funkcja ogólnoprewencyjna kary nie sprowadza się wyłącznie do wymierzenia kary długoterminowej. Kara ma także spełniać cele zapobiegawcze i wychowawcze wobec skazanego⁶⁸.

Łączenie funkcji kompensacyjnej prawa karnego z funkcją zapobiegawczą dotyczy środków probacyjnych, wtedy gdy jest zasądzona na rzecz pokrzywdzonego kompensacja. Takie stanowisko przyjął także Sąd Apelacyjny w Warszawie, stwierdzając:

Reasumując (...), Sąd I instancji, orzekając na podstawie art. 72 § 2 k.k. o obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, nie uwzględnił dwóch podstawowych funkcji, jakie środek ten powinien spełniać – funkcji kompensacyjnej oraz funkcji szczególnieprewencyjno-wychowawczej, związanej z probacyjnym charakterem tegoż środka⁶⁹.

Konstatując, nie budzi wątpliwości, iż funkcja sprawiedliwościowa ma pierwszorzędne znaczenie w prawie karnym. Istota prawa karnego sprowadza się do karania. Ma charakter retrospektywny to znaczy, że odnosi się do popełnionych już czynów zabronionych i w związku z tymi czynami zostaje wymierzona kara jako główny środek realizacji funkcji sprawiedliwościowej i sens stanowienia prawa karnego. Sprawiedliwa kara odgrywa ważną rolę w realizacji działań zmierzających do przeciwdziałania przestępczości. Funkcja zapobiegawcza prawa karnego jest powiązana z funkcją sprawiedliwościową, ta ostatnia bez wątpienia ma pierwszorzędne znaczenie pośród pozostałych funkcji tego prawa. Funkcja sprawiedliwościowa uzupełnia cele funkcji zapobiegawczej, gdyż groźba kary służy nie tylko ukaraniu, ale także wpływa na eliminację niepożądanych zachowań społecznych w postaci czynów zabronionych⁷⁰. Ponadto w literaturze przyjmuje się, że celem kryminalizacji jest „przeciwdziałanie popełnianiu takich czynów, a więc nie tylko ukaranie sprawcy, lecz przede wszystkim ochrona tych dóbr przed naruszeniem ich w przeszłości”⁷¹.

⁶⁸ Wyrok SA we Wrocławiu z 9.08.2017 r., II AKa 198/17, LEX nr 2358931.

⁶⁹ Wyrok SA w Warszawie z 19.12.2012 r., II AKa 374/12, LEX nr 1267431.

⁷⁰ A. Grześkowiak, *Prawo Karne*, s. 16.

⁷¹ A. Marek, *System Prawa Karnego*, s. 13.

Natomiast mając na uwadze, że przeciwdziałanie, co do zasady, ma charakter prospektywny (skierowany ku przyszłości), funkcja zapobiegawcza prawa karnego chroni i realizuje wartości związane z zapobieganiem przestępczości i przeciwdziałaniem jej. Zapobieganie (przeciwdziałanie) przestępczości w prawie karnym ma wymiar indywidualny i ogólny. Przeciwdziałanie przestępczości w wymiarze indywidualnym przejawia się w stosowaniu środków zapobiegawczych, które poza zabezpieczeniem prawidłowego toku postępowania mają na celu także zapobiegnięcie popełnieniu przez oskarżonego nowego ciężkiego przestępstwa⁷². Na etapie orzekania kary lub środka reakcji karnej prawo karne realizuje zarówno funkcję prewencyjną indywidualną, jak i ogólną. Prewencja indywidualna sprowadza się do takiego doboru środka reakcji karnej, który skutecznie powstrzyma sprawcę przestępstwa przed ponownym popełnieniem przestępstwa. Instrumentem służącym przeciwdziałaniu przestępczości może być izolacja bądź pozbawienie określonych uprawnień⁷³. Przeciwdziałanie przestępczości w wymiarze ogólnym polega na kształtowaniu

(...) świadomości prawnej społeczeństwa przez stosowanie kar, których funkcja polega na informowaniu go o normach sankcjonowanych oraz karach orzekanych za ich złamanie, co spełnia też funkcję potwierdzania obowiązywania tych norm⁷⁴.

W związku z założeniem, iż zasadniczym celem procesu karnego jest realizacja postanowień Kodeksu karnego w zakresie nakazów skierowanych do organów władzy publicznej zawartych w przepisach prawa karnego materialnego *sensu largo* z uwzględnieniem zasad ogólnych, dyrektyw, reguł zawartych w części ogólnej Kodeksu karnego⁷⁵, należy zwrócić szczególną uwagę na przepisy ujęte w art. 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks

⁷² K. Eichstaedt, w: *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 249.

⁷³ A. Marek, *System Prawa Karnego*, s. 13.

⁷⁴ Ibidem, s. 14.

⁷⁵ J. Skorupka red., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2021, *Komentarz do art. 2*, Legalis.

postępowania karnego⁷⁶ wskazujący na cele postępowania karnego, które powinny być ukształtowane w taki sposób, aby:

1. sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności;
2. przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa osiągnięte zostały zadania postępowania karnego nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu im oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego;
3. zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności;
4. rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie.

W literaturze powyższe cele postępowania nazywane są ogólnymi dyrektywami procesu karnego⁷⁷.

2. Pomoc pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości na tle rozwiązań normatywnych. *Hominum causa omne ius constitutum sit*

Na wstępie należy dokonać pewnych ustaleń terminologicznych. Zgodnie z definicją legalną ujętą w art. 49 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego⁷⁸ za pokrzywdzonego uznaje osobę fizyczną lub prawną, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Przepis ten nie ogranicza się do osób fizycznych i prawnych, niemniej jednak ze względu na przedmiot badań niecelowe jest omawianie

⁷⁶ Dz.U. 2022.1375 t.j.

⁷⁷ M. Kurowski, w: *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz*; J. Skorupka op. cit., Legalis; J. Kosonoga, w: *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1–166*, red. R. A. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2017, art. 2.

⁷⁸ Dz.U. 2022.1375 t.j. ze zm.

pozostałych podmiotów uznanych w myśl przepisów ustawy za pokrzywdzonych⁷⁹.

Wartością prawa karnego jest bez wątpienia pomoc osobom pokrzywdzonym. Analizując to zagadnienie z poziomu funkcji prawa karnego, możemy stwierdzić, iż z perspektywy pomocy osobom pokrzywdzonym największe znaczenie ma funkcja kompensacyjna prawa karnego. Zadaniem prawa karnego jest doprowadzenie do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem⁸⁰. Ma to swój wyraz w przepisach prawnokarnych i wynikających z nich rozwiązaniach mających na celu przede wszystkim naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, co zgodnie z treścią przepisów miałyby stanowić rekompensatę dla osób pokrzywdzonych. Fundamentalnym założeniem tego typu rozwiązań prawnych jest pomoc osobom pokrzywdzonym na poziomie prawnym, ale mającym charakter wielowymiarowy, w tym m.in. psychologiczny, finansowy i instytucjonalny. Omawiane rozwiązania prawne podmiotem ochrony czynią osobę pokrzywdzoną. Pokrzywdzony jako ofiara przestępstwa w myśl wartości konstytucyjnych (godności człowieka i dobra wspólnego) powinien mieć zapewnioną silną pozycję procesową i wsparcie ze strony organów prowadzących postępowanie na każdym etapie postępowania karnego. Parafrazując słowa paremii łacińskiej *hominum causa omne ius constitutum sit* (wszelkie prawo powinno być stanowione ze względu na ludzi), szczególną ochronę prawną powinno się zapewniać dzieciom jako ofiarom przestępstw oraz ofiarom przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej, przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu godzących w najwyższe dobro – godność człowieka. To nie są tylko przestępstwa „naruszające” godność człowieka, przy tego rodzaju czynach dochodzi do zdewastowania, „podeptania” poczucia godności ofiary przez sprawców przestępstw. Pomoc państwa

⁷⁹ Należy wyjaśnić, że ustawodawca za takie osoby uznał niemające osobowości prawnej instytucje państwowe lub samorządowe, a także inne jednostki organizacyjne wyposażone w zdolność prawną, zakład ubezpieczeń, Państwową Inspekcja Pracy oraz inne organy kontroli państwowej, jeżeli w zakresie swojego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania.

⁸⁰ A. Grześkowiak, *Prawo karne*, s. 19.

w odbudowaniu naruszonej, często zdeptanej godności człowieka, jest działaniem zmierzającym do realizacji wartości dobra wspólnego, rozumianego jako suma warunków życia mających zapewnić integralny rozwój społeczności państwowej.

Powyższe funkcje są przez państwo realizowane za sprawą utworzenia Funduszu Sprawiedliwości. Prawo karne za pośrednictwem Funduszu Sprawiedliwości realizuje wartości, jakimi są pomoc osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości. Pomoc pokrzywdzonym w ramach Funduszu Sprawiedliwości prowadzona jest wielotorowo. Na podstawie art. 43 § 8 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy⁸¹ pomoc ta polega na udzielaniu pomocy medycznej, psychologicznej, rehabilitacyjnej, prawnej oraz materialnej. Środki z Funduszu Sprawiedliwości są przeznaczane na finansowanie alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów, w szczególności mediacji w sprawach rodzinnych, nieletnich i karnych.

W związku ze wskazaniem przepisów karnoprosesowych i ich roli w realizacji wartości pomocy osobom pokrzywdzonym należy poddać te regulacje analizie aksjologicznej. Celem procesu karnego jest pełna realizacja norm prawa materialnego. Dlatego należy postawić sobie pytanie, czy pozycja procesowa pokrzywdzonego jest w ramach procedury karnej odpowiednio zabezpieczona i podlega ochronie. Jak przepisy karnoprosesowe kształtują uprawnienia osoby pokrzywdzonej, czy istnieją przeszkody natury prawnej uniemożliwiające faktyczny udział pokrzywdzonego w procesie.

Kodeks postępowania karnego realizuje postulat wyrażony w art. 2, zgodnie z którym przepisy tego kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności. Kodeks postępowania karnego przewiduje względem pokrzywdzonego następujące uprawnienia procesowe⁸²:

---

⁸¹ Dz.U. 2021.53 t.j. ze zm.

⁸² Na podstawie art. 325a par. 2 Kodeksu postępowania karnego dotyczy także dochodzenia.

1. w ramach art. 11 § 1 Kodeksu postępowania karnego – poprzez ograniczenie możliwości umorzenia absorpcyjnego ze względu na interes pokrzywdzonego;
2. w ramach art. 23a Kodeksu postępowania karnego – poprzez system i wprowadzenie możliwości postępowania mediacyjnego pomiędzy pokrzywdzonym i podejrzanym bądź oskarżonym; sąd orzekając o warunkowym umorzeniu, bierze pod uwagę wyniki porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym;
3. w ramach art. 52 Kodeksu postępowania karnego – poprzez nałożenie na organy postępowania karnego obowiązku zebrania informacji o pokrzywdzonym oraz wysłuchania go;
4. w ramach art. 53 i 54 § 1 Kodeksu postępowania karnego pokrzywdzony ma prawo występować w procesie karnym w charakterze oskarżyciela posiłkowego; w związku z tym statusem pokrzywdzony ma prawo do składania wniosków dowodowych, wzięcia udziału w rozprawie, składania środków zaskarżenia;
5. w ramach art. 148a § 1 Kodeksu postępowania karnego – poprzez udzielenie ochrony pokrzywdzonemu polegającej na zakazie umieszczania w protokole danych o miejscu zamieszkania, miejscu pracy, a także numeru telefonu, telefaksu, adresu poczty elektronicznej pokrzywdzonych i świadków uczestniczących w czynnościach procesowych;
6. w ramach art. 185a Kodeksu postępowania karnego – poprzez uwzględnienie specjalnych potrzeb przy czynności przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego;
7. w ramach art. 185c Kodeksu postępowania karnego – poprzez ustanowienie ograniczenia przy przyjęciu zawiadomienia o przestępstwach określonych w rozdziale dotyczącym przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, tj. od art. 197 do art. 199 Kodeksu karnego;
8. w ramach art. 269 Kodeksu postępowania karnego – poprzez ustanowienie pierwszeństwa zaspokojenia roszczeń pokrzywdzonego wynikających z przestępstwa z ulegających przepadkowi przedmiotów poręczenia lub ściągniętej sumy poręczenia;
9. w ramach art. 275a Kodeksu postępowania karnego – poprzez możliwość orzeczenia względem oskarżonego o przestępstwo

popęnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził;

10. w ramach art. 299a Kodeksu postępowania karnego – poprzez umożliwienie przeprowadzenia czynności z udziałem pokrzywdzonego w obecności osoby przez niego wskazanej;
11. w ramach art. 300 § 3 Kodeksu postępowania karnego – poprzez udzielenie pokrzywdzonemu pouczeń o przysługujących mu uprawnieniach w postępowaniu przygotowawczym, w tym o dostępnych środkach ochrony i pomocy, o których mowa w ustawie z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka;
12. w ramach art. 302 § 2 Kodeksu postępowania karnego – poprzez ustanowienie na rzecz pokrzywdzonego prawa do złożenia zażalenia na czynności inne niż postanowienia i zarządzenia naruszające jego prawa;
13. w ramach art. 306 § 1 Kodeksu postępowania karnego – poprzez przyznanie pokrzywdzonemu prawa do złożenia zażalenia na odmowę wszczęcia lub umorzenia śledztwa oraz prawo do przejrzenia akt;
14. w ramach art. 315 § 1 Kodeksu postępowania karnego – poprzez zapewnienie pokrzywdzonemu udziału w postępowaniu karnym już na etapie wszczęcia postępowania przygotowawczego, ponadto pokrzywdzonemu przysługuje prawo do złożenia zażalenia na czynności naruszające jego prawa;
15. w ramach art. 330 Kodeksu postępowania karnego – poprzez przyznanie możliwości złożenia subsydiarnego aktu oskarżenia;
16. w ramach art. 384 § 2 kodeksu postępowania karnego – poprzez umożliwienie pokrzywdzonemu wzięcia udziału w rozprawie;
17. w ramach art. 387 § 2 Kodeksu postępowania karnego – poprzez ustanowienie warunku braku sprzeciwu pokrzywdzonego przy składaniu wniosku o wydanie wyroku skazującego w ramach dobrowolnego poddania się karze;

18. w ramach art. 549 Kodeksu postępowania karnego – poprzez przyznanie pokrzywdzonemu uprawnienia do wnioskowania o podjęcie postępowania warunkowo umorzonego.

Jak wynika z przedstawionej analizy przepisów Kodeksu postępowania karnego, regulacje karnoprocesowe poza tym, że są rozproszone (co nie dziwi, gdyż wynika to z roli procesowej pokrzywdzonego i systematyki kodeksu), dają szeroką ochronę osobie pokrzywdzonej. Zważywszy na fakt, iż pokrzywdzony w procesie często występuje także w charakterze świadka, na uznanie zasługuje fakt, iż widać wrażliwość i dbałość o zapewnienie poczucia godności osobie pokrzywdzonej. Wyrazem tego są konkretne sformułowania, ale także sposób przeprowadzania czynności, uwzględnienie specyfiki przestępstwa przy przeprowadzaniu czynności procesowych z udziałem pokrzywdzonego, uzależnienie decyzji procesowych sądu od zgody pokrzywdzonego. Wpływa to także na zakres uprawnień pokrzywdzonego, w tym możliwość wzięcia udziału w rozprawie, zaskarżenia decyzji, wglądu do akt sprawy, obowiązku organów procesowych informowania pokrzywdzonego o tym, co się dzieje w sprawie. Najważniejszą rolę odgrywają organy procesowe i pierwszy kontakt osoby pokrzywdzonej z wymiarem sprawiedliwości, rozumianym szeroko, w tym z Policją. Należy kłaść duży nacisk na edukację organów procesowych w zakresie czynności procesowych przeprowadzanych z udziałem pokrzywdzonego. Potrzeba ta w polskim ustawodawstwie została dostrzeżona w 2017 r., mowa tu o ustawie z dnia 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw⁸³, na podstawie tej ustawy dodano przepis, zgodnie z którym wprowadzono szkolenia dla organów prowadzących postępowania karne i ich pracowników, których celem jest podnoszenie kompetencji w zakresie postępowania z osobami pokrzywdzonymi przestępstwem i świadkami oraz propagowania alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów, w szczególności mediacji w sprawach rodzinnych, nieletnich i karnych. Organy procesowe swoim postępowaniem względem osób pokrzywdzonych i świadków kształtują opinie na

---

⁸³ Dz.U. 2017.1452.

temat organów ścigania w społeczeństwie, dlatego przy czynnościach procesowych powinno się uwzględniać stan psychiczny pokrzywdzonego czy świadka, jego sytuację życiową. Zmiany w prawie powinny prowadzić także do rozważenia pozycji prawnej pokrzywdzonego w przypadku braku profesjonalnego pełnomocnika procesowego. Problem jest złożony i występuje tutaj pewien impas. Należy się zastanowić, co w sytuacji, gdy pokrzywdzony niebędący stroną procesową chce ustanowić pełnomocnika. Prawo dopuszcza możliwość ubiegania się o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu tylko osobie mającej status strony procesowej. Osoba niebędąca stroną (np. świadek, który nie ma w sprawie statusu osoby pokrzywdzonej, choć pośrednio jest ofiarą przestępstwa⁸⁴) może jedynie skorzystać z pomocy pełnomocnika z wyboru. Kolejnym ograniczeniem dla takiej osoby jest fakt, iż od oceny sądu zależy, czy osoba niebędąca stroną postępowania może ustanowić pełnomocnika, co za tym idzie sąd, a w postępowaniu przygotowawczym – prokurator – mogą odmówić dopuszczenia do udziału w postępowaniu pełnomocnika, jeżeli uznają, iż nie wymaga tego obrona interesów osoby niebędącej stroną⁸⁵.

Następnym ograniczeniem, które nie wpływa korzystnie na ochronę praw pokrzywdzonego, jest brak zapewnienia pełnomocnika z urzędu (niezależnie od dokonanej oceny sytuacji majątkowej i zarobkowej). W obowiązującym stanie prawnym wnioski o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu dla osoby pokrzywdzonej każdorazowo podlega ocenie Sądu. W przypadku złożenia przez stronę postępowania wniosku o wyznaczenie pełnomocnika, badaniu podlegają przesłanki niezamożności, więc sąd bada, czy rzeczywista

---

⁸⁴ Należy rozważyć także definicję osoby pokrzywdzonej z art. 49 Kodeksu postępowania karnego, zgodnie z którą pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Osoby, których dobro zostało naruszone w sposób pośredni, nie są objęte ochroną wynikającą ze statusu osoby pokrzywdzonej i ewentualnych rozszczeń, mogą dochodzić w procesie cywilnym. Należałoby rozważyć, czy obowiązująca definicja pokrzywdzonego jest wystarczająca. Niniejsza uwaga ma jedynie charakter przyczynkarski, niemniej jednak jest to zagadnienie wymagające dalszej analizy.

⁸⁵ Art. 87 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2022.1375 t.j. ze zm.).

sytuacja majątkowa wnioskodawcy wskazuje, że nie jest on w stanie ponieść kosztów pełnomocnika z wyboru, bez uszczerbku utrzymania niezbędnego dla siebie lub rodziny. Aksjologicznie nie do zaakceptowania jest sytuacja, w której ofiara przestępstwa naruszającego godność człowieka może nie otrzymać pomocy prawnej. Do tego typu przestępstw zalicza się: przemoc fizyczną i psychiczną w rodzinie, przemoc na tle seksualnym i ekonomicznym. Nie można pozbawić ofiary takich praw do reprezentowania przez profesjonalnego pełnomocnika tylko dlatego, że formalnie posiada majątek, a z uwagi na zaistniałą sytuację życiową nie posiada dostępu do środków finansowych pozwalających na pokrycie kosztów ustanowienia profesjonalnego pełnomocnika z wyboru.

Remedium na ten stan stanowi ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej⁸⁶. Celem ustanowienia tego aktu normatywnego było zapewnienie pomocy prawnej na etapie przedsądowym. Zdaniem projektodawców:

(...) obok uchwalonej w dniu 10 października 2014 r. ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, jest kolejnym etapem budowy spójnego systemu pomocy obywatelom w ramach szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości⁸⁷.

Pomoc w ramach powyższej ustawy polega na rozwiązywaniu problemów prawnych zaistniałych bądź potencjalnych, które mogą zaistnieć np. w konsekwencji dokonania czynności prawnej. Intencją projektodawców było, aby

(...) katalog działań, które może podjąć osoba udzielająca pomocy prawnej, był skonstruowany na tyle szeroko, aby możliwie w najpełniejszym rozmiarze mogła zostać udzielona osobie uprawnionej pomoc prawna⁸⁸.

Zakres tej pomocy obejmuje:

1. poinformowanie osoby fizycznej o obowiązującym stanie prawnym oraz przysługujących jej uprawnieniach lub spoczywających

⁸⁶ Dz.U. 2021.945 t.j.

⁸⁷ VII.3338, Projekt ustawy z dnia... o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnej informacji prawnej oraz edukacji prawnej społeczeństwa, LEX/el.

⁸⁸ Ibidem.

- na niej obowiązkach, w tym w związku z toczącym się postępowaniem przygotowawczym, administracyjnym, sądowym lub sądownoadministracyjnym;
2. wskazanie osobie uprawnionej sposobu rozwiązania jej problemu prawnego;
  3. sporządzenie projektu pisma w sprawach, o których mowa w pkt 1 i 2, z wyłączeniem pism procesowych w toczącym się postępowaniu przygotowawczym lub sądowym i pism w toczącym się postępowaniu sądownoadministracyjnym;
- 3a. nieodpłatna mediacja;
4. sporządzenie projektu pisma o zwolnienie od kosztów sądowych lub ustanowienie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu sądowym lub ustanowienie adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego w postępowaniu sądownoadministracyjnym oraz poinformowanie o kosztach postępowania i ryzyku finansowym związanymi ze skierowaniem sprawy na drogę sądową⁸⁹.

Ograniczenie w zakresie świadczenia pomocy prawnej do etapu przedsądowego w przypadku ofiar przestępstw *ipso facto* skutkuje wyłączeniem ochrony praw tych osób z nieodpłatnej pomocy prawnej. Dochodzenie ochrony praw osób pokrzywdzonych rozpoczyna się i kończy przed organami postępowania procesowego. Wówczas, gdy reprezentowanie interesów pokrzywdzonego przez profesjonalnego pełnomocnika jest zasadnicze z perspektywy pokrzywdzonego. Natomiast ustawa o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej proponuje rozwiązania kończące się na pomocy adwokata lub radcy prawnego w sporządzeniu projektu pisma wszczynającego tego rodzaju postępowanie. W postępowaniu karnym pokrzywdzony nie skorzysta z tej pomocy z uwagi na to, iż w myśl przepisów Kodeksu postępowania karnego pokrzywdzony nie jest podmiotem uprawnionym do wszczęcia takiego postępowania. W przypadku osób pokrzywdzonych przestępstwem pomoc adwokata lub radcy prawnego świadczona w ramach powyższej ustawy może dotyczyć tylko sporządzenia

⁸⁹ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej (Dz.U. 2021.945 t.j.).

dla pokrzywdzonego projektu pisma o ustanowienie pełnomocnika. Projektodawcy ustawy o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej nie uwzględnili w założeniach do ustawy konieczności wprowadzenia realnej pomocy przy rozwiązaniu spraw ofiar przestępstw. Jak już zostało wskazane, pomoc w ramach tej ustawy kończy się na sporządzeniu projektu pisma o ustanowienie pełnomocnika z urzędu.

Zdaje się, że ustawodawca dostrzegł problem leżący po stronie pokrzywdzonych i czyni kroki legislacyjne mające poprawić położenie ofiar przestępstw. Mowa o nowelizacji ustawy z dnia z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, dokonanej na mocy ustawy z dnia z dnia 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw. Ustawa nowelizująca wprowadziła do ustawy nowelizowanej szkolenia dla organów prowadzących postępowania karne i ich pracowników mające na celu podnoszenie kompetencji w zakresie postępowania z osobami pokrzywdzonymi przestępstwem i świadkami⁹⁰. Ustawodawca dostrzegł potrzebę udzielenia wsparcia osobom pokrzywdzonym przestępstwem przez organy prowadzące postępowanie karne. Rozwiązanie to należy przyjąć z dużą aprobatą, bo wpisuje się w cele postępowania karnego określone w art. 2 Kodeksie postępowania karnego polegające na uwzględnieniu prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności oraz jest spójne aksjologicznie z wartościami prawa karnego.

Oceniając stopień pomocy osobom pokrzywdzonym, którą traktujemy jako wartość prawa karnego, uwidaczniają się braki w systemie tej pomocy na etapie sądowym. Wszelkie uprawnienia i normy procesowe ustanowione w celu ochrony praw pokrzywdzonych nie mogą być w pełni realizowana bez prawa do reprezentacji przez profesjonalnych pełnomocników (szczególnie czynności objętych przymusem adwokacko-radcowskim). Są to fundamentalne uprawnienia z perspektywy pokrzywdzonego.

Przechodząc do Kodeksu karnego, w prawie karnym materialnym również możemy wskazać przepisy prawne, które chronią interes osoby pokrzywdzonej, w tym:

---

⁹⁰ Dz.U. 2017.1452.

1. w ramach art. 41a Kodeksu karnego, który obejmuje fakultatywny lub obligatoryjny nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
2. w ramach art. 46 Kodeksu karnego – poprzez możliwość orzeczenia odszkodowania, obowiązku naprawienia szkody lub nawiązki na rzecz pokrzywdzonego;
3. w ramach art. 60 Kodeksu karnego – poprzez możliwość nadzwyczajnego złagodzenia kary w szczególnie uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa, w szczególności, jeżeli pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, szkoda została naprawiona albo pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody.

Funkcja kompensacyjna prawa karnego, a tym samym ochrona i realizacja wartości, jaką jest pomoc osobom pokrzywdzonym, znajduje swoje miejsce w wyżej wymienionych przepisach prawa karnego. Można z pewnością stwierdzić, iż prawo karne realizuje i chroni wartość, jaką jest pomoc osobom pokrzywdzonym, ponieważ obowiązujące regulacje prawnokarne uprawniają pokrzywdzonego do uzyskania kompensacji, a sąd zobowiązuje – pod pewnymi warunkami – do ich orzeczenia. Celem niniejszego opracowania nie jest ocena poszczególnych rozwiązań prawnych, gdyż wymagałoby to pogłębionych analiz w zakresie praktyki stosowania tych przepisów. Chodzi w szczególności o zbadanie, w jakim stopniu zaspokajany jest uszczerbek pokrzywdzonego powstały na skutek przestępstwa, czy kierowanie sprawy o wyrównanie szkód wyrządzonych przestępstwem (niezasądzonych w postępowaniu karnym) ma charakter jedynie subsydiarny czy może jest podstawową ścieżką dochodzenia roszczeń od sprawcy na rzecz pokrzywdzonego.

Innymi słowy należałoby się dowiedzieć, w jakim stopniu regulacje te chronią i realizują wartość, jaką jest pomoc osobom pokrzywdzonym. Do każdej ze wskazanych regulacji prawnokarnych można skierować to samo pytanie, mianowicie, czy te przepisy spełniają funkcję kompensacyjną i w jakim stopniu to czynią. Wyniki tych badań mogłyby dać obraz realizacji „rzeczywistych”

funkcji prawa karnego, których stwierdzenie jest możliwe jedynie na podstawie badań dotyczących stosowania norm prawa karnego.

Funkcja kompensacyjna w prawie karnym i regulacje z niej wynikające są realizowane w ramach środków kompensacyjnych i środków probacyjnych. Warte szczególnej uwagi są środki probacyjne, gdyż spełniają, co najmniej trzy funkcje prawa karnego. Teza ta znajduje potwierdzenie zarówno w doktrynie⁹¹, jak i w orzecznictwie⁹². W katalogu środków probacyjnych znajdują się obowiązki odnoszące się do osoby pokrzywdzonego, tj. instytucja przeproszenia pokrzywdzonego oraz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, możliwość orzeczenia przez sąd świadczenia pieniężnego albo zobowiązania skazanego do naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w całości albo w części, chyba że sąd orzekł środek kompensacyjny. Podnoszony jest zarzut, iż w przepisie brakuje obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę⁹³. Pomimo tego zastrzeżenia warto rozważyć zwiększenie roli środków probacyjnych w prawie karnym. Podnosi się, że zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego nie jest szczególnie udanym rozwiązaniem. W doktrynie przyjmuje się, że obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego powinien być orzeczony wówczas, gdy pokrzywdzony wyraża taką wolę bądź przeproszenie stanowiłoby moralne zadośćuczynienie za wyrządzoną krzywdę. Nie powinno się nakładać tego obowiązku, gdy pokrzywdzony

⁹¹ Zob. G. Łabuda, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 72; V. Konarska-Wrzoszek, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski i in., wyd. III, Warszawa 2020, art. 72.

⁹² Mowa m.in. o wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 19 grudnia 2012 r., w którym stwierdzono, że „Niezależnie od tego, zauważyć należy, że funkcja kompensacyjna nie jest jedyną, jaką środek określony w art. 72 § 2 k.k. powinien spełniać. Równie istotna jest bowiem jego funkcja szczególnoprewencyjno-wychowawcza. Zobowiązanie do naprawienia szkody z art. 72 § 2 k.k. jest bowiem warunkiem probacyjnym, czyli środkiem związanym z poddaniem sprawcy próbie, który daje sądowi możliwość istotnego oddziaływania wychowawczego na skazanego w czasie całego okresu próby” – Wyrok SA w Warszawie z 19.12.2012 r., II AKA 374/12, LEX nr 1267431.

⁹³ M. Budyn-Kulik, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2022, art. 72.

wyraźnie nie wyraża na to zgody.⁹⁴ Orzeczenie środka probacyjnego ma tę zaletę, że pełni funkcję wychowawczo-prewencyjną i może pełnić także funkcję kompensacyjną. Zastosowanie wobec skazanego środka probacyjnego ma w zamiarze ustawodawcy służyć osiągnięciu celów kary bez jej wykonania. Osiągnięcie

(...) poprawy jurydycznej to pewne pożądane minimum, oprócz którego odpowiednio dobrane obowiązki probacyjne mają poprawić funkcjonowanie skazanego w społeczeństwie, w rodzinie i zabezpieczyć potencjalne ofiary przed pokrzywdzeniem, a także dać pokrzywdzonym określoną satysfakcję, zarówno moralną, jak i finansową⁹⁵.

Poszukując w Kodeksie karnym rozwiązań zmierzających do udzielenia ochrony pokrzywdzonemu, nasuwa się konstatacja, iż regulacje te należy usystematyzować i ujednolicić, gdyż są one zróżnicowane pod względem stopnia ochrony udzielanej osobom pokrzywdzonym i stopnia dolegliwości kar (reakcji karnoprawnych) orzekanych wobec sprawcy. Chodzi zwłaszcza o egzekwowanie przez pokrzywdzonego zasądzonej kompensacji oraz uzależnienie kompensacji od trybu postępowania karnego. Konstatując, należy pamiętać, iż podstawowym zadaniem prawa karnego jest zasądzenie kary (reakcji karnoprawnej), zaś funkcja kompensacyjna prawa karnego nie może być stosowana zamiast funkcji sprawiedliwościowej. Byłoby to niedopuszczalne, zważając na aksjologię i ogólne założenia prawa karnego. Funkcja kompensacyjna prawa karnego powinna wzmacniać funkcję sprawiedliwościową i w pełnym zakresie zaspokajać szkody i krzywdy wyrządzone przestępstwem. Za nieuzasadnioną należy uznać tezę, iż prawo karne może przekształcić się z retrybutywnego na kompensacyjny. Nie można zapominać, iż prawo karne nie jest prawem kontraktowym, byłoby to niespójne z jego rolą w systemie prawa (*vide* rozdział I). Rolą ustawodawcy jest takie ukształtowanie funkcji kompensacyjnej, aby pokrzywdzony nie musiał korzystać

⁹⁴ V. Konarska-Wrzosek, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski i in., wyd. III, Warszawa 2020, art. 72.

⁹⁵ *Ibidem*.

z możliwości dochodzenia niezaspokojonych roszczeń w drodze postępowania cywilnego⁹⁶.

Stanowienie regulacji karnoprawnych uwzględniających interesy pokrzywdzonego (również zarówno te nadające mu uprawnień procesowe, jak i materialnoprawne środki kompensacyjne) bez wątplenia jest aksjologicznie spójne z podstawowymi wartościami wskazanymi w rozdziale II oraz jest społecznie pożądanym stanem rzeczy.

Prawo karne, jak już omówiono, spełnia wiele funkcji, które się ze sobą uzupełniają bądź dochodzi do sytuacji, że funkcje te się ze sobą ścierają i nie da się ich ze sobą pogodzić. Zadaniem prawa karnego jest nade wszystko karanie. Funkcja sprawiedliwościowa prawa karnego nie może ustępować funkcji zapobiegawczej prawa karnego. Na tej podstawie możemy twierdzić, iż funkcja kompensacyjna prawa karnego powinna mieć silną pozycję w prawie karnym, ponieważ czerpie z tego samego uzasadnienia aksjologicznego, co funkcja sprawiedliwościowa i zapobiegawcza. W każdym postępowaniu karnym, w którym nastąpił uszczerbek na dobrach pokrzywdzonego, należy w równym stopniu uwzględnić prawo pokrzywdzonego do kompensacji.

W związku z toczącym się postępowaniem karnym osobom pokrzywdzonym oraz świadkom może zostać udzielona pomoc na warunkach określonych w ustawie z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka⁹⁷. Warunkiem

⁹⁶ Art. 46. § 1. W razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się.

§ 2. Jeżeli orzeczenie obowiązku określonego w § 1 jest znacznie utrudnione, sąd może orzec zamiast tego obowiązku nawiązkę w wysokości do 200 tys. złotych na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu. W razie gdy ustalono więcej niż jedną taką osobę, nawiązki orzeka się na rzecz każdej z nich.

§ 3. Orzeczenie odszkodowania lub zadośćuczynienia na podstawie § 1 albo nawiązki na podstawie § 2 nie stoi na przeszkodzie dochodzeniu niezaspokojonej części roszczenia w drodze postępowania cywilnego.

⁹⁷ Dz.U. 2015.21.

stosowania środków ochrony i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka oraz osób im najbliższych jest zagrożenie dla życia lub zdrowia tych osób w związku z toczącym się albo zakończonym postępowaniem karnym z udziałem pokrzywdzonego lub świadka albo postępowaniem karnym skarbowym z udziałem świadka. Zgodnie z art. 3 ust. 1 tej ustawy do środków ochrony i pomocy należą: ochrona na czas czynności procesowej; ochrona osobista; pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu. Przedmiotowa ustawa spełnia aksjologiczne wymagania co do treści prawa, niemniej jednak dotyczy sytuacji marginalnych.

Przechodząc do rozważań na temat wartości, jaką jest przeciwdziałanie przestępczości oraz przed przystąpieniem do analizy meritum funkcji zapobiegawczej prawa karnego, podejmowanej w kontekście przeciwdziałania przestępczości, należy podjąć próbę zdefiniowania tego zagadnienia. Zgodnie z definicją przyjętą w *Słowniku języka polskiego*: „przeciwdziałać” oznacza podejmować czynności nakierowane na zapobieganie czemuś negatywnemu poprzez działanie w określony sposób^{98,99}. Prawo karne w ramach funkcji zapobiegawczej realizuje wartość, jaką jest przeciwdziałanie przestępczości. Wszelkie działania państwa podejmowane w ramach szeroko pojętego przeciwdziałania przestępczości mają na celu ochronę wartości objętych regulacjami prawnokarnymi.

Funkcję zapobiegawczą trafnie ujęła A. Grześkowiak słowami C. Beccari:

państwo ma powinność ochrony dóbr prawnych. Obowiązek ten obejmuje nie tylko karanie za przestępstwa, ale także zapobieganie im. Już C. Beccaria podkreślał, że lepiej jest zapobiegać przestępstwom, niż za nie karać. Na tym polega główny cel każdego dobrego prawodawstwa¹⁰⁰.

Funkcja zapobiegawcza prawa karnego w odróżnieniu od funkcji sprawiedliwościowej ma charakter prospektywny. Zdaniem A. Grześkowiak „Funkcja zapobiegawcza prawa

⁹⁸ <https://wsjp.pl/haslo/podglad/36148/przeciwdzialac> [dostęp: 5.10.2022].

⁹⁹ Przeciwdziałać inaczej „przeciwstawić jakiemuś działaniu inne działanie; zapobiegać jakiemuś działaniu”. Zapobiec, czyli nie dopuścić do czegoś złego, *prohibeo* – nie dopuszczać, strzec, bronić.

¹⁰⁰ A. Grześkowiak, *Prawo karne*, s. 16.

karnego realizowana jest przez ustawowe zagrożenie karą, jej orzeczenie i wykonanie¹⁰¹.

Omawiane wartości znajdują ochronę w przepisach dotyczących celów postępowania karnego. Z treści artykułu art. 2 § 1 pkt 2 Kodeksu postępowania karnego wynika, iż ustawodawca celem postępowania karnego uczynił także zapobieganie przestępczości oraz umacnianie poszanowania prawa oraz zasad współżycia społecznego. Dyrektywa ta wpisuje się w pełnym wymiarze w funkcje prewencyjną (wychowawczą) prawa karnego, która polega na oddziaływaniu nie tylko poprzez surowość kary, ale również na kształtowaniu właściwych zachowań w społeczeństwie. Prewencyjne działanie prawa karnego przebiega na polu komunikacji, a więc zawęża się do tych osób, które bezpośrednio lub pośrednio otrzymują komunikat o normach tego prawa i sankcjach za ich naruszenie. Warto się nad tym zagadnieniem pochylić, ze względu na to, iż ma ono znaczący wpływ na prewencję. Należy ten postulat rozumieć szeroko, ponieważ wpisuje się w pojęcie polityki kryminalnej, na którą składają się „wszystkie działania organów państwa i społeczeństwa, które mają na celu zapobieganie i przeciwdziałanie przestępczości”¹⁰².

Edukacja i komunikacja powinny stanowić ważne elementy działań zmierzających do przeciwdziałania przestępczości. Informowanie opinii publicznej o podjętych decyzjach procesowych wpływa na wyobraźnię i świadomość prawną społeczeństwa. Warto zauważyć, że udzielanie informacji o prowadzonych postępowaniach (z zachowaniem zasad procesowych wyrażonych w przepisach karnoprawnych) wzbudza w społeczeństwie poczucie bezpieczeństwa i zaufania do działań podejmowanych przez organy postępowania karnego. W artykule 2 § 1 pkt 2 Kodeksu postępowania karnego jako cel wymienione zostało także ujawnianie okoliczności sprzyjających popełnianiu przestępstw, jest to kolejne zadanie prawa karnego. Realizację tego postulatu stanowi art. 19 Kodeksu postępowania karnego. Ustawodawca postanowił, iż w razie stwierdzenia w postępowaniu karnym poważnego uchybienia w działaniu

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² A. Marek, *System Prawa Karnego*, s. 56.

instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, zwłaszcza gdy sprzyja ono popełnieniu przestępstwa, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym – prokurator – zawiadamia ją o tym uchybieniu organ powołany do nadzoru nad daną jednostką organizacyjną, zaś w razie potrzeby – także organ kontroli, jeżeli uchybienie dostrzeże Policja, powiadamia o tym prokuratora. W doktrynie uważa się, że ujawnianie źródeł przestępstwa daje lepsze możliwości do zwalczania określonego rodzaju przestępczości i skutkuje eliminacją czynników kryminogennych¹⁰³.

Należy zauważyć, że w polskim ustawodawstwie obowiązuje wiele ustaw karnych mających charakter pomocowy, prewencyjny i wychowawczy¹⁰⁴. Omówienie regulacji zawartych w poszczególnych ustawach znacznie wykracza poza ramy niniejszego opracowania, niemniej jednak należy je wziąć pod uwagę, analizując funkcje prawa karnego z perspektywy wartości, które to prawo chroni i realizuje.

Celem prawa karnego jest wskazanie, jakie obszary przestępczości godzą w podstawowe wartości społecznie ważne, ale też wartości konstytucyjne – godność człowieka i dobro wspólne. W doktrynie prawa karnego nie odnajdziemy odrębnych działów w monografiach czy artykułów dotyczących ogólnych założeń z zakresu przeciwdziałania przestępczości, chociaż zagadnienie to ma fundamentalne znaczenie dla prawa karnego *sensu largo*. Wiele opracowań dotyczy przestępczości zorganizowanej, przestępczości gospodarczej, zwalczania przestępczości transgranicznej. Brakuje literatury na temat przeciwdziałania przestępstwom przeciwko życiu i zdrowiu,

¹⁰³ J. Kosonoga, op. cit.

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej (Dz.U. 2022 poz. 1726); ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2020.2050); ustawa z dnia 29 listopada 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2021.1249 t.j.). Ustawy te są najczęściej uchwalane z powodu konieczności wdrożenia dyrektyw unijnych. Pokazuje to znane w doktrynie zjawisko krzyżowania się prawa administracyjnego i prawa karnego. Związek ten jest słuszny, mając na uwadze cel regulacji, jakim jest podjęcie działań – na różnych polach – które mają zapobiegać przestępczości i zwalczać zjawiska społecznie szkodliwe. Wkraczanie prawa administracyjnego w regulowanie spraw z zakresu prawa karnego jest generalnie zjawiskiem krytykowanym w doktrynie i nazywane jest administratywizacją prawa karnego.

przestępstwom na tle religijnym. Tego rodzaju przestępstwa godzą w poczucie godności człowieka i dobro wspólne.

Wyjątek stanowi ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym¹⁰⁵. Przedmiotowa ustawa wprowadziła nowe nieistniejące przed wejściem w życie tej ustawy środki ochrony społeczeństwa przed przestępczością seksualną, ze szczególnym uwzględnieniem małoletnich. Ustawa została wprowadzona w celu zmniejszenia odczuwalnych dla społeczeństwa zagrożeń przestępczością na tle seksualnym. Podjęto działania zmierzające do ograniczenia tego rodzaju przestępczości, poprawy poczucia bezpieczeństwa członków społeczności lokalnych, obniżenia poziomu subiektywnego poczucia lęku¹⁰⁶. Wszystkie te działania służą realizacji wartości godności człowieka, wartości dobra wspólnego, przeciwdziałaniu przestępczości oraz pomocy osobom pokrzywdzonym.

Omawiając zagadnienie wartości pomocy osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości w prawie karnym i podstawy aksjologiczne tych wartości wynikające z Konstytucji, nie sposób pominąć obecnie procedowanej ustawy z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw. Z projektu ustawy możemy się dowiedzieć, iż

- (...) Zasadniczym założeniem, które legło u podstaw prac nad projektem zmian Kodeksu karnego, była potrzeba wzmocnienia ochrony prawnokarnej w zakresie czynów godzących w tak fundamentalne dobra prawne, jak: życie i zdrowie człowieka, wolność, wolność seksualna i własność. Głównym celem projektu jest wzmocnienie ochrony prawnokarnej przed najcięższymi kategoriami przestępstw przez zaostrzenie odpowiedzialności karnej za:
1. najpoważniejsze przestępstwa przeciwko wolności seksualnej, w szczególności na szkodę małoletnich;
  2. przestępstwa drogowe popełniane w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego;
  3. przestępstwa popełniane w ramach zorganizowanych grup przestępczych¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Dz.U.2020.152 t.j.

¹⁰⁶ VIII.189, Projekt ustawy z dnia... o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym, Lex el.

¹⁰⁷ IX.2024, Projekt ustawy z dnia... o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw. Niniejszą ustawą zmienia się ustawy: ustawę

W wielu miejscach projektodawcy podkreślają rolę społecznego oddziaływania prawa oraz zapobiegawczej funkcji prawa:

(...) kryminologicznie zorientowane postrzeganie roli prawa karnego jako instrumentu służącego jedynie zachowaniu status quo (...) abstrahuje od aksjologicznej podstawy tej gałęzi prawa, ukierunkowanej na redukcję liczby naruszeń porządku prawnego, zwłaszcza godzących w najistotniejsze dobra prawne, a także na wzmacnianie ochrony osób pokrzywdzonych lub zagrożonych przestępstwem. (...) Racjonalne zaostrenie prawa karnego, w szczególności ukierunkowane na zwalczanie zachowań godzących w dobra prawne o kardynalnym charakterze, stanowi przejaw nowoczesnej polityki karnej, wzmacniając faktyczny poziom ochrony bezpieczeństwa obywateli¹⁰⁸.

Ponadto w uzasadnieniu do projektu mocno zaakcentowana jest rola funkcji prawa karnego, która nadaje kierunek reformom tego prawa. Najnowsza nowelizacja kładzie nacisk na funkcję sprawiedliwościową oraz ochronną prawa karnego, a także powiązane z nimi funkcję afirmacyjno-motywacyjną oraz prewencyjną. Natomiast maleje znaczenie funkcji wychowawczej prawa karnego, która jest przejmowana przez funkcję zapobiegawczą jako zakresowo

---

z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, ustawę z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, ustawę z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, ustawę z dnia 23 czerwca 1973 r. o opłatach w sprawach karnych, ustawę z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, ustawę z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, ustawę z dnia 21 czerwca 1996 r. o szczególnych formach sprawowania nadzoru przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych, ustawę z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, ustawę z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, ustawę z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawę z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym, ustawę z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy, ustawę z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, ustawę z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, ustawę z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, ustawę z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym, ustawę z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa, ustawę z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym oraz ustawę z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa.

¹⁰⁸ Ibidem.

szerszą. Intencją ustawodawcy jest kierowanie funkcji wychowawczej prawa karnego do sprawców młodocianych, zaś w stosunku do pozostałych sprawców ma ona znaczenie drugorzędne, w tym przypadku pozostaje uznać, iż cel wychowawczy kary jest uznawany za rodzaj prewencji szczególnej.

Jak już zostało wskazane, najnowsza ustawa nowelizująca prawo realizuje i chroni wartość godności człowieka i wartość dobra wspólnego. Projekt przewiduje istotną modyfikację art. 53 Kodeksu karnego dotyczącego dyrektywy wymiaru kary. Zmiana miałaby polegać na wzmocnieniu funkcji „społecznego oddziaływania kary” i zaakcentowaniu w ten sposób funkcji ogólnoprewencyjnej kary jako istotnej dyrektywy wymiaru kary. Cele zapobiegawcze kary zostaną osiągnięte poprzez wyrażenie wprost w ustawie karnej okoliczności obciążających i łagodzących wymiar kary. Zgodnie z przepisami omawianej ustawy okolicznościami obciążającymi byłyby między innymi: uprzednia karalność za przestępstwo umyślne lub podobne przestępstwo nieumyślne. Ustawodawca postanowił uznać za okoliczność obciążającą także wykorzystanie bezradności, niepełnosprawności, choroby lub podeszłego wieku pokrzywdzonego. Jest to duży ukłon w kierunku osób, które wymagają szczególnej ochrony ze strony państwa. Ponadto pośród innych okoliczności obciążających wyróżnia się: sposób działania prowadzący do poniżenia lub udręczenia pokrzywdzonego; popełnienie przestępstwa z premedytacją; popełnienie przestępstwa w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie; popełnienie przestępstwa motywowanego nienawiścią z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej lub wyznaniowej ofiary albo z powodu jej bezwyznaniowości; działanie ze szczególnym okrucieństwem; popełnienie przestępstwa w stanie po spożyciu alkoholu lub środka odurzającego, jeżeli ten stan był czynnikiem prowadzącym do popełnienia przestępstwa lub istotnego zwiększenia jego skutków; popełnienie przestępstwa we współdziałaniu z nieletnim lub z wykorzystaniem jego udziału.

Do okoliczności łagodzących zalicza się w szczególności: popełnienie przestępstwa w wyniku motywacji zasługującej na uwzględnienie; popełnienie przestępstwa pod wpływem gniewu, strachu lub wzburzenia, usprawiedliwionych okolicznościami zdarzenia;

popęlnienie przestępstwa w reakcji na nagłą sytuację, której prawidłowa ocena była istotnie utrudniona z uwagi na okoliczności osobiste, zakres wiedzy lub doświadczenia życiowego sprawcy; podjęcie działań zmierzających do zapobieżenia szkodzie lub krzywdzie, wynikającej z przestępstwa, albo do ograniczenia jej rozmiaru; pojednanie się z pokrzywdzonym; naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem lub zadośćuczynienie za krzywdę wynikłą z przestępstwa; popełnienie przestępstwa ze znacznym przyczynieniem się pokrzywdzonego; dobrowolne ujawnienie popełnionego przez siebie przestępstwa organowi powołanemu do ścigania przestępstw. W obecnym stanie prawnym dyrektywy wymiaru kary są określone mniej precyzyjnie, co nie sprzyja przejrzystości prawa karnego i egzekwowaniu tychże norm.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż jest to jakościowa zmiana, która pozytywnie wpłynie na proces wymierzania sprawiedliwości.

3.3. Wnioski

Konstatując rozważania na temat wartości prawa karnego, należy jednoznacznie stwierdzić, iż prawo karne chroni i realizuje wartość, jaką jest pomoc osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałanie przestępczości. Analizując prawo karne przez pryzmat ochrony i realizacji wartości – pomocy osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałaniu przestępczości – wykazano, iż w prawie karnym wartości są traktowane jako podstawa rozstrzygnięć oraz stanowią wskazówkę interpretacyjną w procesie tworzenia i stosowania prawa.

Ukształtowanie norm prawnokarnych zależy od przyjętej wizji człowieka i jego relacji z państwem i prawem. Troska o dobro wspólne i ochronę godności człowieka jest realizowana poprzez tworzenie takich norm prawa karnego, które zabezpieczyć miałyby wartości, od których zależy integralny rozwój społeczeństwa. Dobro wspólne (rozumiane jako suma warunków sprzyjających rozwojowi społeczeństwa) jest kategorią dynamiczną i podlega zmianom będącym odzwierciedleniem aktualnych potrzeb społeczeństwa. Zadaniem prawa karnego z jednej strony jest stanowienie prawa bogatego w normy moralne, wynikające z prawa naturalnego i wartości społecznie ważnych. Z drugiej zaś strony prawo karne pełni funkcję kreacyjną, gdyż może kształtować nowe oceny zachowań, które

w przekonaniu społeczeństwa jeszcze nie są postrzegane jako niemoralne czy szkodliwe.

Opracowanie metodą aksjologiczną zagadnienia pomocy osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałania przestępczości dało wynik w postaci rekomendowanych działań w kierunku poprawy rozwiązań normatywnych służących nie tylko wartościom – pomocy osobom pokrzywdzonym i przeciwdziałaniu przestępczości, ale także zwraca się uwagę na inne zagadnienia z zakresu prawa karnego, których uzasadnienie stanowią wartości konstytucyjne fundamentalne dla całego systemu prawa – godność człowieka i dobro wspólne. Proponowane zmiany dotyczą wzmocnienia pozycji prawnej pokrzywdzonego oraz pełniejszej ochrony wartości życia, zdrowia i wolności człowieka poprzez skuteczne przeciwdziałanie przestępczości.

Wartości prawa karnego realizowane są poprzez funkcję tego prawa, przede wszystkim funkcję sprawiedliwościową. Punitywność prawa karnego oddziałuje także na funkcję zapobiegawczą prawa karnego. Kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa odbywa się za pośrednictwem odpowiedniego zagrożenia sankcją karną, która pogłębia autorytet prawa i wzmacnia przekonanie o karygodności przestępstw naruszających wartości społecznie ważne. Zapobiegawcza funkcja karania rozważana jest w ramach prewencji ogólnej, skupionej na działaniach, które mają zapobiegać popełnianiu przestępstw, kształtować świadomość prawną społeczeństwa oraz umacniać autorytet prawa. Funkcja ta ma się przyczynić do zwiększenia efektywności i skuteczności prawa oraz istotnej redukcji liczby przestępstw.

Normy prawnokarne mają na celu przede wszystkim zwalczanie przestępczości poprzez karę i sprawnie funkcjonujący wymiar sprawiedliwości, a także zapobiegają niekorzystnym zjawiskom społecznym. Społeczny odbiór organów postępowania karnego wpływa na poszanowanie prawa i zasad współżycia społecznego. Sprawiedliwa kara ma kształtować zachowania pozytywne w wymiarze społecznego oddziaływania prawa. Stosowanie prawa karnego powinno się odbywać w zgodzie i z poszanowaniem porządku aksjologicznego prawa karnego. Prawo karne procesowe realizuje funkcję prewencji ogólnej poprzez komunikowanie rozstrzygnięć

sądowych opinii publicznej. Służą temu takie instytucje procesowe, jak: jawność rozprawy, zezwolenie na udział w rozprawie przedstawicielom środków masowego przekazu (polegające na dokonywaniu za pomocą aparatury utrwałen obrazu i dźwięku z przebiegu rozprawy), publiczne ogłoszenie wyroku oraz ustne podanie najważniejszych powodów wyroku, a w przypadku wyroków zapadłych poza rozprawą upublicznienie wyroku.

Dobrą praktyką w zakresie przeciwdziałania przestępczości jest ustanowienie w tym celu kompleksowej regulacji. W polskim porządku prawnym przykładami takich aktów normatywnych są: ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2020.2050 t.j.); ustawa z dnia 29 listopada 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2021.1249 t.j.); ustawa z dnia z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym (Dz.U. 2020.152 t.j.); ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej (Dz.U. 2022 poz. 1726). Współczesna polityka kryminalna rozpatruje przestępstwo w kontekście społecznym i obejmuje swoim zakresem wszystkie jego fazy, tj. od zamiaru jego dokonania aż do zakończenia procesu resocjalizacji sprawcy. Umożliwia to wprowadzenie różnorodnych instrumentów służących zmniejszeniu skali niekorzystnego zjawiska przestępczości. Kompleksowe uregulowanie określonego rodzaju przestępczości umożliwia zaangażowanie instytucji i podmiotów powołanych w celu ochrony społeczeństwa przed zjawiskiem przestępczości. Należy zauważyć, iż stworzenie instrumentów i mechanizmów ograniczających lub eliminujących popełnianie określonej kategorii przestępstw pozwoli przywrócić ład społeczny i podnieść autorytet prawa w społeczeństwie. Warto rozważyć, z jakiego rodzaju przestępczością obecnie zmagamy się w Polsce, jakiego rodzaju wartości społecznie ważnych prawo karne nie chroni w wystarczającym stopniu. Kompleksowa regulacja powinna uwzględniać wszystkie funkcje, jakie prawo karne powinno spełniać. Należy mieć na uwadze, iż tworząc takie kompleksowe rozwiązania normatywne, oprócz funkcji zapobiegawczej należy uwzględnić także regulacje służące funkcji sprawiedliwościowej poprzez ustanowienie sankcji oraz stworzyć unormowania realizujące funkcję kompensacyjną.

Wartość, jaką jest pomoc osobom pokrzywdzonym, jest realizowana w ramach funkcji kompensacyjnej prawa karnego. Przyjęte na gruncie prawa karnego regulacje uwzględniają obok ochrony praw pokrzywdzonego ochronę jego godności. Normy prawnokarne mają na celu podkreślenie podmiotowości osób pokrzywdzonych przestępstwem w procesie karnym. Z perspektywy osób pokrzywdzonych znaczenie ma funkcja sprawiedliwościowa, w tym przypadku poza kompensacją istnieje też chęć zaspokojenia poczucia sprawiedliwości poprzez ukaranie sprawcy przestępstwa. Poniesienie kary i wymierzenie sprawiedliwości przedstawia wartość zarówno dla osoby pokrzywdzonej przestępstwem, jak i jej bliskich. W znaczeniu jednostkowym funkcja sprawiedliwościowa odgrywa swoją rolę i można postawić tezę, iż pomaga osobom pokrzywdzonym uporać się z traumą wywołaną przestępstwem.

Należy zwrócić uwagę, iż rola pokrzywdzonego, jako świadka w procesie karnym, ma kluczowe znaczenie przy zdobywaniu materiału dowodowego przez organy prowadzące postępowanie karne. Dlatego tak ważne jest otoczenie wsparciem i ochroną osób pokrzywdzonych. Dowody osobowe stanowią wciąż główne źródło informacji stanowiących podstawę decyzji wydawanych przez organy postępowania karnego. Pomoc osobom pokrzywdzonym w tym znaczeniu jawi się również jako element realizujący wartość, jaką jest dobro wymiaru sprawiedliwości.

Zważywszy, iż pozycja procesowa pokrzywdzonego, została ukształtowana w sposób chroniący interesy z uwzględnieniem zasady poszanowania jego godności, należy zwrócić uwagę na rzeczywiste możliwości korzystania z tych praw. Ograniczeniem dla pokrzywdzonego w pełnej realizacji uprawnień procesowych wymienionych w niniejszym opracowaniu jest niezapewnienie reprezentacji przez profesjonalnego pełnomocnika. Świadczenia z zakresu pomocy prawnej udzielanej na podstawie ustawy o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej ograniczają się do etapu przedsądowego. Ofiary przestępstw dochodzą swoich praw w procesie sądowym, który rozpoczyna się i kończy przed organami postępowania procesowego. Wówczas reprezentowanie interesów pokrzywdzonego przez profesjonalnego pełnomocnika jest kluczowe z perspektywy

ochrony praw tych osób. Ustawa o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej proponuje rozwiązania ograniczające się do sporządzeniu projektu wniosku o wyznaczenie profesjonalnego pełnomocnika z urzędu. Konstatując, należy stwierdzić, iż obecne rozwiązania prawne nie uwzględniają rzeczywistych możliwości realizacji praw pokrzywdzonego, gdyż nie zapewnia się tym osobom reprezentacji w sądzie (ale także w postępowaniu przygotowawczym) przez profesjonalnego pełnomocnika z urzędu. Przyznanie tej pomocy jest każdorazowo uzależnione od decyzji sądu w przedmiocie wyznaczenia pełnomocnika z urzędu. Kolejną kwestią wymagającą ujednoczenia jest możliwość zasądzenia kompensacji na rzecz osoby, która doznała szkody na skutek przestępstwa. Obecnie proces związany z uzyskaniem kompensacji zależy od trybu zakończenia postępowania karnego, dotyczy to także możliwości egzekucji należności wynikających z zasądzonej przez sąd kompensacji. Do rozważenia pozostaje także kwestia dochodzenia niezaspokojonej części roszczenia pokrzywdzonego w drodze postępowania cywilnego. Przyjmując założenie, iż funkcja kompensacyjna prawa karnego znajduje uzasadnienie w tej samej podstawie aksjologicznej co funkcja sprawiedliwościowa, uzasadnione byłoby wymaganie takiego ukształtowania procedury orzekania środków kompensacyjnych, która w całości zaspokoiłaby uzasadnione roszczenia pokrzywdzonego.

Podsumowując, omawiane wartości prawa karnego nie pozostają ze sobą w sprzeczności, przeciwnie wykazują wiele związków gdyż obie te wartości mają charakter szczegółowy względem naczelnych wartości konstytucyjnych – godności człowieka oraz dobra wspólnego. Kompleksowe opracowanie tego zagadnienia doprowadziło do następujących ogólnych, ale i zasadniczych dla aksjologii prawa karnego wniosków. Po pierwsze prawo karne służy realizacji wartości konstytucyjnych, pełni względem tych wartości funkcję ochronną. Aksjologia prawa karnego rządzi się pewną hierarchią wyznaczoną przez systematykę tego kodeksu. Prawo karne odgrywa w systemie prawa fundamentalną rolę, gdyż zapewnia utrzymanie ładu społecznego i chroni bezpieczeństwo państwa. W ramach prac nad poniższym opracowaniem powstała oryginalna koncepcja funkcji kreacyjnej prawa karnego dotychczas

niedostrzeżonej w doktrynie prawa karnego, mającej swe źródło w aksjologii tego prawa. Z jednej strony funkcja kreacyjna prawa karnego polega na tworzeniu za pomocą norm karnoprawnych pewnych wzorców zachowań. Z drugiej zaś strony funkcja kreacyjna prawa karnego przejawia się w utrwalaniu istniejących w społeczeństwie norm moralnych i etycznych w ramach stanowienia prawa karnego. Prawo karne spełnia również funkcję ochronną nie tylko względem wartości konstytucyjnych, ale także względem wartości wynikających z innych gałęzi prawa.

Prowadzenie badań naukowych w obszarze aksjologii prawa karnego przyczynia się do poprawy funkcjonowania całego systemu prawa opartego na wartości dobra wspólnego, której celem jest nieustanny rozwój społeczeństwa.

Literatura:

- Barankiewicz T., *O eksplanacyjnych możliwościach kulturowego ujęcia systemowości prawa*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji”, nr 3718, Wrocław 2016.
- Barankiewicz T., *Aksjologiczna problematyka prawa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2004, t. XIV, z. 1.
- Bełch P. (tłum.), Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 13: *Prawo*, O.P., London 1986, s. 4, źródło: https://www.katedra.uksw.edu.pl/suma/suma_13.pdf, [dostęp: 9.09.2022].
- Budyn-Kulik M., w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2022.
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2017.
- Cieślak Z., *Treść art. 1 Konstytucji RP – próba interpretacji*, w: T. Bąkowski, K. Grajewski, J. K. Warylewski (red.), *Orzecznictwo w systemie prawa. II Konferencja Naukowa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego oraz Wolters Kluwer Polska*, Gdańsk, 17–18 września 2007, Oficyna 2008.
- Cieślak M., *Zasada humanizmu jako naczelna dyrektywa w sferze prawa karnego*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego” 1985, nr 13.

- Complak K., *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP*, w: *Prawa i wolności obywateli w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.
- Dobrowolski M., *Ogólna charakterystyka ustroju państwa*, w: *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej*, red. D. Dudek Warszawa 2009.
- Dudek D., *Pojęcie i klasyfikacja zasad ustrojowych*, w: *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, red. idem, Warszawa 2009.
- Eichstaedt K., w: *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2022.
- Grześkowiak A., *Prawo karne wartości. Wybrane problemy*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. II, Warszawa 2012.
- Grześkowiak A., *Aksjologia kodeksu karnego z 1932 r.*, w: *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, red. A. Grześkowiak, I. Zgoliński, Bydgoszcz 2017.
- Gutowski M., Kardas P., *Wykładnia i stosowanie prawa w procesie opartym na konstytucji*, Warszawa 2017.
- Kość A., *Podstawy filozofii prawa*, Lublin 2005.
- Kordela M., *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2012.
- Kordela M., *Aksjologiczna wykładnia prawa*, „Acta Univesitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2017, CX, nr 3791.
- Konarska-Wrzosek V., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski i in., wyd. III, Warszawa 2020.
- Korybski A., *Stanowienie i stosowanie prawa w ujęciu kulturowym*, w: *Stanowienie i stosowanie prawa. Elementy teorii*, red. A. Korybski, L. Leszczyński, Lublin 2015.
- Kulik M., Wąsek A., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, wyd. V, Warszawa 2016.
- Kurowski M., w: *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2022, art. 2.
- Marek A., *Zagadnienia ogólne. System Prawa Karnego. Tom I*, w: *System Prawa Karnego*, red. idem, wyd. I, Warszawa 2010.
- Mazurek F. J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.
- Łabuda G., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Piechowiak M., *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, Warszawa 2012.
- Skorupka J. red., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2021, Komentarz do art. 2, Legalis.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002.
- Trafny M., *Zasada humanitaryzmu w kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 3.
- Tuleja P., w: P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziewicz, idem, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, LEX/el. 2021, art. 1.

Ziemiński Z., *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980.

Orzecznictwo:

- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 7.10.1992 r., U 1/92, OTK 1992, nr 2, poz. 38.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 5.03.2003 r., K 7/01, OTK-A 2003, nr 3, poz. 19.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 17.12.2003 r., SK 15/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 103. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 25.05.2004 r., SK 44/03, OTK-A 2004, nr 5, poz. 46. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 19.12.2012 r., II AKa 374/12, LEX nr 1267431.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 13.05.2015 r., II AKa 104/15, LEX nr 1747306.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 4.07.2017 r., II AKa 130/17, LEX nr 2662867.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 9.08.2017 r., II AKa 198/17, LEX nr 2358931.

Akty normatywne:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997.78.483).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2022.1375 t.j. ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2022.1138 t.j. ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2021.53 t.j.).
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2020.2050).
- Ustawa z dnia 29 listopada 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. 2021.1249 t.j.).
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. 2015.21).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej (Dz.U. 2021.945 t.j.).
- Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym (Dz.U. 2020.152 t.j.).
- Ustawa z dnia 12 lipca 2017 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2017.1452).
- Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej (Dz.U. 2022 poz. 1726).

MGR ALICJA KOCIEMBA

Godność człowieka tymczasowo aresztowanego – wybrane instytucje gwarancyjne w ujęciu prawnonaturalnym

1. Wprowadzenie

1.1. Cel pracy

Celem niniejszego opracowania jest omówienie wybranych instytucji gwarantujących godność człowieka, wobec którego stosowany jest środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania. W opracowaniu – podobnie jak we wcześniejszym tekście poświęconym godności człowieka jako aksjologicznej podstawie prawa karnego – uwzględniono aspekty prawnonaturalne, posługując się siatką pojęciową w ujęciu Javiera Hervady, zaprezentowaną w publikacji pod tytułem: *Prawo naturalne. Wprowadzenie*¹.

1.2. Podstawowe pytania i hipotezy badawcze

Przyjęto następujące, podstawowe pytanie badawcze:

1. Poprzez jakie instytucje prawa pozytywnego (prawa karnego procesowego) zapewniana jest godność człowieka tymczasowo aresztowanego?

W kontekście tego pytania wyjaśnić należy, iż gwarancje karnoprosesowe to ustawowe środki zabezpieczające określone prawa lub interesy w procesie karnym. Centralne miejsce w całej grupie gwarancji praw jednostki należy się gwarancjom praw

---

¹ J. Hervada, *Prawo naturalne. Wprowadzenie*, Kraków 2011.

oskarżonego². Na poziomie ustawy zasadniczej, a także w aktach prawnych niższej rangi (ustawach oraz rozporządzeniach), zagrożone są m.in. prawo do obrony, prawo do kontroli legalności pozbawienia wolności, a także zbiór praw, które można określić jako prawa humanitarno-bytowe.

1.3. Metoda badawcza

W opracowaniu – podobnie jak we wcześniejszym tekście poświęconym godności człowieka jako aksjologicznej podstawie prawa karnego – sięgnięto do metody kontekstowych modeli argumentacyjnych. Metoda ta nie jest utrwalona w teorii dogmatyki prawa karnego, jednak okazuje się przydatna z uwagi na ramy i zakres niniejszego opracowania. Szerzej została opisana przez Michała Królikowskiego w publikacji *Modele rozumowania dogmatycznego w prawie karnym*³.

2. Tymczasowe aresztowanie – zarys instytucji

2.1. Przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania

Tymczasowe aresztowanie jest jednym ze środków zapobiegawczych. Może być zastosowane pod warunkiem spełnienia przesłanek ogólnych (art. 249 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego⁴, dalej – k.p.k.) oraz przesłanek szczególnych zastosowania tymczasowego aresztowania [art. 258 k.p.k.]. Jest najbardziej dolegliwym środkiem zapobiegawczym, ponieważ oznacza odizolowanie od społeczeństwa, pomimo obowiązującego do czasu prawomocnego zakończenia sprawy domniemania niewinności.

---

² J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa, s. 130–133.

³ M. Królikowski, *Modele rozumowania dogmatycznego w prawie karnym*, „Forum Prawnicze” 2020, nr 4(60) lipiec, s. 17–37, [https://doi.org/10.32082/fp.v0i4\(60\).386](https://doi.org/10.32082/fp.v0i4(60).386) [dostęp: 22.04.2023].

⁴ T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1375.

Zastosowanie tymczasowego aresztowania wymaga spełnienia warunków formalnych oraz warunków materialnych. Warunki formalne to: legitymacja organu procesowego, zastosowanie tymczasowego aresztowania po wydaniu, ogłoszeniu postanowienia o przedstawieniu zarzutów oraz przesłuchaniu w charakterze podejrzanego oraz wydanie decyzji w formie postanowienia. Warunkami materialnymi są natomiast: istnienie odpowiedniej podstawy dowodowej (gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo) oraz istnienie podstawy środka zapobiegawczego (ziszczanie się przesłanek ustawowych)⁵.

2.2. Funkcje tymczasowego aresztowania

Tymczasowe aresztowanie pełni funkcję prewencyjną, represyjną oraz ochronną.

Pierwsza z wymienionych funkcji odnosi się do zabezpieczenia prawidłowego biegu postępowania karnego przed działaniami osoby aresztowanej, która w obawie przed ponoszeniem odpowiedzialności karnej może dopuszczać się bezprawnej ingerencji w tok sprawy np. poprzez wpływanie na świadków, niszczenie dowodów, podjęcie innych nieodwracalnych działań, które uniemożliwią lub znacznie utrudnią zebranie dowodów i rozwiązanie sprawy. Zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, o którym stanowi przepis art. 249 § 1 k.p.k., polega także na tym, że zabezpiecza się oskarżonego dla procesu, uniemożliwiając mu ucieczkę lub ukrycie się.

Funkcja represyjna ma wymiar rzeczywisty, ujawnia się w przymusowym zatrzymaniu osoby, poddaniu jej procedurom poprzedzającym osadzenie i ostatecznie umieszczenie w areszcie śledczym. Jest to swego rodzaju zapowiedź ewentualnej kary pozbawienia wolności, jednak z zasadniczymi różnicami w postaci braku prawomocnego skazania oraz odgórnie ustalonej daty opuszczenia izolacji (tymczasowe aresztowanie może i w praktyce podlegać wielokrotnym przedłużeniom).

⁵ Na podstawie: S. Pikulski, K. Szczechowicz, *Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w świetle praw i wolności obywatelskich*, Olsztyn 2004, s. 60–77.

Natomiast funkcja ochronna zapobiega popełnieniu nowego przestępstwa przez oskarżonego, a także chroni osoby pozostające na wolności, które mogłyby potencjalnie stać się pokrzywdzonymi działaniami oskarżonego lub już są pokrzywdzonymi, szczególnie w sprawie, w której stosowany jest izolacyjny środek zapobiegawczy⁶.

2.3. Tymczasowe aresztowanie a gwarancje godności i wolności

Tymczasowe aresztowanie oznacza realne pozbawienie wolności o charakterze przejściowym, choć potencjalnie także długotrwałym, w istocie bardziej dolegliwe niż odbywana kara pozbawienia wolności, za zastosowanie którego w sposób niesłuszny przysługuje odszkodowanie⁷.

Omawiany środek jest przejawem dozwolonej przez ustawę, a jednocześnie najdalej idącej i najbardziej dolegliwej ingerencji w wolność człowieka. Z tych powodów musi być stosowany z poszanowaniem zasady proporcjonalności oraz z ostrożnością jako środek *ultima ratio*, czyli jedynie wówczas, gdy żaden inny środek zapobiegawczy o charakterze wolnościowym nie jest wystarczający.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wskazuje się, że aktualnie ukształtowana instytucja tymczasowego aresztowania dowodzi wyjątkowości tego środka zapobiegawczego i ograniczoną możliwość jego stosowania. Realizację konstytucyjnego prawa do obrony i ochrony wolności osobistej zapewniają liczne gwarancje procesowe. Tymczasowe aresztowanie, o ile stosowane jest wedle reguł ustalonych w procedurze karnej, mieści się w dopuszczalnych przez Konstytucję ograniczeniach w zakresie korzystania z praw i wolności (art. 31 ust. 3 Konstytucji)⁸.

Każdemu oskarżonemu zapewnia się gwarancje karnoprocesowe, przez co należy rozumieć ustawowe środki zabezpieczające, określone prawa lub interesy w procesie karnym. Gwarancje praw oskarżonego zajmują centralne miejsce w grupie praw jednostki

⁶ Na podstawie: S. Pikulski, K. Szczechowicz, op. cit., s. 51–58.

⁷ T. Grzegorzczak, D. Świecki red., op. cit., s. 117.

⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 lutego 2004 r., SK 39/02, Legalis nr 61112.

w procesie karnym⁹. Szereg gwarancji wynikających z rozdziału II Konstytucji, zatytułowanego *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, ma bezpośrednie bądź pośrednie zastosowanie w sytuacji osoby tymczasowo aresztowanej¹⁰. W tym kontekście wskazać należy, iż każdy, wobec którego prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony. Dodatkowo, oskarżonemu tymczasowo pozbawionemu wolności przysługują gwarancje wynikające wprost z art. 41 ust. 2–5 Konstytucji, które określają minimalny standard, jaki konieczny jest do zapewnienia np. prawa do kontroli legalności pozbawienia wolności, prawa do poinformowania najbliższych, prawa do informacji o przyczynach zatrzymania, dopuszczalność tymczasowego aresztowania tylko na podstawie decyzji sądu, prawa do humanitarnego traktowania, prawa do odszkodowania w przypadku bezprawnego pozbawienia wolności.

2.4. Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania

W aktualnej praktyce organów postępowania karnego tymczasowe aresztowanie jest środkiem nadużywanym, wykorzystywanym instrumentalnie, wielokrotnie przedłużanym. To godzi w godność człowieka tymczasowo pozbawionego wolności.

Z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika, że w Polsce zdarza się łamać standardy stosowania tymczasowego aresztowania, przede wszystkim dlatego, że stosowane jest jako domyślny, a nie ostateczny środek zapobiegawczy, a wolnościowe środki w ogóle nie są rozważane¹¹. Wiele zastrzeżeń budzi urzeczywistnienie prawa do obrony tymczasowo aresztowanego. Nie bez uwag pozostają posiedzenia aresztowe. Najczęściej zgłaszanym zastrzeżeniem co do tych czynności jest fakt, że są one w zasadzie formalnością, bowiem sąd nie ma fizycznej możliwości, żeby

⁹ J. Skorupka, op. cit., s. 130–133.

¹⁰ P. Wiliński, *Konstytucyjna ochrona osoby tymczasowo aresztowanej, w: Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce. Analiza i rekomendacje. Raport*, red. M. Gilewicz i in., Lublin–Warszawa–Poznań 2008, s. 12.

¹¹ B. Pilitowski, *Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Toruń 2019, https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2019/12/tymczasowe_aresztowania_FCWP.pdf [dostęp: 26.04.2023].

w czasie przeznaczonym na rozpoznanie wniosku zapoznać się z wielotomowymi aktami wielopodmiotowej sprawy. Sąd polega na twierdzeniach prokuratora zawartych we wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania, które niejednokrotnie nie znajdują oparcia w dowodach, stanowią przedstawienie tylko oskarżycielskiej wersji zdarzeń.

Zdarza się, że korygowane jest to przez sąd odwoławczy, co jednak nie zmienia faktu, że osoba jest faktycznie pozbawiona wolności od momentu zatrzymania, do momentu rozpatrzenia zażalenia. Tymczasowe aresztowanie stosowane jest zbyt długo, co jedynie wzmacnia pogwałcenie praw podstawowych oraz generuje znaczące koszty społeczne¹².

Zagrożeniem dla godności człowieka tymczasowo aresztowanego okazują się więc nie tyle przepisy, które znajdują zastosowanie w przypadku stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego, lecz przede wszystkim niepodatna na zmiany praktyka jego stosowania.

3. Wybrane instytucje gwarantujące ochronę godności człowieka tymczasowo aresztowanego

3.1. Prawo do obrony

Prawo do obrony gwarantowane jest w art. 42 ust. 2 Konstytucji, a także art. 6 k.p.k. Prawo do obrony należy do fundamentalnych praw człowieka, potwierdzonych nie tylko w polskiej ustawie zasadniczej oraz procedurze karnej, lecz także aktach prawa międzynarodowego (art. 15 ust. 2 MPPOiP, art. 6 ust. 3 lit. c EKPC). Prawo do obrony obejmuje wszelkie czynności podejmowanie w interesie oskarżonego, zmierzające do odparcia

---

¹² Koszt utrzymania osoby tymczasowo aresztowanej na miesiąc, pochodzący z budżetu państwa to ponad 3500 złotych; w 2021 roku tymczasowo aresztowanych w Polsce było 8707 osób, co miesięcznie wynosi ponad 30 milionów złotych na utrzymanie tymczasowo aresztowanych; źródło – B. Pilitowski, op. cit.

oskarżenia, zmniejszenia jego dolegliwości oraz minimalizacji wszelkich uciążliwości procesowych¹³.

Prawo do obrony ma dwa wymiary – materialny oraz formalny. Obrona materialna to możliwość podjęcia obrony swoich interesów osobiście (np. prawo do odmowy składania wyjaśnień, ale też prawo do składania wyjaśnień, prawo do zapoznania się z aktami sprawy, prawo składania wniosków dowodowych, prawo odniesienia się do zgromadzonych dowodów). Natomiast obrona formalna to możliwość skorzystania z pomocy fachowego obrońcy, adwokata lub radcy prawnego, ustanowionego z wyboru lub z urzędu¹⁴.

Podjęcie obrony przez tymczasowo aresztowanego jest z przyczyn faktycznych ograniczone. Z uwagi na izolację, tymczasowo aresztowany ma mniejsze możliwości samodzielnego przygotowania się do obrony, jak również swobodnego kontaktu z obrońcą. Co prawda przepisy proceduralne przewidują prawo tymczasowo aresztowanego do porozumiewania się ze swoim obrońcą podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie, jednak niekiedy jest to ograniczone względami organizacyjnymi (ze strony organu czy jednostki penitencjarnej) lub logistycznymi (np. duża odległość od siedziby kancelarii obrońcy do jednostki). Dość istotnym ograniczeniem w tym zakresie może być udzielenie zezwolenia na porozumiewanie się jedynie w obecności prokuratora lub osoby przez niego upoważnionej w pierwszych 14 dniach od dnia tymczasowego aresztowania.

Godność człowieka tymczasowo aresztowanego jest w szczególności gwarantowana przez prawo do obrony w ujęciu formalnym, a więc przez ustanowienie obrońcy. Obrońca ma obowiązek podejmowania czynności procesowych wyłącznie na korzyść oskarżonego. Z tym obowiązkiem powiązany jest zakaz działania procesowo niekorzystnego dla oskarżonego. Skoro obrońca ma obowiązek działania wyłącznie na korzyść, to w szeroko pojętym interesie oskarżonego będzie także zapewnienie godnych warunków odbywania izolacji procesowej, jeśli taka zostanie wobec niego orzeczona.

---

¹³ M. Prusek, *Stosowanie środków przymusu bezpośredniego w procesie karnym*, Warszawa 2021, s. 141 oraz powołana tam literatura.

¹⁴ P. Wiliński, op. cit., s. 174–175.

Obrońca, z uwagi na obowiązek działania na korzyść oskarżonego, ale także na swoją wiedzę, zasady etyki, fachowość i doświadczenie, staje się dodatkowym, pozapaństwowym zabezpieczeniem dla godności oskarżonego. W momencie, w którym doszłoby do zagrożenia lub naruszenia praw oskarżonego tymczasowo aresztowanego lub stanu narażenia na naruszenie, obowiązkiem obrońcy jest podjęcie dostępnych prawnie działań, żeby temu zapobiec. W imieniu swojego klienta obrońca może np. poddać tymczasowe aresztowanie pod kontrolę sądu poprzez wniesienie środków zaskarżenia, wnieść o uchylene izolacyjnego środka zapobiegawczego, kierować informacje o ewentualnych naruszeniach do organów nadrzędnych nad organem stosującym i wykonującym tymczasowe aresztowanie. Obrońca staje więc w obronie oskarżonego nie tylko w kontekście zarzucanego mu czynu, lecz także w obronie jego godności, w celu zapewnienia mu traktowania podmiotowego i z szacunkiem.

Oczywiście, udział obrońcy w sprawie nie wyłącza osobistego działania oskarżonego. Nie będzie także remedium na wszelkie niedociągnięcia systemowe ze strony władzy państwowej, na której to w pierwszej kolejności spoczywa obowiązek ochrony godności. Niemniej jednak, z uwagi na faktyczne ograniczenia w działaniu w swoim imieniu, wynikające z odizolowania od świata zewnętrznego, obrońca staje się dodatkowym zabezpieczeniem przed zagrożeniem dla godności oskarżonego. Zatem prawo do obrony, w szczególności w aspekcie formalnym, niezależnie od gwarancji procesowych wynikających z prawa stanowionego czy samej naturalnej godności człowieka, dodatkowo zapewnia ochronę przysługującą tej wartości.

3.2. Prawo do kontroli legalności pozbawienia wolności

Prawo do kontroli legalności pozbawienia wolności wynika zarówno z art. 41 ust. 2 Konstytucji, jak i z art. 5 ust. 4 EKPC oraz art. 9 ust. 4 MPPPOiP. Pozbawienie wolności nie na podstawie wyroku sądowego, a więc np. na podstawie postanowienia sądu w przedmiocie tymczasowego aresztowania, może podlegać kontroli sądowej pod kątem legalności.

Inicjatorem kontroli jest osoba tymczasowo aresztowana lub jej obrońca, a kontrola wynika ze złożenia zażalenia na postanowienie w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania lub na zatrzymanie. Celem kontroli legalności pozbawienia wolności jest możliwe szybkie zwolnienie osoby, która została pozbawiona tej wolności bezprawnie. Osiągnięcie tego celu sprzyja przywróceniu swego rodzaju statusu quo, w którym godność nie jest narażona na naruszenie przez wzgląd na pozbawienie wynikającej z niej wolności. Kontrola sądowa stanowi formę środka kontrolnego i naprawczego. Jest instrumentem równoważącym, w którym bezstronność sądu i niezawisłość sędziego daje jednostce poczucie bezpieczeństwa prawnego i przestrzegania prawa¹⁵.

Kontrolę sądową należy postrzegać możliwie szeroko. Badaniu sądu podlega kwestia istnienia podstaw zatrzymania, ocena, na ile w zaistniałych okolicznościach zatrzymanie było dopuszczalne, prawidłowość zastosowanej procedury, potrzeby dalszego przebywania w stanie zatrzymania¹⁶.

Co prawda rolą sądu na tym etapie nie jest rozpatrywanie sprawy, jednak weryfikacja prawidłowości zatrzymania oraz stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego nie może obyć się bez zbadania, czy do tego są podstawy, w szczególności tzw. dowodowa. Jeśli bowiem brak dowodów uzasadniających wysokie prawdopodobieństwo, że osoba popełniła zarzucany jej czyn zabroniony, to tymczasowe aresztowanie nie może być stosowane w ogóle. Prawo do odwołania implikuje przyznanie sądowi uprawnień w zakresie prowadzenia postępowania dowodowego w celu wszechstronnego zbadania okoliczności pozbawienia wolności¹⁷.

W przypadku analizy zatrzymania rozpatrywane jest zachowanie proporcjonalności, adekwatności oraz celowości. Sąd ma obowiązek zweryfikować, czy podczas zatrzymania zapewniono zatrzymanemu przysługujące mu gwarancje procesowe np. uzyskanie informacji o przyczynach zatrzymania,

---

¹⁵ T. Grzegorzczak, D. Świecki red., op. cit., s. 118.

¹⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 grudnia 2004 r., SK 29/04, Legalis nr 65874.

¹⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 czerwca 2002 r., SK 5/02, Legalis nr 54428.

przysługujących mu prawach (prawie do skorzystania z pomocy adwokata lub radcy prawnego, bezpłatnej pomocy tłumacza, jeśli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim). Negatywna ocena dopełnienia tych obowiązków przez organy władzy państwowej nie tylko doprowadza do odpowiedzialności odszkodowawczej, lecz także i przede wszystkim świadczy o bezprawnym pozbawieniu wolności.

Poddając kontroli sądu czynność zatrzymania, możliwe jest wszechstronne zbadanie momentu, w którym dochodzi do pozbawienia wolności. Jest to o tyle istotne, że obecnie obserwuje się instrumentalne wykorzystywanie zatrzymania jako środka do osiągnięcia innych celów, aniżeli tych, jakie powinny przyświecać organom postępowania karnego. Są to przypadki zatrzymań osób powszechnie rozpoznawalnych lub, co do których nie ma podstaw uważać, że nie stawiałyby się dobrowolnie na wezwanie. Nadużycia pojawiają się także w organizacji zatrzymania i dalszych czynności procesowych z udziałem zatrzymanego np. zatrzymanie w podróży służbowej, w miejscu pracy, następnie konwojowanie przez wiele godzin do odległej jednostki prokuratury lub Policji. Oczywiście, niekiedy zagrożenie, jakie może powodować potencjalny sprawca, wymaga zastosowania zdecydowanych środków, jednakże w momencie, kiedy są one niedostosowane do sytuacji, to jedynie osłabiają zaufanie do władzy państwowej oraz naruszają godność człowieka. Zatem również w tym przypadku zagrożeniem dla godności i wolności człowieka jest nieprawidłowe stosowanie środków ingerujących w sferę praw podstawowych przez organy postępowania karnego.

Ocenie sądu podlega także czas trwania pozbawienia wolności. Tymczasowe aresztowanie, jako środek *ultima ratio*, należy stosować wyłącznie wówczas, gdy są spełnione ku temu przesłanki oraz natychmiast zaniechać dalszego stosowania, jeśli przesłanki te uległy dezaktualizacji. Nadmierne przedłużanie tymczasowego aresztowania czyni ten środek bezprawnie stosowanym, a wolność jest bezzasadnie odbierana.

Orzeczenie sądu musi zostać wydane niezwłocznie, żeby doszło do jak najszybszego uwolnienia osoby bezprawnie pozbawionej wolności. Gwarancje ustanowione w art. 41 ust. 2 Konstytucji mają

zastosowanie również w odniesieniu do osób, które były pozbawione wolności, lecz zostały uwolnione przed wniesieniem odwołania do sądu i jego rozpatrzeniem. W takim przypadku uruchomienie postępowania sądowego ma przede wszystkim umożliwić osobie pokrzywdzonej dochodzenie prawa do odszkodowania z tytułu bezprawnego pozbawienia wolności, zagwarantowanego w art. 41 ust. 5 Konstytucji¹⁸.

3.3. Prawa humanitarno-bytowe

Humanitarne traktowanie każdego pozbawienia wolności jest standardem i zasadą niepodlegającą wyjątkom. Zagwarantowane jest zarówno w art. 41 ust. 4 Konstytucji, jak i w art. 10 MPPOiP. Zasada humanitarnego traktowania powiązana jest z zakazem stosowania tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania i karanía oraz stosowania kar cielesnych, wynikających z art. 40 Konstytucji i art. 3 EKPC.

Traktowanie humanitarne to takie obchodzenie się z osobą pozbawioną wolności, które uwzględnia i respektuje pewne minimalne potrzeby każdego człowieka, odnosząc je do przeciętnych standardów danego społeczeństwa¹⁹. Prawo do humanitarnego traktowania, podobnie jak godność, ma charakter absolutny. Jest to jedno z niewielu praw jednostki, co do którego można powiedzieć, że w żadnych warunkach nie może być ograniczone²⁰.

Nakaz humanitarnego traktowania osoby pozbawionej wolności jest adresowany w szczególnie sposób do organów procesowych oraz ma wyznaczać kierunek stosowania przez nich prawa. Jako miarę humanitarnego traktowania wskazuje się co najmniej taki sposób traktowania jednostki, w jaki przedstawiciele władzy państwowej chcieliby być traktowani w analogicznej sytuacji. Osoba, pomimo pozbawienia wolności, powinna być traktowana z poszanowaniem godności, podmiotowości i integralności cielesnej. Humanitarnie powinny być traktowane także osoby najbliższe dla tymczasowo

¹⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 czerwca 2002 r., SK 5/02, Legalis nr 54428.

¹⁹ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wydanie elektroniczne dla Systemu Informacji Prawnej C.H. Beck Legalis, Warszawa 2012.

²⁰ T. Grzegorzczak, D. Świecki red., op. cit., s. 126

aresztowanego. Słusznie wskazuje się, że początek i koniec gwarancji humanitarnego traktowania mieści się w nastawieniu przedstawicieli organu procesowego do osoby zatrzymanej, tymczasowo aresztowanej czy kierowanej przymusowo na obserwację psychiatryczną²¹.

Z zasady humanitarnego traktowania wynika niedopuszczalność takiego postępowania, którego celem będzie dodatkowe udręczenie osoby pozbawionej wolności²². Przymusowe, lecz dozwolone przepisami prawa pozbawienie osoby wolności, jest sytuacją ekstremalną zarówno dla osoby pozbawionej wolności, jak i osoby, która z racji wykonywanego zawodu i posiadanych uprawnień decyduje o tej osobie. To może stanowić pole do nadużyć, jeśli niedopuszczalne granice dolegliwości nie będą przestrzegane.

Humanitaryzm nie oznacza jednak, że osoba pozbawiona wolności nie ma odczuwać żadnych konsekwencji z tym związanych. Odizolowanie od społeczeństwa jest następstwem naruszenia przez aresztowanego zasad społecznych oraz ma zapobiec ewentualnym dalszym naruszeniom. Niesłuszne byłoby więc oczekiwanie, że osoba tymczasowo aresztowana nie doznaje żadnych dolegliwości wynikających z pozbawienia wolności. Nie może jednak doznawać ich ponad konieczną miarę.

Zasada humanitaryzmu to także powinność pracowników aresztu śledczego do zapewnienia bezpieczeństwa i opieki słabszym więźniom²³, zapewnienie opieki zdrowotnej na odpowiednim poziomie²⁴, prowadzenie kontroli osobistych w sposób nieumnijający ludzkiej godności czy powodujący poczucie niższości, udręki i cierpienia wykraczającego poza zakres nieuniknionych dolegliwości związanych z tymczasowym aresztowaniem²⁵, zapewnienie odpowiedniej przestrzeni i warunków higienicznych²⁶.

---

²¹ Na podstawie: *ibidem*, s. 127.

²² P. Wiliński, *op. cit.*, s. 200.

²³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 marca 2017 r., 686/12, Legalis nr 1576776.

²⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24 marca 2015 r. 38510/06, Legalis nr 1460384.

²⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 4 października 2016 r. 2235/02, Legalis nr 1508051.

²⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 października 2009 r. 17599/05, Legalis nr 174748.

W orzecznictwie wskazuje się, że stosownie do art. 10 MPPPOiP każda osoba pozbawiona wolności ma być traktowana w sposób humanitarny z poszanowaniem przyrodzonej godności człowieka. Zasada humanitaryzmu ma także konstytucyjny charakter. Wynika z art. 30 Konstytucji, stosownie do którego godność człowieka jest przyrodzona i niezbywalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. Zasadę humanitaryzmu należy traktować jako dyrektywę minimalizowania cierpień, dolegliwości i innych niedogodności zadawanych człowiekowi przy stosowaniu kary pozbawienia wolności²⁷. Wskazuje się także, że jednym z podstawowych obowiązków demokratycznego państwa prawnego jest zapewnienie godziwych warunków odbywania kary pozbawienia wolności. Prawo do godnego odbywania kary znajduje wyraz w zasadzie humanitaryzmu i poszanowania przyrodzonej godności ludzkiej skazanego (art. 30 Konstytucji, art. 10 ust. 1 MPPOiP), jak również zakazie tortur oraz nieludzkiego lub poniżającego traktowania. Godziwe warunki dotyczą np. takich kwestii, jak warunki sanitarne i higieniczne, którym powinien zapewnić zakład karny osobie pozbawionej wolności²⁸.

Zasada humanitaryzmu ma swoje odzwierciedlenie w przepisach ustawy z 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny wykonawczy²⁹ (dalej: k.k.w.), regulujących sposób wykonywania tymczasowego aresztowania, a także w akcie wykonawczym w postaci rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karny i aresztach śledczych³⁰. W kontekście praw bytowych tymczasowo aresztowanego wskazać należy, iż przysługują mu np. uprawnienia do korzystania z własnej odzieży, bielizny lub obuwia, a w przypadku ich braku – areszt śledczy ma obowiązek zapewnić mu te przedmioty w odpowiedniej ilości, w rodzaju stosownym do pogody (tzw. odzież skarbową). Co do zasady w czasie przeprowadzania

²⁷ Postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, Wydział II Karny z dnia 27 kwietnia 2016 r., II AKz 139/16, Legalis nr 1482277.

²⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, Wydział I Cywilny z dnia 20 grudnia 2013 r., I ACa 617/13, Legalis nr 998797.

²⁹ T.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 127.

³⁰ Dz.U. z 2016 r. poz. 2224

czynności procesowych, transportowania i innych uzasadnionych wypadkach, tymczasowo aresztowany korzysta z własnej odzieży, bielizny i obuwia. Zgody organu oraz dyrektora aresztu śledczego wymaga natomiast korzystanie z wyżywienia, środków leczniczych i higieny otrzymywanych spoza aresztu śledczego.

Rozporządzenie zapewnia normy należnych przedmiotów dla osób osadzonych, normy wyposażenia i sprzętu kwaterunkowego cel i innych pomieszczeń służących do obsługi osadzonych, a także normy wyposażenia pomieszczeń podmiotów leczniczych.

Z powyższego wynika więc, że zasada humanitaryzmu wyznacza standard wykonywania tymczasowego aresztowania w aspekcie fundamentalnym, określając wzorzec, według którego powinni zachowywać się przedstawiciele organów państwowych oraz pracownicy jednostek penitencjarnych. Podobnie nienaruszalna jak godność zasada humanitaryzmu realizowana jest także w szeregu praw bytowych, które jako całość składają się na pewien standard izolacji procesowej, nieprzekraczającej, nieuniknionej i w pewnym zakresie niezbędnej dolegliwości z tym związanej.

4. Podsumowanie

Podsumowując, wywodząca się z samej natury człowieka godność, jest niezależna od jego postawy i zachowania. Nawet popełniając czyn niegodny, przekraczając normy społeczne i przepisy prawa stanowionego, człowiek nie traci przynależnej mu godności. Naraża się jednak wówczas na sankcję, którą może być np. czasowe odizolowanie od społeczeństwa. Wolność, znajdująca swoje źródło w godności, nie jest wartością absolutną i w ściśle określonych ustawowo wypadkach może podlegać wyłączeniu np. w ramach tymczasowego aresztowania.

Stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego jest sytuacją graniczną dla godności, praw i wolności człowieka. Zostaje on pozbawiony swojego atrybutu, jakim jest wolność. Ma obowiązek znieść niedogodności tymczasowego aresztowania, ale nie może

doznawać naruszenia godności. Ta wartość jest szczególnie zagrożona wobec wyłączenia wolności, która znajduje w godności swój początek. Człowiek pozbawiony wolności może być narażony na utratę lub zagrożenie dla swojej podmiotowości, dlatego godność w takiej sytuacji wymaga szczególnej ochrony.

Aktualne systemy prawa stanowionego gwarantują standard, który powinien towarzyszyć stosowaniu tymczasowego aresztowania. Na niego składają się np.: prawo do obrony, prawo do kontroli sądowej oraz prawa humanitarno-bytowe. Niewątpliwym wyzwaniem dla godności człowieka nie są przepisy prawa stanowionego, lecz ich stosowanie. Każde niewłaściwe wykorzystanie przysługujących organom kompetencji, może skutkować naruszeniem godności człowieka, co jest stanem wysoce niepożądanym. Jedynie poprzez wysoką jakość stosowania prawa stanowionego, z uszanowaniem prawnonaturalnych źródeł kategorii normatywnych, możliwe będzie dozwolone ingerowanie w wolność człowieka np. w ramach tymczasowego aresztowania, bez jednoczesnego naruszenia godności człowieka.

Bibliografia

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wydanie elektroniczne dla Systemu Informacji Prawnej C.H. Beck Legalis. Warszawa 2012.
- Bosek L., *Konstytucja RP. Tom I-II. Komentarz*, red. M. Safjan, idem, Warszawa 2016, wersja dla Legalis [dostęp: 23.04.2023].
- Dudek D., *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999.
- Grzegorzczak T., Świecki D. red., *System prawa karnego procesowego. Środki przymusu*, t. IX, Warszawa 2021.
- Hervada J., *Prawo naturalne. Wprowadzenie*, Kraków 2011.
- Jastrzębska-Wójcicka K., *Godność człowieka jako wartość chroniona konstytucyjnie*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, 5 (63), s. 335–345, DOI 10.15804/ppk.2021.05.26 [dostęp: 22.04.2023].
- Kantor R., *Sprawiedliwość w ujęciu Javiera Hervady*, w: *Między wykluczeniem a dobrobytem. Refleksja nad społeczną myślą encykliki „Centesimus annus” Jana Pawła II*, red. B. Bąk,

- R. Kantor, M. Kluz, J. Młyński, Kraków 2017, s. 149–165, DOI:10.15633/9788374386289.07 [dostęp: 22.04.2023].
- Królikowski M., *Modele rozumowania dogmatycznego w prawie karnym*, „Forum Prawnicze” 2020, nr 4(60) lipiec, s. 17–37, [https://doi.org/10.32082/fp.v0i4\(60\).386](https://doi.org/10.32082/fp.v0i4(60).386). [dostęp: 22.04.2023].
- Łabno A., *Ograniczenie wolności praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP*, w: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, s. 693–709. Warszawa 2002.
- Pawłowicz J., *Godność człowieka fundamentem jego wolności*, „Ukraińska Polonistyka. Żytomierski Państwowy Uniwersytet im. I. Franka” 2012, s. 965–976, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/2383> [dostęp: 22.04.2023].
- Piechowiak M., *Klauzula limitacyjna a nienaruszalność praw i godności*, „Przegląd Sejmowy” 2009, 2(91), s. 55–77, <https://philarchive.org/archive/PIEKLA> [dostęp: 22.04.2023].
- Pikulski S., Szczechowicz K., *Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w świetle praw i wolności obywatelskich*, Olsztyn 2004.
- Pilitowski B., *Aktualna praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Toruń 2019, https://courtwatch.pl/wp-content/uploads/2019/12/tymczasowe_aresztowania_FCWP.pdf [dostęp: 26.04.2023].
- Raport Warsaw Enterprise Institute, *Bez wyroku, bez procesu, bez aktu oskarżenia. Nadużywanie tymczasowego aresztowania w Polsce*, Raport z dnia 17 sierpnia 2022 r., <https://wei.org.pl/2022/aktualnosci/admin/raport-bez-wyroku-bez-procesu-bez-aktu-oskarzenia-naduzywanie-tymczasowego-aresztowania-w-polsce/> [dostęp: 26.04.2023].
- Skorupka J., *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013.
- Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/godno%C5%9B%C4%87.html> [dostęp: 23.04.2023].
- Wiliński P., *Konstytucyjna ochrona osoby tymczasowo aresztowanej*, w: *Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce. Analiza i rekomendacje. Raport.*, red. M. Gilewicz, J. Izydorczyk, Łukasz Lewandowski i in., Lublin–Warszawa–Poznań 2008.
- Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011.
- Zieliński M., *Wolność osobista, jej charakter oraz gwarancje*, w: *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. A. Bisztyga, M. Jabłoński, Wrocław s. 83–97.
- Zoll A., *Godność człowieka jako źródło wolności i praw*, w: *Hominum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Alicji Grześkowiak*, red. A. Dębiński, M. Gałązka, M. Hałas i in., Lublin 2006, s. 279–286.
- Zoll A., *Opinia prawna w sprawie oceny konstrukcji i skutków prawnych projektu zmiany art. 30 i art. 38 Konstytucji RP*, w: *Przed pierwszym czytaniem. Konstytucyjna formuła ochrony życia, druk sejmowy*

nr 993, 3/2007, Warszawa 2007, s. 102–107, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/A39859274052914CC1257298003B120B/\\$file/ppc_3-2007.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/A39859274052914CC1257298003B120B/$file/ppc_3-2007.pdf) [dostęp: 23.04.2023].

Orzecznictwo

- Postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, Wydział II Karny z dnia 27 kwietnia 2016 r., II AKz 139/16, *Legalis* nr 1482277.
- Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 13 marca 1990 r., V KZP 33/89, *Legalis* nr 26916.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 21 marca 2017 r., 686/12, *Legalis* nr 1576776.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24 marca 2015 r. 38510/06, *Legalis* nr 1460384.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 4 października 2016 r. 2235/02, *Legalis* nr 1508051.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku, Wydział I Cywilny z dnia 20 grudnia 2013 r., I ACa 617/13, *Legalis* nr 998797.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 grudnia 2004 r., SK 29/04, *Legalis* nr 65874.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 lutego 2004 r., SK 39/02, *Legalis* nr 61112.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 kwietnia 2001 r., K 11/00, *Legalis* nr 49672.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 6 września 2022 r., II SA/Bd 338/22, *Legalis* nr 2751948.

Akty prawne

- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 30 marca 2010 r., Dz.Urz. UE.C 2010 Nr 83, str. 389.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483.
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolnościach, Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dz.U. 1977 Nr 38, poz. 167.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 19 grudnia 2016 roku w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karny i aresztach śledczych, Dz.U. z 2016 r. poz. 2224.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 127.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1375.

MGR PAULINA SKONIECZNA-MASTERNAK

Prawnonaturalne aspekty środka zapobiegawczego w postaci nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym z punktu widzenia rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem

1. Wprowadzenie

1.1. Cel pracy

Celem niniejszej pracy jest dokonanie analizy obowiązującej w polskim porządku prawa karnego, tj. instytucji nakazu sprawcy przestępstwa opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym z perspektywy prawa naturalnego, z punktu widzenia rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem. Praca wykorzystuje perspektywę metodologiczną, posługując się aparatem pojęciowym przedstawionym przez Javiera Hervadę w publikacji *Wprowadzenie do prawa naturalnego*¹.

Pytania badawcze, na które autorka pracy postara się w niej odpowiedzieć, sprowadzają się do ustalenia, w jakim zakresie środek zapobiegawczy oraz środek karny w postaci nakazu opuszczenia przez sprawcę lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym wywodzi się z prawa naturalnego, jakie uprawnienia prawnonaturalne przysługują pokrzywdzonemu w ramach wykorzystania możliwości zastosowania przez sąd rozpoznający sprawę

---

¹ J. Hervada, *Wprowadzenie do prawa naturalnego*, Kraków 2011.

tego nakazu oraz, w jaki sposób aspekty prawnonaturalne pochodzenia omawianej instytucji wpływają na rozwój systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem.

Praca zakłada hipotezy badawcze, zgodnie z którymi istniejąca w polskim prawie karnym instytucja nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym ma uzasadnienie prawnonaturalne, a prawa pokrzywdzonego zarówno w zakresie domagania się stosowania tego środka w toku postępowania, jak i w wyroku skazującym mają swoje źródło w prawie naturalnym.

1.2. Uzasadnienie celu pracy

Niniejsza praca stanowi element projektu badawczego pt. *Tworzenie rozwiązań normatywno-opisowych w celu przeciwdziałania przyczynom przestępczości oraz rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem w postaci opartego na wiedzy aksjologicznego uzasadnienia podstaw praktycznego funkcjonowania polskiego systemu prawa, realizowanego przez Szkołę Wyższą Wymiaru Sprawiedliwości.*

Publikacja ma na celu analizę wskazanych problemów na gruncie pozycji pokrzywdzonego w polskim porządku prawnym, w szczególności w zakresie dotyczącym istniejącej w prawie karnym instytucji nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Wybór tego środka zapobiegawczego i środka karnego jako przedmiotu analizy w ramach wskazywanego projektu ma związek z zastosowaniem instytucji nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w praktyce, przy uwzględnieniu, że stanowią one jedno z podstawowych uprawnień, które pokrzywdzonemu przysługują na gruncie prawa naturalnego.

Uprawnienie pokrzywdzonego do uzyskania ochrony w postaci nakazu sprawcy opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym stanowi odzwierciedlenie oddania mu tego, co do niego należy² i co mu przysługuje, tj. możliwości spokojnego i niezakłóconego zamieszkiwania oraz zapewnienia ochrony przed często nadal agresywną i przemocową postawą sprawcy przestępstwa. Jak będzie wskazane w niniejszej pracy – ma to bezpośredni związek z prawem naturalnym, którego podstawą jest ww.

---

² J. Hervada, op. cit., s. 12.

zasada. Uprawnienie to jest mierzone wedle natury rzeczy i stanowi pewnego rodzaju wyrównanie sytuacji pokrzywdzonego.

Skoro sprawiedliwość jest nieustanną i stałą wolą zagwarantowania każdemu tego, co mu się należy³, to niewątpliwie środek w postaci nakazu sprawcy opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym wypełnia jej definicję. Przez zastosowanie instytucji nakazu sprawcy opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym sam pokrzywdzony uzyskuje realną, odczuwalną ochronę w postaci zagwarantowania mu zamieszkiwania bez obecności sprawcy przestępstwa. Dotyczy to zwłaszcza przestępstwa popełnionego przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego lub innego przestępstwa przeciwko wolności oraz w razie skazania za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym zwłaszcza przemocy wobec osoby najbliższej. Jak wskazano w uzasadnieniu, potrzeba zrealizowania niniejszego projektu badawczego wynika z niespójności i selektywności rozwiązań normatywno-opisowych, skutkujących brakiem systematycznych prac zmierzających do aksjologicznego uzasadnienia podstaw praktycznego funkcjonowania polskiego systemu prawa. Wpływa to w negatywny sposób na przeciwdziałanie przyczynom przestępczości oraz zaburza rozwój systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem, stanowiąc także zagrożenie podstaw współczesnej kultury prawnej oraz ładu społecznego w kontekście przeciwdziałania przestępczości. (...) Określenie możliwości, a zwłaszcza stopnia państwowej ingerencji w najcenniejsze dla człowieka dobra, wymaga stosownego uzasadnienia. Uzasadnienia możliwie trwałego i głęboko przekonującego od strony aksjologicznej, a więc odpornego na bieżące fluktuacje w postrzeganiu, często powierzchownym i stąd populistycznym, społecznej oceny zachowań określonego rodzaju.

Autorka pracy podziela stanowisko, w ramach którego kwestionowana jest spójność rozwiązań normatywno-opisowych i zgadza się, że brak wypracowania jednolitych i prawidłowo funkcjonujących rozwiązań ma negatywny wpływ na system przeciwdziałania

---

³ Ibidem.

przestępczości oraz nie wspiera ochrony prawnej pokrzywdzonego w sytuacji, w której dojdzie do popełnienia na jego szkodę przestępstwa.

W celu wzmocnienia systemu ochrony pokrzywdzonego w postępowaniu karnym konieczne jest dokonanie dokładniejszej analizy prawnonaturalnych aspektów istnienia określonych instytucji prawa karnego w polskim prawie karnym, z punktu widzenia rozwoju systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem.

Praca skupia się na instytucji środka karnego i środka zapobiegawczego w postaci nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym jako narzędzia umożliwiającego realne zapewnienie pokrzywdzonemu separacji sprawcy przestępstwa i zapewnienia mu realizowania prawa do spokojnego zamieszkania.

1.3. Obrona metoda badawcza

W niniejszej pracy przyjęto ogólną metodę badawczą w postaci metody kontekstowej⁴, która nie tylko umożliwiła zapewnienie wielostronnego ujęcia badanych zjawisk – w tym przypadku instytucji środków kompensacyjnych w postaci obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia i nawiązki – ale również pozwala na badanie każdego istotnego kontekstu badanego materiału. Mowa w szczególności o aspektach genetycznych, historycznych, funkcjonalnych, logicznych, aksjologicznych, ale również innych.

Jako szczegółową metodę badawczą autorka pracy przyjęła w szczególności metodę teoretyczno-prawną, skupiając się na analizie teoretycznych aspektów wybranej prawnokarnej instytucji nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym i jej analizie w odniesieniu do poglądów przedstawicieli doktryny.

W pracy uwzględniona została perspektywa metodologiczna oraz aparat pojęciowy stosowany w publikacjach Javiera Hervady, co jest założeniem projektu, w ramach którego powstaje niniejsza publikacja.

Podstawową hipotezą badawczą w niniejszej pracy jest założenie, że istniejąca w polskim prawie karnym instytucja nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym ma

---

⁴ R. Tokarczyk, *Komparystyka prawnicza*, wyd. VIII, Kraków 2005, s. 189.

uzasadnienie prawnonaturalne, a nadto, że źródłem uprawnień pokrzywdzonego, których realizacji może on domagać się właśnie w formie stosowanego nakazu, jest prawo naturalne.

2. Relacja prawa karnego i prawa naturalnego

2.1. Prawa wywodzące się z natury, a prawo karne pozytywne – oparte na potrzebie poczucia sprawiedliwości – z uwzględnieniem siatki pojęć w ujęciu Javiera Hervady

Sprawiedliwość jest cnotą zapewniania każdemu tego, co mu się należy⁵. Sprawiedliwość to następstwo prawa. (...) Prawa pozytywne nie poprzedza abstrakcyjny stan uznawany za sprawiedliwy, ale prawo naturalne, które może zagwarantować sprawiedliwość⁶.

Rozważania nad pochodzeniem prawa karnego pozytywnego – rozumianego w niniejszej pracy jako prawo karne materialne ustanowione w obecnie obowiązującym Kodeksie karnym z 1997 r.⁷ (spośród którego instytucje wykorzystywane są na gruncie procedury karnej – w formie stosowania przez organy ścigania oraz sąd środka w postaci nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym) – należy zatem rozpocząć od pierwotnego pochodzenia norm zawartych w tej ustawie, czyli zasad, które rządzą prawem karnym.

Jednym z głównych celów prawa karnego jest wykrycie sprawcy przestępstwa i pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej⁸, tj. ściganie i ukaranie sprawcy – doprowadzenie do sytuacji, w której

⁵ J. Hervada, op. cit., s. 12.

⁶ T. Bojanowski, *Zagwarantować każdemu to, co do niego należy – formuła sprawiedliwości według Javiera Hervady a współczesne postrzeganie sprawiedliwości*, w: *Teoria i praktyka prawa w perspektywie prawnonaturalnej*, red. A. Czarnecka, M. Sopiński, Warszawa 2022, s. 96 – autor w swoim opracowaniu odwołuje się wyraźnie do twórczości J. Hervady i założeń prezentowanych przez niego, J. Hervada, *Prawo naturalne. Wprowadzenie*, Kraków 2021.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2022.1138 t.j. z dnia 2022.05.30 ze zm. [dalej: k.k.].

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 2022.1375 t.j. z dnia 2022.06.30 ze zm. [dalej: k.p.k.], art. 2 § 1 kpk.

osoba popełniająca przestępstwo ponosi odpowiedzialność za swoje działanie. Tym samym można przyjąć, że prawo karne sprowadza się do sprawiedliwości – pierwotnego poczucia, że świat ma być słuszny, sprawiedliwy, a każdemu ma być gwarantowane jego prawo, czyli to, co mu się należy⁹.

Prawo karne stanowiące pozytywne wywodzi się z prawa naturalnego ze względu na swoją istotę i cele, jakie osiąga – zarówno w kontekście ukarania sprawcy, samego wymierzenia kary czy omawianych w niniejszej pracy środków kompensacyjnych prawo karne prowadzi do wyrównania tego, co zaszło na skutek popełnienia przestępstwa – do powrotu do naturalnego stanu rzeczy.

Pozytywne prawo karne to zbiór praw przypisywanych na mocy ludzkiej decyzji, jaką jest stanowienie prawa, a kryterium miary prawa karnego stanowią porozumienia człowieka i jego wola co do tego, by dane prawa stanowić.

Tradycja prawa naturalnego ma wykazać, że akt „stanowienia” prawa, który dokonywany jest przez między innymi ustawodawcę, może oraz powinien być kierowany przez takie zasady i reguły, które są moralne – że te moralne normy wywodzą się z obiektywnej rozumności, a nie jedynie

kaprysu, konwencji czy zwykłej „decyzji”, że te same normy moralne usprawiedliwiają: (a) samą instytucję prawa pozytywnego, (b) główne instytucje, techniki i modalności te same instytucji (...), (c) główne instytucje regulowane i podtrzymywane przez prawo (...)¹⁰.

Prawo naturalne jako rzecz sprawiedliwa z natury jest źródłem prawa karnego przez to, że jest nakazem sprawiedliwości. Prowadzi do tego, by sprawca poniósł odpowiedzialność za swój czyn, a pokrzywdzony odzyskał to, co wskutek tego czynu utracił.

Wszystkie podstawowe prawa natury wywodzą się z zasady „nie czyni innemu tego, czego nie chcesz, aby inni tobie czynili”¹¹.

Jak słusznie zakłada koncepcja Johna Rawlsa, punktem wyjścia idei dobra wspólnego jest przestrzeganie ustalonych zasad. Chodzi o zasady, które dane społeczeństwo uznaje za

⁹ J. Hervada, op. cit., s. 12.

¹⁰ J. Finnis, *Prawo naturalne i uprawnienia naturalne*, Warszawa 2001, s. 325.

¹¹ M. Krąpiec, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 2009, s. 92.

sprawiedliwe, a które następnie stają się źródłem indywidualnych norm postępowania¹².

W zakresie rozważań nad aspektami prawnonaturalnymi należy wskazać na marginesie, że w pewnym uproszczeniu pojęcia „prawo natury” i „prawo naturalne” są używane zamiennie, jednak w literaturze podkreśla się, że terminy te nie są tożsame¹³. Podobnie jak w innych opracowaniach na temat założeń prawnonaturalnych należy przyjąć, że prawo natury stanowi swoistą bazę prawa naturalnego, a założenie to przyświeca również autorce niniejszej pracy.

2.2. Uprawnienie pokrzywdzonego do zamieszkiwania bez obecności sprawcy – prawo naturalne, które jest fundamentem prawa karnego pozytywnego – z uwzględnieniem siatki pojęć w ujęciu Javiera Hervady

Prawo naturalne jako wywodzące się z natury przysługuje człowiekowi pokrzywdzonemu z samej istoty człowieczeństwa. Uprawnienie pokrzywdzonego do uzyskania ochrony w postaci kierowanego do sprawcy nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym wywodzi się ze słusznej zasady – prawa do zachowania bezpieczeństwa, prywatności i spokoju oraz uchronienia pokrzywdzonego przed ponownym przestępstwem popełnionym przez sprawcę, ale także borykaniem się z koniecznością bieżącego obcowania z oprawcą.

Zasadnie zatem wskazuje się, że nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym ma przede wszystkim doprowadzić do wyeliminowania warunków umożliwiających sprawcy dopuszczenie się ponownego przestępstwa wobec pokrzywdzonego, jak też chronić tego ostatniego przed doznaniem negatywnych przeżyć związanych z codziennym kontaktem ze sprawcą¹⁴.

Omawiany środek zapobiegawczy ma doprowadzić do zagwarantowania pokrzywdzonemu tego, co mu się należy, tj. poczucia

¹² J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1994, s. 378, 399.

¹³ M. Maciejewski, *Odniesienia między prawem naturalnym i prawem stanowionym w wybranych doktrynach filozoficznych, politycznych i prawnych*, <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/35299/PDF/0002.pdf>, s. 10–15 [dostęp: 27.04.2023]. Tak też Bojanowski, op. cit., s. 92.

¹⁴ S. Spurek, *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Warszawa 2011, s. 21–40.

bezpieczeństwa i umożliwienia zamieszkiwania w warunkach bezpiecznych i spokojnych, w których sprawca przestępstwa zostaje od niego odizolowany.

Ochrona pokrzywdzonego w postaci nakazu opuszczenia przez sprawcę lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym jest niczym innym jak ustanowieniem prawa, które wywodzi się z samej natury i poczucia sprawiedliwości, słuszności.

Zgodnie z myślą Javiera Hervady – formułą sprawiedliwości jest, by zagwarantować każdemu to, co do niego należy¹⁵. W kontekście rozważań nad tematem niniejszej pracy warto bliżej przyjrzeć się rozłożeniu tej formuły na czynniki pierwsze – z uwzględnieniem jej zależności z prawami naturalnymi pokrzywdzonego, które chronione są przez instytucję nakazu opuszczenia przez sprawcę lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

Według Hervady termin „zagwarantować” występuje w omawianej formule w znaczeniu ogólnym i oznacza „każde działanie lub zaniechanie, na mocy którego rzecz przechodzi w rzeczywiste władanie – lub pozostaje w nim – tego, komu władztwo nad nią prawowicie przysługuje”, zagwarantowanie to inaczej zapewnienie¹⁶. Na gruncie rozważań nad nakazem opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym wydaje się zasadne definiowanie terminu „zagwarantować” jako „działać poprzez zapewnienie ochrony”.

Sam autor podkreśla, że słowo „każdy” ujęte w formule sprawiedliwości jest, w odróżnieniu od słowa „zagwarantować”, niezwykle precyzyjne. Sprawiedliwość jest adresowana do „każdego”, ponieważ dotyczy wszystkich, a jednocześnie każdej z osobna osoby fizycznej lub prawnej, której przysługuje tytuł do danej rzeczy – bez względu na to, czy podstawą tego tytułu jest prawo pozytywne, czy prawo naturalne¹⁷.

Biorąc pod uwagę, że chroniona przed przemocą w rodzinie może być osoba fizyczna (i tylko osoba fizyczna może być podmiotem ataku sprawcy, który z nią wspólnie zamieszkuje) – w kontekście nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym pod pojęciem *każdy* kryją się wszystkie i każda z osobna osoby fizyczne – bez względu na ich cechy osobiste, takie jak wiek, płeć,

¹⁵ J. Hervada, op. cit., s. 21.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, s. 25.

rasa, orientacja seksualna czy jakiegokolwiek inne aspekty. Słusznie Hervada wskazuje, że

stwierdzenie, że prawo gwarantuje się „każdemu”, oznacza również, że cnotcie sprawiedliwości obce są dyskryminacja czy wzgląd na osobę. Każdemu, komu przysługuje tytuł, kimkolwiek by nie był, zapewnia się jego prawo¹⁸.

W tym miejscu wyjaśnić należy pojęcie „tytułu”, które jest tym, co daje początek prawu, czyli ustanawia władanie podmiotu nad rzeczą, jest jego źródłem. Innymi słowy, tytuł przypisuje rzecz do podmiotu, na podstawie tytułu rzecz do niego należy¹⁹.

Z kolei użyty w formule sprawiedliwości zwrot „tego, co do niego należy” jest tłumaczeniem rzymskiej definicji sprawiedliwości – *ius suum*²⁰. Należna pokrzywdzonemu rzecz może być zarówno materialna, jak i niematerialna²¹. Na gruncie rozważań nad prawnonaturalnymi aspektami nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym rzecz tę można sprowadzić, kolokwialnie mówiąc, do zagwarantowania pokrzywdzonemu spokoju – jako tego, co mu się należy.

3.1. Nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym – informacje ogólne

Ustawodawca wprowadził do Kodeksu karnego instytucję nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w związku z wejściem w życie 1 sierpnia 2010 r. nowelizacji²² ustawy o przeciwdziałaniu przemoc w rodzinie²³.

¹⁸ Ibidem, s. 25–26.

¹⁹ Ibidem, s. 36.

²⁰ Hervada podkreśla, że już Cynceron wskazał, że sprawiedliwość polega na *ius suum cuique tribuere*. „To, co do niego należy” jest równoważne określeniu „jego prawo” – idem, op. cit., s. 27. Podobnie: M. Kuryłowicz, *Aequitas i iustitia w rzymskiej praktyce prawnej*, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_17951_g_2019_66_1_173-188/c/6801-6597.pdf [dostęp: 22.11.2021].

²¹ J. Hervada, op. cit., s. 27.

²² Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2010.125.842 z dnia 2010.07.13 ze zm.

²³ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. 2021.1249, t.j. z dnia 2021.07.09 ze zm. (dalej: ustawa o przemocy w rodzinie).

Instytucja nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym jest dopuszczalnym do stosowania przez organy prowadzące postępowanie środkiem mającym na celu udzielenie pokrzywdzonemu ochrony jego interesu, a często również zdrowia i życia oraz umożliwiającym (zwłaszcza na etapie postępowania przygotowawczego) zapobieganie popełnianiu przez sprawcę dalszych podobnych przestępstw.

Bez względu na to, czy omawiany nakaz stosowany jest jako środek zapobiegawczy, środek karny, obowiązek okresu próby – polega na fizycznym opuszczeniu lokalu – domu bądź mieszkania, które sprawca dotychczas zajmował wraz z pokrzywdzonym. W konsekwencji prowadzi do zapewnienia pokrzywdzonemu sytuacji, w której sprawca przestępstwa nie przebywa wraz z pokrzywdzonym w lokalu – najczęściej mieszkaniu czy domu.

Możliwość zastosowania nakazu okresowego opuszczenia lokalu mieszkalnego wywodzi się z art. 8 EKPC. Przepis ten, jak wskazał Europejski Trybunał Praw Człowieka, nakłada na państwo obowiązek chronienia fizycznej i psychicznej nienaruszalności jednostki przed zagrożeniami ze strony innych osób²⁴.

Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego wprowadzony został przede wszystkim po to, aby przeciwdziałać w możliwie skuteczny sposób przemocy w rodzinie, która występuje coraz częściej i zaczyna przybierać coraz ostrzejsze formy zachowań przestępczych (...) Jego podstawowym celem jest z jednej strony ochrona pokrzywdzonego, a z drugiej – ograniczenie liczby tymczasowych aresztowań²⁵.

Należy podkreślić, że stosowanie nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym nie wymaga inicjatywy pokrzywdzonego i stanowi instytucję, która może być stosowana przez organy ścigania oraz sąd z urzędu, w ramach zapewnienia pokrzywdzonemu ochrony przed negatywnymi skutkami obcowania ze sprawcą. Co więcej – znane z praktyki są przypadki, w których sąd stosował nakaz

---

²⁴ K. Dudka, *Komentarz do art. 275a kodeksu postępowania karnego*, teza 2, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. eadem, wyd. II, 2020.

²⁵ K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 275a kodeksu postępowania karnego*, teza 3 i 4, w: *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX 2023.

opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym nie dość, że nie na wniosek pokrzywdzonego, to wbrew niemu. Ustawodawca zapewnia możliwość stosowania nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w każdej sytuacji, w której organy ścigania bądź sąd zauważą potrzebę otoczenia pokrzywdzonego ochroną, zabezpieczenia jego spokoju, zapobieżenia przed popełnianiem przez sprawcę dalszych przestępstw.

3.2. Środek zapobiegawczy

Po pierwsze nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym może być stosowany w postępowaniu karnym – zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak i na etapie postępowania sądowego jako środek zapobiegawczy²⁶, tj. instytucja wykorzystywana w toku postępowania i na czas jego trwania, zabezpieczająca prawidłowy tok postępowania oraz blokująca sprawcy możliwość wpływania na przebieg tego postępowania oraz zabezpieczająca przed popełnianiem przez sprawcę kolejnych przestępstw.

Omawiany nakaz stosowany jest na okres nie dłuższy niż 3 miesiące, który może być wielokrotnie (praktycznie bez ograniczenia) przedłużany w trakcie trwania postępowania²⁷.

Nakaz umożliwia zapewnienie pokrzywdzonemu realnej ochrony zanim jeszcze zapadnie wyrok skazujący, a nadto wpływa na zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania (najczęściej stosowany jest wraz z zakazem zbliżania się sprawcy do pokrzywdzonego i kontaktowania się z pokrzywdzonym, co ma uniemożliwić wpływanie przez sprawcę na stanowisko procesowe pokrzywdzonego i treść jego zeznań oraz matactwo procesowe).

---

²⁶ Art. 275a § 1 k.p.k.: „Tytułem środka zapobiegawczego można nakazać oskarżonemu o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej okresowe opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził”.

²⁷ Art. 274 § 4 k.k.: „Środek przewidziany w § 1 stosuje się na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Jeżeli nie ustały przesłanki jego stosowania sąd pierwszej instancji właściwy do rozpoznania sprawy, na wniosek prokuratora, może przedłużyć jego stosowanie na dalsze okresy, nie dłuższe niż 3 miesiące”.

3.3. Środek karny

Jako środek karny nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym może być stosowany w wyroku skazującym w formie środka okresowego²⁸.

Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym orzeka się w latach, co do zasady od roku do 10 lat²⁹. Daje to sądowi możliwość zapewnienia pokrzywdzonemu długiego okresu ochrony przed kolejnym przestępnym działaniem sprawcy.

Środki karne mogą być orzekane przez sąd obok kary. Znane ustawie pozostają przypadki, w których środek karny jest orzekany samoistnie (art. 43a, 59, art. 60 § 7 k.k.).

Niektóre środki mogą być orzekane nie tylko w wyroku skazującym, lecz również przy stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania (por. art. 67 § 3 k.k.), a także w sytuacji umorzenia postępowania ze względu na niepoczytalność sprawcy – wówczas w funkcji środka zabezpieczającego (por. art. 93a § 2 k.k.)³⁰.

Spśród ww. instytucji nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym możliwy jest w przypadku odstąpienia od wymierzenia kary na rzecz środka karnego³¹, w ramach środków zabezpieczających oraz w ramach warunkowego umorzenia postępowania, jednak to ostatnie rozważane jest w niniejszym opracowaniu na gruncie obowiązków sprawcy związanych z okresem próby.

Środek karny pełni funkcję dodatkowego oddziaływania na skazanego, który oprócz faktu skazania boryka się z innymi konsekwencjami – w kontekście nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego

²⁸ Art. 39 pkt 2e) k.k.: Środkami karnymi są: (...) nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

²⁹ Art. 43 § 1 k.k.: „Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, pozbawienie praw publicznych oraz zakaz i nakaz wymienione w art. 39 pkt 2d i 2e orzeka się w latach, od roku do lat 10, zakazy wymienione w art. 39 pkt 2–2b i 3 orzeka się w latach, od roku do lat 15, a zakaz wymieniony w art. 39 pkt 2c orzeka się w latach, od lat 2 do 6”.

³⁰ P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 39 kk*, teza 5, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX 2023.

³¹ Art. 59 k.k.: „Jeżeli przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lat albo karą łagodniejszego rodzaju i społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna, sąd może odstąpić od wymierzenia kary, jeżeli orzeka jednocześnie środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny, a cele kary zostaną w ten sposób spełnione”.

wspólnie z pokrzywdzonym – z niemożliwością powrotu do zamieszkiwania z pokrzywdzonym mimo prawomocnego zakończenia postępowania.

3.4. Obowiązek okresu próby

Nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym może być także stosowany jako jeden z dopuszczalnych obowiązków nakładanych na skazanego do wykonywania w okresie próby przy warunkowym umorzeniu postępowania³² bądź zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności³³.

Istnienie takiego dopuszczalnego do orzeczenia obowiązku spowodowane jest niewątpliwie chęcią zmotywowania skazanego do prawidłowego zachowania się w okresie próby – w obawie przed podjęciem postępowania bądź zarządzeniem wykonania kary³⁴.

3.5. Przepięstwo niestosowania się do orzeczonych środków karnych

Ochrona spokojnego zamieszkiwania pokrzywdzonego bez obecności sprawcy jest dalej idąca aniżeli zapewnienie mu bezpieczeństwa na czas postępowania i bezpośrednio po wyrokowaniu.

Niestosowanie się do orzeczonego przez sąd nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, stanowi przepięstwo stypizowane w treści przepisu art. 244 k. i podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

³² Art. 67 § 3 k.k.: „Umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd nakłada na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w całości albo w części, a w miarę możliwości również obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, albo zamiast tych obowiązków orzeka nawiązkę; sąd może nałożyć na sprawcę obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt 1–3, 5–6b, 7a lub 7b, a ponadto orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 lub zakaz prowadzenia pojazdów, wymieniony w art. 39 pkt 3, do lat 2. Przepisy art. 72 § 1a i 1b stosuje się odpowiednio”.

³³ Art. 72 § 1 pkt 7b k.k.: „Zawieszając wykonanie kary, sąd zobowiązuje, a jeżeli orzeka środek karny, może zobowiązać skazanego do: (...) opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym”.

³⁴ Jak wskazuje się w doktrynie: „Naruszenie tego obowiązku może skutkować jedynie zarządzeniem wykonania kary warunkowo zawieszanej” – tak G. Łabuda, *Komentarz do art. 72 kodeksu karnego*, teza 17, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, WKP, 2021.

Oznacza to, że skazany, który nie stosuje się do stosowanego względem niego nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, powinien liczyć się z ryzykiem – możliwością wszczęcia przeciwko niemu dalszego postępowania karnego, w ramach którego zapaść może kolejny wyrok skazujący. Wydaje się, że możliwość orzekania nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, a następnie karania za naruszenie tego nakazu, może być w praktyce nieskończona. Wobec sprawcy niestosującego się do nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, wszczęte może zostać postępowanie, w ramach którego będzie mu zarzucane przestępstwo niestosowania się do orzeczonych środków karnych. W ramach tego postępowania zapaść może wyrok skazujący, w ramach którego sąd orzeknie o środku karnym w postaci nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, a w razie dalszego niestosowania się do tego środka karnego – wszczęte może być kolejne postępowanie o czyn z art. 244, i tak bez końca (choć wydaje się, że w takiej sytuacji najbardziej prawdopodobne byłoby zastosowanie w kolejnym postępowaniu wobec sprawcy środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania, co skutecznie odizolowałoby go od pokrzywdzonego i zapobiegło popełnianiu dalszych przestępstw w okresie faktycznego pozbawienia wolności).

3.6. Prawnonaturalne ujęcie nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym

Preambuła ustawy o przemocy w rodzinie, zmieniona na skutek wspomnianej wcześniej nowelizacji³⁵, wskazywała³⁶:

Uznając, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich

³⁵ Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2010.125.842 z dnia 2010.07.13 ze zm.

³⁶ Preambuła została uchylona treścią przepisu art. 1 ustawy z dnia 9.03.2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2023.535 z dnia 2023.03.21 ze zm.

praw i wolności, a także w celu zwiększania skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie stanowi się, co następuje (...).

Niewątpliwie zatem preambuła ta zobrazowała wagę problemów związanych z przemocą w rodzinie oraz zwróciła uwagę na spoczywające na władzy publicznej obowiązki w zakresie zapewnienia skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie, zwłaszcza ochrony praw i wolności indywidualnych osób pokrzywdzonych³⁷.

Wszystkie wskazane wartości, w tym prawo do życia i zdrowia, poszanowania godności osobistej winny być traktowane jako prawa pokrzywdzonego wywodzące się z natury. W zakresie problematycznej sytuacji, jaką jest zamieszkiwanie pokrzywdzonego ze sprawcą przestępstwa charakteryzującego się przemocą w rodzinie (najczęściej mowa o przestępstwie znęcania się fizycznego lub psychicznego³⁸), wartości te sprowadzają się do ogólnie rozumianego prawa pokrzywdzonego do spokojnego zamieszkiwania, bezpiecznego przebywania w lokalu oraz do tego, by nie był zmuszany do bieżącego obcowania z osobą, która dopuszcza się względem niego przestępstw.

Powiązanie tego ostatniego z prawem naturalnym pozostaje oczywiste, skoro stanowi oddanie pokrzywdzonemu tego, co mu się należy (prawa do spokojnego zamieszkania i innych wyżej wymienionych), a w konsekwencji sprawiedliwości³⁹. Powstaje zatem prawo pokrzywdzonego (jego prawo⁴⁰), do uzyskania od ustawodawcy ochrony przed agresywnym i przestępnym działaniem sprawcy przestępstwa.

Prawo pokrzywdzonego do tego, by domagać się bądź korzystać z sytuacji, jaką daje stosowana przez organy ścigania oraz sąd instytucja nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jest zagwarantowaniem mu przez ustawodawcę realizowanej przez organy ścigania i sąd ochrony jego

³⁷ A. Sakowicz, *Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym*, w: *System Prawa Karnego. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, t. 6, wyd. II, Warszawa, 2016, teza 324.

³⁸ Art. 207 k.k.: Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

³⁹ J. Hervada, op. cit., s. 12.

⁴⁰ T. Bojanowski, op. cit., s. 94.

praw, które wywodzą się z natury. Fakt, że prawo to zostaje ujęte w postaci przepisu ustawy prawa pozytywnego pozostaje naturalny i oczywisty, jako że każde prawo pozytywne pochodzi od pewnego prawa naturalnego, stanowi jego doprecyzowanie, przedłużenie lub uzupełnienie⁴¹.

3.7. Znaczenie prawnonaturalnych aspektów nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym z punktu widzenia pokrzywdzonego

Istnienie w polskim prawie karnym instytucji nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, która ewidentnie ma swoje źródło w prawach naturalnych przysługujących każdemu człowiekowi (tu: pokrzywdzonemu), jest istotnym ogniwem systemu ochrony praw pokrzywdzonych.

Zastosowanie w postępowaniu karnym – niezależnie od jego etapu – środka w postaci nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym daje pokrzywdzonemu realną i odczuwalną ochronę – możliwość zaistnienia sytuacji, w której sprawca przestępstwa – bez względu na swoje późniejsze zachowanie i tytuł prawny, który przysługuje mu do lokalu – zobowiązany jest go opuścić.

Dla pokrzywdzonego instytucja nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym jest o tyle realna w zakresie ochrony, że o ile sprawca nie zastosuje się do niego w toku postępowania – pokrzywdzony może wnioskować o zastosowanie przez sąd środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania (tj. najsurowszego środka, o izolacyjnym charakterze). O ile organy ścigania bądź sąd powezmą, bez udziału pokrzywdzonego, informację o negatywnym, przemocowym zachowaniu sprawcy – wniosek pokrzywdzonego nie będzie konieczny, bowiem organ prowadzący postępowanie podejmie działania z urzędu. Jeśli zaś do niezastosowania się do nakazu dojdzie po prawomocnym zakończeniu postępowania – pokrzywdzony może podjąć działania inicjujące wszczęcie przeciwko sprawcy kolejnego postępowania karnego dotyczącego popełnienia przestępstwa niestosowania się do orzeczonych przez sąd środków karnych.

⁴¹ J. Hervada, op. cit., s. 101.

Odnośnie do stypizowanego w treści przepisu art. 244 k.k. przestępstwa niestosowania się do orzeczonych środków karnych należy wskazać, że penalizację takiego zachowania należy oceniać pozytywnie z punktu widzenia prawnonaturalnych aspektów dotyczących pokrzywdzonego.

W praktyce wprowadzenie do systemu karnego przestępstwa z art. 244 k.k. oznacza rozszerzenie zapewnionej pokrzywdzonemu ochrony jego prawnonaturalnych uprawnień na okres po prawomocnym zakończeniu sprawy.

Biorąc pod uwagę, że stosowanie się przez sprawcę do orzeczonego nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym polega na zaniechaniu – nieczynieniu – pokrzywdzonemu gwarantowane jest stosunkowo wysokie prawdopodobieństwo, że udzielona mu ochrona będzie rzeczywista.

Obowiązkiem sprawcy jest bowiem nie działać – nie mieszkając z pokrzywdzonym (a w praktyce również nie kontaktować się z pokrzywdzonym i nie zbliżać do niego – bo środki te najczęściej są stosowane jednocześnie z nakazem opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym), pokrzywdzony nie musi zatem dochodzić od sprawcy wykonania wyroku, nie musi egzekwować swoich praw, które w swoisty sposób chronione są „automatycznie” (inaczej rzecz się ma choćby ze środkami kompensacyjnymi, które zasądzone w prawomocnym wyroku skazującym nie dają pokrzywdzonemu żadnej gwarancji zaspokożenia roszczeń ze strony sprawcy).

Nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym gwarantuje pokrzywdzonemu realizację jego podstawowych, wywodzących się z natury, uprawnień do spokoju, bezpiecznego mieszkania i braku obowiązku obcowania z oprawcą.

4. Podsumowanie

Istniejący w polskim porządku prawnym, stosunkowo od niedawna, środek w postaci nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego

wspólnie z pokrzywdzonym jest ważnym elementem systemu pomocy osobom pokrzywdzonym.

Zakres możliwości działania, jakie ustawodawca oferuje organom ścigania i sądom orzekającym w postępowaniach karnych, pozwala na realną ochronę bezpieczeństwa i spokoju pokrzywdzonego, co skutkuje zapewnieniem mu tego, co do niego należy, tj. zagwarantowaniem realizacji jego praw naturalnych.

Ułomnością systemu pozostaje fakultatywność stosowania omawianego nakazu zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, sądowego, jak i orzekania go w ramach wydawania wyroku skazującego, umarzania postępowania czy stosowania środków zabezpieczających. Brak obowiązku stosowania środka skutkuje swoistą uznaniowością organu prowadzącego postępowanie co do tego, by ocenić, czy sytuacja pokrzywdzonego pozostaje na tyle zagrożona, by stosować nakaz, który co prawda jest środkiem niezolacyjnym, lecz daleko ingerującym w prawa, które przysługują oskarżonemu.

Instytucja nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym pozostaje kontrowersyjna z punktu widzenia samego oskarżonego/skazanego, bowiem bez względu na stan oskarżenia jemu również przysługują określone prawa, a prawo do posiadania miejsca zamieszkania wywodzi się z prawa naturalnego.

Chociaż w doktrynie podkreśla się, że instytucja nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym nie pozbawia oskarżonego przysługującego mu do lokalu prawa własności, a jedynie ogranicza go w jednym aspekcie – uprawnienia do korzystania z tego lokalu (pozostawiając zwłaszcza uprawnienia do dysponowania lokalem i pobierania z niego pożytków), a w konsekwencji prawa oskarżonego pozostają nienaruszone⁴² – to jednak nie można tracić z pola widzenia problemu, że ograniczenie w uprawnieniu do korzystania z lokalu jest dla oskarżonego daleko idące (tym bardziej, że korzystanie z lokalu stanowi podstawowy przejaw wykonywania prawa własności).

---

⁴² K. Dudka, *Wpływ praw człowieka na stanowienie i stosowanie niezolacyjnych środków zapobiegawczych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2012, nr 1–2, s. 32.

Ustawodawca stanął przed trudnym wyborem dobra, które ma zyskać większą i skuteczniejszą ochronę, a wprowadzona do porządku instytucja nakazu *opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym* stanowi wyraz decyzji przedłożenia interesu pokrzywdzonego (posiadającego naturalne prawo do zamieszkiwania w spokoju, bezpieczeństwie) nad interes oskarżonego (posiadającego naturalne prawo do posiadania miejsca zamieszkania).

Z punktu widzenia pokrzywdzonego zabieg ten jest prawidłowy czy wręcz słuszny – wypełniający istotę praw naturalnych, które każdemu – w tym przypadku pokrzywdzonemu – mają zapewnić to, co do niego należy⁴³.

Rozwój systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem zależny jest od bądź to rzeczywistego korzystania przez organy ścigania i sądy z narzędzia, w jakie wyposaża je ustawodawca, umożliwiając nakazanie sprawcy opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, bądź też wprowadzenia środków, które ograniczą fakultatywność korzystania z omawianego środka.

Bibliografia

- Bojanowski T., *Zagwarantować każdemu to, co do niego należy – formuła sprawiedliwości według Javiera Hervady a współczesne postrzeganie sprawiedliwości*, w: *Teoria i praktyka prawa w perspektywie prawnonaturalnej*, red. A. Czarnecka, M. Sopiński, Warszawa 2022.
- Dudka K., *Wpływ praw człowieka na stanowienie i stosowanie nieizolacyjnych środków zapobiegawczych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2012, nr 1–2.
- Dudka K., *Komentarz do art. 275a kpk*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. eadem, wyd. II, WKP, 2020.
- Eichstaedt K., *Komentarz do art. 275a kpk*, w: *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX 2023.
- Finnis J., *Prawo naturalne i uprawnienia naturalne*, Warszawa, 2001.
- Hervada J., *Wprowadzenie do prawa naturalnego*, Kraków 2011.

⁴³ J. Hervada, op. cit.

- Internetowy Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/krzywda;2475955.html> [dostęp: 27.04.2023].
- Kozłowska-Kalisz P., *Komentarz do art. 39 kk*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX 2023.
- Krąpiec M., *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 2009.
- Kuryłowicz M., *Aequitas i iustitia w rzymskiej praktyce prawnej*, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_17951_g_2019_66_1_173-188/c/6801-6597.pdf [dostęp: 22.11.2021].
- Łabuda G., *Komentarz do art. 72 Kodeksu karnego*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, WKP, 2021.
- Maciejewski Marek, *Odniesienia między prawem naturalnym i prawem stanowionym w wybranych doktrynach filozoficznych, politycznych i prawnych*, <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/35299/PDF/0002.pdf> (s. 10–15) [dostęp: 27.04.2023]
- Rawls J., *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1994.
- Sakowicz A., *Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym*, w: *System Prawa Karnego. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, t. 6, wyd. II, Warszawa 2016.
- Spurek S., *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, Warszawa 2011.
- Stępień K., *O dziejach rozwoju nauki prawa* [rec.: *Historia prawa naturalnego* /Javier Hervada, Kraków 2013], „Zeszyty Naukowe KUL” 2013.
- Tokarczyk R., *Komparystyka prawnicza*, wyd. VIII, Kraków 2005.
- Utz A. F., *Prawo naturalne jako pojęcie zbiorcze niepozytywistycznych teorii prawa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2010, t. XX nr 1.

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2022.1138 t.j. z dnia 2022.05.30 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 2022.1375 t.j. z dnia 2022.06.30 ze zm.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. 2021.1249 t.j. z dnia 2021.07.09 ze zm.
- Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2010.125.842 z dnia 2010.07.13 ze zm.
- Ustawa z dnia 09.03.2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2023.535 z dnia 2023.03.21 ze zm.

MGR PAULINA WASZKIEWICZ

Środki zabezpieczające jako środki stosowane wobec sprawców szczególnie niebezpiecznych – kara po karze dla sprawcy przestępstwa?

Wstęp

Środki zabezpieczające są pewnym novum w pojmowaniu współczesnego prawa karnego, gdyż w obecnym kształcie funkcjonują dopiero od 2015 r. Używa się ich zaś, kiedy „tradycyjne” prawo nie może być używane bądź niewystarczająco działa na sprawcę przestępstwa. Postanowiono więc, że dla dobra społeczeństwa jednostki, które w jakichś sposób (mniejszy lub większy) stanowią zagrożenie dla innych, poddawać dodatkowym środkom zabezpieczającym. Określony w art. 93a polskim Kodeksie karnym (dalej: k.k.)¹ katalog środków zabezpieczających jest zróżnicowany. Zgodnie z art. 93a § 1 k.k. środkami zabezpieczającymi są:

- elektroniczna kontrola miejsca pobytu;
- terapia;
- terapia uzależnień;
- pobyt w zakładzie psychiatrycznym.

Zaś zgodnie z § 2 art. 93a k.k., jeżeli ustawa tak stanowi, tytułem środka zabezpieczającego można orzec nakaz i zakazy określone w art. 39 pkt 2–3 k.k. Zatem sąd wybierając środek zabezpieczający,

---

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2022.1138 t.j. z dnia 2022.05.30).

ma szeroki wachlarz możliwości, gdyż może orzec także środek karny tytułem środka zabezpieczającego.

Z powyższego katalogu można wysnuć wnioszek, iż wymienione w art. 93c k.k. sprawcy cierpią na zaburzenia, choroby psychiczne bądź inne nieprawidłowości wpływające na ich decyzyjność w momencie popełnienia czynu. Niektóre z nich w świetle obecnego stanu medycyny są uleczalne, inne – jedynie w pewnym stopniu, zaś w końcu są i takie, których nie sposób w ogóle wyleczyć. Dlatego ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie środka izolacyjno-leczniczego, polegającego na umieszczeniu sprawcy (niekiedy dożywotnio) w zakładzie psychiatrycznym.

Co istotne – nie określa się z góry czasu stosowania środka w stosunku do danego sprawcy, jeżeli zaś sprawca został skazany na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, karę 25 lat pozbawienia wolności lub karę dożywotniego pozbawienia wolności, orzeczony środek zabezpieczający co do zasady stosuje się po odbyciu kary lub warunkowym zwolnieniu. W konsekwencji możliwa jest całkowita izolacja sprawcy od momentu popełnienia przez niego przestępstwa, nawet po odbyciu przez niego kary pozbawienia wolności. To z kolei w obecnym modelu wykonywania środków zabezpieczających budzi niemalże kontrowersje w doktrynie prawniczej, szczególnie w kontekście Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym, w którym przebywają „sprawcy szczególnie niebezpieczni dla społeczeństwa”.

Niniejsza praca ma na celu określenie istoty środków zabezpieczających na tle innych środków prawnych poprzez analizę przepisów prawa stanowionego w zakresie tychże środków i porównanie do rozwiązań innych wybranych państw. W konsekwencji postawiono następujące problemy badawcze:

1. Czy środki zabezpieczające skutecznie zapobiegają ponownemu popełnieniu przez sprawcę przestępstwa?
2. Czy pozostałe środki przewidziane w Kodeksie karnym (kary, środki karne, przepadek, środki kompensacyjne, obowiązki probacyjne wymienione w art. 72 k.k.) są niewystarczające, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przestępstwa?

3. Jak skutecznie oszacować prawdopodobieństwo ponownego popełnienia przestępstwa przez sprawcę, a tym samym zastosowania środka zabezpieczającego?

Metody badawcze wykorzystane w pracy:

- dogmatycznoprawna – analiza orzecznictwa, aktów prawnych oraz literatury w zakresie dotyczącym tematyki niniejszej pracy;
- historycznoprawna – analiza przepisów dotyczących środków zabezpieczających w Polsce, ich *ratio legis* w wybranych latach oraz porównanie na przestrzeni lat;
- porównawczoprawna – analiza przepisów prawnych innych państw, dotyczących badanego zagadnienia.

Dodatkowo, w opracowaniu znajduje się analiza statystyk i danych, które są istotne w kontekście tematu pracy.

Rys historyczny

W obecnym brzmieniu rozdział X k.k. wprowadzono ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw², który to akt prawny na nowo zdefiniował środki zabezpieczające.

Nowelizacją z 2015 r. wprowadzono przepisy dotyczące:

1. katalogu środków zabezpieczających (art. 93a);
2. zasad stosowania środków (art. 93b);
3. sprawców, wobec których można zastosować środki (art. 93c);
4. czasu stosowania środków (art. 93d);
5. obowiązków związanych z poszczególnymi środkami (art. 93e–93g);
6. podstawy stosowania środków karnych tytułem środka zabezpieczającego (art. 99)

oraz uchylono dotychczas obowiązujące art. 93–98 k.k.³

² Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015.396 z dnia 2015.03.20).

³ O nowelizacji Kodeksu karnego z 2015 r. zob. szerzej np. A. Wilkowska-Płóciennik, [w:] red. R. A. Stefański, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VI, Warszawa 2023, art.93a k.k.

Do 2015 r. art. 93 k.k. miał następujące brzmienie:

Sąd może orzec przewidziany w tym rozdziale środek zabezpieczający związany z umieszczeniem w zakładzie zamkniętym lub skierowaniem na leczenie ambulatoryjne tylko wtedy, gdy jest to niezbędne, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego związanego z jego chorobą psychiczną, zaburzeniami preferencji seksualnych, upośledzeniem umysłowym lub uzależnieniem od alkoholu, lub innego środka odurzającego; przed orzeczeniem tego środka sąd wysłuchuje lekarzy psychiatrów oraz psychologa, a w sprawach osób z zaburzeniami preferencji seksualnych – także lekarza seksuologa.

Już po pobieżnym przeczytaniu tak rozbudowanego przepisu można wywnioskować, iż głównym celem wprowadzenia środków zabezpieczających jest zapobieżenie ponownemu popełnieniu przestępstwa i zastosowanie środków leczniczych, lecz tylko wtedy, kiedy jest to niezbędne. Wprowadzony ustawą z dnia 5 listopada 2009 r.⁴ przepis z art. 93 k.k. do polskiego kodeksu i zwrot „sąd może orzec” – „nie oznacza dowolności i swobody orzekania, lecz obowiązek orzeczenia takiego środka, jeżeli zostały spełnione wymagania określone w art. 93, 94 i 96” – co słusznie zauważyli P. Hofmański oraz L. K. Paprzycki⁵.

Do środków zabezpieczających związanych z umieszczeniem sprawcy w zakładzie zamkniętym (psychiatrycznym i leczenia odwykowego) ma zastosowanie zasada *ultima ratio*, ponieważ środki tego rodzaju można stosować tylko wtedy, gdy jest to niezbędne, a więc, gdy inny sposób postępowania w stosunku do sprawcy czynu zabronionego okazał się nieskuteczny (...). Celem, który zamierza osiągnąć orzekający sąd, jest zapobieżenie ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego, i to tylko takiego czynu, który związany byłby z jego chorobą psychiczną, upośledzeniem umysłowym lub uzależnieniem od alkoholu lub innego środka odurzającego⁶.

⁴ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2009.206.1589 z dnia 2009.12.07).

⁵ P. Hofmański, L. K. Paprzycki, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, wyd. IV Warszawa 2014, art. 93.

⁶ *Ibidem*.

Według autorów projektu nowelizacji z 2015 r. zmiana miała sprawić, że

(...) wzajemne relacje między przepisami rozdziału X w projektowanym kształcie są odmienne niż relacje, jakie panują między przepisami rozdziału X w obecnym kształcie. W aktualnym stanie prawnym [obecnym wówczas] rozdział X stanowi zbiór przepisów funkcjonujących niejako równolegle, odnoszących się do różnych sytuacji, niepokrywających się zakresowo, oprócz jedynie art. 93 k.k., który ustanawia reguły odnoszące się do środków określonych w art. 94–96 k.k. Natomiast w proponowanym ujęciu przepisy art. 93a–93c k.k. będą ściśle wzajemnie powiązane, zaś ich zakresy będą się krzyżować. Oznacza to, że każdy ze środków określonych w art. 93a k.k., przy zastosowaniu zasad określonych w art. 93b k.k., będzie można zastosować do każdego sprawcy określonego w art. 93c k.k., na czas określony w art. 93c k.k. Wyjątek wprowadzono jedynie w odniesieniu do najsurowszego ze środków, czyli orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym lub innym zakładzie zamkniętym, który będzie można orzec jedynie w konkretnych wypadkach⁷.

Autorzy rządowego projektu zmiany Kodeksu karnego w zakresie środków zabezpieczających zaproponowali uporządkowanie katalogu tychże środków oraz jego rozszerzenie przez wprowadzenie środków o charakterze wolnościowym (dozór kuratora, elektroniczna kontrola miejsca pobytu). Katalog ten ułożono według systematyki rosnącej, od środków najłagodniejszych do najbardziej ingerujących w sferę wolności jednostki. W projekcie wprowadzono pojęcia terapii i terapii uzależnień.

To pierwsze jest pojęciem pojemnym, obejmującym procedury postępowania od psychoedukacji po zaawansowaną psychoterapię. To drugie obejmuje procedurę postępowania z osobami uzależnionymi, zarówno w zamknięciu, jak i terapię realizowaną poza oddziałem zamkniętym⁸.

Nowelizacja zakładała także zmiany w zakresie postępowania z osobami uzależnionymi, zarówno w zamknięciu, jak

⁷ Uzasadnienie druku nr 2393 rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393>, s. 32 [dostęp: 30.06.2023].

⁸ Ibidem.

i terapię realizowaną poza oddziałem zamkniętym. Projektodawcy odnieśli się także do głównych zasad przy stosowaniu środków zabezpieczających, a mianowicie zasady proporcjonalności oraz konieczności, mając na względzie przepisy konstytucyjne.

Zagadnienia wspólne dla wszystkich środków zabezpieczających wymienionych w polskim Kodeksie karnym

Sąd może orzec środek zabezpieczający, gdy jest to konieczne, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego, a inne środki prawne określone w tym kodeksie lub orzeczone na podstawie innych ustaw nie są wystarczające. Pobyt w zakładzie psychiatrycznym można orzec jedynie, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości. Nadto, sąd uchyla środek zabezpieczający, gdy dalsze jego stosowanie nie jest już konieczne. Środek zabezpieczający i sposób jego wykonywania powinny być odpowiednie do stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić, oraz prawdopodobieństwa jego popełnienia, a także uwzględniać potrzeby i postępy w terapii lub terapii uzależnień. Sąd może zmienić orzeczony wobec sprawcy środek zabezpieczający lub sposób jego wykonywania, jeżeli poprzednio orzeczony środek stał się nieodpowiedni lub jego wykonywanie nie jest możliwe, a wobec tego samego sprawcy można orzec więcej niż jeden środek zabezpieczający. Jednakże orzeczenie pobytu w zakładzie psychiatrycznym jest możliwe tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi⁹.

Zgodzić się zatem należy z A. Barczak-Oplustil, iż podstawową funkcją, która miała przyświecać prawodawcy przy konstruowaniu środków zabezpieczających, była prewencja, jednakże zastosowanie środków wymienionych w art. 93a k.k. musi być ostatecznością

---

⁹ Art. 93b k.k.

i jednocześnie konieczne jest to, aby była to decyzja podejmowana przez sąd niezbędna do zabezpieczenia porządku prawnego.

W art. 93b § 1 zawarte zostało *ratio legis* zastosowania środków zabezpieczających. Z treści przepisu wynika jednoznacznie, że orzeczenie środka zabezpieczającego jest możliwe tylko i wyłącznie w sytuacji, w której jest to konieczne, aby zapobiec ponownemu popełnieniu czynu zabronionego (zasada niezbędności/konieczności). Celem orzeczenia środka jest zatem zapobieżenie popełnieniu czynu (funkcja prewencyjna, nie zaś represyjna). Sama okoliczność popełnienia czynu zabronionego w stanie niepoczytalności, jak też fakt, że sprawca przynależy do kategorii osób, wobec których można orzec środek zabezpieczający, takiego orzeczenia jeszcze nie uzasadniają¹⁰.

Nadto, zauważyć trzeba za K. Lipińskim, że

Nowela z 20.02.2015 r. zgrupowała w jednym przepisie – art. 93b – podstawowe zasady orzekania środków zabezpieczających, konkretniej zaś:

- 1) zasadę konieczności,
- 2) zasadę proporcjonalności (adekwatności),
- 3) zasadę umożliwiającą połączenie kilku środków zabezpieczających (zasada łączalności/kumulacji)¹¹.

W orzecznictwie wskazuje się, iż w przypadku zastosowania powyższych przesłanek decyduje przede wszystkim znaczny stopień szkodliwości społecznej czynu.

O znacznym stopniu społecznej szkodliwości czynu podejrzanego zadecydował sposób działania i rodzaj naruszonych dóbr, tj. uszkodzenie mienia sąsiadów pod wpływem doznań psychotycznych. Sąsiedzi boją się podejrzanego, gdyż jego zachowanie cechuje nieprzewidywalność i nieuzasadniona agresja. Jak zaś wyjaśniał sam podejrzanym, nie panuje on nad swoimi emocjami, często bywa zdenerwowany, odczuwając impuls do zrobienia komuś krzywdy. Ta okoliczność podlegała rozważeniu również w kontekście sporządzonej w sprawie. Jak wynika z opinii biegłych, podejrzanym cierpi na schizofrenię paranoidalną, w chwili popełnienia czynu

¹⁰ A. Barczak-Oplustil, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53–116*, wyd. V, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, art. 93(b).

¹¹ K. Lipiński, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 93(b).

miał zniesioną zdolność rozpoznania jego znaczenia i pokierowania swoim postępowaniem w rozumieniu art. 31 § 1 k.k. Biegli wskazali, że kontynuowanie leczenia w warunkach wolnościowych nie przyniesie oczekiwanych rezultatów, gdyż nie zapewni bezpieczeństwa ani podejrzanemu, ani jego otoczeniu. Podejrzanym jak dotąd podejmował próby leczenia, które było niesystematyczne i przez to nieskuteczne. Z własnej inicjatywy wypisywał się ze szpitala, przerywał leczenie, sam dawkował sobie leki¹².

Z kolei w innej sprawie Sąd Najwyższy wskazuje, iż

Środek zabezpieczający powinien być odpowiedni do stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić, oraz prawdopodobieństwa jego popełnienia, a także uwzględniać potrzeby i postępy w terapii lub terapii uzależnień. Elementami wyznaczającymi odpowiedniość środka zabezpieczającego są: stopień społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić, prawdopodobieństwo popełnienia tego czynu oraz ewentualnie postępy w terapii lub terapii uzależnień¹³.

Mnogość rozstrzygnięć Sądu Najwyższego w kwestii środków zabezpieczających wskazuje, że wykładnia przepisów z rozdziału X Kodeksu karnego wciąż budzi wiele wątpliwości interpretacyjnych nie tylko w doktrynie, ale również w orzecznictwie. Kluczowe jednakże wydaje się postanowienie z dnia 18 maja 2022 r., w którym organ ten stwierdził, że:

stosownie do unormowań art. 93b k.k. sąd może orzec środek zabezpieczający tylko wówczas, gdy jest to konieczne, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego, a pobyt w zakładzie psychiatrycznym może nastąpić tylko przy szczególnym uzasadnieniu prewencyjnym, tj., aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości. Ustawodawca przewidział także wymóg stwierdzenia przez sąd okoliczności, że inne środki zabezpieczające przewidziane w Kodeksie karnym nie są wystarczające (zasada subsydiarności). Oczywiście jest bowiem, że izolacyjny środek zabezpieczający może być orzekany tylko po przeprowadzeniu rzetelnego postępowania sądowego i tylko wówczas, gdy

¹² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 2022 r., III KK 228/22, LEX nr 3454274.

¹³ Ibidem, I KK 221/22, LEX nr 3454271.

jest to rzeczywiście konieczne i proporcjonalne, a przy tym środek ten i sposób jego wykonywania powinny być odpowiednie do stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić (zasada proporcjonalności), oraz prawdopodobieństwa jego popełnienia. Pamiętać trzeba, że przepis z art. 93g § 1 k.k. ma charakter gwarancyjny, a jego głównym celem jest ochrona podejrzanego przed nadużyciami stosowania form pozbawienia wolności wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, które padły w kolizję z normami prawa karnego¹⁴.

W tym miejscu należy także zaznaczyć, iż w orzecznictwie Sądu Najwyższego jest znacznie więcej rozstrzygnięć w kwestiach środków zabezpieczających, a dotyczą one m.in. stosowania środków zabezpieczających w trakcie postępowania wykonawczego, lecz niemożliwe jest w niniejszej pracy dokładne przeanalizowanie wszystkich rozstrzygnięć Sądu Najwyższego we wszystkich kwestiach.

Środki zabezpieczające można orzec wobec sprawcy:

1. co do którego umorzono postępowanie o czyn zabroniony popełniony w stanie niepoczytalności określonej w art. 31 § 1 k.k.;
2. w razie skazania za przestępstwo popełnione w stanie ograniczonej poczytalności określonej w art. 31 § 2 k.k.;
3. w razie skazania za przestępstwo określone w art. 148 k.k., art. 156 k.k., art. 197 k.k., art. 198 k.k., art. 199 § 2 k.k. lub art. 200 § 1 k.k., popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych;
4. w razie skazania na karę pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia za umyślne przestępstwo określone w rozdziale XIX, XXIII, XXV lub XXVI k.k., popełnione w związku z zaburzeniem osobowości o takim charakterze lub nasileniu, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia;
5. w razie skazania za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka¹⁵.

¹⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2022 r., III KK 57/22, LEX nr 3409742.

¹⁵ Art. 93c k.k.

Czasu stosowania środka zabezpieczającego nie określa się z góry. Uchylając środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, sąd może orzec jeden lub więcej ze środków zabezpieczających wymienionych w Kodeksie karnym. Sąd ustala potrzebę i możliwości wykonania orzeczonego środka zabezpieczającego nie wcześniej niż na 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub odbyciem kary pozbawienia wolności. Jeżeli wobec sprawcy wykonywana jest kara pozbawienia wolności, środki zabezpieczające, w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu, terapii i terapii uzależnień, można orzec również do czasu wykonania tej kary, jednak nie wcześniej niż na 6 miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub odbyciem kary pozbawienia wolności. Jeżeli zaś sprawca został skazany na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, karę 25 lat pozbawienia wolności lub karę dożywotniego pozbawienia wolności, orzeczony środek zabezpieczający stosuje się po odbyciu kary lub warunkowym zwolnieniu, chyba że ustawa stanowi inaczej. Jeżeli zachowanie sprawcy po uchyleniu środka zabezpieczającego wskazuje, że zachodzi konieczność stosowania środków zabezpieczających, sąd, nie później niż w ciągu 3 lat od uchylenia środka, może ponownie orzec ten sam środek zabezpieczający lub inny środek, o którym mowa w art. 93a § 1 pkt 1–3 k.k.¹⁶

Co istotne w przypadku zastosowania środków zabezpieczających wobec sprawcy nie ma potrzeby, aby przypisać winę sprawcy czynu zabronionego w toku postępowania karnego.

Środki zabezpieczające, w przeciwieństwie do kar, nie mają na celu wymierzania sprawiedliwości za popełniony czyn ani nie zawierają elementu potępienia czynu i jego sprawcy (...) Konsekwencją różnic pomiędzy karą a środkiem zabezpieczającym są kontrowersje dotyczące stosowania do środków zabezpieczających niektórych instytucji unormowanych w ustawie karnej, jak np. reguły prawa karnego międzyczasowego określone w art. 4 k.k.¹⁷

¹⁶ Art. 93d k.k.

¹⁷ M. Banaś-Grabek, w: *Kodeks karny. Art. 1–316. Komentarz*, red. B. Gadecki, Warszawa 2023, art. 93a k.k.

Elektroniczna kontrola miejsca pobytu

Pierwszym środkiem zabezpieczającym określonym w art. 93a k.k. jest elektroniczna kontrola miejsca pobytu¹⁸. Sprawca, wobec którego orzeczono elektroniczną kontrolę miejsca pobytu, ma obowiązek poddania się nieprzerwanej kontroli miejsca swojego pobytu sprawowanej za pomocą urządzeń technicznych, w tym noszonego nadajnika¹⁹.

Jest to środek wprowadzony ustawą z 2015 r. i ma charakter wolnościowy, lecz nieterapeutyczny, a jedynie prewencyjny, chociaż według niektórych autorów w połączeniu z innymi środkami zabezpieczającymi może stanowić dla środków o charakterze leczniczym dodatkowe wzmocnienie poprzez lepszą kontrolę nad internowanym²⁰.

...Jego istota sprowadza się do obowiązku poddania się przez sprawcę nieprzerwanej kontroli miejsca pobytu, sprawowanej za pomocą urządzeń technicznych, w tym noszonego nadajnika. Elektroniczna kontrola miejsca pobytu wykonywana jest w systemie dozoru elektronicznego, zgodnie z przepisami rozdziału VIIa k.k.w., jako dozór mobilny – tzn., że umożliwiała kontrolę bieżącego miejsca pobytu sprawcy, niezależnie od tego, gdzie on przebywa (zob. art. 43c § 1 i art. 43b § 3 pkt 2 k.k.w.). Oznacza to, że za pomocą elektronicznej kontroli miejsca pobytu nie można zobowiązać sprawcy do przebywania w określonych dniach tygodnia i godzinach we wskazanym przez sąd miejscu ani do zachowywania przez sprawcę określonej minimalnej odległości od osoby wskazanej przez sąd. (...). Wobec tak ukształtowanej istoty elektronicznej kontroli miejsca pobytu rodzi się pytanie o cel stosowania tego środka zabezpieczającego. (...) Możliwe jest również połączenie elektronicznej kontroli miejsca pobytu ze środkami karnymi orzukanymi tytułem środków zabezpieczających,

¹⁸ Zob. szerzej: I. Zgoliński, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, wyd. III, Warszawa 2020, art. 93(e).

¹⁹ O zadaniach kuratora podczas orzekania elektronicznej kontroli miejsca pobytu zob. szerzej: J. Długosz-Józwiak, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. V, Warszawa 2021, art. 93a k.k.

²⁰ Zob. np. F. Ciepły, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, wyd. VII, Warszawa, art. 93e k.k.

w szczególności tymi, których wykonanie nie jest możliwe w systemie dozoru elektronicznego – w celu weryfikacji wywiązywania się przez sprawcę z nałożonych na niego nakazów lub zakazów, np. nakazu czasowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Należy wspomnieć o tym, że choć art. 93e nie nakłada na sprawcę żadnych innych nakazów ani zakazów niż wprost określony w tym przepisie obowiązek nieprzerwanego noszenia nadajnika, to dodatkowe obowiązki wynikają dla niego z przepisów Kodeksu karnego wykonawczego – zgodnie z nimi sprawca ma obowiązek zgłosić podmiotowi dozorującemu, w terminie i w sposób, które zostały określone przez sąd, gotowość do instalacji środków technicznych, dbać o powierzone mu środki techniczne, w tym zwłaszcza chronić je przed utratą, zniszczeniem, uszkodzeniem lub uczynieniem niezdatnymi do użytku, oraz zapewniać ich stałe zasilanie energią elektryczną, udostępniać podmiotowi dozorującemu powierzone środki techniczne do kontroli, naprawy lub wymiany na każde żądanie tego podmiotu, w tym również umożliwiając pracownikom tego podmiotu wejście do pomieszczeń, w których skazany przebywa, lub na nieruchomości, stanowiącą jego własność, lub będącą w jego zarządzie, oraz udzielać prezesowi sądu, lub upoważnionemu sędziemu, sądowemu kuratorowi zawodowemu, podmiotowi dozorującemu i podmiotowi prowadzącemu centralę monitorowania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania środka zabezpieczającego i wykonywania nałożonych obowiązków, a także stawiać się na wezwania sędziego i kuratora (art. 43m i 43n § 1 k.k.w.)²¹.

Terapia i terapia uzależnień

Kolejnymi środkami zabezpieczającymi o charakterze leczniczym są terapia i terapia uzależnień, które już wymuszają na sprawcy przestępstwa poddanie się jakiemuś konkretnemu obowiązkowi, wynikającemu z przepisów prawa.

Zgodnie z art. 93f k.k. sprawca, wobec którego orzeczono terapię, ma obowiązek stawiennictwa we wskazanej przez sąd placówce w terminach

²¹ M. Pyrcak-Górowska, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53–116*, wyd. V, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, art. 93(e).

wyznaczonych przez lekarza psychiatrę, seksuologa lub terapeutę i poddania się terapii farmakologicznej zmierzającej do osłabienia popędu seksualnego, psychoterapii lub psychoedukacji w celu poprawy jego funkcjonowania w społeczeństwie. Zaś sprawca, wobec którego orzeczono terapię uzależnień, ma obowiązek stawiennictwa we wskazanej przez sąd placówce leczenia odwykowego w terminach wyznaczonych przez lekarza i poddania się leczeniu uzależnienia od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka.

Niezwykle ciekawe jest stanowisko P. Góralskiego w kwestii terapii uzależnień, gdyż twierdzi on, że:

Z treści art. 93c pkt 5 k.k. można wysnuć wniosek, że terapia uzależnień orzekana w charakterze środka zabezpieczającego powinna znaleźć zastosowanie wobec osoby skazanej za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka. Skoro bowiem ustawodawca wyraźnie wyodrębnił typ przestępcy, który dopuszcza się czynu zabronionego w związku z uzależnieniem, to należałoby się spodziewać, że terapia uzależnień odnosi się tylko do tej właśnie, szczególnie wyróżnionej w art. 93c pkt 5 k.k., kategorii sprawców przestępstw. Treść innych uregulowań karnych przeczy jednak takiej interpretacji. Zgodnie z postanowieniami zawartymi w art. 93b § 4 oraz w art. 93c k.k., wobec tego samego sprawcy można zastosować więcej niż jeden środek zabezpieczający. Z kolei art. 93d § 2 i 4 k.k. wskazują, że terapia uzależnień może być orzeczona w trakcie internacji przestępcy w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym lub podczas odbywania kary pozbawienia wolności, przy czym przepisy te odnoszą się do wszystkich kategorii przestępców określonych w art. 93c pkt 1–5 k.k. Wskazany kierunek interpretacyjny znajduje potwierdzenie również w treści art. 93d § 6 k.k., zgodnie z którą wobec każdego typu przestępcy wymienionego w art. 93c pkt 1–5 k.k. można zastosować terapię uzależnień, jeżeli w ciągu trzech lat od uchylenia stosowanego poprzednio względem takiej osoby środka zabezpieczającego jej zachowanie wskazuje, że zachodzi konieczność ponownego wdrożenia tego samego lub innego wolnościowego środka zabezpieczającego²².

Góralski zatem wskazuje niekonsekwencje ustawodawcy przy konstrukcji przepisów prawnych, gdyż wykładnia jednego jest

²² P. Góralski, *Podstawowe problemy wykładni przepisów poświęconych środkowi zabezpieczającemu w postaci terapii uzależnień (art. 93a § 1 pkt 3 k.k.)*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 7–8, s. 50–62.

sprzeczna z wykładnią innych przepisów. Warto jednakże raz jeszcze zastanowić się nad sensem ustanowienia tychże środków zabezpieczających, tj. terapii i terapii uzależnień. Wcześniejszy środek miał na celu jedynie prewencję, tak nadrzędnym celem terapii (o ile jest stosowana jako jeden środek zabezpieczający) powinno być niejako zwrócenie wypaczonego sprawcy społeczeństwu. Czy jest to jednakże możliwe w przypadku, kiedy to sąd zmusza do poddania się leczeniu i je wymusza? Tutaj pojawiają się wątpliwości natury aksjologicznej, etycznej, lecz także konstytucyjnej gwarancji (o czym zresztą w dalszej części opracowania). Ustawodawca musiał zdecydować, czy zapobiegać w mniejszym stopniu (w skali jednostki) i niejako przymusić ją do podjęcia leczenia czy też brać odpowiedzialność za bierność w przypadku niezapewnienia „odpowiedniej ochrony” obywatelom.

Należy także zwrócić uwagę na komentarz W. Wilkowskiej-Płóciennik, która stwierdza, że

W literaturze podkreśla się, że skuteczność terapii jest uzależniona od dobrowolnej chęci w niej uczestniczenia. Z tego względu zwracano uwagę, na to, że środek zabezpieczający w postaci terapii w warunkach ambulatoryjnych dotyczyć będzie z reguły osób zaburzonych osobowościowo oraz uzależnionych od alkoholu, które często nie mają – przynajmniej na pierwszym etapie leczenia – woli dobrowolnego, systematycznego poddawania się terapii. Wobec takich osób kary są najczęściej nieskuteczne – i po to właśnie stworzono środki zabezpieczające, aby unikać niecelowego i nieskutecznego karania tego typu jednostek²³.

Nie sposób nie zgodzić się z tym twierdzeniem, co zostało już podkreślone w niniejszym opracowaniu.

Pobyt w zakładzie psychiatrycznym

Jedynym izolacyjnym środkiem zabezpieczającym wymienionym w Kodeksie karnym jest pobyt w zakładzie psychiatrycznym,

²³ W. Wilkowska-Płóciennik, op. cit., art. 93f k.k.

o którym mowa w art. 93g k.k. Sąd orzeka pobyt w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym wobec sprawcy, co do którego umorzono postępowanie o czyn zabroniony popełniony w stanie niepoczytalności określonej w art. 31 § 1 k.k., jeżeli istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że popełni on ponownie czyn zabroniony o znacznej społecznej szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym.

W razie skazania sprawcy za przestępstwo popełnione w stanie ograniczonej poczytalności określonej w art. 31 § 2 k.k. na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, karę 25 lat pozbawienia wolności lub karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd orzeka pobyt w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym, jeżeli istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że popełni on czyn zabroniony o znacznej społecznej szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym.

Skazując sprawcę za przestępstwa określone w art. 148 k.k., art. 156 k.k., art. 197 k.k., art. 198 k.k., art. 199 § 2 k.k. lub art. 200 § 1 k.k., a popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, karę 25 lat pozbawienia wolności lub karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd orzeka pobyt w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym, jeżeli istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że skazany popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych.

W powyższych trzech przypadkach ustawa nakłada na sąd obowiązek orzeczenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym przy spełnieniu dodatkowych przesłanek, a określonych w przepisach art. 93g § 1–3 k.k. Obligatoryjność określona w tychże normach prawnych nie pozwala na dowolność i swobodę oceny sądu w tym zakresie *prima facie*. Jednakże wciąż dyskusyjne i pozostające do oceny pozostają takie sformułowania, jak: „wysokie prawdopodobieństwo popełnienia” czy „czyn o znacznej społecznej szkodliwości”, co zresztą pozostaje w centrum zainteresowania nie tylko teoretyków prawa, lecz także orzecznictwa. Wyrażenia te są bowiem tak nieostre, iż niekiedy ciężko jednoznacznie dokonać klasyfikacji zachowania na przyszłość jako „wysokiego prawdopodobieństwa

popęłnienia”. Czyny różnią się także od siebie stopniem społecznej szkodliwości, który to termin sam w sobie nie jest dostatecznie jednoznaczny. W piśmiennictwie przyjęto, iż „społeczna szkodliwość czynu” pomimo tego, że jest jednym ze znamion przestępstwa, stanowi również klauzulę generalną²⁴, a w konsekwencji odwołuje się do pewnych pozaprawnych norm postępowania. Zatem o ile ogólna społeczna szkodliwość czynu może się społeczeństwu jawić jako mniej lub bardziej znaczna, tak *in concreto* jest to indywidualna ocena osoby dokonującej decyzji. Stąd z kolei mogą pojawiać się rozbieżności interpretacyjne i ryzyko nadużywania tego środka zabezpieczającego²⁵.

Zgodnie z art. 200 Kodeksu karnego wykonawczego (dalej: k.k.w.)²⁶ „zakład psychiatryczny” to podmiot leczniczy udzielający świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie opieki psychiatrycznej. Zakłady psychiatryczne mogą być organizowane jako zakłady dysponujące warunkami:

- podstawowego zabezpieczenia;
- wzmocnionego zabezpieczenia;
- maksymalnego zabezpieczenia.

Zakłady psychiatryczne wykonujące środek zabezpieczający w postaci umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym wobec sprawców skazanych za przestępstwa określone w art. 148 k.k., art. 156 k.k., art. 197 k.k., art. 198 k.k., art. 199 § 2 k.k. lub art. 200 § 1 k.k., popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych, organizowane są jako zakłady dysponujące warunkami wzmocnionego zabezpieczenia, zaś środek zabezpieczający w postaci terapii wykonuje się w podmiotach leczniczych. Zakłady maksymalnego zabezpieczenia podlegają ministrowi właściwemu do spraw zdrowia²⁷.

Do zakładu psychiatrycznego dysponującego warunkami maksymalnego zabezpieczenia kieruje się sprawcę, jeżeli:

²⁴ Zob. M. Budyn-Kulik, M. Kulik, *Społeczna szkodliwość czynu jako klauzula generalna w prawie karnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2016, Sectio G. Ius, vol. 63, nr 2, s. 261–277.

²⁵ Zob. K. Laskowska, *Postępowanie w przedmiocie dalszego stosowania środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym*, „Prokuratura i Prawo” 2022, nr 12.

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2023.127 t.j. z dnia 2023.01.17).

²⁷ Art. 200 k.k.w.

1. jego powtarzające się zachowania zagrażające życiu lub zdrowiu innych osób, lub powodujące niszczenie przedmiotów znacznej wartości nie mogą być opanowane w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym dysponującym warunkami wzmocnionego zabezpieczenia;
2. nie jest możliwe zapobieżenie samowolnemu oddaleniu się z zamkniętego zakładu psychiatrycznego dysponującego wzmocnionymi warunkami zabezpieczenia sprawcy, stwarzającego znaczne zagrożenie poza zakładem²⁸.

Zaś do zakładu psychiatrycznego dysponującego warunkami wzmocnionego zabezpieczenia kieruje się sprawcę, jeżeli:

1. jego zachowania zagrażające życiu lub zdrowiu innych osób, lub powodujące niszczenie przedmiotów znacznej wartości nie mogą być opanowane w zakładzie psychiatrycznym, dysponującym warunkami podstawowego zabezpieczenia;
2. nie jest możliwe zapobieżenie samowolnemu oddaleniu się z zakładu psychiatrycznego, dysponującego warunkami podstawowego zabezpieczenia sprawcy, stwarzającego zagrożenie poza zakładem²⁹.

Natomiast do zakładu psychiatrycznego dysponującego warunkami podstawowego zabezpieczenia kieruje się sprawcę, który nie kwalifikuje się do zakładu psychiatrycznego o wzmocnionym i maksymalnym zabezpieczeniu³⁰.

W celu zapewnienia właściwego miejsca wykonywania środków zabezpieczających polegających na pobycie w zakładzie psychiatrycznym, minister właściwy do spraw zdrowia powołuje komisję psychiatryczną do spraw środków zabezpieczających. Do zadań komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających należy:

1. wydawanie opinii dla właściwych sądów lub innych uprawnionych instytucji w sprawie przyjmowania, wypisywania lub przenoszenia sprawców, wobec których orzeczono wykonywanie środka zabezpieczającego w zakładach psychiatrycznych;

²⁸ Art. 200a k.k.w

²⁹ Art. 200b k.k.w.

³⁰ Art. 200c k.k.w.

2. analiza dostępnej dokumentacji, w tym dokumentacji medycznej w powyższym zakresie;
3. analiza informacji o liczbie dostępnych miejsc w zakładach psychiatrycznych przeznaczonych do wykonywania środków zabezpieczających;
4. wizytacja i ocena zakładów psychiatrycznych dysponujących warunkami podstawowego, wzmocnionego i maksymalnego zabezpieczenia, w których wykonywany jest środek zabezpieczający³¹.

Wykonując orzeczenie o zastosowaniu środka zabezpieczającego związanego z umieszczeniem w zakładzie psychiatrycznym, sąd, po zasięgnięciu opinii komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających, określa rodzaj tego zakładu i przesyła odpis orzeczenia wraz z poleceniem doprowadzenia sprawcy do właściwej, ze względu na miejsce pobytu sprawcy, jednostki Policji lub właściwego organu wojskowego, a odpis orzeczenia oraz polecenie doprowadzenia wraz z poleceniem przyjęcia przekazuje kierownikowi wskazanego zakładu. Kierownik wskazanego zakładu psychiatrycznego zapewnia transport sanitarny odpowiadający wymaganiom określonym dla zespołu ratownictwa medycznego, po powiadomieniu go przez właściwą jednostkę Policji lub właściwy organ wojskowy o miejscu, dniu oraz godzinie planowanego transportu. Zaś w wypadku skierowania sprawcy na terapię lub terapię uzależnień sąd przesyła odpis orzeczenia kierownikowi podmiotu leczniczego. Natomiast, jeżeli sprawca przebywa w zakładzie karnym albo w areszcie śledczym, polecenie doprowadzenia sąd przesyła dyrektorowi tego zakładu lub aresztu, załączając odpis orzeczenia³².

Art. 201 § 4 k.k.w. przyznaje kompetencje ministrowi właściwemu do spraw zdrowia, który w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości, określa, w drodze rozporządzenia:

1. tryb powoływania i odwoływania członków komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających, jej skład i sposób działania, a także sposób postępowania z prowadzoną przez komisję dokumentacją;

³¹ Art. 201 § 1–1a k.k.w.

³² Art. 201 § 2, 2b i 3 k.k.w.

2. regulamin organizacyjno-porządkowy wykonywania środków zabezpieczających;
3. warunki zabezpieczenia zakładów psychiatrycznych przeznaczonych do wykonywania środka zabezpieczającego.

Obecnie obowiązuje rozporządzenie ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r. w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych³³, które określa:

1. tryb powoływania i odwoływania członków komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających, jej skład i sposób działania;
2. sposób postępowania z dokumentacją prowadzoną przez komisję;
3. regulamin organizacyjno-porządkowy wykonywania środków zabezpieczających;
4. warunki zabezpieczenia zakładów psychiatrycznych przeznaczonych do wykonywania środka zabezpieczającego, o których mowa w art. 200 § 2 k.k.w.³⁴

W skład komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających wchodzi przedstawiciele:

1. ministra właściwego do spraw zdrowia – 2 osoby;
2. Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie – 2 osoby;
3. Sekcji Psychiatrii Sądowej Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego – 1 osoba;
4. Regionalnych Ośrodków Psychiatrii Sądowej – 2 osoby;
5. Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym – 1 osoba;
6. zgłoszeni przez Komisję do spraw Szpitalnictwa Psychiatrycznego Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego – 1 osoba³⁵.

Komisja w opinii, wskazując miejsce wykonywania środka zabezpieczającego w zakładach psychiatrycznych, uwzględnia:

³³ Rozporządzenie ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r. w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych (Dz.U. 2020.1780 t.j. z dnia 2020.10.13).

³⁴ § 1 rozporządzenia ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r.

³⁵ § 2 pkt 1 rozporządzenia ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r.

1. rodzaj czynów zabronionych, których dopuścił się sprawca w przeszłości;
2. rodzaj, częstość i skutki zachowań agresywnych lub ucieczkowych w przeszłości;
3. aktualny stan zdrowia psychicznego i fizycznego oraz choroby współistniejące;
4. uzależnienie od alkoholu, środka odurzającego lub substancji psychotropowych;
5. związek pomiędzy zaburzeniami psychicznymi a zachowaniami niebezpiecznymi;
6. ogólną sprawność fizyczną;
7. szczególne wskazania do postępowania leczniczego, rehabilitacyjnego i resocjalizacyjnego;
8. przebieg i wyniki dotychczasowego leczenia, rehabilitacji i resocjalizacji;
9. miejsce zamieszkania sprawcy oraz dostępne miejsca w zakładach psychiatrycznych³⁶.

Opinia wydawana jest w terminie 21 dni od dnia wpłynięcia wniosku, po czym niezwłocznie jest ona przesyłana do sądu i zawiera:

1. imiona i nazwiska członków Komisji uczestniczących w jej wydaniu;
2. datę wydania;
3. sprawozdanie z przeprowadzonych czynności i spostrzeżeń oraz wynikające z nich wnioski;
4. podpisy członków Komisji³⁷.

Zakłady psychiatryczne dysponujące warunkami podstawowego zabezpieczenia:

1. zapewniają stały nadzór nad sprawcami przebywającymi w tym zakładzie;
2. posiadają drzwi i okna wyposażone w urządzenia uniemożliwiające sprawcom samowolne opuszczenie tego zakładu³⁸.

Zakłady psychiatryczne dysponujące warunkami wzmocnionego zabezpieczenia spełniają wymagania oprócz spełnienia powyższych wymagań:

³⁶ § 4 pkt 1 rozporządzenia ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r.

³⁷ § 4 pkt 2 i 3 rozporządzenia ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r.

³⁸ § 6 rozporządzenia ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r.

1. muszą być wyposażone w system telewizji wewnętrznej umożliwiający obserwację drzwi wejściowych, okien zewnętrznych, sal ogólnych, izolatek oraz korytarzy, a także elektroniczny system sygnalizujący niekontrolowane otwarcie drzwi i okien;
2. mają możliwość wydzielenia od 10-łóżkowych do 20-łóżkowych pododdziałów;
3. mają bezpośredni dostęp do ogrodzonego terenu rekreacyjnego;
4. zapewniają stałą obecność personelu, w tym personelu ochrony, na terenie zakładu albo w jego części w przypadku dysponowania warunkami wzmocnionego zabezpieczenia w części zakładu w godzinach dziennych (od godziny 7⁰⁰ do 22⁰⁰) w liczbie nie mniejszej niż $\frac{1}{3}$ liczby łóżek odpowiednio zakładu albo jego części bądź w godzinach nocnych (od godziny 22⁰⁰ do 7⁰⁰) w liczbie nie mniejszej niż $\frac{1}{6}$ liczby łóżek odpowiednio zakładu albo jego części;
5. posiadają procedury postępowania na wypadek wystąpienia pożaru, buntu, ucieczki lub innych zagrożeń, uzgodnione z właściwym miejscowo komendantem powiatowym, miejskim lub rejonowym Policji, właściwym miejscowo lekarzem koordynatorem ratownictwa medycznego oraz właściwym miejscowo komendantem powiatowym (miejskim) Państwowej Straży Pożarnej³⁹.

Zaś zakłady psychiatryczne dysponujące warunkami maksymalnego zabezpieczenia spełniać muszą ponadto poniższe wymagania:

1. dysponują systemem osobistych elektronicznych urządzeń alarmowych sygnalizujących zagrożenie, w które jest wyposażony personel zakładu;
2. są otoczone oświetlonym, nadzorowanym za pośrednictwem telewizji wewnętrznej, gładkim murem o wysokości co najmniej 5,5 metra lub dysponują innymi zabezpieczeniami o porównywalnej skuteczności, uniemożliwiającymi samowolne oddalenie się sprawcy;
3. zatrudniają personel w liczbie co najmniej 2,5-krotnie większej niż liczba łóżek zakładu, w tym personel sprawujący ochronę

---

³⁹ § 7 rozporządzenia ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r.

nad sprawcami czynów zabronionych w liczbie nie mniejszej niż jedna trzecia liczby łóżek zakładu⁴⁰.

Zgodnie z regulaminem organizacyjno-porządkowym wykonywania środków zabezpieczających, który stanowi załącznik do rozporządzenia ministra zdrowia przy przyjęciu do zakładu psychiatrycznego tożsamość sprawcy ustala osoba przyjmująca do tego zakładu, w szczególności na podstawie dokumentu tożsamości sprawcy lub innego dokumentu poświadczającego tożsamość sprawcy. Następnie przekazuje on do depozytu:

1. środki pieniężne i inne rzeczy wartościowe;
2. przedmioty, które mogą stanowić zagrożenie dla porządku lub bezpieczeństwa jego pobytu, lub zagrożenie dla zdrowia, lub życia innych osób, w szczególności przedmioty posiadające ostre krawędzie lub zakończenie, środki służące do obezwładniania, produkty lecznicze będące środkami odurzającymi, substancjami psychotropowymi lub prekursorami, alkohol oraz inne przedmioty, których wymiary lub ilość mogą naruszyć ustalony porządek lub bezpieczeństwo wykonywania środka zabezpieczającego⁴¹.

Nadto nowoprzyjętego do zakładu psychiatrycznego informuje się o:

1. zasadach wykonywania orzeczonego środka zabezpieczającego określonych w k.k.w.;
2. warunkach i sposobie udzielania świadczeń zdrowotnych w ramach wykonywania orzeczonego środka zabezpieczającego i kontrolowania stanu zdrowia sprawcy, zgodnie z obowiązującymi przepisami oraz regulaminem organizacyjnym zakładu psychiatrycznego;
3. wyposażeniu pomieszczeń przeznaczonych do wykonywania orzeczonego środka zabezpieczającego w środki techniczne służące do obserwowania i rejestrowania obrazu, jeżeli takie środki są zainstalowane⁴².

Sprawcę, wobec którego wykonywany jest środek zabezpieczający, obejmuje się odpowiednim postępowaniem leczniczym,

⁴⁰ § 8 rozporządzenia ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r.

⁴¹ § 1–2 regulaminu organizacyjno-porządkowego, stanowiącego załącznik do rozporządzenia ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r.

⁴² § 3 regulaminu organizacyjno-porządkowego, stanowiącego załącznik do rozporządzenia ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r.

psychoterapeutycznym, rehabilitacyjnym lub resocjalizacyjnym, którego celem jest poprawa stanu jego zdrowia i zachowania w stopniu umożliwiającym funkcjonowanie w społeczeństwie w sposób niestwarzający zagrożenia porządku prawnego, a w wypadku sprawcy umieszczonego w zakładzie psychiatrycznym – również dalsze leczenie w warunkach poza tym zakładem⁴³.

Pobyty w zakładzie psychiatrycznym orzeczone wobec sprawców skazanych za przestępstwa popełnione w stanie ograniczonej poczytalności, określonej w art. 31 § 2 k.k., następuje przed wykonaniem kary pozbawienia wolności, podczas przerwy w wykonywaniu tej kary lub po jej wykonaniu. O zwolnieniu z zakładu rozstrzyga sąd na podstawie wyników leczenia. Sąd zalicza na poczet kary okres pobytu skazanego w zakładzie. Nadto, skazanego można warunkowo zwolnić z odbycia reszty kary, jeżeli zostały spełnione warunki, o których mowa w art. 77–79 k.k., a wyniki leczenia za tym przemawiają; dozór jest obowiązkowy⁴⁴.

Orzekając terapię lub terapię uzależnień wobec skazanego za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka, który zostaje zwolniony z zakładu psychiatrycznego lub zakładu karnego, sąd ustala okres próby na czas od 6 miesięcy do lat 2 i oddaje skazanego pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym. Sąd może zarządzić ponowne umieszczenie skazanego w zakładzie karnym, jeżeli skazany w okresie próby uchyla się od poddania się terapii lub terapii uzależnień, uchyla się od dozoru kuratora, popełnia przestępstwo lub rażąco narusza porządek prawny albo regulamin organizacyjny podmiotu leczniczego. Jeżeli w okresie próby i w ciągu dalszych 6 miesięcy nie zarządzono ponownego umieszczenia skazanego w zakładzie karnym, karę uważa się za odbytą z upływem okresu próby⁴⁵.

Kierownik zakładu psychiatrycznego, w którym wykonuje się środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym,

---

⁴³ Art. 202 k.k.w.

⁴⁴ Art. 202a k.k.w.

⁴⁵ Art. 202b k.k.w.

nie rzadziej niż co 6 miesięcy przesyła do sądu opinię o stanie zdrowia sprawcy umieszczonego w tym zakładzie oraz o postępach w leczeniu lub terapii. Opinię taką kierownik zakładu psychiatrycznego obowiązany jest przesłać bezzwłocznie, jeżeli w związku ze zmianą stanu zdrowia sprawcy uzna, że jego dalsze pozostawanie w zakładzie nie jest konieczne. Jednakże sąd może w każdym czasie żądać opinii o stanie zdrowia i stosowanym leczeniu lub terapii oraz ich wyników wobec sprawcy umieszczonego w zakładzie⁴⁶.

Jeżeli wobec sprawcy orzeczono pobyt w zakładzie psychiatrycznym, sąd, nie rzadziej niż co 6 miesięcy, orzeka w przedmiocie dalszego stosowania tego środka, a w wypadku uzyskania opinii, że dalsze pozostawanie sprawcy w zakładzie nie jest konieczne – bezzwłocznie⁴⁷. W razie potrzeby sąd zasięga opinii innych biegłych. Orzekając o zwolnieniu z zakładu psychiatrycznego, sąd w razie stwierdzenia, że zachodzą przesłanki do przyjęcia sprawcy do domu pomocy społecznej w rozumieniu ustawy o ochronie zdrowia psychicznego⁴⁸, zawiadamia o tym właściwy organ do spraw pomocy społecznej⁴⁹.

W zakładach psychiatrycznych o wzmocnionym i maksymalnym zabezpieczeniu dopuszcza się kontrolowanie przedmiotów posiadanych przez sprawców oraz pomieszczeń, w których oni przebywają, a także w uzasadnionych przypadkach kontrolę osobistą. Ponadto, osobiste kontakty sprawcy, przebywającego w którymś z tych zakładów psychiatrycznych, z osobami odwiedzającymi mogą odbywać się tylko za zgodą kierowników tych zakładów. Można odmówić udzielenia takiej zgody, w szczególności, gdy kontakty te powodują wzrost ryzyka zachowań niebezpiecznych⁵⁰.

⁴⁶ Art. 203 § 1 i 2 k.k.w.

⁴⁷ Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z dnia 22 marca 2017 r., w sprawie o sygn. akt SK 13/14, uznał art. 204 § 1 k.k.w. w zakresie, w jakim nie przewiduje prawa do osobistego udziału sprawcy, wobec którego stosowany jest środek zabezpieczający polegający na umieszczeniu w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym, w posiedzeniu sądu w sprawie dalszego stosowania tego środka zabezpieczającego, za niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 41 ust. 1 i art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

⁴⁸ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. – o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. 2022.2123 t.j. z dnia 2022.10.17).

⁴⁹ Art. 204 § 1, 2a i 3 k.k.w.

⁵⁰ Art. 204a i 204b k.k.w.

Sprawcy przebywającemu w zakładzie psychiatrycznym o podstawowym znaczeniu można udzielić zezwolenia na czasowy pobyt poza zakładem pod opieką członka rodziny lub osoby godnej zaufania, jeżeli jest to uzasadnione względami terapeutycznymi lub ważnymi względami rodzinnymi, zaś niebezpieczeństwo, że sprawca przebywający poza zakładem dopuści się czynu zabronionego lub zagrozi własnemu życiu, lub zdrowiu, jest nieznaczące. Zezwolenia udziela się na okres nieprzekraczający 3 dni. W wyjątkowych, szczególnie uzasadnionych wypadkach, można udzielić zezwolenia na okres nieprzekraczający 7 dni. Zezwolenia udziela kierownik zakładu po uzyskaniu opinii lekarza prowadzącego. O udzieleniu zezwolenia kierownik zakładu niezwłocznie informuje sąd. Jednakże, jeżeli sprawca nie powróci do zakładu psychiatrycznego, z upływem okresu, na który udzielono zezwolenia, sąd niezwłocznie zarządza jego poszukiwanie i zatrzymanie przez Policję oraz doprowadzenie do zakładu. Sprawcę doprowadza Policja w asyście lekarza. Sprawcy, który nie powrócił do zakładu psychiatrycznego, można udzielić ponownego zezwolenia na czasowy pobyt poza zakładem nie wcześniej niż po upływie roku od dnia powrotu sprawcy do zakładu. Zaś sprawca, który przebywając poza zakładem psychiatrycznym, dopuścił się czynu zabronionego lub zagroził własnemu życiu, lub zdrowiu, nie udziela się ponownego zezwolenia na czasowy pobyt poza zakładem⁵¹.

Orzeczenie środka karnego tytułem środka zabezpieczającego

Jeżeli sprawca dopuścił się czynu zabronionego w stanie nieporęczalności określonej w art. 31 § 1 k.k., sąd może orzec tytułem środka zabezpieczającego nakaz lub zakazy wymienione w art. 39 pkt 2–3 k.k., przy czym zakazy te orzeka się bez określenia czasu ich obowiązywania, a sąd uchyla je, gdy ustały przyczyny ich

⁵¹ Art. 204d k.k.w.

orzeczenia⁵². W świetle powyższego sąd może orzec następujące środki karne tytułem środka zabezpieczającego:

1. zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej;
2. zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi;
3. zakaz zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu lub pracy w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio, lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów;
4. zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu;
5. zakaz wstępu na imprezę masową;
6. do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych;
7. nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;
8. zakaz prowadzenia pojazdów.

W tym miejscu należy rozróżnić istotę środków karnych od charakteru środków zabezpieczających. Bowiem te pierwsze środki stanowią pewną dodatkową dolegliwość dla sprawcy przestępstwa ze względu na rodzaj popełnionego przez niego przestępstwa. Zaś środek zabezpieczający ma służyć przede wszystkim prewencji oraz pozbawienia sprawcy przestępstwa możliwości jego ponownego popełnienia w sytuacjach, o których mowa w art. 93c k.k.

Rację ma zatem K. Lipiński, twierdząc, że:

Środki zabezpieczające z art. 93a § 2 k.k. (zwane również środkami administracyjnymi) orzeka się zgodnie z ogólnymi zasadami stosowania środków zabezpieczających, a zatem zgodnie z zasadą konieczności i proporcjonalności (adekwatności). Oznacza to, że orzeczenie nakazu lub zakazów na podstawie art. 99 § 1 k.k. nie ma charakteru obligatoryjnego nawet wtedy, gdy sprawca dopuści

⁵² Art. 99 k.k.

się czynu zabronionego, którego popełnienie aktualizowałoby obowiązek orzeczenia środka karnego (zob. tezę 9 do art. 93a). Możliwe jest również połączenie kilku środków zabezpieczających odpowiadających treściowo środkom karnym zgodnie z art. 93b § 4 k.k. Nasuwa się wątpliwość, czy dla zastosowania nakazu i zakazów odpowiadających środkom karnym konieczne jest spełnienie szczegółowych przesłanek orzekania tych środków wymienionych w rozdziale V Kodeksu karnego (...). Pewnym argumentem za taką interpretacją może być odesłanie zawarte w art. 93a § 2 k.k., zgodnie z którym tytułem środka zabezpieczającego można orzec nakaz i zakazy określone w art. 39 pkt 2–3 k.k., „jeżeli ustawa tak stanowi”, które to pojęcie można rozumieć szerzej niż tylko odesłanie do art. 99 § 1 k.k. Analizując art. 41–42 k.k., dostrzeżemy jednak, że warunkiem zastosowania istotnej części środków karnych jest wydanie wyroku skazującego, a częstokroć nawet wymierzenie określonego rodzaju kary. Kierowanie się tymi kryteriami przy orzekaniu środków zabezpieczających okazałoby się przeto dysfunkcjonalne, zaś rodzaj odesłania nie pozwala na odpowiednie zmodyfikowanie warunków przewidzianych w rozdziale V Kodeksu karnego. Przyjąć zatem trzeba, że orzekając środki zabezpieczające odpowiadające treściowo środkom karnym z art. 39 pkt 2–3 k.k., sąd powinien się kierować zasadami konieczności i proporcjonalności (wymuszającymi zachowanie pewnego powiązania popełnionego czynu ze stosowanym nakazem lub zakazem), a nie przesłankami określonymi w art. 41–42 k.k., przy czym rodzaj popełnionego czynu potraktować należy jako prognostyk zagrożenia wywoływanego przez sprawcę⁵³.

Odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym i leczenie skazanego w trakcie wykonywania kary bez jego zgody

W systemie terapeutycznym odbywają karę skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym skazani za przestępstwo określone w art. 197–203 k.k. popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, upośledzeni umysłowo, a także uzależnieni od substancji psychoaktywnej oraz skazani niepełnosprawni fizycznie – wymagający oddziaływania specjalistycznego,

⁵³ K. Lipińskim, op. cit.

zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej. Jeżeli przemawiają za tym względy lecznicze i wychowawcze, w oddziale terapeutycznym mogą odbywać karę także inni skazani, za ich zgodą. Karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym wykonuje się przede wszystkim w oddziale terapeutycznym o określonej specjalizacji⁵⁴.

Wykonując karę w systemie terapeutycznym, uwzględnia się w postępowaniu ze skazanymi w szczególności potrzebę zapobiegania pogłębianiu się patologicznych cech osobowości, przywracania równowagi psychicznej oraz kształtowania zdolności współżycia społecznego i przygotowania do samodzielnego życia. Wykonywanie kary dostosowuje się do potrzeb w zakresie leczenia, zatrudnienia, nauczania i wymagań higieniczno-sanitarnych. Jeżeli względy zdrowotne tego wymagają, organizuje się zatrudnienie w warunkach pracy chronionej. Skazanych, którzy nie wymagają już oddziaływania specjalistycznego, przenosi się do odpowiedniego systemu wykonywania kary⁵⁵.

Co do zasady, odbywanie przez skazanego kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym nie wymaga jego zgody. Jednakże „Leczenie i rehabilitacja skazanego w zasadzie wymagają jego zgody, ale art. 117 k.k.w. przewiduje od tej zasady wyjątki”⁵⁶. Z treści art. 117 k.k.w. wynika, iż skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od substancji psychoaktywnej, a także skazanego za przestępstwo określone w art. 197–203 k.k. popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych obejmuje się, za jego zgodą, odpowiednim leczeniem lub rehabilitacją. Zaś w przypadku braku zgody, w przedmiocie obowiązku poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji orzeka sąd penitencjarny na posiedzeniu, które powinno odbyć się w zakładzie karnym. Obowiązek poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji można orzec na

---

⁵⁴ Art. 96 k.k.w. Zob. szerzej: R. Godyła, A. Kwieciński, *Wybrane problemy związane z umieszczeniem skazanego w systemie terapeutycznym wykonywania kary pozbawienia wolności w trybie art. 96 § 2 k.k.w.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2008, t. XXII AUW, No 3027.

⁵⁵ Art. 97 k.k.w.

⁵⁶ B. Stańdo-Kawecka, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w trzech systemach – uwagi krytyczne*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2016, nr 39, s. 109–132.

czas określony, każdorazowo nie dłuższy niż 2 lata. Sąd penitencjarny zmienia lub uchyla obowiązek poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji w wypadku zmiany lub ustania podstaw jego wykonywania.

Jednakże należy mieć na uwadze, iż

Skazani uzależnieni, którzy zostali skierowani do odbywania kary w systemie terapeutycznym poza oddziałem terapeutycznym, po okresie odbywania kary w tym systemie poza oddziałem mogą być skierowani do oddziału terapeutycznego, jeżeli jest to uzasadnione zmianą ich sytuacji lub względami terapeutycznymi. Jeśli nie występują przesłanki uzasadniające skierowanie do oddziału terapeutycznego, skazany uzależniony po krótkiej interwencji lub terapii krótkoterminowej może zostać przeniesiony do systemu zwykłego albo – przy spełnieniu określonych warunków – do systemu programowanego oddziaływania⁵⁷.

System terapeutyczny jest zatem systemem odbywania kary pozbawienia wolności doraźnym, na czas trwania terapii. Z pewnością może mieć to przełożenie na długość kary pozbawienia wolności orzeczonej wobec skazanego. Podczas odbywania kar krótkoterminowych istnieje ryzyko, iż terapia nie będzie skutecznie przeprowadzona ze względu na niewystarczającą ilość czasu. Jednakże podczas odbywania kar długoterminowych u niektórych sprawców stosowano terapię kilkakrotnie, po czym następował nawrót do uzależnienia bądź nałogu. Niemniej, system terapeutycznego odbywania kary pozbawienia wolności jest również szansą na lepiej dostosowaną karę do warunków umysłowych np. osób upośledzonych umysłowo. Stwarza także możliwość dla zaburzonych sprawców seksualnych do podjęcia terapii w zakresie zaburzeń seksualnych, których całkowite wyleczenie nie jest możliwe⁵⁸.

W tym miejscu także warto zauważyć, że

Karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym wykonuje się przede wszystkim w oddziale terapeutycznym o określonej specjalizacji. Wykonywanie kary pozbawienia wolności

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Zob. np. K. Lurka, S. Jakima, *Pedofilia jest nieuleczalną chorobą, nie znamy jej przyczyn*, <https://www.termedia.pl/mz/Prof-Slawomir-Jakima-Pedofilia-jest-nieuleczalna-choroba-nie-znamy-jej-przyczyn,34225.html> [dostęp: 30.06.2023].

w systemie terapeutycznym ma szczególny cel. Wykonując karę w tym systemie, uwzględnia się w postępowaniu ze skazanymi w szczególności potrzebę zapobiegania pogłębianiu się patologicznych cech osobowości, przywracania równowagi psychicznej oraz kształtowania zdolności współżycia społecznego i przygotowania do samodzielnego życia. Wykonywanie kary dostosowuje się do potrzeb w zakresie leczenia, zatrudnienia, nauczania i wymagań higieniczno-sanitarnych. Jeżeli względy zdrowotne tego wymagają, organizuje się zatrudnienie w warunkach pracy chronionej. Skazanych, którzy nie wymagają już oddziaływania specjalistycznego, w ramach wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym przenosi się do odpowiedniego systemu wykonywania kary⁵⁹.

Ponadto, na próżno szukać w k.k.w. definicji „niepsychotycznych zaburzeń psychicznych”, gdyż ustawa

wskazuje, że w tym systemie powinny odbywać karę osoby z zaburzeniami psychicznymi, chore psychicznie, upośledzone umysłowo, jak i wykazujące inne zakłócenia czynności psychicznych, skazani za przestępstwa określone w art. 197–203 k.k. popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, niepełnosprawni fizycznie, którzy wymagają oddziaływań specjalistycznych, uzależnieni od alkoholu albo środków odurzających lub psychotropowych. Konieczność leczenia, a także realizowanie celu wychowawczego wykonywania kary pozbawienia wolności, może przemawiać za skierowaniem do systemu terapeutycznego skazanego, który wykazuje inne schorzenia niż wymienione powyżej⁶⁰.

Warto również wskazać na stanowisko A. Muszyńskiej w kwestii terapii i terapii uzależnień osób przebywających w zakładach karnych i chociaż odnosiła się ona jeszcze sprzed nowelizacji z 2015 r., wydaje się, że wciąż jej głos jest aktualny. Mianowicie zauważa ona, że:

Skazani uzależnieni od środków odurzających odbywają karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym (art. 96 k.k.w.). Wobec tej grupy skazanych czynnik terapeutyczny stopniowo wypiera czynnik represyjny. Do systemu terapeutycznego są oni kierowani tylko wówczas, gdy wymagają oddziaływania

⁵⁹ M. Zamroczyńska, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. A. Gerecka-Żołyńska, Warszawa 2023, art. 96.

⁶⁰ Ibidem.

specjalistycznego, zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej i rehabilitacji. Jest to system przechodni. Jeżeli więc skazany narkoman nie wymaga już takich oddziaływań, zostaje przeniesiony do innego odpowiedniego systemu wykonywania kary, tzn. systemu zwykłego lub programowego oddziaływania. Do systemu terapeutycznego skazany uzależniony od narkotyków może być skierowany na mocy wyroku sądu (art. 62 k.k.) bądź też w przypadku, gdy sąd tego nie określił, na mocy decyzji komisji penitencjarnej (art. 76 § 1 pkt 2 k.k.w.). Decyzja o skierowaniu skazanego do systemu terapeutycznego ma charakter klasyfikacyjny (art. 82 § 1 i 2 k.k.w.), opiera się na odpowiednich badaniach osobopoznawczych (art. 82 § 3 k.k.w.) i uwzględnieniu stanu zdrowia fizycznego i psychicznego skazanego, w tym stopnia uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych (art. 82 § 2 pkt 6). Znamienne jest jednak pominięcie przesłanki uzyskania zgody skazanego jako warunku objęcia go oddziaływaniem w ramach systemu terapeutycznego. Z treści przepisów art. 117 i 96 k.k.w. wynika wręcz, że skazany uzależniony od środków odurzających może być skierowany i odbywać karę w systemie terapeutycznym, mimo że nie wyraża zgody na odpowiednie leczenie lub rehabilitację. Zatem postulat uwzględniania w postępowaniu ze skazanym w szczególności potrzeby zapobiegania pogłębianiu się patologicznych cech osobowości, kształtowania zdolności współżycia społecznego i przygotowania do samodzielnego życia (zob. art. 97 § 1 k.k.w.), będzie realizowany także przez przymusowe oddziaływanie⁶¹.

Należy zgodzić się z A. Muszyńską w kwestii przymusu odbycia terapii, co pozostaje w sprzeczności z jej istotą. Rację ma również M. Beisert, która stwierdziła, że

Farmakoterapia, prowadzona przez lekarza seksuologa, będzie dawała efekt, jeśli zaakceptuje ją chory. Musi on chcieć przyjmować leki, które nie są obojętne dla zdrowia, dają kilka działań niepożądanych, m.in. obniżenie nastroju, powikłania zakrzepowe, ginekomastię, brak zainteresowania seksem. W dodatku leki działają tylko wtedy, gdy są przyjmowane – nie mają długotrwałego efektu terapeutycznego. Daje go czasem żmudna, kilkuletnia nawet psychoterapia⁶².

⁶¹ A. Muszyńska, 3. *Obowiązujący model postępowania z osobami uzależnionymi*, w: *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, red. A. Kwieciński, Warszawa 2013.

⁶² Pedofilia: między kontrolą a wyleczeniem O przyczynach pedofilii i sposobach jej leczenia, wywiad z prof. dr hab. Marią Beisert, wiceprezesem

Nie tylko jednakże terapia seksualna nie będzie miała większego sensu bez zgody osoby uzależnionej bądź zaburzonej, lecz także jakakolwiek terapia. Chęć podjęcia terapii powinna wynikać z woli zainteresowanego, gdyż inaczej każda przymusowa terapia będzie się kończyć powrotem do zachowania sprzed jej podjęcia.

A Muszyńska przeprowadziła badania w 2013 r., które to miały dokonać:

próby oszacowania populacji skazanych, którzy powinni zostać objęci działaniami w ramach systemu terapeutycznego, wskazują na rozpowszechnianie się w tej grupie uzależnień, zarówno od alkoholu, jak i środków odurzających. Odpowiedzią na to może być jedynie stały rozwój sieci oddziałów terapeutycznych. Uwzględniając dane z ostatnich sześciu lat, należy wskazać, że ogółem skazanych zakwalifikowanych do oddziałów terapeutycznych, przebywających w tych oddziałach było w 2007 r. (dane na koniec roku) – 3015 osób, w tym 531 uzależnionych od środków odurzających i substancji psychotropowych, a 762 osób uzależnionych od alkoholu; w 2008 r. – 2971 (odpowiednio 480; 792); w 2009 r. – 3069 (546; 881); w 2010 r. – 3037 (501; 943); w 2011 r. – 2953 (435; 1008) w 2012 r. – 3044 (472; 1075). Z kolei skazanych zakwalifikowanych do oddziałów terapeutycznych, a przebywających poza tymi oddziałami było w 2007 r. (dane na koniec roku) – 1037 osób, w tym 192 uzależnionych od środków odurzających i substancji psychotropowych; w 2008 r. – 1168 (218); w 2009 r. – 1131 (219); w 2010 r. – 1097 (208); w 2011 r. – 1205 (210), a w końcu w 2012 r. – 689 (117). Utrzymująca się na podobnym poziomie liczba skazanych zakwalifikowanych do oddziałów terapeutycznych związana jest z ograniczoną pojemnością oddziałów. Trzeba przy tym zaznaczyć, że nie wszyscy skazani skierowani do systemu terapeutycznego odbywają karę pozbawienia wolności w oddziałach terapeutycznych. To rzeczywiste ograniczenie dostępności terapii związane z możliwościami funkcjonalnymi oddziałów nie pozostaje bez znaczenia dla analizowanych rozwiązań, sprzyja wręcz otwieraniu dostępu dla tych, którzy akceptują taką formę oddziaływań⁶³.

Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego, <https://podyplomie.pl/publish/system/articles/pdffarticles/000/016/002/original/36-40.pdf?1472560162> [dostęp: 30.06.2023].

⁶³ A. Muszyńska, op. cit.

Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym

Ustawą z dnia z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób⁶⁴ utworzono Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym. Zgodnie z art. 4 tejszej ustawy zadaniem ośrodka jest prowadzenie postępowania terapeutycznego wobec osób stwarzających zagrożenie w nim umieszczonych⁶⁵. Ośrodek jest jednostką budżetową podległą ministrowi właściwemu do spraw zdrowia, który powołuje i odwołuje kierownika tej instytucji⁶⁶.

W ośrodku powołano służbę ochrony, której ustawowe zadania są realizowane przez pracowników wpisanych na listę kwalifikowanych pracowników ochrony fizycznej, o której mowa w art. 26 ust. 1 ustawy o ochronie osób i mienia⁶⁷. Do zadań służby ochrony należy ochrona osób przebywających w ośrodku, ochrona mienia, zapewnienie bezpieczeństwa i porządku na terenie, a także zapewnienie, aby osoby stwarzające zagrożenie w nim umieszczone nie opuściły go i nie oddaliły się samowolnie. Zadania służby ochrony, w przypadku użyczenia przez jednostkę organizacyjną Służby Więziennej na rzecz ośrodka nieruchomości zabudowanej, mogą być wykonywane przez funkcjonariuszy Służby Więziennej⁶⁸.

Teren ośrodka i znajdujące się na nim pomieszczenia są wyposażone w urządzenia monitorujące, umożliwiające stały nadzór nad osobami stwarzającymi zagrożenie umieszczonymi w ośrodku oraz kontrolę stosowania przymusu bezpośredniego. Monitorowany obraz lub dźwięk jest utrwalany. Obraz z monitoringu pomieszczeń

⁶⁴ Ustawa z dnia z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2022.1689 t.j. z dnia 2022.08.11).

⁶⁵ Ibidem, art. 4 ust. 3.

⁶⁶ Ibidem, art. 5 ust. 1 i 3.

⁶⁷ Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. – o ochronie osób i mienia (Dz.U. 2021.1995 t.j. z dnia 2021.11.04).

⁶⁸ Art. 6 i 6a ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób.

lub ich części przeznaczonych do celów sanitarno-higienicznych jest przekazywany w sposób uniemożliwiający ukazywanie intymnych części ciała ludzkiego oraz intymnych czynności fizjologicznych. Zapis utrwalonego obrazu i dźwięku podlega ochronie określonej w przepisach o ochronie danych osobowych. Dostęp do urządzeń monitorujących oraz do zapisu utrwalonego za ich pomocą mają wyłącznie osoby upoważnione przez kierownika instytucji. Zapis z monitoringu przechowuje się przez 6 miesięcy. Po upływie terminu przechowywania zapis usuwa się w sposób uniemożliwiający jego odzyskanie. Z usunięcia zapisu sporządza się protokół, w którym należy wskazać datę tej czynności oraz imię i nazwisko osoby, która dokonała usunięcia⁶⁹.

Sąd dokonując oceny, czy jest konieczne zastosowanie wobec osoby stwarzającej zagrożenie nadzoru prewencyjnego albo umieszczenie jej w ośrodku, bierze pod uwagę całokształt okoliczności ustalonych w sprawie, a w szczególności uzyskane opinie biegłych, a także wyniki prowadzonego dotychczas postępowania terapeutycznego oraz możliwość efektywnego poddania się przez tę osobę postępowaniu terapeutycznemu na wolności. Wówczas sąd orzeka o zastosowaniu wobec osoby stwarzającej zagrożenie nadzoru prewencyjnego, jeżeli charakter stwierdzonych zaburzeń psychicznych lub ich nasilenie wskazują, że zachodzi wysokie prawdopodobieństwo popełnienia przez tę osobę czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat. Ponadto, sąd obligatoryjnie orzeka o umieszczeniu w ośrodku osoby stwarzającej zagrożenie, jeżeli charakter stwierdzonych zaburzeń psychicznych lub ich nasilenie wskazują, że jest to niezbędne ze względu na bardzo wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat. Nadzór prewencyjny i umieszczenie w ośrodku orzeka się bez określenia terminu⁷⁰.

---

⁶⁹ Ibidem, art. 7 ustawy.

⁷⁰ Ibidem, art. 14.

Po przeprowadzeniu rozprawy sąd wydaje postanowienie o uznaniu osoby za stwarzającą zagrożenie i zastosowaniu wobec niej nadzoru prewencyjnego albo o umieszczeniu jej w ośrodku, albo postanowienie o uznaniu, że osoba, której dotyczy wniosek, nie jest osobą stwarzającą zagrożenie⁷¹.

Orzekając o zastosowaniu nadzoru prewencyjnego, sąd może nałożyć na osobę stwarzającą zagrożenie obowiązek poddania się odpowiedniemu postępowaniu terapeutycznemu⁷².

Nadto, sąd fakultatywnie może, na wniosek komendanta Policji sprawującego nadzór prewencyjny lub z urzędu, orzec o umieszczeniu w ośrodku osoby stwarzającej zagrożenie, wobec której zastosowano nadzór prewencyjny, jeżeli osoba ta uchyła się od obowiązku poddania się postępowaniu terapeutycznemu lub od obowiązków wynikających ze sprawowanego nad nią nadzoru prewencyjnego. Jednakże sąd musi obligatoryjnie orzec o umieszczeniu w ośrodku osoby stwarzającej zagrożenie, jeżeli charakter stwierdzonych zaburzeń psychicznych lub ich nasilenie wskazują, że jest to niezbędne ze względu na bardzo wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat⁷³.

Celem nadzoru prewencyjnego jest ograniczenie zagrożenia życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób ze strony osoby stwarzającej zagrożenie, która nie została umieszczona w ośrodku. Nadzór prewencyjny jest sprawowany przez komendanta powiatowego (miejskiego, rejonowego) Policji, na obszarze właściwości, którego osoba stwarzająca zagrożenie ma miejsce stałego pobytu. Odpis prawomocnego postanowienia o zastosowaniu nadzoru prewencyjnego doręcza się właściwemu miejscowo komendantowi Policji. Osoba stwarzająca zagrożenie, wobec której zastosowano nadzór prewencyjny, ma obowiązek każdorazowego informowania komendanta Policji sprawującego nadzór prewencyjny o zmianie miejsca stałego pobytu, miejsca zatrudnienia, imienia lub

⁷¹ Ibidem, art. 15 ust. 1.

⁷² Ibidem, art. 16 ust. 1.

⁷³ Ibidem, art. 21.

nazwiska, a jeżeli komendant Policji tego zażąda, również udzielania informacji o miejscu aktualnego i zamierzonego pobytu oraz o terminach i miejscach wyjazdów⁷⁴.

Osoba stwarzająca zagrożenie umieszczona w ośrodku zostaje objęta odpowiednim postępowaniem terapeutycznym, którego celem jest poprawa stanu jej zdrowia i zachowania w stopniu umożliwiającym funkcjonowanie w społeczeństwie w sposób niestwarzający zagrożenia życia, zdrowia lub wolności seksualnej innym osobom. Kierownik sporządza indywidualny plan terapii dla każdej osoby stwarzającej zagrożenie umieszczonej w placówce⁷⁵.

Osobie stwarzającej zagrożenie umieszczonej w instytucji nie przysługuje prawo wyboru lekarza i pielęgniarki podstawowej opieki zdrowotnej, świadczeniodawcy udzielającego ambulatoryjnych świadczeń opieki zdrowotnej, lekarza dentystry oraz szpitala, określone w ustawie o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych⁷⁶. Świadczenia zdrowotne, których nie można udzielić w ośrodku, są udzielone w pierwszej kolejności przez podmioty lecznicze dla osób pozbawionych wolności⁷⁷.

Osoby umieszczone w placówce nie mogą posiadać przedmiotów, które mogą posłużyć do zakłócenia porządku lub bezpieczeństwa w ośrodku. W każdym czasie można przeprowadzić kontrolę przedmiotów posiadanych oraz pomieszczeń. W razie konieczności jest dopuszczalne naruszenie plomb gwarancyjnych, uszkodzenie kontrolowanych przedmiotów w niezbędnym zakresie, a także użycie psów specjalnych wyszkolonych w zakresie wyszukiwania środków odurzających i substancji psychotropowych lub materiałów wybuchowych. Znalezione w czasie kontroli przedmioty, których osoba stwarzająca zagrożenie umieszczona w placówce nie może posiadać, podlegają zatrzymaniu. Przedmioty, których posiadanie poza ośrodkiem nie jest zabronione, przekazuje się do

---

⁷⁴ Ibidem, art. 22.

⁷⁵ Ibidem, art. 25.

⁷⁶ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. 2022.2561 t.j. z dnia 2022.12.09).

⁷⁷ Art. 26 ust 1 i 2 ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innym osobom.

depozytu albo przesyła się na koszt osoby stwarzającej zagrożenie umieszczonej w ośrodku wskazanej przez nią osobie⁷⁸.

Osoba umieszczona w ośrodku ma prawo, za zgodą kierownika, do kontaktu z innymi osobami za pośrednictwem telefonu lub za pomocą środków komunikacji elektronicznej, a także prawo do kontaktu osobistego z osobami ją odwiedzającymi. Jednakże kierownik może odmówić zgody lub cofnąć zgodę na określony sposób kontaktu lub kontakt z określonymi osobami, jeżeli kontakt taki może spowodować wzrost zagrożenia niebezpiecznymi zachowaniami ze strony osoby stwarzającej zagrożenie umieszczonej w placówce zakłócić prowadzone postępowanie terapeutyczne. Nie można jednak odmówić ani cofnąć zgody na kontakt z przedstawicielem ustawowym, ustanowionym pełnomocnikiem, Rzecznikiem Praw Pacjenta Szpitala Psychiatrycznego ani Rzecznikiem Praw Obywatelskich⁷⁹.

Jeżeli osoba umieszczona w placówce samowolnie ją opuści, kierownik Ośrodka niezwłocznie powiadamia o tym Policję, która podejmuje czynności w celu poszukiwania, zatrzymania i doprowadzenia⁸⁰.

Nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy sąd, na podstawie opinii lekarza psychiatry oraz wyników postępowania terapeutycznego, ustala, czy jest niezbędny dalszy pobyt w placówce osoby tam umieszczonej. Kierownik placówki co 6 miesięcy przesyła do sądu opinię lekarza psychiatry o stanie zdrowia osoby przebywającej w ośrodku i o wynikach postępowania terapeutycznego. Opinię taką jest obowiązany przesłać bezzwłocznie, jeżeli w związku ze zmianą stanu zdrowia tej osoby uzna, że jej dalszy pobyt w ośrodku nie jest konieczny⁸¹. Zaś sąd, uwzględniając wniosek osoby przebywającej w ośrodku o ustalenie potrzeby jej dalszego pobytu w placówce, wniosek kierownika albo z urzędu może w każdym czasie postanowić o wypisaniu osoby z ośrodka, jeżeli wyniki postępowania terapeutycznego i zachowanie tej osoby uzasadniają przypuszczenie, że jej dalszy pobyt nie jest tam konieczny⁸².

⁷⁸ Ibidem, art. 28 ust. 1–3.

⁷⁹ Ibidem, art. 29 ust. 1–3.

⁸⁰ Ibidem, art. 33.

⁸¹ Ibidem, art. 46 ust. 1 i 2.

⁸² Ibidem, art. 47 ust. 1.

Jednym z aktów wykonawczych do ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób jest rozporządzenie z dnia 16 stycznia 2014 r. w sprawie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym⁸³, które określa:

1. liczbę łóżek w ośrodku;
2. wymagania ogólnoprzestrzenne, sanitarne i instalacyjne, jakie muszą spełniać pomieszczenia i urządzenia placówki stosownie do rodzaju wykonywanej działalności leczniczej oraz zakresu udzielanych świadczeń zdrowotnych;
3. warunki zabezpieczenia instytucji;
4. rodzaj i liczebność personelu mającego styczność z osobami umieszczonymi w ośrodku;
5. rodzaje urządzeń i środków technicznych służących do przekazywania, odtwarzania i utrwalania obrazu lub dźwięku z monitoringu oraz sposób przechowywania, odtwarzania i niszczenia zapisów oraz udostępniania ich uprawnionym podmiotom⁸⁴.

Liczba łóżek w ośrodku dla osób umieszczonych wynosi 60, lecz może wynosić 10, jeżeli liczba osób umieszczonych nie przekracza 10. W przypadku przekroczenia liczby 10, ilość łóżek w placówce ulega zwiększeniu odpowiednio do kolejnych osób umieszczonych, z tym że nie może przekroczyć 60. W oddziałach zamiejscowych wynosi 40 miejsc⁸⁵.

W ośrodku znajdują się:

1. sale łóżkowe przeznaczone dla osób umieszczonych;
2. świetlica;
3. stołówka;
4. pokoje do prowadzenia terapii;

⁸³ Rozporządzenie ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2014 r. w sprawie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym (Dz.U. 2023.197 t.j. z dnia 2023.01.30).

⁸⁴ Ibidem, § 1.

⁸⁵ Ibidem, § 2.

5. pokój indywidualnych rozmów z osobami umieszczonymi;
6. gabinet zabiegowy;
7. pokoje i sanitariaty dla personelu⁸⁶.

Warunki zabezpieczenia zapewnia się przez wyposażenie drzwi i okien w urządzenia uniemożliwiające samowolne oddalenie się, w szczególności system czujek podczerwieni sygnalizujący próbę opuszczenia ośrodka⁸⁷.

Ponadto, ośrodek jest wyposażony w:

1. system telewizji wewnętrznej umożliwiający obserwację drzwi wejściowych, okien zewnętrznych, sal ogólnych, izolatek oraz korytarzy i pokoi personelu;
2. elektroniczny system sygnalizujący niekontrolowane otwarcie drzwi i okien;
3. system rejestrowania informacji o zagrożeniu, sygnalizowany przez osobiste elektroniczne urządzenia alarmowe, zapewniający niezwłoczną reakcję na takie zagrożenie;
4. bezpośredni dostęp do ogrodzonego terenu rekreacyjnego⁸⁸.

Członkowie personelu otrzymują urządzenie alarmowe sygnalizujące zagrożenie ze strony osób umieszczonych. Ośrodek jest otoczony oświetlonym, monitorowanym za pośrednictwem telewizji wewnętrznej, gładkim murem o wysokości co najmniej 5,5 m lub ma inne zabezpieczenia o porównywalnej skuteczności, uniemożliwiające samowolne oddalenie się osób umieszczonych⁸⁹.

W placówce jest zapewniony personel:

1. umożliwiający prowadzenie diagnostyki i terapii: psychiatrów, psychologów, pielęgniarki i terapeutów zajęciowych;
2. sanitariuszy, pracowników socjalnych i pracowników służby ochrony – w liczbie co najmniej 3-krotnie większej niż liczba łóżek odpowiednio w ośrodku albo oddziale zamiejscowym⁹⁰.

⁸⁶ Ibidem, § 3 pkt 1.

⁸⁷ Ibidem, § 4 pkt 1.

⁸⁸ ibidem, § 4 pkt 2.

⁸⁹ Ibidem, § 4 pkt 3 i 4.

⁹⁰ Ibidem, § 5.

Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego⁹¹

Aktem prawnym, który ma na celu ochronę osób chorych psychicznie, jest bez wątpienia ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Określa ona postępowanie w przypadku sytuacji zagrażających życiu i zdrowiu zarówno osoby chorej, jak i innych osób. Niemniej, cel przymusowego leczenia, o którym mowa w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego, jest inny niż w przypadku środków zabezpieczających z Kodeksu karnego. Diametralną bowiem różnicą jest fakt, iż aby zastosować środek zabezpieczający, osoba chora psychicznie bądź w inny sposób zaburzona musi popełnić przestępstwo, tj. czyn o znamionach określonych w ustawie karnej, by w ogóle można było stosować do niej przepisy Kodeksu karnego. Nie znajdują zatem zastosowania przepisy karne w sytuacji, kiedy np. osoba chora psychicznie próbuje targnąć się na własne życie bądź się samookalecza. Wówczas zastosowanie będą miały przepisy ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, a które to chronią nie tylko samego chorego przed nim samym (i być może przed popełnieniem przez niego przestępstwa), gdy istnieje bezpośrednie zagrożenie, lecz także inne osoby. W dalszej części niniejszego opracowania zostaną omówione przepisy powyższego aktu prawnego, w celu dokładniejszej analizy podobieństw i różnic ze środkami zabezpieczającymi (przede wszystkim z pobytem w zakładzie psychiatrycznym), określonymi w Kodeksie karnym.

Osoba chora psychicznie może być przyjęta do szpitala psychiatrycznego bez jej wcześniejszej pisemnej zgody tylko wtedy, gdy jej dotychczasowe zachowanie wskazuje na to, że z powodu tej choroby zagraża bezpośrednio własnemu życiu albo życiu lub zdrowiu innych osób. O przyjęciu do szpitala osoby postanawia lekarz wyznaczony do tej czynności po osobistym jej zbadaniu i zasięgnięciu w miarę możliwości opinii drugiego lekarza psychiatry albo psychologa. Lekarz ten jest obowiązany wyjaśnić choremu przyczyny przyjęcia do szpitala bez zgody i poinformować go

---

⁹¹ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. 2022.2123 t.j. z dnia 2022.10.17).

o jego prawach. Przyjęcie do szpitala wymaga wówczas zatwierdzenia przez ordynatora (lekarza kierującego oddziałem) w ciągu 48 godzin od chwili przyjęcia. Kierownik szpitala zawiadamia o powyższym sąd opiekuńczy miejsca siedziby szpitala w ciągu 72 godzin od chwili przyjęcia. Powyższe czynności odnotowuje się w dokumentacji medycznej⁹².

Osoba, której dotychczasowe zachowanie wskazuje na to, że z powodu zaburzeń psychicznych zagraża bezpośrednio swojemu życiu albo życiu lub zdrowiu innych osób, a zachodzą wątpliwości, czy jest ona chora psychicznie, może być przyjęta bez jej pisemnej zgody do szpitala w celu wyjaśnienia tych wątpliwości. Wówczas pobyt w szpitalu nie może trwać dłużej niż 10 dni⁹³.

Na podstawie otrzymanego zawiadomienia sąd opiekuńczy wszczyna postępowanie dotyczące przyjęcia do szpitala psychiatrycznego osoby wymienionej w art. 22–24 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Sąd opiekuńczy może rozpoznać sprawę również na wniosek tej osoby lub jej przedstawiciela ustawowego, jej małżonka, krewnych w linii prostej, rodzeństwa bądź osoby sprawującej nad nią faktyczną opiekę albo z urzędu⁹⁴.

Wobec osoby przyjętej do szpitala psychiatrycznego bez jej zgody można stosować niezbędne czynności lecznicze, mające na celu usunięcie przewidzianych w ustawie przyczyn przyjęcia bez zgody. Lekarz wyznaczony do tych czynności zapoznaje osobę z planowanym postępowaniem leczniczym⁹⁵.

Wobec osoby przyjętej do szpitala psychiatrycznego bez jej zgody przymus bezpośredni można stosować, poza okolicznościami określonymi w art. 18 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, także wtedy, gdy jest to konieczne do dokonania niezbędnych czynności leczniczych. Przymus bezpośredni można także stosować w celu zapobieżenia samowolnemu opuszczeniu przez tę osobę szpitala psychiatrycznego⁹⁶.

---

⁹² Ibidem, art. 23.

⁹³ Ibidem, art. 24.

⁹⁴ Ibidem, art. 25.

⁹⁵ Ibidem, art. 33 ust. 1 i 2.

⁹⁶ Ibidem, art. 34.

O wypisaniu ze szpitala psychiatrycznego osoby przebywającej w tym szpitalu bez jej zgody postanawia ordynator (lekarz kierujący oddziałem), jeżeli uzna, że ustały przewidziane w niniejszej ustawie przyczyny przyjęcia i pobytu tej osoby w szpitalu psychiatrycznym bez jej zgody. Osoba ta może za swoją później wyrażoną zgodą pozostać w szpitalu psychiatrycznym, jeżeli w ocenie lekarza jej dalszy pobyt w tym szpitalu jest celowy. O wypisaniu w ten sposób ze szpitala kierownik szpitala psychiatrycznego zawiadamia sąd opiekuńczy⁹⁷.

Osoba przebywająca w szpitalu psychiatrycznym, w tym również osoba ubezwłasnowolniona, może złożyć w szpitalu, w dowolnej formie, wniosek o nakazanie wypisania jej ze szpitala, co odnotowuje się w dokumentacji medycznej. Wypisania ze szpitala psychiatrycznego osoby przebywającej w nim bez swojej zgody mogą żądać również: przedstawiciel ustawowy, małżonek, rodzeństwo, krewni w linii prostej oraz osoba sprawująca faktyczną nad nią opiekę. Żądanie takie może być zgłoszone w dowolnej formie i odnotowuje się je w dokumentacji medycznej. W razie odmowy wypisania, osoba przebywająca w szpitalu oraz odpowiednio inne osoby wymienione powyżej, mogą wystąpić do sądu opiekuńczego, w którego okręgu znajduje się ten szpital, o nakazanie wypisania. Wniosek składa się w terminie 7 dni od powiadomienia tej osoby o odmowie wypisania oraz o terminie i sposobie złożenia wniosku⁹⁸.

W postępowaniu przed sądem opiekuńczym w sprawach określonych w niniejszej ustawie stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego⁹⁹ o postępowaniu nieprocesowym, ze zmianami wynikającymi z ustawy o ochronie zdrowia psychicznego¹⁰⁰.

---

⁹⁷ Ibidem, art. 35.

⁹⁸ Ibidem, art. 36.

⁹⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2021.1805 t.j. z dnia 2021.10.04).

¹⁰⁰ Art. 42 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego.

Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹⁰¹

Innym aktem prawnym, który nakłada obowiązek poddania się terapii bądź terapii uzależnień, jest ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Zgodnie z art. 21 powyższej ustawy leczenie odwykowe osób uzależnionych od alkoholu prowadzi się w zakładach leczniczych podmiotów leczniczych wykonujących działalność leczniczą w rodzaju świadczenia stacjonarne i całodobowe oraz ambulatoryjne w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej, zwanych dalej „zakładami leczniczymi”. Poddanie się leczeniu odwykowemu jest dobrowolne co do zasady. Wyjątki od tej zasady określa ustawa.

Osoby, które w związku z nadużywaniem alkoholu powodują rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchylają się od obowiązku zaspokajania potrzeb rodziny albo systematycznie zakłócają spokój lub porządek publiczny, kieruje się na badanie przez biegłego w celu wydania opinii w przedmiocie uzależnienia od alkoholu i wskazania rodzaju zakładu leczniczego¹⁰². Na badanie kieruje gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych właściwa według miejsca zamieszkania lub pobytu osoby, której postępowanie dotyczy, na jej wniosek, lub z własnej inicjatywy¹⁰³.

Osoby, które w związku z nadużywaniem alkoholu powodują rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchylają się od obowiązku zaspokajania potrzeb rodziny albo systematycznie zakłócają spokój lub porządek publiczny, jeżeli uzależnione są od alkoholu, zobowiązać można do poddania się leczeniu w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie lecznictwa odwykowego. O zastosowaniu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie lecznictwa odwykowego orzeka sąd rejonowy właściwy według miejsca zamieszkania lub pobytu osoby, której postępowanie dotyczy, w postępowaniu nieprocesowym.

¹⁰¹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 2023.165 t.j. z dnia 2023.01.23).

¹⁰² Ibidem, art. 24.

¹⁰³ Ibidem, art. 25.

Sąd wszczyna postępowanie na wniosek gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych lub prokuratora. Do wniosku dołącza się zebraną dokumentację wraz z opinią biegłego, jeżeli badanie przez biegłego zostało przeprowadzone¹⁰⁴.

W razie zarządzenia przez sąd badania przez biegłego lub oddania pod obserwację w zakładzie leczniczym osoba, której postępowanie dotyczy, obowiązana jest poddać się badaniom psychologicznym i psychiatrycznym oraz zabiegom niezbędnym do wykonania podstawowych badań laboratoryjnych pod warunkiem, że są dokonywane przez osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje zawodowe z zachowaniem wskazań wiedzy lekarskiej i nie zagrażają zdrowiu tej osoby¹⁰⁵.

W razie nieusprawiedliwionego niestawiennictwa na rozprawę lub uchylania się od zarządzonego poddania się badaniu przez biegłego albo obserwacji w zakładzie leczniczym sąd może zarządzić przymusowe doprowadzenie przez organ Policji. Jeżeli zarządzenie przymusowego doprowadzenia dotyczy żołnierza, wykonuje je Żandarmeria Wojskowa lub wojskowy organ porządkowy¹⁰⁶.

Orzekając o obowiązku poddania się leczeniu, sąd może ustanowić na czas trwania tego obowiązku nadzór kuratora sądowego. Osoba, wobec której ustanowiony został nadzór, ma obowiązek stawiania się na wezwanie sądu lub kuratora sądowego i wykonywania ich poleceń, dotyczących takiego postępowania w okresie nadzoru, które może się przyczynić do skrócenia czasu trwania obowiązku poddania się leczeniu. Nadzór sprawuje kurator sądowy wykonujący orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich. Kierownik zespołu kuratorskiej służby sądowej powierza sprawowanie nadzoru kuratorowi sądowemu mającemu odpowiednie przygotowanie w zakresie postępowania z osobami uzależnionymi od alkoholu. Powierzenie następuje niezwłocznie po otrzymaniu orzeczenia do wykonania. Kurator sądowy, sprawując nadzór nad osobą, w stosunku do której został orzeczony obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu, organizuje i prowadzi działania mające na celu pomoc osobie zobowiązanej w osiągnięciu celów

¹⁰⁴ Ibidem, art. 26.

¹⁰⁵ Ibidem, art. 28 ust. 1.

¹⁰⁶ Ibidem, art. 30.

leczenia. Sprawując nadzór nad osobą, w stosunku do której został orzeczone obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu, kurator sądowy w szczególności:

1. podejmuje działania niezbędne do tego, aby osoba zobowiązana do poddania się leczeniu odwykowemu zastosowała się do orzeczenia sądu;
2. utrzymuje systematyczny kontakt z osobą zobowiązaną do poddania się leczeniu odwykowemu oraz udziela jej niezbędnej pomocy w rozwiązywaniu trudności życiowych, a zwłaszcza w rozpoczęciu i kontynuowaniu leczenia odwykowego;
3. zaznajamia się z wynikami leczenia odwykowego oraz współdziała z zakładem lecznictwa odwykowego w celu osiągnięcia celów leczenia odwykowego;
4. motywuje osobę poddaną leczeniu odwykowemu do nawiązania kontaktów z odpowiednimi zakładami leczniczymi oraz organizacjami lub grupami samopomocy osób uzależnionych od alkoholu;
5. utrzymuje kontakt z członkami rodziny osoby zobowiązanej do poddania się leczeniu odwykowemu, pozostającymi z nią we wspólnym gospodarstwie domowym;
6. oddziałuje na środowisko, w którym osoba zobowiązana do poddania się leczeniu odwykowemu przebywa, lub do którego ma powrócić, zwłaszcza kształtuje właściwy stosunek do tej osoby;
7. składa sądowi pisemne sprawozdania z przebiegu leczenia odwykowego w terminach określonych przez sąd, nie rzadziej jednak niż co 2 miesiące;
8. w razie potrzeby współdziała z organami samorządu terytorialnego oraz organizacjami społecznymi w celu zapewnienia osobie zobowiązanej do poddania się leczeniu odwykowemu lub jej rodzinie odpowiedniej pomocy, polegającej w szczególności na ułatwieniu zatrudnienia, zapewnieniu czasowego zakwaterowania oraz na świadczeniach materialnych;
9. w razie potrzeby współdziała z pracodawcą w celu realizacji obowiązków nałożonych na osobę zobowiązaną do poddania się leczeniu odwykowemu.

Do obowiązków zawodowego kuratora sądowego należy ponadto składanie wniosków do sądu w sprawie zmiany postanowienia co do rodzaju zakładu leczenia odwykowego oraz w sprawie orzeczenia ustania obowiązku poddania się leczeniu odwykowemu, a także zawiadamianie sądu o potrzebie podjęcia innych niezbędnych czynności¹⁰⁷.

Sąd wzywa osobę, w stosunku do której orzeczony został prawomocnie obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu, do stawienia się dobrowolnie w oznaczonym dniu we wskazanym zakładzie lecznictwa odwykowego w celu poddania się leczeniu, z zagrożeniem zastosowania przymusu w wypadku uchylania się od wykonania tego obowiązku. Osoba, w stosunku do której orzeczony został obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu, związanemu z pobytem w stacjonarnym zakładzie lecznictwa odwykowego, nie może opuszczać terenu tego zakładu bez zezwolenia kierownika zakładu. Sąd zarządza przymusowe doprowadzenie do zakładu leczniczego osoby uchylającej się od wykonania powyższych obowiązków przez organ Policji. Jeżeli zarządzenie przymusowego doprowadzenia dotyczy żołnierza, wykonuje je Żandarmeria Wojskowa lub wojskowy organ porządkowy¹⁰⁸.

Zakłady lecznicze przyjmują na leczenie poza kolejnością osoby obowiązane do leczenia odwykowego na podstawie art. 26 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi do wykorzystania limitu miejsc stanowiących 20% ogółu miejsc przeznaczonych do leczenia odwykowego w zakładzie leczniczym¹⁰⁹.

Obowiązek poddania się leczeniu trwa tak długo, jak tego wymaga cel leczenia, nie dłużej jednak niż 2 lata od chwili uprawomocnienia się postanowienia. W czasie trwania obowiązku poddania się leczeniu odwykowemu sąd może na wniosek osoby, w stosunku do której został orzeczony prawomocnie obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu lub kuratora sądowego, po zasięgnięciu opinii kierownika podmiotu leczniczego albo na jego wniosek, zmieniać postanowienia w zakresie rodzaju zakładu leczenia odwykowego. W czasie trwania obowiązku poddania się

---

¹⁰⁷ Ibidem, art. 31.

¹⁰⁸ Ibidem, art. 32.

¹⁰⁹ Ibidem.

leczeniu stacjonarny zakład leczący może ze względów leczniczych skierować osobę zobowiązaną do innego zakładu w celu kontynuowania leczenia odwykowego, powiadamiając o tym sąd. O ustaniu obowiązku poddania się leczeniu przed upływem wyżej wymienionego okresu, decyduje sąd na wniosek osoby zobowiązanej, zakładu leczącego, kuratora sądowego, prokuratora lub z urzędu, po zasięgnięciu opinii zakładu, w którym osoba leczona przebywa. W wypadku ustania obowiązku poddania się leczeniu, ponowne zastosowanie tego obowiązku wobec tej samej osoby nie może nastąpić przed upływem 3 miesięcy od jego ustania¹¹⁰.

Sąd, który nałożył na osobę uzależnioną od alkoholu obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu, jeśli uzna, że na skutek takiego uzależnienia zachodzi potrzeba całkowitego ubezwłasnowolnienia tej osoby – zawiadamia o tym właściwego prokuratora. W razie orzeczenia ubezwłasnowolnienia sąd opiekuńczy, określając sposób wykonywania opieki, orzeka o umieszczeniu tej osoby w domu pomocy społecznej dla osób uzależnionych od alkoholu, chyba że zachodzi możliwość objęcia tej osoby inną stałą opieką. Osoba przyjęta do domu pomocy społecznej podlega okresowym badaniom stanu zdrowia w zakresie uzasadniającym jej pobyt w domu pomocy społecznej. Badania przeprowadza się co najmniej raz na 6 miesięcy. Osoba przyjęta do domu pomocy społecznej, w tym również osoba ubezwłasnowolniona, jej przedstawiciel ustawowy, małżonek, krewni w linii prostej, rodzeństwo oraz osoba sprawująca nad nią faktyczną opiekę, mogą występować do sądu opiekuńczego z wnioskiem o zmianę orzeczenia o przyjęciu do domu pomocy społecznej. Z wnioskiem może także wystąpić kierownik domu pomocy społecznej, jeżeli uzna, że zmieniły się okoliczności uzasadniające orzeczenie o przyjęciu osoby do domu pomocy społecznej¹¹¹.

W okręgowych ośrodkach wychowawczych, zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich prowadzi się leczenie odwykowe nieletnich uzależnionych od alkoholu dostępnymi metodami i środkami, zgodnie ze wskazaniami aktualnej wiedzy, przez

---

¹¹⁰ Ibidem, art. 34.

¹¹¹ Ibidem, art. 36.

osoby legitymujące się posiadaniem fachowych kwalifikacji do ich stosowania oraz działania związane z profilaktyką i rozwiązywaniem problemów alkoholowych. Nieletni uzależnieni od alkoholu umieszczeni w okręgowych ośrodkach wychowawczych, zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, mają obowiązek poddania się zarządzonemu leczeniu odwykowemu. Leczenie odwykowe zarządza wówczas dyrektor okręgowego ośrodka wychowawczego, zakładu poprawczego lub schroniska dla nieletnich w stosunku do małoletniego za zgodą przedstawiciela ustawowego, a w razie jej braku, jak również w stosunku do osoby pełnoletniej – za zezwoleniem sądu wykonującego orzeczenie, wydanym po zasięgnięciu opinii biegłego¹¹².

W zakładach karnych i aresztach śledczych prowadzi się leczenie odwykowe i rehabilitację osób uzależnionych od alkoholu osadzonych w tych jednostkach oraz działania związane z profilaktyką i rozwiązywaniem problemów alkoholowych¹¹³.

W tym miejscu należy wskazać na bardzo istotny głos w dyskusji P. Góralskiego, który zauważa, że:

W przypadku przestępców narkomanów przepisy [u.p.n.] stanowią *lex specialis* wobec unormowań kodeksowych. Powinny być one realizowane zwłaszcza względem nieletnich, uzależnionych od narkotyków sprawców przestępstw, skazanych na podstawie art. 10 § 2 k.k., bowiem w większym stopniu niż analogiczne (...) uregulowania kodeksowe dają gwarancję rzeczywistego leczenia detoksykacyjnego oraz możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych wobec tych osób, a także umożliwiają odseparowanie nieletnich narkomanów od kryminogenego środowiska¹¹⁴.

Na uznanie zasługuje kilka kwestii zauważonych przez P. Góralskiego, a mianowicie zwrócenie uwagi na to, że ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu narkomanii bez wątpienia wpłynie na lepszą resocjalizację uzależnionych sprawców przestępstw, gdyż to niekiedy długotrwały pobyt w zakładzie, w którym

¹¹² Ibidem, art. 37.

¹¹³ Ibidem, art. 38.

¹¹⁴ P. Góralski, *Kwestia dopuszczalności stosowania środków zabezpieczających w stosunku do nieletnich sprawców czynów karalnych, cz. II*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2016, nr 39, s. 31–54.

przebywają inni skazani, wpływa na decyzje internowanego. Po drugie, ustawa ta ma umożliwić powrót uzależnionym małoletnim do normalności, czego Kodeks karny ze względu na swoje nastawienie na ukaranie, w przypadku środków zabezpieczających, nie przewiduje.

Równie ciekawe jest twierdzenie A. Muszyńskiej, zgodnie z którym:

Przepisy [k.k.] dotyczące środków zabezpieczających stosowanych wobec uzależnionych sprawców przestępstw stosuje się jedynie do sprawców uzależnionych od alkoholu, a do takich samych sprawców uzależnionych od środków odurzających lub innych podobnie działających środków stosuje się przepisy [u.p.n.]¹¹⁵.

Z twierdzeniem tym nie sposób się jednak zgodzić, gdyż art. 93f § 2 k.k. wskazuje, że sprawca, wobec którego orzeczono terapię uzależnień, ma obowiązek stawiennictwa we wskazanej przez sąd placówce leczenia odwykowego w terminach wyznaczonych przez lekarza i poddania się leczeniu uzależnienia od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka. Nie musi to być zatem jedynie uzależnienie od alkoholu, lecz także innych środków.

Statystyki

Zgodnie ze statystykami Ministerstwa Sprawiedliwości środki zabezpieczające samoistnie w latach 2014–2018¹¹⁶ stanowiły zaledwie niewielki ułamek procenta wszystkich osądzeń w tymże

¹¹⁵ A. Muszyńska, *O zmianach w zakresie leczniczych środków zabezpieczających na tle nowelizacji Kodeksu karnego z 2015 roku*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 43, s. 441–450.

¹¹⁶ Statystyka sądowa, *Prawomocne osądzenia osób dorosłych w latach 2014–2018*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Warszawa 2020, edycja IV, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,2779,12.html>, s. 11 [dostęp: 30.06.2023].

czasie. Zdecydowanie najmniej środków zabezpieczających orzeczono w 2014 r. (492 razy), czyli jeszcze przed nowelizacją Kodeksu karnego, który wprowadził nowe środki. Co prawda w 2015 r. widać niewielki wzrost liczby postępowań zakończonych zastosowaniem samoistnie środków zabezpieczających (519 przypadków). Tak już w latach 2016 (832 razy) oraz 2017 (1127 razy) zauważyć można znaczący wzrost orzekania tychże środków. Niemniej, w roku 2018 r. nastąpił znaczący spadek (do 680 przypadków). Jest to jednak wciąż liczba, która i tak jest większa niż z początku danych statystycznych, tj. roku 2014. Warto także zauważyć, że środki zabezpieczające stanowią jedynie ułamek procenta wszystkich osądzeń, w roku 2014 było ich 0,2%, w 2015 – 0,2%, w 2016 – 0,3%, w 2017 – 0,4%, zaś w 2018 – ponownie 0,2%.

Zgodnie zaś ze sprawozdaniem z sądowego wykonywania orzeczeń według właściwości rzeczowej za 2017 r.¹¹⁷ najczęściej w sądach pierwszej instancji w 2017 r. środki zabezpieczające stosowano razem, tj. w połączeniu z jakimś innym środkiem zabezpieczającym. Drugim najczęściej stosowanym środkiem zabezpieczającym była terapia. Następnym pobyt w zakładzie psychiatrycznym oraz terapia uzależnień. Rzadziej stosowano nakazy i zakazy określone w art. 39 k.k. Najrzadziej jednak samoistną elektroniczną kontrolę miejsca pobytu. Najliczniejszą grupą sprawców, wobec których zastosowano wówczas środki zapobiegawcze, były osoby, wobec których umorzono postępowanie o czyn zabroniony popełniony w stanie niepoczytalności określonej w art. 31 § 1 k.k., zaś wobec tej grupy najczęściej stosowano środki zabezpieczające razem, terapię oraz pobyt w szpitalu psychiatrycznym. Najmniej liczną grupę sprawców stanowili skazani za przestępstwo określone w art. 148, art. 156, art. 197, art. 198, art. 199 § 2 lub art. 200 § 1, popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych, wobec których również najczęściej stosowano środki zabezpieczające razem, terapię oraz pobyt w zakładzie psychiatrycznym. Nie stosowano jednakże nakazów ani zakazów określonych w art. 39 k.k. w ogóle. Poza tym,

---

¹¹⁷ MS-S10 SPRAWOZDANIE z sądowego wykonywania orzeczeń według właściwości rzeczowej za rok 2017 (Sądy Rejonowe), <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,68.html> [dostęp: 30.06.2023].

w statystyce znajduje się także kolumna określającą liczbę sprawców, wobec których środki zabezpieczające nie były wykonywane (ogółem 1058 przypadków), w tym najczęściej nie były wykonywane środki zabezpieczające razem, terapia, terapia uzależnień oraz pobyt w zakładzie psychiatrycznym.

Ze sprawozdań sądów okręgowych¹¹⁸ za ten sam okres wynika, iż najczęściej stosowanym środkiem zabezpieczającym przez sądy odwoławcze były: środki stosowane razem, pobyt w zakładzie psychiatrycznym, terapia oraz terapia uzależnień. Najrzadziej nakazy i zakazy określone w art. 39 k.k. oraz elektroniczna kontrola miejsca pobytu. Najczęściej ponownie stosowano środki zabezpieczające wobec sprawców, co do których umorzono postępowanie o czyn zabroniony popełniony w stanie niepoczytalności określonej w art. 31 § 1 k.k., zaś najrzadziej w stosunku do osób skazanych na karę pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia za umyślne przestępstwo określone w rozdziałach: XIX, XXIII, XXV lub XXVI k.k., popełnione w związku z zaburzeniem osobowości o takim charakterze lub nasileniu, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia. W tych danych statystycznych ponownie znajduje się kolumna określającą liczbę sprawców, wobec których środki zabezpieczające, nie były wykonywane (ogółem 80 przypadków), w tym najczęściej nie były wykonywane środki zabezpieczające razem, pobyt w zakładzie psychiatrycznym, terapia uzależnień oraz terapia.

Ministerstwo Sprawiedliwości prowadzi również statystyki dotyczące skazanych zakwalifikowanych do oddziałów terapeutycznych¹¹⁹. Poprzez analizę danych tam zamieszczonych w latach

---

¹¹⁸ MS-S10 Sprawozdanie z sądowego wykonywania orzeczeń według właściwości rzeczowej za rok 2017 (Sądy Okręgowe), <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,67.html> [dostęp: 30.06.2023].

¹¹⁹ Roczna informacja statystyczna za rok 2020, <https://www.sw.gov.pl/assets/75/75/32/23899642353949621fad5eb978ce3f2713c4aeba.pdf>, s. 32 [dostęp: 30.06.2023]. Roczna informacja statystyczna za rok 2021, <https://www.sw.gov.pl/assets/91/20/76/a1d020ecc8fcbf8c822528072579d9c479864cb.xlsx>, s. 32 [dostęp: 30.06.2023]. Roczna informacja statystyczna za 2022 r., <https://www.sw.gov.pl/assets/58/16/14/76218cbc9fe6ac2dfdd1c4f4f28a48ce-8cf0d11d.pdf>, s. 32 [dostęp: 30.06.2023]. Strona internetowa Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka> [dostęp: 30.06.2023].

2020–2022 można stwierdzić, iż co roku systematycznie wzrastają liczby skazanych zakwalifikowanych do oddziałów terapeutycznych przebywający w tych oddziałach oraz do oddziałów terapeutycznych przebywający poza tymi oddziałami. Co roku liczniejszą grupę skazanych zakwalifikowanych do oddziałów terapeutycznych przebywający w tych oddziałach stanowią skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, upośledzeni umysłowo oraz uzależnieni od alkoholu. Najmniej liczną grupę zaś stanowią skazani z zaburzeniami preferencji seksualnych. Natomiast w przypadku skazanych zakwalifikowanych do oddziałów terapeutycznych przebywający poza tymi oddziałami najliczniejszą grupę co roku stanowią uzależnieni od alkoholu. Ponadto, w latach 2021–2022, najczęstszą trudnością zakwalifikowania skazanych do oddziałów terapeutycznych przebywający poza tymi oddziałami było oczekiwanie na transport.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 marca 2021 r.¹²⁰

Wyrokiem z 11 marca 2021 r. Trybunał Konstytucyjny ogłosił orzeczenie w sprawie połączonych skarg konstytucyjnych J. C. dotyczących przymusowego leczenia lub rehabilitacji skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu, pomimo braku jego zgody oraz braku możliwości poddania kontroli instancyjnej postanowienia w przedmiocie przymusowego leczenia i rehabilitacji skazanego. Trybunał Konstytucyjny wówczas orzekł, że:

1. Art. 117 k.k.w. w zakresie, w jakim dopuszcza leczenie lub rehabilitację skazanego, który nie wyraża na to zgody, a u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu, jest zgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 oraz z art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹²¹.

¹²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 marca 2021 r., SK 9/18.

¹²¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997.78.483 z dnia 1997.07.16).

2. Art. 117 ustawy powołanej w punkcie 1 w zakresie, w jakim nie wskazuje obszaru oddziaływań leczniczych lub rehabilitacyjnych, które mogą być stosowane bez zgody skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu, jest zgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 w związku z art. 2 oraz z art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 w związku z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.
3. Art. 117 ustawy powołanej w punkcie 1 w zakresie, w jakim nie określa czasu trwania przymusowego leczenia lub przymusowej rehabilitacji skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu, jest niezgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 oraz z art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.
4. Art. 117 ustawy powołanej w punkcie 1 w zakresie, w jakim nakłada na sąd obowiązek orzeczenia o zastosowaniu leczenia lub rehabilitacji wobec skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu, jest niezgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.
5. Art. 117 w związku z art. 6 § 1 ustawy powołanej w punkcie 1 w zakresie, w jakim nie przewiduje zaskarżenia postanowienia o przymusowym leczeniu lub przymusowej rehabilitacji skazanego, jest niezgodny z art. 78 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Ponadto, Trybunał postanowił umorzyć postępowanie w pozostałym zakresie, a orzeczenie zapadło większością głosów.

Z komunikatu zamieszczonego na stronie Trybunału Konstytucyjnego wynika, że:

W uzasadnieniu wyroku wskazano, iż zgodnie z zaskarżonym art. 117 k.k.k., skazanych, u których stwierdzono uzależnienie m.in. od alkoholu, obejmuje się odpowiednim leczeniem lub rehabilitacją za ich zgodą. Jeżeli skazany odmawia wyrażenia zgody na poddanie się leczeniu lub rehabilitacji, w sytuacji stwierdzenia u niego uzależnienia, o ich zastosowaniu orzeka sąd penitencjarny. Problem konstytucyjny przedstawiony w skardze sprowadzał się do oceny, czy ograniczenie wolności osobistej skazanego (art. 41 ust. 1 Konstytucji) oraz jego prawa do decydowania o swoim życiu osobistym (art. 47 Konstytucji) w postaci obowiązku podjęcia leczenia lub rehabilitacji stanowi nieuzasadnioną i nadmierną ingerencję przez to, że ograniczenie to nie służy ochronie żadnych

wartości, o których mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Nadto, skarżący wskazał również na uchybienia proceduralne, takie jak charakter wydanego przez sąd penitencjarny postanowienia o objęciu przymusowym leczeniem (obligatoryjność po spełnieniu określonych przesłanek), brak obowiązku zasięgnięcia opinii biegłych, brak określenia w postanowieniu sądu zakresu oddziaływań leczniczych lub rehabilitacyjnych oraz czasu ich stosowania, a także niezaskarżalność wydanego postanowienia, które jego zdaniem, przesądzały o niekonstytucyjności przepisu.

Trybunał uznał, że chociaż zakwestionowany przepis ingeruje w wolność osobistą skazanego oraz w jego prawo do decydowania o swoim życiu osobistym, to nie można uznać, że ingerencja ta nie służy ochronie żadnych wartości, o których mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Jak wskazał, obowiązkowe zastosowanie wobec skazanego leczenia lub rehabilitacji zmniejsza ryzyko ponownego naruszenia porządku prawnego i tym samym służy zarówno ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego, jak i ochronie wolności i praw innych osób (potencjalnie zagrożonych czynami przestępnymi uzależnionego). Ponadto, wprowadzenie obowiązku poddania wszystkich uzależnionych skazanych odpowiedniemu leczeniu lub rehabilitacji służy ochronie zdrowia publicznego, dla którego zagrożenie stanowi także zagrożenie wewnętrzne, pochodzące od człowieka, który może dobrowolnie chcieć niszczyć swoje zdrowie, przez m.in. nadużywanie alkoholu lub używanie narkotyków.

Trybunał wskazał jednak, że im głębiej określony środek prawny ingeruje w konstytucyjne wolności i prawa osobiste osoby, wobec której jest stosowany, tym surowsza musi być ocena przez Trybunał przyznanych przez ustawodawcę gwarancji ochrony tych wolności i praw. Z tego powodu Trybunał uznał, że ograniczając tak ważne wolności i prawa, jak wskazane w skardze, ustawodawca musi określić granice czasowe tego ograniczenia. W aktualnym brzmieniu zakwestionowany przepis umożliwiał wydłużenie terminu przymusowego leczenia na czas z góry nieokreślony przez ustawodawcę, lecz uzależniony jedynie od długości orzeczonej kary. Trybunał stwierdził, że narusza to, wynikający z Konstytucji obowiązek ustawodawcy dookreślenia „zasad” i „trybu” pozbawienia lub ograniczenia wolności. Za niezgodne z Konstytucją uznał także bezwzględne zobligowanie sądu penitencjarnego do wdrożenia przymusowego leczenia lub rehabilitacji w razie stwierdzenia wystąpienia przesłanek „formalnych”, tj. uzależnienia skazanego od alkoholu oraz niewyrażenia przez niego zgody na odpowiednie leczenie lub rehabilitację. Jak wskazał Trybunał, wolność osobista wymaga, aby sąd, przy orzekaniu o jej ograniczeniu, miał zapewniony zakres uznania (minimum kompetencji

sądu). Oznacza to zapewnienie sądowi penitencjarnemu możliwości rozważenia wszystkich okoliczności sprawy relevantnych dla wydania orzeczenia.

Za nieuzasadnione ograniczenie prawa do kontroli instancyjnej Trybunał uznał pozbawienie skazanego możliwości zaskarżenia postanowienia o przymusowym leczeniu. Trybunał wskazał, że ze względu na istotną wagę wolności osobistej, możliwość wyłączenia prawa do zaskarżenia powinna być postrzegana restryktywnie i skierowana z reguły na orzeczenia o charakterze incydentalnym. Ponadto zauważył, że brak prawa do zaskarżenia postanowienia nie jest łagodzony gwarancjami procesowymi, które umożliwiałyby skazanemu zweryfikować podjęte rozstrzygnięcie¹²².

Słusznie zauważył Trybunał Konstytucyjny, że przymus leczenia bądź terapii skazanych przebywających w zakładzie karnym powinien być orzekany na konkretny czas. Obecnie w przepisach k.k.w. jest to określony termin przez przepisy ustawy. Ma to zagwarantować internowanym większe zabezpieczenie ich praw, a także zminimalizować skutki ingerencji ustawodawcy w sferę osobistą i decydowanie o swoim losie przez osobę skazaną, odbywającą karę pozbawienia wolności.

Rosja

W rosyjskim Kodeksie karnym¹²³, sekcji VI, zatytułowanym *Środki przymusowe o charakterze medycznym*, rozdziale 15 – *Środki przymusowe o charakterze medycznym*, art. 97 określono przesłanki

¹²² Strona internetowa Trybunału Konstytucyjnego, komunikat *Przymusowe leczenie lub rehabilitacja skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu*, <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/komunikaty-prasowe/komunikaty-przed/art/11452-przymusowe-leczenie-lub-rehabilitacja-skazanego-u-ktorego-stwierdzono-uzaleznienie-od-alkoholu> [dostęp: 30.06.2023].

¹²³ Kodeks karny Federacji Rosyjskiej z dnia 13.06.1996 r. N 63-FZ (ze zmianami z dnia 13.06.2023 r.) (ze zmianami i uzupełnieniami, wszedł w życie z dniem 24.06.2023 r.) Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 13.06.2023) (с изм. и доп., вступ. в силу с 24.06.2023).

zastosowania środków przymusowych o charakterze medycznym, które mogą być orzeczone przez sąd wobec następujących osób:

- a) które popełniły czyny przewidziane w artykułach części specjalnej rosyjskiego Kodeksu karnego, będąc w stanie niepoczytalności;
- b) u których po popełnieniu przestępstwa rozwinęły się zaburzenia psychiczne uniemożliwiające wymierzenie lub wykonanie kary;
- c) które popełniły przestępstwo i cierpią na zaburzenia psychiczne niewyłączające poczytalności;
- d) które w wieku powyżej osiemnastu lat popełniły przestępstwo przeciwko nietykalności seksualnej małoletniego poniżej czternastego roku życia i cierpią na zaburzenie preferencji seksualnych (pedofilię) niewyłączające poczytalności.

Osoby wskazane powyżej podlegają obowiązkowym środkom medycznym tylko w przypadkach, gdy zaburzenia psychiczne wiążą się z możliwością wyrządzenia przez te osoby innej istotnej szkody lub z niebezpieczeństwem dla nich samych lub innych osób. Tryb wykonywania obowiązkowych środków medycznych określają ustawodawstwo karne Federacji Rosyjskiej i inne ustawy federalne. W odniesieniu do osób wymienionych w punktach „a”–„c”, które nie stwarzają zagrożenia dla swojego stanu psychicznego, sąd może przekazać niezbędne materiały federalnej władzy wykonawczej w dziedzinie ochrony zdrowia lub organu wykonawczego podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej w dziedzinie ochrony zdrowia do rozstrzygnięcia kwestii leczenia tych osób w organizacji medycznej zapewniającej opiekę psychiatryczną lub skierowania tych osób do stacjonarnych placówek pomocy społecznej dla osób cierpiących na zaburzenia psychiczne, w sposób określony przepisami prawa w zakresie ochrony zdrowia¹²⁴.

Cele zastosowania środków przymusu o charakterze medycznym obejmują leczenie osób lub poprawę ich stanu psychicznego, a także zapobieganie popełnianiu przez nich nowych przestępstw¹²⁵.

¹²⁴ Ibidem, art. 97 ust. 2–4.

¹²⁵ Ibidem, art. 98.

Sąd może orzec następujące obowiązkowe środki medyczne:

- a) obowiązkową obserwację i leczenie psychiatryczne w trybie ambulatoryjnym;
- b) przymusowe leczenie w placówce medycznej udzielającej opieki psychiatrycznej w warunkach stacjonarnych, o charakterze ogólnym;
- c) przymusowe leczenie w placówce medycznej zapewniającej opiekę psychiatryczną w szpitalu, o charakterze specjalistycznym;
- d) przymusowe leczenie w placówce medycznej zapewniającej opiekę psychiatryczną w warunkach stacjonarnych, specjalistycznego typu z intensywnym nadzorem¹²⁶.

Przymusowa obserwacja ambulatoryjna i leczenie przez psychiatrę mogą być nałożone w przypadku wystąpienia przesłanek przewidzianych w art. 97 rosyjskiego Kodeksu karnego, jeżeli osoba ze względu na stan psychiczny nie wymaga leczenia w szpitalu psychiatrycznym¹²⁷.

Przymusowe leczenie w szpitalu psychiatrycznym może być orzeczone w przypadku wystąpienia przesłanek przewidzianych w art. 97 kodeksu, jeżeli charakter zaburzenia psychicznego osoby wymaga takich warunków leczenia, opieka, opieka i obserwacja, które mogą być realizowane w szpitalu psychiatrycznym. Natomiast przymusowe leczenie w szpitalu psychiatrycznym o charakterze ogólnym może być orzeczone wobec osoby, która ze względu na stan psychiczny wymaga leczenia i obserwacji w szpitalu, ale nie wymaga intensywnej obserwacji. W przypadku przymusowego leczenia w specjalistycznym szpitalu psychiatrycznym może być ono orzeczone wobec osoby, która ze względu na swój stan psychiczny wymaga stałej obserwacji. Podczas gdy przymusowe leczenie w specjalistycznym szpitalu psychiatrycznym z intensywną obserwacją można zastosować wobec osoby, która ze względu na swój stan psychiczny stwarza szczególne zagrożenie dla siebie lub innych osób, oraz wymaga stałej i intensywnej obserwacji¹²⁸.

Przedłużenia, zmiany i zakończenia stosowania obowiązkowych środków medycznych sąd dokonuje na wniosek administracji

¹²⁶ Ibidem, art. 99 ust. 1.

¹²⁷ Ibidem, art. 100.

¹²⁸ Ibidem, art. 101.

organizacji medycznej udzielającej obowiązkowego leczenia lub inspekcji penitencjarnej kontrolującej stosowanie obowiązkowych środków medycznych, na podstawie art. werdykt komisji psychiatrów. Osoba, której orzeczono środek przymusowy o charakterze medycznym, podlega co najmniej raz na pół roku badaniu przez komisję psychiatrów w celu rozstrzygnięcia, czy zachodzą przesłanki do wniesienia do sądu wniosku o umorzenie lub zmianę na taki środek. Badanie takiej osoby przeprowadza się z inicjatywy lekarza prowadzącego, jeżeli w toku leczenia doszedł do wniosku, że konieczna jest zmiana środka przymusowego o charakterze medycznym lub zaprzestanie jego stosowania, a także na żądanie samej osoby, jej przedstawiciela ustawowego i/lub bliskiego krewnego. Wniosek składa się za pośrednictwem administracji organizacji medycznej udzielającej przymusowego leczenia lub inspekcji penitencjarnej kontrolującej stosowanie przymusowych środków medycznych, niezależnie od czasu ostatniego badania. Jeżeli brakuje podstaw do cofnięcia wniosku lub zmiany obowiązkowego środka medycznego, administracja organizacji medycznej udzielającej obowiązkowego leczenia lub inspektorat penitencjarny sprawujący kontrolę nad stosowaniem obowiązkowego środka medycznego, przedkłada sądowi wniosek o przedłużenie przymusowego leczenia. Pierwsze przedłużenie leczenia przymusowego może nastąpić po upływie 6 miesięcy od rozpoczęcia leczenia. Niezależnie od czasu ostatniego badania i podjętej decyzji o zaprzestaniu stosowania środków przymusu lekarskiego sąd na podstawie wniosku złożonego nie później niż na sześć miesięcy przed upływem terminu do wykonania kary, administracja instytucji wykonującej karę wyznacza sądowo-psychiatryczne badanie osoby wskazanej w ustępie „e” części pierwszej art. 97 kodeksu, w celu rozstrzygnięcia kwestii konieczności zastosowania wobec niej przymusowych środków medycznych w okresie warunkowego zwolnienia lub w okresie odbywania kary łagodniejszego rodzaju, a także po odbyciu kary. Zmianę lub umorzenie stosowania środka przymusowego o charakterze medycznym dokonuje sąd w razie takiej zmiany stanu psychicznego osoby, u której nie ma potrzeby stosowania wcześniej przepisanego środka lub zachodzi potrzeba przepisania innego środka przymusowego o charakterze

medycznym. W przypadku zaprzestania stosowania przymusowego leczenia w zakładzie medycznym udzielającym opieki psychiatrycznej w warunkach stacjonarnych, sąd może przekazać niezbędne materiały dotyczące osoby, która była na przymusowym leczeniu federalnemu organowi wykonawczemu w dziedzinie ochrony zdrowia lub organu wykonawczego podmiotu wchodzącego w skład Federacji Rosyjskiej w dziedzinie ochrony zdrowia do rozstrzygnięcia kwestii leczenia tej osoby w organizacji medycznej zapewniającej opiekę psychiatryczną lub skierowania tej osoby do stacjonarnej instytucji opieki społecznej dla osób cierpiących od zaburzeń psychicznych, w sposób określony przepisami prawa w zakresie ochrony zdrowia¹²⁹.

W przypadku wyleczenia osoby, u której rozstrój umysłowy rozpoczął się po popełnieniu przestępstwa, wymierzenia kary lub wznowienia jej wykonywania, czas, w którym obowiązkowo leczono skazanego w szpitalu psychiatrycznym, wlicza się do wymiaru kary w przeliczeniu na jeden dzień pobytu w szpitalu psychiatrycznym za jeden dzień pozbawienia wolności¹³⁰.

Powyżej opisane środki wykonuje się w miejscu odbywania kary pozbawienia wolności bądź w zakładach jednostek zdrowia publicznego udzielających ambulatoryjnej pomocy psychiatrycznej. W przypadku zmiany stanu psychicznego skazanego wymagającego leczenia stacjonarnego, osobę tę umieszcza się w szpitalu psychiatrycznym lub innej placówce medycznej w trybie i na zasadach przewidzianych przez ustawy z zakresu ochrony zdrowia. Czas pobytu w tych jednostkach wlicza się do terminu odbywania kary. Jeżeli nie ma już potrzeby leczenia skazanego w tych zakładach, wówczas zostaje on wypisany ze szpitala. Stosowanie przymusowych środków leczniczych połączonych z wykonaniem kary wstrzymuje sąd na wniosek organu wykonującego karę lub na podstawie opinii komisji psychiatrycznej¹³¹.

---

¹²⁹ Ibidem, art. 102.

¹³⁰ Ibidem, art. 103.

¹³¹ Ibidem, art. 104.

Słowenia

Art. 69 słoweńskiego Kodeksu karnego¹³² zawiera katalog środków zabezpieczających, które mogą być nałożone na sprawców przestępstw. Są nimi:

1. obowiązkowe leczenie psychiatryczne i opieka w zakładzie opieki zdrowotnej;
2. przymusowe leczenia psychiatrycznego na wolności;
3. zakaz wykonywania zawodu;
4. zakaz zbliżania się lub komunikowania się z pokrzywdzonym;
5. cofnięcie prawa jazdy;
6. konfiskata przedmiotów.

Sąd może nałożyć na sprawcę czynu zabronionego jeden lub więcej środków zabezpieczających, jeżeli spełnione są dla nich warunki określone w słoweńskim kodeksie. Orzekając środek zabezpieczający, sąd, zgodnie z zasadą proporcjonalności, bierze pod uwagę wagę popełnionego czynu zabronionego oraz czyny, co do których zasadnie stwierdza, że sprawca mógłby się dopuścić, gdyby środek o charakterze prewencyjnym nie został zastosowany na nim. Obowiązkowe leczenie psychiatryczne i opiekę w zakładzie zdrowia oraz przymusowe leczenie psychiatryczne na wolności nakłada się na nieodpowiedzialnego sprawcę czynu zabronionego, jeżeli w inny sposób nie można zapewnić ludziom bezpieczeństwa. Oprócz tych dwóch środków sąd może orzec również zakaz wykonywania zawodu, cofnięcie prawa jazdy oraz konfiskatę przedmiotów. Cofnięcie prawa jazdy i konfiskata przedmiotów mogą zostać orzeczone, jeżeli sprawca został skazany na karę pozbawienia wolności, karę w zawieszeniu, naganę sądową lub karę darowano. Zakaz wykonywania zawodu może zostać nałożony, jeżeli sprawca był skazany na karę pozbawienia wolności lub karę pozbawienia wolności przewidziano w zawieszeniu. Zakaz zbliżania się lub porozumiewania się z pokrzywdzonym może

¹³² Słoweński kodeks karny – (Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii nr 55/08 z dnia 4 czerwca 2008 r. ze zm.) [Kazenski zakonik – KZ-1 (Uradni list RS, št. 55/08 z dne 4. 6. 2008)].

zostać wydany, jeżeli sprawca został skazany na karę ostrzeżenia albo karę darowano¹³³.

Sąd orzeka przymusowe leczenie psychiatryczne i ochronę w zakładzie zdrowia sprawcy, który popełnił czyn zabroniony w stanie bezkarności lub czyn karalny w stanie znacznie ograniczonej poczytalności i może być skazany na karę pozbawienia wolności do roku lub dłużej, jeżeli ze względu na wagę popełnionego czynu oraz stopień zaburzeń psychicznych sprawcy wynika, że na wolności mógł on popełnić poważne przestępstwo przeciwko życiu, ciału, nietykalności seksualnej lub mieniu oraz że takie niebezpieczeństwo może zostać wyeliminowane jedynie poprzez leczenie i ochronę w oddziale psychiatrii sądowej placówki medycznej, która spełnia szczególne warunki bezpieczeństwa, określone przez prawo. Sąd zawiesza środek z poprzedniego ustępu lub zastępuje go środkiem w postaci przymusowego leczenia psychiatrycznego, gdy uzna, że leczenie i opieka w zakładzie opieki zdrowotnej nie są już potrzebne. Po upływie 6 miesięcy sąd każdorazowo ponownie rozstrzyga, czy dalsze leczenie i opieka w zakładzie opieki zdrowotnej są nadal konieczne. Stosowanie powyższego środka trwa maksymalnie pięć lat w przypadku niepoczytalnego przestępcy. Jeżeli w czasie odbywania kary osoba popełni przestępstwo, za które sąd zastosuje środek zabezpieczający, odbywanie kary zostaje zawieszane na czas wykonania środka bezpieczeństwa. W przypadku sprawcy, który popełnił przestępstwo w stanie znacznie ograniczonej odpowiedzialności i został skazany na karę pozbawienia wolności, wykonanie środka zabezpieczającego ulega zawieszeniu po odbyciu przez niego kary, któremu orzeczono karę w zakładzie opieki zdrowotnej w sytuacji określonej w przepisach. Czas spędzony w placówce medycznej wlicza się do czasu odbywania kary. Jeżeli czas ten jest krótszy od wymierzonej kary, sąd może zarządzić odbycie przez skazanego reszty kary albo zwolnienie warunkowe. Decydując o warunkowym zwolnieniu skazanego, sąd bierze pod uwagę w szczególności powodzenie leczenia, stan jego zdrowia,

---

¹³³ Ibidem, art. 70 słoweńskiego Kodeksu karnego.

czas spędzony przez niego w zakładzie leczniczym oraz pozostałą część kary, której nie odbył serwowane¹³⁴.

Sąd nakłada obowiązek leczenia psychiatrycznego na sprawcę, który popełnił czyn zabroniony w stanie niepoczytalności, jeżeli uzna, że jest to konieczne i wystarczające do przeciwdziałania powtórzeniu przez sprawcę cięższych przestępstw. Sąd może nałożyć obowiązkowe leczenie psychiatryczne na sprawcę, który został warunkowo zwolniony. Obowiązkowe leczenie psychiatryczne w zakładzie karnym może trwać maksymalnie dwa lata. Po upływie sześciu miesięcy sąd ponownie decyduje, czy przymusowe leczenie w zakładzie karnym jest nadal konieczne. Jeżeli sprawca nie chce być leczony na wolności lub samowolnie rezygnuje z leczenia, lub jeżeli leczenie nie przynosi rezultatów, sąd może, z zastrzeżeniem warunków wskazanych w ustawie, nakazać, aby środek ten przeprowadzić w placówce służby zdrowia. Nawet w takim przypadku środek ten może trwać maksymalnie dwa lata. Po sześciu miesiącach sąd ponownie decyduje, czy środek ten jest nadal konieczny¹³⁵.

Sąd może zakazać sprawcy wykonywania zawodu, samodzielnej działalności lub pełnienia jakichkolwiek obowiązków, jeżeli zawód, stanowisko, działalność lub obowiązek zostały przez niego nadużyte za przestępstwo i jeżeli sąd zasadnie uzna, że byłoby dla sprawcy niebezpieczne kontynuować wykonywanie tej czynności. Sąd określa, jak długo powinien trwać ten środek, może to być nie krócej niż rok i nie dłużej niż pięć lat, licząc od uprawomocnienia się orzeczenia, przy czym do czasu trwania tego środka nie wlicza się czasu spędzonego w zakładzie karnym lub w placówce medycznej. Wymierzając karę w zawieszeniu, sąd może orzec, że kara ta zostanie uchylona, jeżeli sprawca naruszy zakaz wykonywania zawodu. Sąd może postanowić o zniesieniu tego środka zabezpieczającego, jeżeli od rozpoczęcia jego stosowania minęły dwa lata. Sąd orzeka w tej sprawie na wniosek skazanego, jeżeli stwierdzi, że ustały przyczyny zastosowania tego środka¹³⁶.

---

¹³⁴ Ibidem, art. 70a.

¹³⁵ Ibidem, art. 70b.

¹³⁶ Ibidem, art. 71.

Kolejnym środkiem zabezpieczającym jest nałożenie na sprawcę przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, honorowi i dobremu imieniu, nietykalności seksualnej, lub innego przestępstwa noszącego znamiona przemocy, zakazu zbliżania się lub komunikowania z ofiarą któregośkolwiek z tych przestępstw przez okres od jednego miesiąca do trzech lat. Sąd wówczas może określić zakaz:

1. zbliżania się do ofiary lub jej bliskich;
2. bezpośredniego lub pośredniego kontaktu lub porozumiewania się z ofiarą lub jej bliskimi, w tym z wykorzystaniem środków komunikacji elektronicznej;
3. wstępu do poszczególnych miejsc, w których regularnie przebiega życie ofiary lub jej bliscy; lub
4. kontaktów towarzyskich z ofiarą lub jej bliskimi.

Fakultatywnie sąd może zastosować ten środek, jeżeli sprawca swoim czynem zabronionym naruszył integralność fizyczną lub psychiczną ofiary i jeżeli uzna, że kontakty lub komunikacja sprawcy z ofiarą lub jej bliskimi stwarzałyby ryzyko powtórzenia tego samego rodzaju przestępstwa lub popełnienia innego przestępstwa przeciwko ofierze lub jej pobliżu. Sąd wybiera jeden lub więcej sposobów wykonania środka z poprzedniego ustępu i przy tym szczegółowo określa osoby, do których środek ma zastosowanie, oraz stosunek między sprawcą a ofiarą lub jej bliskim krewnym, odpowiednią odległość między sprawcą i ofiarą, lub jej bliskim krewnym lub miejscem, które należy uszanować, określa indywidualne sposoby zabronionych form porozumiewania się lub określa zakazane formy zrzeszania się. Orzekając karę w zawieszeniu, sąd może postanowić o uchyleniu kary, jeżeli sprawca naruszy zakaz zbliżania się lub komunikowania się z ofiarą lub jej bliskimi. Czas trwania zakazu zbliżania się lub zakazu komunikowania się liczy się od prawomocności wyroku. Czas spędzony w więzieniu lub w zakładzie opieki zdrowotnej w celu leczenia i opieki nie jest wliczany do czasu trwania tego środka. Sąd może postanowić o zniesieniu tego środka zabezpieczającego, jeżeli od rozpoczęcia jego stosowania minęło sześć miesięcy. Sąd orzeka w tej sprawie na

wniosek skazanego, jeżeli stwierdzi, że ustały przyczyny zastosowania tego środka¹³⁷.

Tytułem środka zabezpieczającego sąd może uchylić prawo jazdy na poszczególne typy pojazdów mechanicznych sprawcy przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu transportu publicznego i w ten sposób orzec, że nowe prawo jazdy nie może zostać mu wydane na okres od roku do pięciu lat. Jeżeli sprawca nie posiada prawa jazdy, sąd orzeka, że prawa jazdy nie można mu wydać. Sąd może zastosować ten środek, jeżeli uzna, że dalszy udział sprawcy w środkach transportu publicznego stanowiłby zagrożenie dla transportu publicznego ze względu na jego zachowanie, cechy osobiste lub nieumiejętność bezpiecznego prowadzenia pojazdów mechanicznych. Prawo jazdy traci wówczas ważność wraz z prawomocnym orzeczeniem sądu. Czas spędzony w zakładzie karnym lub zakładzie opieki zdrowotnej w celu leczenia i ochrony nie jest wliczany do czasu trwania tego środka. Po upływie czasu określonego przez sąd w ramach minimalnego i maksymalnego środka sprawca może uzyskać nowe prawo jazdy na ogólnych warunkach przewidzianych w celu uzyskania poszczególnych rodzajów praw jazdy. Sąd może postanowić o zaprzestaniu stosowania tego środka zabezpieczającego i sprawca wykroczenia może uzyskać nowe prawo jazdy, jeżeli od rozpoczęcia jego stosowania minęły dwa lata. Sąd orzeka w tej sprawie na wniosek skazanego, jeżeli stwierdzi, że ustały przyczyny zastosowania tego środka¹³⁸.

Przedmioty, które zostały użyte lub przeznaczone do popełnienia przestępstwa lub zostały stworzone w wyniku przestępstwa, mogą zostać zabrane, jeżeli stanowią własność sprawcy. Przedmioty te mogą zostać zabrane nawet wtedy, gdy nie są własnością sprawcy, jeżeli wymaga tego ogólne bezpieczeństwo lub względy moralne, ale nie narusza to prawa innych osób do żądania odszkodowania od sprawcy. Ustawa może przewidywać obowiązkową konfiskatę przedmiotów, nawet jeśli nie stanowią one własności sprawcy¹³⁹.

---

¹³⁷ Ibidem, art. 71a.

¹³⁸ Ibidem, art. 72.

¹³⁹ Ibidem, art. 73.

Środek zabezpieczający polegający na przymusowym leczeniu psychiatrycznym i ochronie w zakładzie opieki zdrowotnej jest realizowany w zakładach opieki zdrowotnej, natomiast środek zabezpieczający, polegający na przymusowym leczeniu psychiatrycznym na wolności jest wykonywany w zakładach opieki zdrowotnej, a w przypadku osoby wykonujące działalność psychiatryczną na podstawie koncesji. W celu zastosowania powyżej wskazanych środków zabezpieczających, zakłady opieki zdrowotnej muszą spełniać warunki określone w przepisach regulujących działalność leczniczą oraz w ustawie o wykonywaniu sankcji karnych¹⁴⁰. Minister właściwy do spraw zdrowia, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw sprawiedliwości, na wniosek zainteresowanego zakładu opieki zdrowotnej i po wstępnej opinii komisji ekspertów, publikuje w Dzienniku Urzędowym Republiki Słowenii listę zakładów opieki zdrowotnej, które spełniły warunki, aby uzyskać prawo do wdrażania środka zabezpieczającego polegającego na przymusowym leczeniu psychiatrycznym i opiece w zakładzie opieki zdrowotnej¹⁴¹.

Organem właściwym do określenia wykonania środków zabezpieczających przy obowiązkowym leczeniu psychiatrycznym i opiekuńczym w zakładzie opieki zdrowotnej oraz obowiązkowym leczeniu psychiatrycznym w środowisku, a także szczególnych warunków zawodowych i bezpieczeństwa, które instytucje ochrony zdrowia muszą spełniać, jest minister właściwy do spraw zdrowia, który w tym zakresie działa w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw sprawiedliwości¹⁴².

Sąd, który zastosował środek zabezpieczający w postaci obowiązkowego leczenia i opieki psychiatrycznej w zakładzie opieki zdrowotnej, kieruje osobę, wobec której zastosowano środek, do zakładu opieki zdrowotnej, w którym środek ten będzie wykonywany. Obowiązkowe leczenie i opieka psychiatryczna w zakładzie

---

¹⁴⁰ Ustawa o wykonywaniu sankcji karnych (Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii nr 22/00 z dnia 10 marca 2000 r. ze zm.) [Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o javnih uslužbencih – ZJU-B (Uradni list RS, št. 113/05 z dne 16. 12. 2005)].

¹⁴¹ Ibidem, art. 148.

¹⁴² Ibidem, art. 150.

opieki zdrowotnej mogą być zastosowane w oddziałach psychiatrii sądowej zakładu opieki zdrowotnej, które spełniają następujące szczególne warunki zawodowe i bezpieczeństwa:

1. gwarantowany odrębny pobyt osób odbywających karę pozbawienia wolności w zależności od podstawy realizowanego środka;
2. udostępnienie pomieszczeń i sprzętu umożliwiającego zorganizowanie profesjonalnego utrudniania osobie stosującej przemoc wobec siebie lub innych osób;
3. odpowiednio zbudowane, urządzone, wyposażone i zabezpieczone miejsca do spania i wypoczynku, przebywania, terapii i przemieszczania się osób odbywających karę pozbawienia wolności, które umożliwiają leczenie oraz ochronę fizyczną, techniczną, komunikacyjną i osobistą osób odbywających karę pozbawienia wolności zgodnie z wymaganiami psychiatrycznymi, penologicznymi i zawodowymi związanymi z bezpieczeństwem;
4. odpowiednią liczbę, kwalifikacje i doświadczenie personelu medycznego prowadzącego leczenie oraz wyszkolenie i wyposażenie funkcjonariuszy policji sądowej chroniących osoby objętej środkiem zabezpieczającym¹⁴³.

Minister właściwy do spraw zdrowia powołuje w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw sprawiedliwości komisję rzeczoznawczą złożoną z trzech biegłych z zawodów psychiatrycznych, penologicznych i ochrony, która wydaje uzasadnioną wstępną opinię o spełnieniu powyższych warunków w celu wydania decyzji do nadawania zakładom opieki zdrowotnej prawa do wdrażania środków zabezpieczających. Co najmniej raz na trzy lata komisja ekspertów weryfikuje spełnienie tychże warunków w przypadku zakładów opieki zdrowotnej, które mają już prawo do wdrażania środków zabezpieczających w postaci obowiązkowego leczenia psychiatrycznego i opieki psychiatrycznej i informuje o tym ministra właściwego do spraw zdrowia oraz ministra właściwego do spraw sprawiedliwości. Oprócz wykonania środka zabezpieczającego obowiązkowego leczenia psychiatrycznego i opieki psychiatrycznej w zakładzie opieki

¹⁴³ Ibidem, art. 151 pkt 1-2.

zdrowotnej, oddział psychiatrii sądowej może również przeprowadzić zatrzymanie i obserwację w celu sporządzenia opinii biegłego psychiatrycznego co do kompetencji lub zdolności do udziału w postępowaniu i leczeniu szpitalnym psychiatrycznym skazanych¹⁴⁴.

Osoba, wobec której zastosowano środek zabezpieczający w postaci obowiązkowego leczenia psychiatrycznego i opieki w zakładzie opieki zdrowotnej, która przebywa w areszcie lub odbyła karę pozbawienia wolności przed uprawomocnieniem się wyroku, może na swój wniosek zostać odesłana do właściwego zakładu opieki zdrowotnej, jeszcze przed wydaniem prawomocnego wyroku lub decyzji. O tym decyduje sąd, który zastosował środek zabezpieczający w postaci obowiązkowego leczenia psychiatrycznego i opieki psychiatrycznej w zakładzie zdrowia¹⁴⁵.

Osobom objętym środkiem zabezpieczającym przymusowego leczenia psychiatrycznego i opieki psychiatrycznej w zakładzie opieki zdrowotnej dopuszcza się tylko takie ograniczenia w poruszaniu się i kontaktach ze środowiskiem zewnętrznym, które są niezbędne do ich ochrony i leczenia oraz bezpieczeństwa otoczenia¹⁴⁶.

Zakład opieki zdrowotnej, w którym zastosowano środek zabezpieczający w zakresie obowiązkowego leczenia i opieki psychiatrycznej w zakładzie opieki zdrowotnej, jest zobowiązany, gdy tylko uzna, że leczenie i opieka w zakładzie opieki zdrowotnej nie są już potrzebne, zawiadomić sąd, że nałożył ten środek. Niezależnie od powyższego, zakład opieki zdrowotnej musi co najmniej raz na sześć miesięcy zgłosić sądowi, który zastosował środek, jego wykonanie i powodzenie leczenia. Zakład opieki zdrowotnej, w którym wykonywany jest środek przymusowego leczenia psychiatrycznego i opieki w zakładzie opieki zdrowotnej, z urzędu przeprowadza określony w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego tryb postępowania w przypadku przyjęcia na leczenie bez zgody w nagłych wypadkach, jeżeli upływa najdłuższy przewidziany prawem termin, jaki jest niezbędny ze względu na stan zdrowia osoby, wobec której zastosowano środek zabezpieczający¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Ibidem, art. 151 pkt 3–5.

¹⁴⁵ Ibidem, art. 152.

¹⁴⁶ Ibidem, art. 153.

¹⁴⁷ Ibidem, art. 154.

Sąd, który zastosował środek zabezpieczający w postaci obowiązkowego leczenia psychiatrycznego po zwolnieniu, kieruje osobę, wobec której zastosowano ten środek, do zakładu leczniczego, w którym powinna być leczona. O skierowaniu informuje również sanepid. Zakład leczniczy jest obowiązany zawiadomić sąd, jeżeli skazany nie podjął leczenia, samowolnie z niego zrezygnował albo, jeżeli pomimo leczenia jest na tyle niebezpieczny dla otoczenia, że jego leczenie i ochrona muszą być przeprowadzone w placówce medycznej. Niezależnie od poprzedniego ustępu, instytucja medyczna musi co najmniej raz na sześć miesięcy zgłosić sądowi, który nałożył środek, jego wdrożenie i powodzenie leczenia¹⁴⁸.

Zakaz wykonywania zawodu, samodzielnej działalności lub pełnienia obowiązków przeprowadza jednostka administracyjna, na obszarze której osoba, wobec której zastosowano ten środek, ma stałe lub czasowe miejsce zamieszkania. Osoba, wobec której zastosowano środek zabezpieczający, zakazujący wykonywania zawodu, samodzielnej działalności lub pełnienia obowiązków, przynosi się na terytorium innej jednostki administracyjnej, właściwy organ, który kontynuuje stosowanie tego środka zabezpieczającego, musi zostać powiadomiony o nałożeniu tego środka¹⁴⁹.

Jeżeli wykonywanie zawodu, samodzielnej działalności lub obowiązków wymaga zezwolenia właściwego organu, środek ten wykonuje się przez odebranie skazanemu zezwolenia i zakazanie wydania kolejnego, o ile to zabezpieczenie trwa. Wykonywanie zawodu, samodzielnej działalności lub pełnienie obowiązków nie są związane ze specjalnym zezwoleniem. Organ administracji do spraw wewnętrznych wykonuje ten środek, podejmując wszelkie niezbędne czynności, aby uniemożliwić osobie, wobec której ten środek został orzeczony, wykonywanie zawodu, samodzielnej działalności lub zakazanego mu obowiązku. Jeżeli sąd zastosował to zabezpieczenie na karę w zawieszeniu, właściwy posterunek policji jest obowiązany zawiadomić sąd, gdy osoba skazana na karę próby naruszy zakaz wykonywania zawodu, samodzielnej działalności lub pełnienia obowiązków¹⁵⁰.

¹⁴⁸ Ibidem, art. 155 ust. 1–3.

¹⁴⁹ Ibidem, art. 158.

¹⁵⁰ Ibidem, art. 159.

Przepisy dotyczące środka karnego, polegającego na zakazie prowadzenia pojazdów stosuje się odpowiednio w przypadku środka zabezpieczającego. Zatem środek zabezpieczający polegający na zakazie prowadzenia pojazdu mechanicznego podlega wykonaniu trzydziestego dnia po uprawomocnieniu się wyroku albo trzydziestego dnia po doręczeniu skazańcowi prawomocnego wyroku, którym orzeczono karę. Zakaz kierowania pojazdem mechanicznym wpisuje się do ewidencji wydanych praw jazdy w celu wykonania tej kary. Dane są wprowadzane przez sądy, w których są tworzone. Zapisuje się:

1. informację o orzeczeniu (numer i data orzeczenia, organ, który wydał orzeczenie, data uprawomocnienia się orzeczenia, informacje o kategoriach prawa jazdy, za które orzeczono karę prowadzenia pojazdu mechanicznego);
2. informację o długości orzeczonej kary, począwszy od dnia wpisu do ewidencji prawa jazdy;
3. dane dotyczące upływu czasu¹⁵¹.

Jeżeli osoba, wobec której zastosowano ten środek zabezpieczający, nie posiada prawa jazdy, środek ten wykonuje się przez wpisanie zakazu wydawania prawa jazdy do ewidencji wydanych praw jazdy na czas obowiązywania tego środka¹⁵².

Środek zabezpieczający w postaci konfiskaty przedmiotów przeprowadza sąd, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji. Przedmioty sprzedaje się zgodnie z ustawą regulującą postępowanie egzekucyjne, przekazuje do muzeum zbrodni lub innej instytucji albo niszczy. Pieniądze uzyskane ze sprzedaży skonfiskowanych przedmiotów stanowią dochód Republiki Słowenii¹⁵³.

Przepisy o wykonywaniu środków zabezpieczających stosuje się odpowiednio także do wykonywania środków zabezpieczających orzeczonych w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej¹⁵⁴.

Przepisy ustawy o wykonywaniu sankcji karnych o wykonaniu środka zabezpieczającego w postaci cofnięcia prawa jazdy stosuje

¹⁵¹ Ibidem, art. 160 i art. 124.

¹⁵² Ibidem, art. 160.

¹⁵³ Ibidem, art. 162.

¹⁵⁴ Ibidem, art. 163.

się odpowiednio do wykonania środka zabezpieczającego w postaci tymczasowej konfiskaty pojazdu samochodowego w ruchu drogowym oraz roweru z silnikiem pomocniczym. W czasie trwania środka zabezpieczającego zatrzymane pojazdy mechaniczne w ruchu drogowym oraz rowery z silnikiem pomocniczym są przechowywane i strzeżone przez właściwy posterunek policji lub właściwą organizację albo indywidualnego przedsiębiorcę prowadzącego działalność magazynową¹⁵⁵.

Armenia

Zgodnie z brzmieniem art. 111 armeńskiego Kodeksu karnego¹⁵⁶ środek zabezpieczający to środek karnej interwencji prawnej, zastosowany w drodze przymusu państwowego, który jest nałożony w imieniu państwa wyrokiem lub decyzją sądu pod groźbą ukarania osoby, która dopuściła się czynu zabronionego, i wyraża się przez pozbawienie tej osoby praw lub wolności przewidzianych w niniejszym akcie prawnym albo je ogranicza. Celem zaś środków zabezpieczających jest niedopuszczenie do popełnienia czynów zabronionych pod groźbą kary.

Sąd może zastosować środek zabezpieczający, jeżeli uzna, że osoba, która dopuściła się czynu zabronionego pod groźbą kary, może ponownie popełnić ten czyn lub zastosowanie środka zabezpieczającego jest niezbędne do zapewnienia bezpieczeństwa osoby. Podejmując postanowienie o ustanowieniu środka zabezpieczającego, sąd bierze pod uwagę potrzebę powołania biegłego co do konieczności jego zastosowania wobec konkretnej osoby oraz najskuteczniejsze sposoby jego wykonania, a uwzględniając medyczne wnioski wydane przez profesjonalną komisję. Środek zabezpieczający można zastosować łącznie z karą, jeżeli sąd uzasadni, że nie jest możliwe wyeliminowanie możliwości

¹⁵⁵ Ibidem, art. 166.

¹⁵⁶ Kodeks karny Republiki Armenii z dnia 5 maja 2021 r. (Հայաստանի Հանրապետության 2021 թվականի մայիսի 5-ի քրեական օրենսգիրքը).

popelnienia przez osobę nowego przestępstwa przez samo wymierzenie kary. Środek zabezpieczający można również wyznaczyć bez łączenia z karą jako środek niezależnej interwencji, w tym w przypadku zwolnienia osoby od odpowiedzialności karnej lub kary. Za jeden czyn popełniony przez osobę i zabroniony pod groźbą kary można przypisać więcej niż jeden środek zabezpieczający¹⁵⁷.

Wobec osoby, która dopuściła się czynu zabronionego pod groźbą kary, można zastosować następujące środki zabezpieczające:

1. środki przymusu o charakterze medycznym:
  - nadzór pozaszpitalny i przymusowe leczenie psychiatryczne;
  - przymusowe leczenie w oddziale psychiatrycznym dozoru ogólnego;
  - przymusowe leczenie w specjalnym typie oddziału psychiatrycznego;
2. zakaz odwiedzania niektórych miejsc;
3. obowiązek korzystania z pomocy psychologicznej¹⁵⁸.

Sąd obligatoryjnie orzeka środek zabezpieczający o charakterze medycznym wobec osoby, która:

1. w chwili popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary znajdowała się w stanie niepoczytalności;
2. w chwili popełnienia przestępstwa znajdowała się w stanie ograniczonej poczytalności;
3. w chwili popełnienia przestępstwa była poczytalna, ale po tym okresie miała problemy ze zdrowiem psychicznym;
4. popełniła przestępstwo i wymaga leczenia z powodu alkoholizmu, narkomanii¹⁵⁹.

Sąd orzeka wobec osoby środek przymusu lekarskiego, jeżeli stwierdzi, że osoba ta ze względu na stan zdrowia wymaga interwencji lekarskiej zapewniającej bezpieczeństwo jej lub innej osobie, a także zamierzona została realizacja celu zastosowania środków zabezpieczających. Po wygaśnięciu środka zabezpieczającego o charakterze medycznym, kwestia pomocy medycznej jest rozstrzygana zgodnie z ustawodawstwem regulującym sektor opieki zdrowotnej Republiki Armenii. Sąd wówczas przesyła

¹⁵⁷ Art. 112 armeńskiego k.k.

¹⁵⁸ Ibidem, art. 113.

¹⁵⁹ Art. 114 ust. 1 armeńskiego k.k.

niezbędne materiały dotyczące osoby, której stan psychiczny nie zagraża już jej ani innej osobie, właściwemu organowi ds. zdrowia w celu rozstrzygnięcia kwestii leczenia tej osoby¹⁶⁰.

Art. 115 armeńskiego Kodeksu karnego nakłada obowiązek na sąd orzekania nadzoru pozaszpitalnego i przymusowego leczenia psychiatrycznego wobec osoby, która popełniła czyn zabroniony i nie wymaga leczenia szpitalnego ze względu na stan psychiczny.

Orzeka się przymusowe leczenie w psychiatrycznym oddziale nadzoru ogólnego zakładów psychiatrycznych pod groźbą kary osobie, która popełniła czyn zabroniony, której stan psychiczny wymaga takich warunków leczenia, opieki i nadzoru, które mogą być wykonywane wyłącznie w szpitalu. Sąd wówczas orzeka przymusowe leczenie w oddziale psychiatrycznym specjalnego rodzaju zakładu psychiatrycznego wobec osoby, która popełniła czyn zabroniony, której stan psychiczny zagraża jej lub innej osobie i wymaga stałego dozoru¹⁶¹.

Orzekając środek zabezpieczający o charakterze medycznym, sąd musi wziąć pod uwagę przejaw i charakter zaburzenia psychicznego sprawcy czynu zabronionego pod groźbą kary, charakter i stopień zagrożenia popełnionego czynu, czynniki sprzyjające jej wykonaniu, prawdopodobieństwo ponownego popełnienia przez osobę czynu zabronionego pod groźbą kary i stwarzania przez nią niebezpieczeństwa. Sąd opiera się na wnioskach komisji organizacji psychiatrycznej i orzeka o kontynuowaniu, uchyleniu lub zmianie rodzaju środka zabezpieczającego o charakterze medycznym, zgodnie z przepisami ustawy¹⁶².

Jeżeli sąd uzna, że prawdopodobieństwo popełnienia przez osobę czynu zabronionego pod groźbą kary wzrasta, gdy przebywa ona w określonych miejscach, może orzec zakaz odwiedzania tej osoby na okres od 3 miesięcy do 2 lat. Miejsca objęte zakazem przebywania określa sąd, biorąc pod uwagę charakter popełnionego czynu, okoliczności sprzyjające jego wykonaniu oraz tożsamość osoby, która popełniła czyn zabroniony. Jeżeli zakaz wstępu do określonych miejsc został orzeczony w związku z karą pozbawienia

¹⁶⁰ Ibidem, art. 114 ust. 2–4.

¹⁶¹ Ibidem, art. 116.

¹⁶² Art. 117.

wolności, wówczas jego termin liczy się od dnia ustania kary lub zwolnienia osoby z kary. W przypadku uchylenia się osoby od spełniania wymogów zakazu odwiedzania określonych miejsc, zastępuje się go karą pozbawienia wolności¹⁶³.

Istnieje możliwość uznania przez sąd, że popełnienie czynu zabronionego pod groźbą kary było spowodowane stanem psychicznym, problemami psychicznymi lub komplikacjami psychicznymi osoby. Sąd może orzec o skierowaniu tej osoby do właściwych organów powołanych przez państwo, świadczących pomoc psychologiczną, na okres od 3 miesięcy do 2 lat. Podejmując decyzję o wyznaczeniu obowiązku skorzystania z pomocy psychologicznej, sąd opiera się na wnioskach psychologa-biegłego. W przypadku, kiedy obowiązek korzystania z pomocy psychologicznej został wyznaczony w związku z karą pozbawienia wolności, to jego termin liczy się od chwili faktycznego udzielenia pomocy psychologicznej, a w przypadku gdy kara nie jest stosowana warunkowo, od momentu, kiedy rozpoczyna się okres próbny. W razie odmowy lub uchylenia się od spełnienia wymogów wynikających z obowiązku udzielenia pomocy psychologicznej, środek zabezpieczający zastępuje się krótkotrwałym pozbawieniem wolności. Sąd może skrócić lub przedłużyć okres obowiązywania pomocy psychologicznej, nie przekraczając jednak terminów powyżej wskazanych, albo znieść obowiązek pomocy psychologicznej zgodnie z przepisami prawa¹⁶⁴.

Czechy

Nie można zastosować środka zabezpieczającego, jeżeli nie jest on proporcjonalny do charakteru i wagi popełnionego przez sprawcę przestępstwa oraz niebezpieczeństwa, jakie w przyszłości stwarza sprawca dla interesów chronionych przez prawo karne, a także osoba sprawcy i jego sytuacja. Szkody wyrządzone przez nałożony

---

¹⁶³ Ibidem, art. 119.

¹⁶⁴ Ibidem, art. 120.

i zastosowany środek zabezpieczający nie mogą być większe niż jest to konieczne do osiągnięcia jego celu¹⁶⁵. Środki zabezpieczające mogą zostać nałożone oddzielnie i oprócz kary, z zastrzeżeniem spełnienia przesłanek wynikających z konkretnych przepisów prawnych. Poza karą o podobnym charakterze środek zabezpieczający może zostać zastosowany tylko wtedy, gdy jego oddzielne wymierzenie nie byłoby wystarczające ze względu na skutki dla osoby podlegającej karze i ochronę społeczeństwa. Jeżeli spełnione są przesłanki do zastosowania kilku środków zabezpieczających, można je orzekać łącznie, chyba że przepisy prawa karnego stanowią inaczej. Jeżeli jednak za pomocą tylko jednego z nich można osiągnąć konieczny skutek dla osoby nakładanej i odpowiednią ochronę społeczeństwa, to tylko taki środek zabezpieczający zostanie zastosowany. W przypadku jednoczesnego nałożenia kilku środków ochronnych, których nie można wykonać jednocześnie, kolejność ich wykonania określa sąd¹⁶⁶.

Środkami zabezpieczającymi w rozumieniu czeskiego Kodeksu karnego są:

- leczenie prewencyjne,
- areszt prewencyjny,
- konfiskata mienia,
- konfiskata części mienia,
- edukacja prewencyjna¹⁶⁷.

Nałożenie edukacji prewencyjnej reguluje ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁶⁸.

Sąd orzeka leczenie zabezpieczające w przypadku:

1. obniżenia dolnej granicy wymiaru kary wobec sprawcy, który popełnił przestępstwo w stanie poczytalności, a ze względu jego na stan zdrowia możliwe byłoby uzyskanie możliwości jego poprawy nawet przy karze krótszej, przy jednoczesnym zastosowaniu leczenia zabezpieczającego;

¹⁶⁵ Art. 96 ustawy z dnia 8 stycznia 2009 r. – czeski Kodeks karny [ZÁKON ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník (č. 40/2009 Sb.)].

¹⁶⁶ Art. 97 czeskiego Kodeksu karnego.

¹⁶⁷ Ibidem, art. 98 pkt 1.

¹⁶⁸ Ibidem, art. 98 pkt 2.

2. odstąpienia od ukarania nawet wtedy, gdy sprawca popełnił przestępstwo w stanie poczytalności lub w stanie wywołanym zaburzeniem psychicznym, a sąd uważa, że leczenie zabezpieczające, które nakłada, jednocześnie zapewni poprawę sprawcy i ochronę społeczeństwa lepszą niż kara (nie stosuje się, jeżeli sprawca doprowadził do stanu poczytalności lub rozstroju psychicznego, chociażby przez niedbalstwo, pod wpływem środka odurzającego) bądź fakultatywnego odstąpienia od wymierzania sprawcy kary, choćby popełnił on przestępstwo w stanie poczytalności lub w stanie wywołanym zaburzeniem psychicznym, a nie można oczekiwać, że zastosowane leczenie zabezpieczające, biorąc pod uwagę charakter choroby psychicznej, nieporządku i możliwości oddziaływania na sprawcę, prowadziłyby do wystarczającej ochrony społeczeństwa¹⁶⁹.

Ponadto, sąd może fakultatywnie nałożyć leczenie prewencyjne, także w sytuacji, kiedy:

1. sprawca popełnił przestępstwo w stanie wywołanym zaburzeniem psychicznym, a jego pobyt na wolności jest niebezpieczny, lub
2. sprawca, który nadużywa środka uzależniającego, popełnił przestępstwo pod jego wpływem lub w związku z jego nadużyciem, nie stosuje jednak traktowania zabezpieczającego, jeżeli z postawy osoby sprawcy wynika jasno, że jego cel nie może zostać osiągnięty¹⁷⁰.

Oprócz kary lub w przypadku odstąpienia od kary sąd może zarządzić leczenie zabezpieczające. W zależności od charakteru choroby i możliwości leczenia sąd zarządzi leczenie zabezpieczające w trybie stacjonarnym lub ambulatoryjnym. Jeżeli oprócz instytucjonalnego leczenia zabezpieczającego orzeczono karę pozbawienia wolności, leczenie zabezpieczające przeprowadza się zwykle po rozpoczęciu odbywania kary pozbawienia wolności. Jeżeli leczenie zabezpieczające nie może być przeprowadzone po rozpoczęciu odbywania kary pozbawienia wolności, przed rozpoczęciem odbywania kary pozbawienia wolności przeprowadza się

¹⁶⁹ Ibidem, art. 99 pkt 1.

¹⁷⁰ Ibidem, pkt 2.

instytucjonalne leczenie zabezpieczające w placówce medycznej, jeżeli to lepiej zapewni realizację celu leczenia, w przeciwnym razie zostanie przeprowadzona w placówce medycznej po odbyciu kary pozbawienia wolności lub jej zakończeniu w inny sposób. Ambulatoryjne leczenie zabezpieczające odbywa się zwykle po rozpoczęciu odbywania kary pozbawienia wolności; jeżeli ambulatoryjne leczenie zabezpieczające nie może być przeprowadzone w zakładzie karnym, zostanie ono przeprowadzone dopiero po odbyciu kary pozbawienia wolności. Sąd może dodatkowo zmienić leczenie konstytucyjne na leczenie ambulatoryjne i odwrotnie. Sąd może zmienić konstytucyjne traktowanie zabezpieczające na tymczasowe aresztowanie zabezpieczające¹⁷¹.

Leczenie ochronne trwa tak długo, jak wymaga tego jego cel. Konstytucyjne leczenie ochronne trwa maksymalnie dwa lata. Jeżeli leczenie nie zostanie zakończone w tym terminie, sąd przed upływem tego terminu zdecyduje o jego przedłużeniu, nawet wielokrotnie, ale co do zasady maksymalnie o kolejne dwa lata. Inaczej orzeka o zwolnieniu z leczenia zabezpieczającego albo o zmianie leczenia instytucjonalnego na leczenie ambulatoryjne, chyba że sprawca ponosi winę za to, że sąd nie mógł podjąć orzeczenia w oznaczonym terminie. W takim przypadku sąd podejmie decyzję niezwłocznie po usunięciu przeszkód uniemożliwiających wydanie decyzji. Czas trwania leczenia prewencyjnego może zostać wypowiedziany z chwilą stwierdzenia w trakcie jego wykonywania, że jego cel nie może zostać osiągnięty. Jeżeli istnieje niebezpieczeństwo popełnienia przez skazanego innego przestępstwa, w postanowieniu o zwolnieniu z leczenia sąd nakazuje skazanemu dozór nad swoim zachowaniem przez okres do 5 lat. Sąd uchyla wykonanie leczenia zabezpieczającego, jeżeli okoliczności, z powodu których zostało ono orzeczone, ustają przed jego rozpoczęciem¹⁷².

---

¹⁷¹ Ibidem, art. 99 pkt 4–5.

¹⁷² Ibidem, pkt 6–7.

Podsumowanie i wnioski

Od nowelizacji Kodeksu karnego z 2015 r. wciąż wiele kontrowersji budzą środki zabezpieczające określone w art. 93a k.k. Zgodzić się należy jednakże z głosami, które wskazują, iż środki zabezpieczające są potrzebne nie tylko dla prewencji ogólnej, lecz również indywidualnej¹⁷³ osoby zaburzonej, chorej czy uzależnionej. Ustawodawca polski szczególną troską otoczył tą specyficzną grupę, wprowadzając szereg różnych regulacji, ażeby to jednostki te mogły funkcjonować w mniejszym lub większym zakresie w społeczeństwie i radzić sobie z czynnościami życia codziennego.

Istnieje wiele trybów, nastawionych na różne cele; a także mnogość rozwiązań prawnych, mających za zadanie opiekę nad przeróżnymi grupami społecznymi. Co roku rosną liczby osób zaburzonych, chorych psychicznie czy potrzebujących terapii bądź terapii uzależnień. Można zatem stwierdzić, że zdrowie psychiczne polskiego społeczeństwa zaczyna wywierać nacisk na ustawodawcę także w kwestiach prawa karnego. Dodatkowo, jeżeli sprawcy w pewien sposób zaburzeni popełnią czyn o znacznym stopniu szkodliwości społecznej, budzi to niezadowolenie społeczne i może prowadzić do samosądów.

Przeanalizowane w niniejszej pracy rozwiązania prawne, wzbogacone o głosy doktryny oraz statystyki, wskazują, iż niekiedy przepisy, pomimo tego, że ich celem jest ochrona, w rzeczywistości są sprzeczne z innymi przepisami i normami społecznymi, jak np. z przepisami konstytucyjnymi. Przy wymierzaniu środków karnych nie należy także zapominać o zasadzie humanizmu¹⁷⁴, określonej w art. 3 k.k. Głosi ona, że kary oraz inne środki przewidziane w Kodeksie karnym stosuje się z uwzględnieniem zasad

¹⁷³ Zob. szerzej: A. Kabat, J. Śliwowski, *Prewencja generalna i indywidualna a warunkowe zwolnienie*, „Palestra” 1968, 12/12 (132).

¹⁷⁴ Zob. szerzej: G. B. Szczygieł, *Zasada humanitaryzmu w prawie karnym*, w: Конституционно-законодательное регулирование общественных отношений в Республике Польша и Республике Беларусь = *Konstytucyjno-ustawowa regulacja stosunków społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Białoruś*, red. J. Matwiejuk, Białystok 2009.

humanitaryzmu, w szczególności z poszanowaniem godności człowieka. Nie należy zatem zapominać, iż nawet osobie, wobec której stosowane są środki zabezpieczające, należy się szacunek ze względu na jej niezbywalną i przyrodzoną godność¹⁷⁵. Ciężko niekiedy mówić o godności człowieka, kiedy np. skazani czekają w kolejce na odbycie terapii bądź są do niej zmuszani. Ciężko również mówić o godności, kiedy osobę zaburzoną lub chorą, którą umieszcza się w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym, nazywa się „bestią”¹⁷⁶.

Środki zabezpieczające odnoszą się jednakże do sprawy przestępstwa. Poprzez ich analizę w innych wybranych krajach można stwierdzić, iż cele i założenia różnią się nieznacznie. Ustawodawcy różnych państw stosując zasady proporcjonalności i konieczności, starają się „zapanować” nad „niebezpiecznymi sprawcami”, wykorzystując przy tym rozmaite środki. Najczęściej jednak jest to pobyt w zakładzie psychiatrycznym i inne detencyjne środki lecznicze. W porządkach prawnych niektórych z tych wybranych krajów środki o charakterze izolacyjnym znajdują się w ustawach karnych przed środkami o charakterze wolnościowym, co wskazywać może na prymat tych pierwszych. Ponadto, w niektórych katalogach środków zabezpieczających znajdują się takie, które są znane polskiemu prawu karnemu, np. przepadek.

Podsumowując, środki zabezpieczające bez wątpienia są potrzebnym elementem w ustawodawstwie każdego państwa. Mają one zapewnić nie tylko ochronę ogółu obywateli, lecz także dysfunkcyjnych jednostek. Jednakże niekiedy surowe przepisy nie mają odzwierciedlenia w rzeczywistości, zaś zmiany nie następują wcale albo następują po czasie.

¹⁷⁵ Art. 30 Konstytucji RP: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”.

¹⁷⁶ Zob. P. Krawczyk, *Problem konstytucyjności tzw. ustawy o bestiach*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach” 2014, nr 100, seria Administracja i Zarządzanie.

Bibliografia:

Literatura:

- Banaś-Grabek M., w: *Kodeks karny. Art. 1–316. Komentarz*, red. B. Gadecki Warszawa 2023, art. 93a k.k.
- Barczak-Oplustil A., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, wyd. V, Warszawa 2016, art. 93(b).
- Budyn-Kulik M., Kulik M., *Społeczna szkodliwość czynu jako klauzula generalna w prawie karnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2016, Sectio G. Ius, vol. 63, nr 2.
- Cieply F., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, wyd. VII, Warszawa, art. 93e k.k.
- Długosz-Józwiak J., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. VII, Warszawa 2021, art. 93a k.k.
- Godyla R., Kwieciński A., *Wybrane problemy związane z umieszczeniem skazanego w systemie terapeutycznym wykonywania kary pozbawienia wolności w trybie art. 96 §2 k.k.w.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2008, nr 302, t. XXII AUW.
- Góralski P., *Kwestia dopuszczalności stosowania środków zabezpieczających w stosunku do nieletnich sprawców czynów karalnych, cz. II*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2016, nr 39.
- Góralski P., *Podstawowe problemy wykładni przepisów poświęconych środkowi zabezpieczającemu w postaci terapii uzależnień (art. 93a § 1 pkt 3 k.k.)*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 7–8.
- Hofmański P., Paprzycki L. K., w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. IV, red. M. Filar, Warszawa 2014, art. 93.
- Kabat A., Śliwowski J., *Prewencja generalna i indywidualna a warunkowe zwolnienie*, „Palestra” 1968, 12/12 (132).
- Krawczyk P., *Problem konstytucyjności tzw. ustawy o bestiach*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach” 2014, nr 100, seria Administracja i Zarządzanie.
- Laskowska K., *Postępowanie w przedmiocie dalszego stosowania środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym*, „Prokuratura i Prawo” 2022, nr 12.
- Lipiński K., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 93(b).
- Muszyńska A., 3. *Obowiązujący model postępowania z osobami uzależnionymi*, w: *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, red. A. Kwieciński, Warszawa 2013.

- Muszyńska A., *O zmianach w zakresie leczniczych środków zabezpieczających na tle nowelizacji Kodeksu karnego z 2015 roku*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 43.
- Pyrcał-Górowska M., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53–116*, wyd. V, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, art. 93(e).
- Stańdo-Kawecka B., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w trzech systemach – uwagi krytyczne*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2016, nr 39.
- Szczygieł G. B., *Zasada humanitaryzmu w prawie karnym*, w: *Конституционно-законодательное регулирование общественных отношений в Республике Польша и Республике Беларусь = Konstytucyjno-ustawowa regulacja stosunków społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Białoruś*, red. J. Matwiejuk, Białystok 2009.
- Wilkowska-Płóciennik W., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. A. Stefański, wyd. VI, Warszawa 2023, art. 93a k.k. i 93f k.k.
- Zamroczyńska M., w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. A. Gerecka-Żołyńska, Warszawa 2023, art. 96.
- Zgoliński I., w: *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. III, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, art. 93(e).

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2021.1805 t.j. z dnia 2021.10.04).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. 2023.165 t.j. z dnia 2023.01.23).
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. 2022.2123 t.j. z dnia 2022.10.17).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997.78.483 z dnia 1997.07.16).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2022.1138 t.j. z dnia 2022.05.30).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2023.127 t.j. z dnia 2023.01.17).
- Kodeks karny Federacji Rosyjskiej z dnia 13.06.1996 r. N 63-FZ (ze zmianami z dnia 13.06.2023 r.) (ze zmianami i uzupełnieniami, wszedł w życie z dniem 24.06.2023 r.) (Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 13.06.2023) (с изм. и доп., вступ. в силу с 24.06.2023)).
- Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. – o ochronie osób i mienia (Dz.U. 2021.1995 t.j. z dnia 2021.11.04).
- Ustawa o wykonywaniu sankcji karnych (Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii nr 22/00 z dnia 10 marca 2000 r. ze zm.) [Zakon

- o spremembah in dopolnitvah Zakona o javnih uslužbencih – ZJU-B (Uradni list RS, št. 113/05 z dne 16. 12. 2005)].
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. 2022.2561 t.j. z dnia 2022.12.09).
- Słoweński Kodeks karny (Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii nr 55/08 z dnia 4 czerwca 2008 r. ze zm.) [Kazenski zakonik – KZ-1 (Uradni list RS, št. 55/08 z dne 4. 6. 2008)].
- Ustawa z dnia 8 stycznia 2009 r. – czeski Kodeks karny [ZÁKON ze dne 8. ledna 2009 trestní zákoník (č. 40/2009 Sb.)].
- Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2009.206.1589 z dnia 2009.12.07).
- Ustawa z dnia z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2022.1689 t.j. z dnia 2022.08.11).
- Rozporządzenie ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2014 r. w sprawie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym (Dz.U. 2023.197 t.j. z dnia 2023.01.30).
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015.396 z dnia 2015.03.20).
- Rozporządzenie ministra zdrowia z dnia 16 stycznia 2017 r. w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych (Dz.U. 2020.1780 t.j. z dnia 2020.10.13).
- Kodeks karny Republiki Armenii z dnia 5 maja 2021 r., (Հայաստանի Հանրապետության 2021 թվականի մայիսի 5-ի քրեական օրենսգիրքը).

Orzecznictwo:

- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 marca 2017 r., SK 13/14.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 marca 2021 r., SK 9/18.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 2022 r., III KK 228/22, LEX nr 3454274.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 czerwca 2022 r., I KK 221/22, LEX nr 3454271.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2022 r., III KK 57/22, LEX nr 3409742.

Źródła internetowe:

- Lurka K., *Prof. Sławomir Jakima: Pedofilia jest nieuleczalną chorobą, nie znamy jej przyczyn*, <https://www.termedia.pl/mz/Prof-Slawomir-Jakima-Pedofilia-jest-nieuleczalna-choroba-nie-znamy-jej-przyczyn,34225.html> [dostęp: 30.06.2023].
- Pedofilia: między kontrolą a wyleczeniem O przyczynach pedofilii i sposobach jej leczenia, wywiad z prof. dr hab. Marią Beisert, wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego*, <https://podyplomie.pl/publish/system/articles/pdfarticles/000/016/002/original/36-40.pdf?1472560162> [dostęp: 30.06.2023].
- Strona internetowa Trybunału Konstytucyjnego, komunikat *Przymusowe leczenie lub rehabilitacja skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu*, <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/komunikaty-prasowe/komunikaty-przed/art/11452-przymusowe-leczenie-lub-rehabilitacja-skazanego-u-ktorego-stwierdzono-uzaleznienie-od-alkoholu> [dostęp: 30.06.2023].
- Uzasadnienie druku nr 2393 rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk/druk.xsp?nr=2393> [dostęp: 30.06.2023].
- Statystyka sądowa, Prawomocne osądzienia osób dorosłych w latach 2014–2018, Ministerstwo Sprawiedliwości, Departament Strategii i Funduszy Europejskich*, Warszawa 2020, edycja IV, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,2779,12.html> [dostęp: 30.06.2023].
- MS-S10 Sprawozdanie z sądowego wykonywania orzeczeń według właściwości rzeczowej za rok 2017 (Sądy Rejonowe), <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,68.html> [dostęp: 30.06.2023 r.].
- MS-S10 Sprawozdanie z sądowego wykonywania orzeczeń według właściwości rzeczowej za rok 2017 (Sądy Okręgowe), <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,67.html> [dostęp: 30.06.2023].
- Roczna Informacja Statystyczna za rok 2020, <https://www.sw.gov.pl/assets/75/75/32/23899642353949621fad5eb978ce3f2713c4aeba.pdf>, s. 32 [dostęp: 30.06.2023].
- Roczna Informacja Statystyczna za rok 2021, <https://www.sw.gov.pl/assets/91/20/76/a1d020ecc8fcbf8c822528072579d9c479864cb.xlsx>, s. 32 [dostęp: 30.06.2023].
- Roczna Informacja Statystyczna za rok 2022 r., <https://www.sw.gov.pl/assets/58/16/14/76218cbc9fe6ac2dfdd1c4f4f28a48ce8cf0d11d.pdf>, s. 32 [dostęp: 30.06.2023].
- Strona internetowa Służby Więziennej, <https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka> [dostęp: 30.06.2023].

*Badania sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości,
którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości*

Autorzy opracowania postawili sobie za cel przeprowadzenie wielu złożonych badań, które w konsekwencji mogą doprowadzić do wykształcenia takiego „pozytywnego” systemu prawa, który nie jest neutralny aksjologicznie, lecz opiera się na uniwersalnych zasadach moralnych. Wykonanie takiej pogłębionej analizy było szczególnie potrzebne w tych obszarach, w których rozwiązania współczesnego prawa są problematyczne albo dyskusyjne z punktu widzenia sprawiedliwości, moralności czy godności osoby ludzkiej.

prof. dr hab. Janusz Soboń

W publikacji są wyraźnie wyeksponowane zagadnienia i podstawy teoretyczne problemu. Analizy te obejmują aspekty filozoficzne, prawne i etyczne. Autorzy skupili się na analizie różnych aspektów prawa karnego, w szczególności z perspektywy prawnonaturalnej. W każdym z tekstów jasno określone są zastosowane metody analiz badawczych oraz odniesienia do teorii Javiera Herwady.

dr hab. Dorota Siemieniecka

ISBN: 978-83-67811-02-6

9 788367 811026